

GOVERNMENT OF INDIA

DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY**

CALL NO. *Sa8AK Vām-Bal*

D.G.A. 79.

SRI VANI VILAS

SANSKRIT SERIES

— No. 16 —

VEMABHUPALA

❀ ❀ CHARITAM ❀ ❀

BY

VAMANA BHATTA BANA.

8403

Sa8AK

Vam. / Bana

SRI RANGAM:

SRI VANI VILAS PRESS.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. .... 8403 .....

Date. .... 28-2-57 .....

Call No. .... S28AK .....

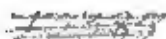
Vann / Pan (

॥ श्रीः ॥

॥ वेमभूपालचरितम् ॥

वासनभट्टबाणेन

विरचितम् ।

श्रीरङ्गस्थ

श्रीवाणीचिन्तासमुद्रायन्त्रालये

संमुद्रितम् ।

१९१०.

PREFACE.

 VENABHUPALACHARITAM otherwise known as **Veeranarayana Charitam** is a welcome addition to the very small number of Prose Works that are extant in Sanskrit. It is the composition of **Vannana Bhatta Bana** who lived in the 15th century A. D. and treats of the exploits of the Reddi King **Vemana** alias **Veeranarayana**, the son of **Pedda Komateendra** and **Anantamba** who ruled over the **Trilingas**. The plot of the story is simple enough and is summarised in the *Bhumika*. But it is couched in such elegant and flowing style as to make it pleasant reading. The felicity of expression, the force of style, the fullness of imagery and last though not least the wealth of observation enable us to conclude that the author had an extremely good command of the Sanskrit language which he used to the best advantage with his facile pen and that he was a keen observer of this world's ways. It is a pity that this fine prose work was not available to the Public till now. I was able to obtain two manuscripts of it, one from the Government Oriental Manuscripts Library, Madras and the other from the Tanjore Palace Library through the kindness of the late Junior Ranees of Tanjore. With the help of these two manuscripts the book was printed

fully when I came to know that there existed another manuscript copy of it in the Travancore Government Library. Even at the risk of delaying the publication, I sent a copy of all the printed formes to Mr. T. Ganapathi Sastriar, the curator of the Travancore Govt. library and requested him to have these formes compared with the Manuscript available there and have the differences in the readings noted. He was kind enough to do so and I give below the more important of those readings, reserving the rest for a future edition.

पुटः.	पङ्क्तिः.	आदरणीयपाठः.	पुटः.	पङ्क्तिः.	आदरणीयपाठः.
१२	३	कलितरसालसत्वि०	७८	२	बिन्दुध्विव स्फुरत्सु
१६	५	वक्त्रिम०	९४	७	लिताजिरासु कुसु०
२२	१८	कुण्डलित०	१०४	१	०रजनिषतामय इव
२६	८	दरविदलद्०	१०६	१५	सुचरिते श्रुत०
२८	१३	आहूयमान	१०९	१	प्रस्तुत०
३०	१४	मुखररमणीय०	११३	१७	विचक्रुर्गन्ध०
३७	७	स्थितयोः	११४	१९	पिञ्जरित०
४०	११	राक्षसे	११८	१७	सम्पन्ननन्दकः
४४	२	०मिवाङ्गुलीभिः	१२०	१	प्रभानिशाशान्ति
५३	२०	०यैकया भू०	१३७	१७	विस्फुल्लिङ्ग०
५६	१२	गगनभाणि०	१४३	५	वाचंयममानिनी०
६३	६	जङ्गिमसु, सुभग०	१४३	१२	विधिधायुधश्रम०
७५	६	भृशस्त्रिभां	१४४	५	तां श्रुत्वा

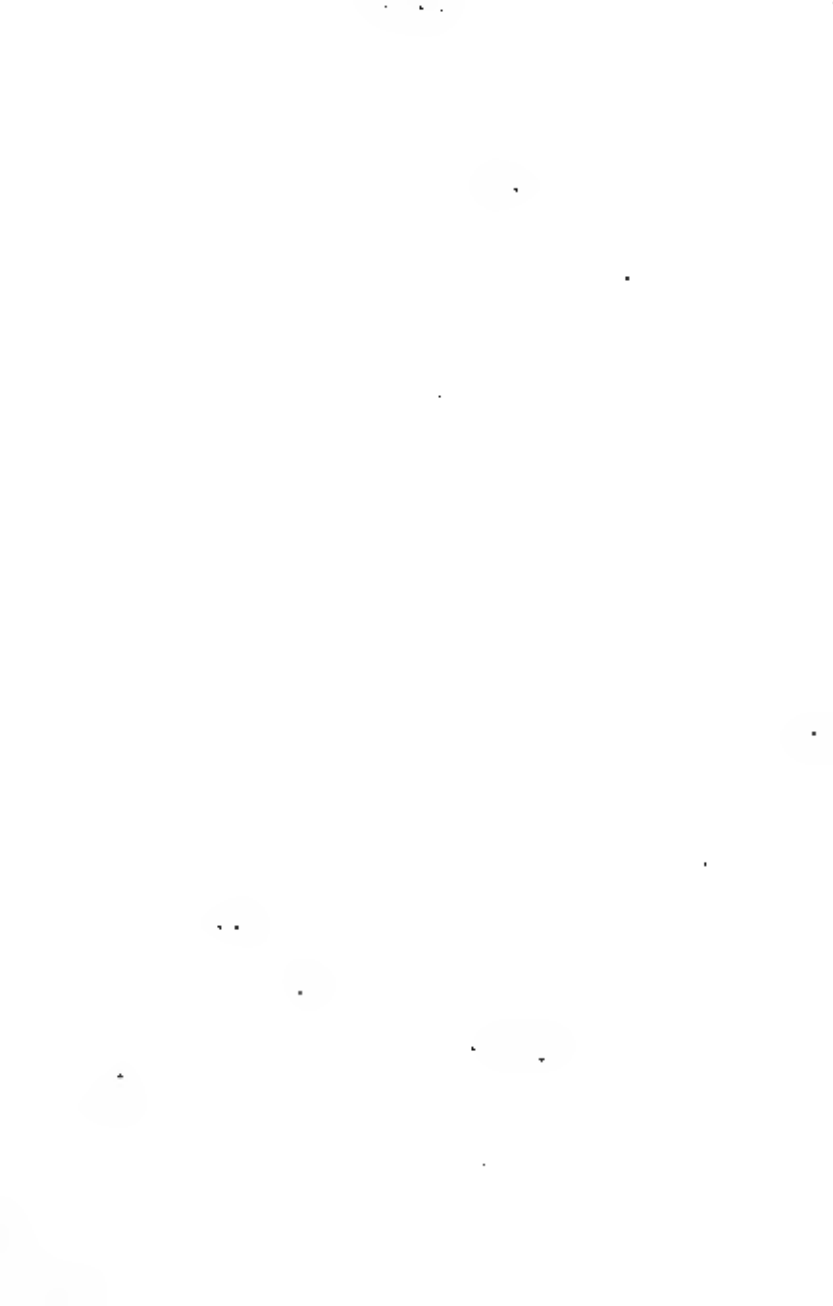
पुटः. पाङ्क्तिः. आदरणीयपाठः	पुटः. पाङ्क्तिः. आदरणीयपाठः.
१४८ ७ शोणित०	१८४ १९ मणिस्तम्भ०
१५४ २७. धृततूल०	१९७ ६ यङ्कती
१७७ १४ रवानुरणन०	१९७ १० ०परतया
१७८ १७ शोकापनुदे	२०३ ९ रतिकलाकलाप०

The readers would no doubt perceive that the delay in the publication is more than compensated by the better readings obtained. I am sorry that none of these manuscripts helped me to fill up the gap found in page 179.

The notes in the end prepared by Pandit R. V. Krishnamachariar will, I am sure, help towards the right understanding of some of the obscure passages in the text. In fine, my thanks are due to Mr. R. Krishnamachariar M. A. Vidya Nidhi, for the valuable Sanskrit Bhumika.

J. H. Balasubrahmanyam.

॥ श्रीः ॥

॥ भूमिका ॥

सरसगद्यसरणिरमणीयेयमारुयायिका पुरा स्त्रिस्तन्दी-
यपञ्चदशशताब्द्याः प्रायः पूर्वार्धस्यादिमे भागे त्रिलिङ्गान-
नुशासितवतो वेमभूपस्यानितरसाधारणं वैभवमनुवर्णयितु-
मुपक्रान्तेन वत्सान्वयजलधिकौस्तुभेन कविना वामनवाणेन
ग्रथितेति ज्ञायते ॥

सार्वभौमस्यास्य वंशानुचरितं कालनिर्णयादिकं च पार्व-
तीपरिणयनाटकस्य^१ भूमिकायां सोपपत्तिकं निरूपितमवगत-
पूर्वमेव कान्यानुवाचनकुतूहलिभिः पण्डितवरैरिति नात्र त-
द्विचारस्यावसरमनुपश्यामः ॥

कादम्बरीरचयितुर्नामधेयमात्रमिह्मेणानेतैव कविना रूपकं
तदुद्ग्रथितमिति कैश्चिद्धेतुभिर्निर्णीतं किल तस्यामेव भूमि-
कायाम् । कथासंघटनसंप्रदायो रसपुष्टिर्वर्णनाचातुर्यं वस्तुवि-
न्यासादिविजृम्भणं वा न मन्नामप्यस्मिन्नाटके सहृदयहृदया-

ह्यादाय प्रभवतीत्यतो हेतोः प्राचो मद्दृवाणस्य कृतित्वमस्य नाभ्युपगम्यते । परं तु वेमभूपालचरितस्य प्रणेत्रा वामन-
माणेनैव रूपकमिव विरचितं स्यात् , इत्याशङ्कितं पण्डित-
प्रकाण्डेन । ग्रन्थद्वयस्यापि केषुचिदंशेषु परस्परसंवादम-
न्तरा कथमिव तयोरेककर्तृकत्वं निश्चेतुं शक्यते ॥

श्रीमद्भट्टवाणयशसा व्याप्तमिदं वर्षमसहमानोऽयं कविः
मधुरया गद्यसरण्या आस्वाद्येन वाग्गुम्भेन श्लाघनीयेन
वर्णनकौशलेन हृदयावर्जकेनोत्प्रेक्षाशतेन च तमतिशयितुम-
^१भिलषन्निमामाख्यायिकामारचयितुमुपक्रान्तोऽपि तत्र तत्रा-
जानान एव वाणमेवातुकुर्वन् ‘वाणोच्छिष्टं जगत्सर्वम्’
इत्यस्यैव दृष्टान्तायमानः आत्मनैव विरचितात् पार्वतीपरि-
णयग्रन्थाच्च कमप्याश्रयमिह लेशतोऽपि निबध्नातीतीदं वि-
स्मयमापादयत्यस्माकम् । कवेरस्यात्यन्तमभिमताः वैजननवै-
भातिकादिशब्दाः रूपके न कुत्रापि श्रूयन्ते ॥

यथैव प्राचीनो वाणः जनार्दनस्यावतारविशेषवैभवादिकं
तत्र तत्र पौराणिकोक्तरीतिमवलम्ब्यान्तरान्तरा वर्णयन्नपि नी-
ललोहित एकात्मनो निरतिशयां भक्तिमभिव्यञ्जयति ; तथैवा-

1. वाणादन्ये कवयः काणाः शृङ्ग सरसगद्यसरणीषु ।

इति अगति रुढमयशो नामनवाणोऽपमार्ष्टि वत्सकुलः ॥

साधपि कविः नीलकण्ठस्य लोकोत्तरमनुत्तमं लीलाताण्डवा-
 न्यपदानं तत्र तत्र वर्णयन्नपि नारायण एवात्मन आन्तरं भक्ति-
 विशेषमवबोधयति । भवानीपतेर्भक्त्यामेसरस्य नामधेयमावहं-
 श्चित्रभानोस्तनयः भगवतः परमेष्ठिनः सत्यलोकवाससौभास्य-
 शोतकमैतिह्यमादावनुध्यायति हर्षचरिते । लक्ष्मीपतेः पञ्चमा-
 न्तारस्मारकेण नाम्ना आत्मानं पवित्रीकुर्वन् कोवटियज्वनः
 तनयोऽसौ कविरिन्दिरारमणस्य वैकुण्ठवासवैभवशोतकमैति-
 ह्यमादौ निर्दिशन्निमामाख्यायिकामारभते । ^१अमलमुक्ताश्लिष-
 षटितलिङ्गमशेषत्रिभुवनवन्दितचरणं चराचरगुरुं चतुर्मुखं
 भगवन्तं त्र्यम्बकमित्यादि भक्तिपरवशो गायति प्राचीनो
 बाणः । ^२साक्षान्नारायण इव सकललोकबन्धे, ^३कूरप्राहृष्टृही-
 तगजपतिरक्षणक्षणाविर्भूतस्य गरुडध्वजस्येव सर्वलोकशर-
 ण्यत्वम्, ^४विश्वमिव नारायणमूर्तिः, इत्याद्यात्मनो भक्त्यु-
 न्मेषमाविष्करोति अभिनवबाणविरुदा समलंकृतोऽयं वाम-
 नाधार्यः ॥

^१शरीरिणीमिव रुद्रोद्धूलनभूतिम्, गौरीमनःशुद्धिमिव
 कृतवेहपरिमहाम्, ^२जटापाक्षप्रथितमुत्तमाङ्गेन मणिमयं ना-

१. कादम्बरी (निर्णयसागर.) २५७. २. वेम. १०. ३. वेम. ४०.

४. वेम. ११२. ५. काद. २५९. ६. काद. २६१.

माङ्गमीश्वरधरणद्वयमुद्वहन्तीम्, ^१सिपुरारिशरशलाकाभिव
 तपोमयीम्, इत्याद्युद्धणन् परमभाहेश्वरः प्रतिपन्नपाशुपतव्रत
 इवालक्ष्यते भट्टबाणः । ^२वटदलशाचिनं नारायणशिशुमिव
 हसन्तम्, निजपादाङ्गुष्ठगङ्गारसमास्वादयितुमाविष्कृतबाल-
 भावमिव पुण्डरीकाक्षस्य, ^३त्रैविक्रमविहरणविलासोद्विषितच-
 रणतलरागरसरञ्चितवितानम्, इत्यनुध्यायतीव वासुदेवम-
 सौ कविर्वागमनः ॥

^४अतिविमलैर्वेदार्णैरिव साक्षात् पितामहमुखादाकृष्टैः
 गायत्रीवर्णैरिव मथनस्फीततामुपगतैर्नारायणनाभिपुण्डरी-
 कबीजैरिवोद्धृतैः सप्तर्षिभिरिव करस्पर्शपूतमात्मानमिच्छ-
 द्विस्तारकारूपेणागतैः आमलकीफलस्थूलैर्मुक्ताफलैरुपचिते-
 नाक्षवलयेनाधिष्ठितकण्ठभागाम्, इत्याम्नायगिरासुपास्यत्वम-
 गजारमणस्य प्रतिपादयति प्राचीनो बाणः । ^५यस्य खलु
 भोजनकबलो भुवनानि, यन्नाभिपङ्केरुहशिशुर्मङ्गला, यत्पाद-
 पांसुपरमाणुर्भूतधात्री, यद्वपुषः स्वेदजाः कृमयो गीर्वाणाः,
 यन्मुखनिःश्वासमरुदङ्कुराः सप्त पवनाः, यच्चरणारविन्दमकर-
 न्दविन्दुर्मन्दाकिनी, यद्वयानविश्रामभूमिमोक्षः, यद्भुजाप-
 दानभोगावली वेदाः, यत्सेजःस्फुलिङ्गाः पतङ्गशशाङ्कामयः,

१. काद. २४५. २. वेम. ११५. ३. वेम. १७५.

४. काद. २६२. ५. वेम. १३५, १३६.

स खलु सनकसनन्दनादिभिर्मुनिभिस्त्वार्मणेन शङ्खुषा भा-
व्यमानमहिमा कविरात्रायगिरामखिलभुवनकूटस्थो गरुड-
केतुरमुमधिशेते इति निगदन्ति निगमान्तगिरः, ^१उपनिष-
दुपवनतमालम्—इत्यादि विराट्पुरुषमहिमोपदेशप्रवणः नि-
त्यसूरिपद्मारुरुक्षतीवासौ कविर्बामनाचार्यः ॥

^२रूपनार्द्रलिङ्गसंक्रान्तप्रतिबिम्बतया अतिप्रबलभक्त्यारा-
धितस्य हृदयमिव प्रविष्टां हरस्य, अनेकभावनानुविद्धया
गीत्या देवं विरूपाक्षमुपवीणयन्तीम्, इति वर्णयन् महेश्वरे
लयमधिजिगांसतीव भट्टबाणः । ^३सर्वभुवनसन्ताभिनामये,
छन्दःसन्दर्भकवये, प्रकृतिविकृतिवाह्याय, प्रत्यग्दृशामवा-
ह्याय, निर्मलज्ञाननेदीयसे, निर्वाणपण्यविपणये, मनसोऽप्य-
विषयाय, वाचामप्यगोचराय; सुषुम्नापथपथिकाय, सकल-
जगदात्मन्भरये नमो हरये— इत्याद्युद्धृणन्, ^४शोणितपूरस-
न्तरबुल्बणजन्तुदेहां वैतरणीमुत्तीर्य नारायणस्य नित्यकिङ्करो
भवितुमभिलषतीवासौ वासुदेवध्यानपरायणो बामनः ॥

^५अध्रगङ्गाभ्यागमवेगपतिताम् ^६अमरापगामिव नभसो-
वतीर्णाम्; ^७गगनसिन्धुफेनपटलपाण्डरस्य— इत्यादि नि-

-
1. वेम. 149. 2. काद. 264. 3. वेम. 150. 4. वेम. 139.
5. काद. 260. 6. काद. 265. 7. काद. 17.

दिशन् भट्टबाणः विष्णुपादसमुद्भवा मन्दाकिन्येव हरशि-
रसि पतितेति न कुत्रापि हृदयेनालिखति । वामनस्तु
विष्णुपदप्रवृत्ता कालभगीरथवशे वर्तमाना हंसधवला च-
न्द्रिकामन्दाकिनी गिरीशशिरसि निपत्य रसातलमवातरत्—
इति कण्ठतः समुद्भिरति ॥

किं बहुनोपन्यासेन? कादम्बरीं प्रायेण रसपोषादिषु
तत्समानजातीयाभिमानाख्यायिकां ग्रन्थद्वयापेक्षया नितरां
नीरसत्वेन परिगणितं पार्वतीपरिणयरूपकं च सुसूक्ष्ममनु-
विमृशताम्, गद्यकाव्ययोरनयो रूपकस्य च कुत्रापि हृदय-
गमं संवाद्मपश्यताम्, प्राचीनबाणस्य परममाहेश्वरत्वं वाम-
नस्यासाधारणीं विष्णुभक्तिं चावगच्छतामाधुनिकविमर्शकानां
हृदये— तदिव नाटकं न बाणेन, नाट्येन वामनेन विर-
चितं स्यात्, परमन्येन केनापि वामनाचार्येण निर्मितं
स्यादित्याशयः समुदेति । सन्ति किल शतशो वामनास्तदा
तदा समुद्भवन्तो विपुलायामस्यां धरण्याम् । सुष्ठूक्तं पण्डि-
तवरेण— ‘न किमपि स्पष्टं प्रमाणमुपलभमानाः केवलम-
भ्यूहपथेनैव सुदूरं संचरमाणा वास्तविकं विपरीतं वा
किमपि निर्धारयन्तो बहुधा क्लिश्यन्ति विमर्शकाः’—इति ॥

वेमभूपतिचरितलेखनव्याजेन आत्मनो गद्यग्रन्थकरणकौ-
शलं प्रदर्शयितुमभिलषन्नसौ कविः नगरार्णवशैलर्तुचन्द्रार्को-
दयादीन्यखिलानि च वर्णयन्नाख्यायिकायामस्यां महाकाव्य-
लक्षणानि योजयन् रमणीयया वारधोरण्या सहृदयानानन्द-
यन्नापि—पदविन्यासमाधुर्ये आशयाविष्करणमास्मीर्ये स-
रसालंकारयोजने विप्रलम्भशृङ्गाराद्यनुवर्णने अन्योन्यानुरा-
गिणोः नायकयोः समुचितकथालापोपक्षेपसरणौ दूती-
दूतसंप्रेषणव्यवहारानुशिक्षणे तत्तत्कालानुरोधेन समुचि-
तोपदेशप्रदाननैपुण्ये दुर्विषहदुःखदुःखितानामाश्वासनप्रका-
रवैखर्या चानितरसाधारणं कौशलमावहतः अपरिमेयश-
क्तिवियोसिताद्भुतभारतीविलासस्य श्रीमतो भट्टबाणस्य नित-
रां न्यून इवालक्ष्यते ॥

सत्यमाख्यायिकाकारोऽयं ज्योतिःशास्त्रपाञ्चरात्रागमता-
स्त्रिकग्रन्थेष्वप्यात्मनः सम्यग्विनयनमाविष्कुर्वन् शास्त्रानां
वैश्यानां च स्वरूपं हृदयंगमया वारधोरण्या वर्णयन् क-
चित् कश्चिदक्षुण्णेनाचुम्बितेनाश्रुतपूर्वेणाश्चर्यजनकेन पथा
संचरमाणः वाग्देव्या विलासमभिनन्दनीयमात्मनि प्रकाश-
यति । अद्यापि ग्रन्थेऽस्मिन् निपुणं निरूप्यमाणे, कविरेश न
केवलं बाणस्य, परं त्वन्येषामपि कवीनां सरणिमात्मनः कु-
तावसकृदाविष्करोति—

तथाहि— प्रोल्लभूपतेः मृगयाप्रसङ्गेनारण्यानीं प्रविष्टस्य
 आशुगपथातिलङ्घिना हरिणेन सुदूरमाकर्षणम्, अनाघ्रातपू-
 र्वस्याङ्गनाङ्गपरिमलमुद्धतः पवमानस्याघ्राणम्, कर्णमधु-
 स्थन्दिनो हिन्दोलगानस्य श्रवणम्, तदनुसारेण सकौतुक-
 मभितः संचरतस्तस्य काञ्चनगौराङ्गयाः विश्रविमोहन-
 सौन्दर्यवत्याः कन्यकाया दर्शनमित्यादिकं— मृगयायां तुर-
 ङ्गमुखमिधुनमनुषधनतश्चन्द्रापीडस्य दिव्यजनसंचरणप्रदेशा-
 भिवीक्षणम्, अमानुषगीताकर्णनं मर्त्यदुर्लभदर्शनाया दिव्य-
 कन्यकायाः समालोकनं चानुस्मारयति । तेनैवालोकितस्य
 कमलसरसो वर्णनमच्छोदस्य, आहवकोलाहलनामधेयस्य
 वारणेन्द्रस्य महिमानुकथनं ^१गन्धमादननाम्नो गन्धहस्तिनः,
 वेमभूपस्य दिग्विजयारम्भे ब्रह्माण्डककलधस्मरस्य प्रयाण-
 भेरीभाङ्गारस्य, ^२एकमहाभूतमयानीव सर्वाणि अगन्ति संत-
 न्वतां रजसामनुवर्णनं चन्द्रापीडदिग्विजयारम्भोदितप्रयाण-
 पटहस्य ^३एकमहाभूतमयमिव त्रैलोक्यमापादितवतो रेणुपरी-
 वाहस्य च, विन्ध्याटवीन्यग्रोधचण्डिकालयादीनां स्वरूपोपपा-
 दनसरणिः विन्ध्याटवीशास्मलीचण्डिकायतनादीनां च बाण-
 भट्टस्यानुकुर्वन्ति ॥

^१प्रस्तैकहायनहरिणलोचना, ^२श्रीपर्वतश्चिन्तितसिद्धीनाम् ,
^३कज्जलमलिनकपोललोलकपालकुण्डलाभिः, अन्तर्लुठदहिप-
 रिबृढपातालविलप्रतिमल्लमुल्लसितपृथुलजिह्वास्थविलं व्याद-
 वतीभिः, विकटकुचोत्सङ्गरङ्गताण्डवितभूरिपुरीतत्प्रोतचण्डन-
 मुण्डस्रग्भिः— इत्याद्यस्मिन् ग्रन्थे श्रूयमाणा वर्णावलिः
 श्रीमतो भवभूतेः पद्धतिं स्मरणपथमुपनयति ॥

^४अभिषेकजलाप्लावादिव सततमुपयान्ति जाड्यम्, प्रता-
 पानलधूमोपरुद्धदृष्टय इव न दीर्घं पश्यन्ति— इत्यादिकम-
 लुवाचयतामस्माकं चन्द्रापीडोपदेशप्रवृत्तस्यार्थशुकनासस्य व-
 चनधोरणी हृदयगह्वरमापूरयति ॥

^५नागनासोरुरित्यादिपदैरादिकविम् ; ^६शङ्करगलकालीम् ,
^७शर्वगलकालिमसवयःसु तमःसु इत्यादिभिराचार्यदण्डिनं च
 स्मृतिपथमारोपयन्नसौ कविः—, ^८कनकलः कीर्तिगङ्गायाः,
^९निरन्तराश्रुप्रवाहमज्जनभीतेषु नयनयोर्न भवति नेदीयसी
 निद्रा— इत्यादिभिर्मेधदूतम्, ^{१०}कुङ्कुमरागशोणाम्— इत्या-
 दिभिः श्यामलास्तवम्, मालुर्षाषु सृष्टिषु कथमित्यमुपपद्यते

१. वेम. 60. २. वेम. 120. ३. वेम. 183.

४. वेम. 131, 132. ५. वेम. 67. ६. वेम. 59.

७. वेम. 140. ८. वेम. 104. ९. वेम. 84. १०. वेम. 73.

रूपसंपत्तिः— इत्यादिभिरभिज्ञानशाकुन्तलं च स्मारयन्नापि
 कविसार्वभौमकृतिषु रघुवंशकाव्य एवात्मनो निरतिशयमा-
 स्वादमभिव्यज्जयति । ^१महोरस्कौ, ^२वृषस्कन्धौ, सालप्रांशू,
^३दिलीपश्चरितमिव श्लाघनीयसुदक्षिणम्, ^४आविष्कार इव
 रघोः, ^५वदनकान्ताविन्दुमती, ^६अग्रिमाणमिव लक्ष्म्या
 पुण्डरीकातपत्रमलक्ष्यत, ^७तृणकिन्दुरिव हरिणीमपातयद्व-
 नितले— इत्याद्युद्भिरन् असौ वामनः महाकविनोपवर्णितां
 रघोर्जैत्रयात्रां मनसि निधाय तामेव सरणिमुपादाय वेमभूप-
 सेर्दिग्विजययात्रामस्मिन्धुरमुपपादयति ॥

परं त्वनेन कविनोपवर्णिता जैत्रयात्रा निपुणं निरूप्य-
 भाणा वर्षेऽस्मिन् तत्तद्वाष्ट्रस्थितेरनभिज्ञतामेवस्याविष्करो-
 तीति किञ्चिदिव विमनीभवन्ति देशावस्थितितत्त्वविदः ।
 तद्यथा— साकेताग्निर्गतस्य रघोरङ्गवङ्गकलिङ्गादयः पौ-
 रस्त्या एव । अहङ्गयाः प्रस्थितवतो वेमभूपस्य तु त इमे
 वदीक्ष्या भवन्ति । विशेषमिदमविज्ञाय कविरसौ 'पौरस्त्या-
 नेवमाक्रामन् गङ्गासागरसंगमपुण्यतले कतिपयानि दिना-
 न्युवास' इति वर्णयति । उत्कलाश्च न केवलं रघोः, वेमभू-
 पस्य च मार्गदर्शका एवासन्निति अवबोधयन्निव दर्शितसर-

१. वेम. ११७. २. वेम. १३. ३. वेम. १०२.

४. वेम. १०६. ५. वेम. ११३. ६. वेम. २३.

गिरुत्कलैराससाद संपदुत्तुङ्गानङ्गान् इति कथयति । मलया-
द्रेः प्रतीच्यां दिशि घूर्जरान् सौराष्ट्रान् पारसीकेष्वपरान्तम-
हीतलं च निर्दिशन्नपरमिव भारतवर्षं स्रष्टुमभिलषतीव ॥

किं बहुना—तथैव कविसार्वभौमः कालिदासः प्राचेतसे-
नाविष्कृतां पद्धतिं तत्र तत्रात्मनः कृतिष्वविष्कुर्वन् 'स्वकृ-
तिं गापयामास कविप्रथमपद्धतिम्' इत्यस्मिन् कविकोकिले
निरतिशयं बहुमानं प्रदर्शयति, तथैव अनेनापि कविना भ-
ट्टवाणे कालिदासे चात्मनोऽन्यादृशं गौरवं कार्त्तव्यं चावश्य-
मभिव्यजनीयमिति मन्यामहे ॥

अथास्यामाख्यायिकायामुपपादितं चरितं 'संग्रहेणेह वि-
लिख्यते—

अस्ति त्रिलिङ्गेष्वहङ्गिनामधेया नगरौ । तत्रैकदा नारा-
यणचरणकमलसंभूते चतुर्थे वर्णे समुत्पन्नः कामाभिधानो
नरपतिरशिषदशेषमवनिचक्रम् । तस्मात्प्रसृते महति वंशे
शौर्योष्मसंतप्तसमस्तसामन्तचक्रः प्रोलभूपातिरुदभूत् । स हि
कदाचिद्वसन्तसमये मृगयाक्षिप्तचेताः महारण्यं विगाह्याश्चर्य-
दर्शनेन हरिणेन सुदूरमाकृष्टः कञ्चन महनीयमारामभासदत् ।
तत्रानाम्नातपूर्वमङ्गनाङ्गपरिमलमुद्वहन्तं पवमानमभ्यजिघ्रत् ।
तदनुसारेण विचरन् कस्मिंश्चिदुपवने बालतरुषण्डमध्ये सह-

कारपोताश्रितडोलायामुपविष्टां कलमधुरालापिनीं काञ्चित् क-
न्यकामद्राक्षीत् । दृष्टमात्रैव सा तस्य हृदयमविक्षत्,
सोऽपि तस्याः । हन्त ! परस्परदर्शनानुक्षणमेव राक्षसेन
गले गृहीतस्य विदूषकस्याक्रन्दितमशनिमिव श्रवसि पाति-
तमाकर्ण्य विस्मृतान्धकर्तव्यः तदुन्मोचनाय स भूपतिस्तस्मात्
प्रदेशादन्यत्र सरभसमयासीत् ॥

अथ राक्षसात् विदूषकं मोचयित्वा पुनस्तमेवोद्देशमा-
गत्य तां कन्यकामदृष्ट्वा विषण्णहृदयः सर्वतोऽन्विष्यानधि-
गततद्द्वार्तः मदनशरस्तरव्यतामुपयासः कृच्छ्रात् स्वपुराभि-
मुखं प्रास्थितः । ततः प्रासादमेत्य प्रबलानङ्गवेदनाजर्जरिता-
वयवः कथंकथमपि तां निशां गमयित्वा प्रत्यूषसि तदेव
लीलोद्यानं गत्वा डोलाविहारवेशमुपेत्य तरुगुल्मेषु, कमल-
सरस्तीरेषु च विचरन् कस्यचित् कमनीयस्य लतामण्डपस्य
मध्यभागे मदनपरवशायाः कस्याश्चित् दुःसहं देहसंतापम-
नश्वरमाविष्कुर्वतः शयनीयस्य सविधे आत्मनः प्रतिकृत्या
समलङ्कृतं किमपि चित्रफलकमालोकिष्ट । तदवलोक्या-
तिभूमिं गतेन कन्दर्पञ्चरेणास्तमितधृतिः अनुचरेण विदू-
षकेण समाश्रास्यमानः इतिकर्तव्यतामूढः दिष्टया तत्र
यदृच्छागतया परिचारिकाद्वितीयया तस्याः सख्या निवे-
दितसर्ववृत्तान्तः आत्मनो निमित्ते अनुभूतानङ्गवेदनास-

हस्तायास्तस्याः वरवर्णिन्याः शोचनीयां दशां श्रोतुमप्यश-
क्नुवन्, 'अयि ! भद्रे ! अविलम्बितमेव कन्यागुरुसमीपमहं
जनं प्रेषयामि परिणयनप्रसङ्गाय' इति तां विसर्ज्य सह
विदूषकेण स्वनगरमेव प्राविशत् ॥

अनन्तरं दक्षिणापथे विक्रमसिंहनगरीपालकस्थ तुक्सार-
घट्टस्य भूपतेस्तनयां तां परिणेतुं त्वरमाणः आप्तैस्तस्यानुम-
तिमुपलभ्य तामेव पुरीमुपेत्य शुभे मुहूर्ते अनन्तानाम्भ्या-
स्तस्याः पार्थि गृहीत्वा अनन्तां मुदमलब्ध । तयोर-
न्योन्यविभ्रमविलासावर्जितस्वान्तयोरुदभवन् माध, वेम,
दोह, अन्न, मल्लाभिधाना विख्यातयशसः पञ्च कुमाराः ।
तेषु ज्येष्ठान्माचनरेन्द्रात् रेडिप्रोतभूप इति पेहकोमटी-
न्द्र इति नागेन्द्र इति त्रिवृत्तसदृशास्त्रयः कुमारा अज-
निषत् । तेषु गुणज्येष्ठः पेहकोमटीन्द्र एव राजराजप्रभावो
भूत्वा अर्णवमेखलामिमां मेदिनीमशिशत् । स हि सौभाग्य-
तपःसिद्धिमिव स्थितामनन्ताम्वासुपायस्त । अनन्तरमनधिग-
तसुतमुखावलोकनसुखः अमरपतिमर्षयित्वा वेमभूपं नाम
वसूपमं ज्येष्ठं सुतं गुणैस्तमनुकुर्वन्तं चतुर्भुजप्रभावं माचभू-
पालं नाम द्वितीयं तनयं च प्राप्यानन्दतुन्दिलहृदयोऽभूत् ।
क्रमेण कृष्णोत्तरपक्षशशलाङ्गन इव वर्धमानः कलाभिः पूर्णः

पित्र्यं सिंहासनमारुह्य द्वेमभूपालः । अनन्तरमागतायां शरदि
दिग्विजययात्रां चिकीर्षन् अमितरथगजानुरगपादासैरतिमहतीं से-
नां कर्षन्नुदचलत् ॥

प्रथममसौ सागरतीरमुपेत्य ततः कलिङ्गोत्कलाङ्गवङ्गभङ्गा-
लान् विजित्य भागीरथीतीरे कृतसेनानिवेशः वेलातटेनैव द-
क्षिणां दिशं प्रस्थाप्य द्रविडानाक्रम्य काञ्चीमासाद्य पाण्ड्या-
न् पराजित्य सेतुं साक्षात्कृत्य ताम्रपर्णीमवगाह्य केरलानुद्दि-
क्ष्य मुरर्षीं नदीमतिक्रम्य, मलयाद्रेरुपत्यकासु सुखमवात्सीन्
कतिचन वासराणि । अथ प्रतीचीं दिशमालम्ब्य घूर्जरसौ-
राष्ट्रानात्मनो वशं नीत्वा देवं सोमनाथमभ्यर्च्य चरमार्ण-
वरोधसा पारसीकाभिमुखं गत्वा यवनानां शिरांसि निकृत्य
अपरान्तमहीतलमाक्रम्य सिन्धुराजं समराङ्गणे परिभूय
हूणान् काम्बोजान् काश्मीरानवनमय्य ग्रीष्मसमये गौरीगुरुं
शैलमगात् । अनन्तरमनुभूतहिमालयोपान्तवनराजिसंचरणा-
नन्दः सह सैनिकैस्तस्मादवरुह्य विन्ध्यादवीमवगाह्य चण्डि-
कालये भगवतीमादिभैरवीं तान्त्रिकेन विधिना संपूज्य द्रा-
क्षारामपुरीमासाद्य भीमेश्वरं प्रणम्य वेशवार्दीं केवलमवलोक-
नदानेनानुगृह्य वसिष्ठगौतमनिषेवितां भगवतीं गोदावरीमु-
पास्थ निजपुरीमभ्येत्य ऐश्वर्यसंपूर्णमात्मभवनमासाद्यानि-

तरसुलभान् भोगाननुसेवमानः सरसकविकाव्यश्रवणभूषणेन
कर्णावनुदिनमलंकुर्वन् परां कोटिमानन्दस्याध्यगच्छत् ॥

अत्यन्तमास्वाद्येषु गद्यकाव्येष्वेकतमां प्राचीनतालपत्रेषू-
त्कीर्णरूपां चिरादसुदृितां वध्निभिर्भक्ष्यत्वेन निश्चितामिमामा-
ख्यायिकां महता परिश्रमेण सम्यक् परिशोध्य रमणीयवेषो-
ज्ज्वलां वहिरवतारयता श्रीमद्बालसुब्रह्मण्यार्येन सुबहुपकृतं
देवभाषाभ्युदयकाङ्क्षिणामित्यमन्दभानन्दमुपलभामहे ॥

इति

सहृदयसमुदायदासः

र. कृष्णमाचार्यः ।

॥ श्रीः ॥

॥ वेमभूपालचरितम् ॥

सौभाग्यं जगतां यस्य वामे वपुषि वर्तते ।
तद्धाम शाश्वतं भूयान्मूयसे श्रेयसे मम ॥ १ ॥

सहृदयदृष्टिः कुरुते
काव्यं त्वपदोषकरणशुणपूर्णम् ।
ज्वलदनलज्वालेव
क्षीरं व्यतिषङ्गितोयसंशोषात् ॥ २ ॥

आप इव जगति विमला
वाचो रसनीयतां दधति ।
काव्यग्रपञ्चसूत्रे-
र्था मूलं कविविधातुलोकस्थ ॥ ३ ॥

काव्यं हि कविवराणां

कनकमिव श्लाघ्यवर्णसंकलितम् ।

दुर्जनजिह्वाज्वलने

तप्तं प्रविभाति निर्मलाकारम् ॥ ४ ॥

भुजगीव वमति गरलं

खलमुखधत्मीकवर्तिनी जिह्वा ।

कविवर्त्स दूषयन्ती

साध्या सा भवति सन्नरेन्द्रेण ॥ ५ ॥

बाणादन्धे कवयः

काणाः खलु सरसगद्यसरणीषु ।

इति जगति रूढमयशो

वामनबाणोऽपमार्ष्टि वत्सकुलः ॥ ६ ॥

कविरभिनवबाणः काव्यमत्यन्तुतार्थं

भुवनमहितभूमा नायको वेमभूपः ।

त्रिभुवनमहनीयख्यातिमानेष योगः

प्रकटयति न केषां पण्डितानां प्रहर्षम् ॥ ७ ॥

चूडामणितृपाणां

दुर्मतिपरिपन्थिशिखरिदम्भोलिः ।

सर्वज्ञचक्रवर्ति

पेदकोमटिदेमभूपतिर्जयति ॥ ८ ॥

श्रूयते खल्वेतदैतिह्यम्—

पुरा किल सकलजगदात्मभरेः, सनकसनन्दनादिभिः
सूरिभिः प्रत्यद्दृशा भाव्यमानमहिम्नः, छन्दःसंदर्भकवेः, सर्व-
भुवनसनाभिनाभेः, लोकशिल्पकल्पनाकृतोद्यमेन वेधसा प्र-
स्तूयमानेन नाभिनलिनमधुकररघुस्फीतेन सामगीतेन मुख-
रितशेषपर्यङ्कपरिसरस्य भगवतो गरुडध्वजस्य, मन्दाकिनी-
प्रवाहमकरन्दस्यन्दात्, मुक्तिद्वारकवाटविघटनकुम्भिकायमा-
नस्मृतेः, लक्ष्मीकरकिसलयसंवाहनक्रियोचितात्, चिरजन्म-
कल्मषभुजङ्गविषभङ्गजाङ्गलिकात्, योगिजनमानसमवन-
मङ्गलदीपात्, श्रुतियुवतिचूडामणेः श्रीमतश्चरणकमलादवती-
र्णो वर्णश्चतुर्थः— इति ॥

स खलु सहोदरोऽपि गङ्गाया जनकः कीर्तिगङ्गायाः,
सह मिथुनभावेन स्वजायां चटुलहयसुरनखमुखविलिखित-
गात्रां गोत्रामधिकरणक्रमैर्वशीकुर्वन्, संक्रान्तहरिचरणलाङ्घन-

इवातपल्लवाभरतोमरधनुरसिभिरविरहितः, सुरापगया सो-
 दर्यस्नेहदत्तानीव शुचित्वगान्भीर्यपावनत्वमाधुर्याणि चरित-
 मनःस्वभाववचनेषु समुद्बुधन्, कलितकारणगुण इव संदर्शित-
 महिमा विक्रमेण बलिराजश्रियमाकिञ्चन्दन्, अप्रणतनरकपतन-
 हेतुः, श्रितवतां श्रेयःप्रदानचिन्तामणिः, मणिरिव सतां हृदयेन
 धार्यमाणः, देवेन सह संक्रमय्य निजगुणमखिलमचनितलर-
 क्षणार्थमाविर्भाविततया सौकर्येण धरणीतलोद्धारणं कुर्वन्,
 अभिमताहिरण्यकशिपुक्षेत्रप्रदानेन सुमनसः स्वस्थान्वितन्दन्,
 दाशरथिसरलशरप्रमुक्तिभिरनेकधालङ्कापतिखररिपुकबन्धपा-
 ति कर्म निर्माय समुज्ज्वलां धरणिसंभवां श्रियं स्वीकुर्वन्,
 सयौवनोन्मेषमधुराङ्गनानयनाङ्गलिपीयमानललितलावण्यानि-
 ष्यन्दः, क्षपितकुवलयपीक्षो बलेन सह विविधानि विरोधि-
 विद्वलनानि विरचयन्, सर्वस्यां पृथिव्यां प्रथिमानमयासीत् ॥

तत्र खलु समजनि पुरुहूतपुरुवरः पृथुभरतभगीरथदुष्य-
 न्तदुन्धुमारप्रतिभः, पुरोगमः पुण्यश्लोकानाम्, अनेककुन्तप-
 तिचरितकल्मषनिर्वासनसर्वप्रायश्चित्तप्रतिनिधिरिव धरायाः,
 ज्वलन इव पुष्टदुष्टराजवंशः, पुण्यैर्निजचरितैः कलिमभिभूय
 सर्वदिशाकूलमुद्वहेन पुण्येन यशःपूरेण सुरभितदिगन्तः, नि-
 सर्गसंकटरोदोन्तरमान्तमुद्बुधन्प्रतापम्, उग्ररिपुसमरविजयवे-

लाह्लाकृतेन सिंहनादेन इनुजाध्यक्षवक्षःस्थलदलनदक्षतृह्य-
क्षनिष्ठुरगलक्ष्वेलितमिव स्मारयन्, शतमख इवानेकपविष्ठा-
न्तिक्षपितभूभृत्पक्षः, विश्वामित्र इव सत्यव्रतस्थापनः, पवन
इव कृशानुतेजनः, जनार्दन इव जगद्वनमादधानः कामा-
मिधानो नराधिपः ॥

यस्य खलु सलिलधरस्येव विमलतरवारिधारासारेण प्र-
तिदिशमशान्यन्त पार्थिवरजोभ्रान्तयः । यस्य च कुलगिरिग-
रीयांसमंसमासाश, कोमलमृणालदुर्बलशेषशिरःपतनशङ्कातङ्क-
ममुञ्चत भूतधात्री । यस्मिञ्च शासति महीम्, दैवजमपि न
बभूव भयपञ्चकं प्राणिनाम् ॥

तेन खलु कामपालनिभेन कामभूपालेन विधिवदनुपा-
लितो बभूव समधिककृष्णागोदावरीस्रोतःसमुदायनदीमातृका-
यमाणः, समन्तादखण्डिताम्भःसमृद्धिभिः, विश्वंभराभूलतानु-
कारिसेतुलैः, तटतरुकुसुमान्तरक्षरदमन्दमकरन्दस्यन्दकन्द-
लितकलोलैः, सलिलकेलिलोलकलहंसकामिनीकोलाहलानुकृत-
जलदेवताधरणमणिनूपुरक्षणमृणात्कारैः, कारणद्वपक्षविक्षेपप-
रिचलितपङ्कजपरागपालिविरचितालीकसंभ्यानुबन्धचकितच-
क्रवाकयुगैः, सानंधयैरिव सागरराजस्य अनेकैस्तटाकैरुपशो-
मितः, कचित्कलधौतशलाफिकानुकारिभिरङ्कुरभिः, कवि-

कलुकपक्षश्यामलच्छविभिः कन्दलितैः, कचिन्नामीकरवर्णक-
 र्नेजपैः परिणमद्भिः, पवनदरचलितकणिशतया परिसरविहा-
 रिकलमगोपिकाकलमधुरगीताकर्णनश्लाघाकम्पितमौलिभिरि-
 वोपलक्ष्यमाणैः, फलभरविनम्रतया मूलपयःप्रतिबिम्बितां प-
 द्यद्भिरिवात्मनः श्रियम्, शालिशारामुखपक्षिकसुगन्धिकहा-
 यनप्रायैः सौराज्यसुखितवसुमतीपुलकनिकुरुम्बनिभैः केदारै-
 रुपशोभितः, निरन्तरनालिकेरनिकरच्छदच्छायाच्छादिताशे-
 वहरिदन्तरैः, पर्यन्तप्रकीडश्चिक्रोददशनदष्टपरिणतपनसफ-
 लरसासारभरितसारणीसरणिभिः, प्रसृमरपाटलप्रसवपट-
 लपाटलितपरिसरैः, सरलाशोकतिलकतिलकितैः, अवि-
 रलचलितकदलीदलाधिगतवनदेवताविलासतालवृन्ताकृतिभिः,
 सरससदकारशाखाशिखाधिरूढकोकिलकुलकोलाहलाकलित-
 विरहिणीहृदयहालाहलक्षेपैः, मधुकरगन्धायमानमाधवीनिकु-
 अखञ्जनिमहिरकिरणपुञ्जैः, उद्भिन्नपुंनागकुसुमपरिमलोद्गारनि-
 हारिभिः, उल्लसितचम्पककलिकाकलापकल्पितकन्दर्पपावका-
 स्त्रसंपद्भिः, पाकपरिरुद्रितपुण्ड्रेक्षुपरुर्मुखोदीर्णमुक्तामणिकिर-
 णदर्शिताकलराकानिशाप्रकाशैः, कोरकप्रकरतारकितकुरवका-
 नोकहैः, वनितावदनासववासनासनायवकुलवनैः, महिलाकु-
 चकान्तिचोरलिकुचफलैः, मातुलुक्कामोदहृदयंगमैः, नवनारङ्ग-
 सङ्गिभिः, भुजङ्गलतापरिष्वङ्गधन्यतरुणपूगभद्रैः, ललितलव-

लीलतालिक्रितलवङ्गैः, द्वीबेरहारिभिः, श्रुतिहारीतभरितहरित-
हरिद्रादलैः, प्रच्छाद्योपचितशृङ्गिबेरपरिपाटिभिः, पद्मलितसू-
रणैः, प्रतिनवजातिजीरकराजिभिः, कुटिलशुकत्रोटिकोटिपाटि-
तदाक्षिमस्तोमैः, व्याकोशकोशातकीगुलुच्छसंचयसंछन्नश्रुति-
भिः, उद्वेलत्कारवेलवल्लीवल्लयैः, पटुतरपटोलपरिणाहैः, क्रोम-
लालानुशालिभिः, पुण्यत्पुष्पलतैः, उरुतरोर्वारुकनिगदितोर्वरा-
सारैः, अभ्यर्हितबार्हताभ्युदयैः, अस्त्रिभुवनाभिरामैरारामैः
सुलभरामर्णयिकातिशयः ; सततनिहितहालिकहृदयहेलनैः,
सस्यपरिपालनपरायणानेकसैरिकदरिकाकलितकोलाहलाकुलि
तविहगकुलैः, अदूषितोन्मेषमाषकोरदूषकैः, श्यामलश्या-
माकसंहतिभिः, अभिनवपाकबहुवारकैः, समुद्रतमुद्रसामुद्रैः,
अनणकचणकचणैः, सैरिककुटुम्बिनीसादरालोकितबाहुरोदयैः,
मसृणमसूरस्थलैः, सुस्थितकुलुत्थिभिः, प्रसिद्धसिद्धार्थैः, नि-
बिद्यनिष्पावनिष्पत्तिभिः, निबिरीसातसीकैः, अनूनतैलीनसी-
मभिः, प्रवर्धमानवर्धमानवनैः, दाशरथिचरितैरिव सीतानुधु-
त्तिसरलैः, बलभद्रविलसितैरिव लाङ्गलासङ्गिभिर्जालक्षेत्रैर्वि-
चित्रपर्यन्तैः, समुत्तन्निभतनुङ्गयूपस्तम्भनिवहसूचितविविधान्व-
राहरणैः, श्रुतिकामिनीकण्ठकालागरुद्रवायमाणहोमधूमलेखा-
मिकायप्रकाशिताकालकालिकानिर्मिताधर्मधर्मविलयैः, प्रसस्व-
वास्तुविन्यासैः, प्रत्यग्भागप्रतिष्ठापितेन च गोपुरोपरिदेसः

डोलायमानविशङ्कदगारुडवैजयन्तिकेन पुरतः समुच्छितोदम-
 दीपदण्डेन प्राक्द्वारवेदिकाद्वयभित्तिपुटविलिखितदशावतारकृ-
 तान्तेन कुण्डलितभुजङ्गराजभोगशङ्काकारप्राकारपरिवेष्टो-
 भिना पुरुषसूक्तव्याहरणपरपटुतरवैखानसाधिष्ठितेन तुलसी-
 दलशीतलामोदमुषितकिस्त्रियेण विष्वक्सेनायतनेन, ऐसा-
 न्यां च दिशि दर्शितोभतिना गर्भगृहगवाक्षविवरोद्धान्तगु-
 ँगुलधूपापदेशप्रकाशितपरमेश्वरकण्ठकालकूटकालिन्ना स्थूल-
 शिलाधटितसालवलयेन पवनरयकम्पितध्वजपटपल्लवाङ्गुलिभिः
 प्रमार्जयन्तीभिरिव कलिकालकालुष्यम् अवतरणरभसशीर्ण-
 स्वर्णदीप्तोतःशकलानुकारिणीभिरतिनिर्मलाभिः पुंगवपताका-
 भिविनयतेव संसारजनितां जूर्तिमखिलजन्तूनां द्वारदेशाव-
 लम्बमानमालूरतोरणस्रजा रक्तकरवीरकुसुमालंकृतबलिपीठेन
 स्निग्धश्यामलशिलोत्कीर्णशंकरौपवाह्यशावरेण सरसारम्ब-
 धसौरभासारवासितदिशा विकटोपलस्तम्भविरचितनन्दिमहा-
 कालभृङ्गिरिटीनिकुम्भकुम्भोदरप्रमुखप्रमथगणाकृतिवैकृतभयं-
 करेण संनिहितकार्तिकेयहेरम्बमूलबरेण भासुरभस्मत्रिपुण्ड्रकै-
 र्भद्ररुद्राक्षमालिकाधारिभिरुत्तारितरुद्रैकादशीयैः द्विजन्मभि-
 रधिष्ठिताभ्यन्तरेण आपूर्यमाणशङ्खबहुलकाहलमृदङ्गकलक-
 लेन शिवालयेन च अलंकृतैः, प्रतिभवनवेदिकोद्देशं कश्चि-
 द्भ्रमस्तथा विनीयमानेन कश्चिद्वयःस्यतया शास्त्राण्यन्योन्य-

मालोचयता कचिद्दार्ढ्यकात् विद्यासुखेषु विश्राम्यता केन-
चिदुच्चारितर्चेन, केनचिदाम्रेडितयजुराभ्यायेन केनचिद्विगी-
तसामगीतिना, केनचिदाधर्वणतन्त्रमवमृशता केनचिच्छन्दो-
विचितिस्वच्छन्दवृत्तिना केनचिच्छिक्षितशिक्षाक्रमेण केन-
चिन्निरुक्तव्यक्तवैदुष्येण केनचित्कल्पितानल्पकल्पशिल्पसं-
जल्पेन, केनचिद्व्याकृतिनिराकृतश्रौतसंशीतिना केनचिदपोत-
मानव्योतिषज्योतिरपरोक्षितत्रैकाल्येन, केनचिदुद्धृतभट्ट-
भणितिप्रघटेन केनचित्प्रभाकरालापलीलापरायणेन केनचि-
द्वेदान्तोदन्तनिर्वृतस्वान्तेन केनचिद्वैशेषिकमतोन्मिषितशेमु-
षीकेण केनचिन्नैयायिकवचनशय्यानुयायिना केनचिदि-
तिहासदृष्टपुण्यश्लोकपूर्वराजर्षिचरितेन केनचिद्धर्मशास्त्रमर्म-
वेदिना केनचिच्छीलितशिवागमेन केनचिदुदधितर्पाश्वरा-
त्रसमयप्रपञ्चेन केनचित्प्रख्यापितसांख्यसिद्धान्तेन केन-
चित्क्षेपणकदर्शनक्षेपणप्रचण्डपाण्डित्येन, केनचिश्चावकगर्व-
निर्वापकास्वर्वसर्वज्ञतोत्कर्षेण केनचित्साहित्यरससौहित्यशा-
लिना पञ्चमहायज्ञतत्परेणानूचानेन ब्राह्मणगणेन परिष्कि-
यमाणैः, आवापक्षेसैरिव सुकृतबीजानाम्, आलवाहैरिव
श्रुतिलतानाम्, आवासपेटकैरिव सत्पुरुषरत्नानाम्, आघात-
स्थानैरिव दुरितदस्यूनाम्, आभरणैरिव वसुधाविलासिन्याः,
महद्भिरमहारैर्मनोहरैः स्यन्दन इव सर्वरासङ्गदर्शनीयैः, जल-

धर इव निरवधिकासारदर्शितोच्छ्रायः, सज्जन इव अनेक-
धान्योपकरणसंभृतप्रीतिः, अभिजात इव समग्रगुणग्रामम-
ण्डनः, प्राज्ञ इव बहुलोद्गमभवभूमहितः, जम्बूद्वीप इव भद्रा-
श्रमभूषितः, यूथपतिरिव असंख्यधेनुकानुगतः, समुपचित-
सकलधर्मलिङ्गखिलिङ्गो नाम जनपदः ॥

यत्र गोदावरीकुलबहुलपङ्कनिमग्नचरण इवानन्यगतिरावा-
सकर्म निर्माति धर्मः । यत्र च कृष्णवर्णतिरङ्गकलकलोद्भेजिता-
नीव दूरीभवन्ति दुष्कृतानि । तत्र खलु तस्य राज्ञो राजधा-
नीवभूव समस्तभुवनप्रशस्तरामणीयका फलसंपदिव भारतव-
र्षशास्त्रिनः, शास्त्रानगरसहस्रसंवाधपरिसरा, सर्वभुवननिर्मा-
णमायुकेव विश्वसृजः, जननीव कृतयुगस्थ, निजनृपतिनिर-
तिशययशःप्रतापप्रसरतिरोधापराधवन्दीकृतेनेव चक्रवालगि-
रिणा महता प्राकारवलयेन परिवृता, सदातनसलिलभरभरि-
तेन, सलिलसंक्रान्तकनकवरणमण्डलप्रतिबिम्बतया कुलिशप-
तनभयादपरजलनिधिशङ्कावगाढकनकगिरिणेव विराजमानेन,
पर्यन्तविसर्पिबहुलफेनपटलापदेशादगस्त्यकरचुलकितमध्वुरा-
क्षिमिव अपहसता परिखाचक्रेण परिगता, कीडागजमदजल-
सेकपङ्क्तिप्राङ्गणैः, कुट्टिमस्त्रचितमरकतमणिकिरणविसरण-
अनिताकण्डप्रसारितकदलीपलाशसंशीतिभिः, कालागदधूप-

पालिकादर्शितालीककालिकालोकनप्रस्यत्केलिमरालिकायूथैः,
 आसन्नदीर्घिकाबीचीपवनविकीर्यमाणविकस्वरनालीकशीधुवर्ष-
 जम्बालीकृतशम्भलीकपोलकस्तूरिकापत्रपङ्क्तिभिः, अभ्रंलिहके-
 तनशिखरोल्लेखनभिदुरमुदिरोदरशीर्यमाणवार्यासारपूर्यमाणसौ-
 धमणिप्रणालीमलज्मलात्कारोद्धिमपारावतरणितशतगुणितवर-
 युवतिमणितमणिमितिभिः, गारुत्मतरङ्गांशुपटलघटितकपटया-
 मिनीतारकायमाणस्थललचितस्थूलमुक्तामणिभिः, अनवद्ययो-
 बाङ्गभूषाःनिवहेन्द्रनीलमणिप्रभापोषदोषायमाणवासरैः, कृष्ण-
 कीदितैरिव सर्वदाररचितरुचिभिः, ललनावलम्बैरिव ललित-
 वलीकान्तैर्भवननिवहैर्निरन्तरा; संकुलवद्वितरुतलजपुष्पनिष्प-
 न्दनितीयमानपुष्पंधयविरुतिभरितहरिता, फलिनहलिना, फ-
 लैर्महितालेन, पत्रलहिन्तालेन, त्रिचतुरदिवसोद्गतकोमलकि-
 सलयाप्रप्रसनसहर्षभिकपरिषद्ध्युषितचूतविटपिना, विसृमर-
 शुक्परिपाटिकाकुटिलसूपाटिकाकोटिपाटितफलपूरफलेन, अ-
 क्षुद्राक्षद्राक्षरुद्राक्षेण, विकचविकचिकलधूलीसुरभिणा, पचेलिम-
 क्रमुककुहलीपालीप्रणालीपुटपतितबहुलमधूलीसमुक्षितक्षितिना,
 तरुणमरिचवल्लीवेल्लितविल्ववलयेन, प्रकीद्विषिकोदशिशुचरण-
 शीर्यमाणशीफरशेफालिकारजसा, नवतरुकुसुममधुमरीसौर-
 भजरीगृहमाणजनद्वयेन, निरन्तरसुमनःस्यन्दिमकरन्दव-
 र्वापिच्छिलवलयल्लितपुष्पल्लाबीजनेन, संसारेणेव सगन्ध-

सारेण, वेशवाटेनेव प्रकटितविटपालिना, हिमवतेव महादे-
 ववल्लभोत्पत्तिहेतुना, सेतुनेव अधिकपिकचितेन, सदसेव
 सदा वलीमुखरतानुकूलेन, नलेनेव कलितरसातलत्विषा, तरु-
 णीमुखेनेव चलद्भ्रमरकान्तेन, जरुठवपुषेव अविरलतिलकद्रुणा,
 रावणेनेव बहुलपनसहितेन, समधिगतमहापुरुषेण तालाङ्गेन,
 स्थगितनभसा घनेन, महनीयकृष्णागुरुणा द्रुपदेन, विदलि-
 तनागेन केसरिणा, प्रवृद्धववसाप्यराहितगणिकारूपेण, न-
 मेरुधरेणापि सुमनोगणनिलयेन, सर्वभुवन्तभिरामेण आरा-
 मतिकरेण कल्पितसौभाग्यविशेषा ; नवदलितमृदुलनलिनद-
 लतलिमतलरिरंसुहंससं सदालापरमणीयैः, कोमलकिञ्चत्क-
 शल्कजिग्रसिषाव्यग्रचक्रवाकचरणवलयवेदितकुवलयपीठैः ,
 पृथुलहरिशिखरटीकमानमद्विकटवरटामुखविषटितवराटक-
 कोशैः, व्याकोशशतपत्रातपत्रच्छायानिषण्णराजहंसमण्डलैः,
 प्रत्यप्रफुल्लहृल्लवनीधनीभूतमधुधुनीस्रोतःसन्ततिकन्दलितोर्मि-
 भिः, मदकलकलहंसतुण्डखण्डनोबलितकुमुदपरागसुरभिता-
 म्बुभिः, लक्ष्मणमनोवृत्तैरिव ऊर्मिलासहितैः, संसारिभिरि-
 वासजम्बालमुद्बद्भिः, सुनदैरिवानेकशस्तरङ्गनर्तितैः, यति-
 भिरिव अधिकमठस्थितिभिः, अगाधैः सरोवरशतैः सनाथी-
 कृतसंनिवेशा ; विश्वखदिररोहितकपलाशमयैः अशुक्लैः,
 अशास्त्रान्तरैः अकीटदष्टैः अतिनिपुणत्ववृत्तैः अष्टाश्रिभिः

कलितबलिकलिक्षेपैर्यूपैरुद्भासितम्, सहजसौमनस्यसदस्वप्रश-
 ख्यमानतन्त्रसौष्ठवम्, तरुणहरिणचर्मनिर्मितपवित्रधवित्रम्,
 कदाचिन्नव्यं वायव्यं भव्यं द्यावापृथिव्यं च हव्यं जुहुता कदा-
 चित्प्रशस्यानुषस्यान पवित्रान अपोतप्त्रियान्मन्त्रानधीयानेन
 कदाचिदनपसठ्यानि ऋतव्यानि यजुषि पठता कदाचिदा-
 ग्निमारुतं कर्म निर्दिमाणेन याजकाग्नेन परिष्कियमा-
 णम्, भारतसमरमिव प्रकटितधनंजयहेतिवीर्यम्, दिल्लीप-
 चरितमिव भ्राष्ट्रनीयसुवर्क्षिणम्, रणाङ्गणमिव बहुविधशस्त्र-
 संकुलम्, सुरबलमिव स्तूयमानसुब्रह्मण्यम्, गान्धर्वमिव
 श्रूयमाणश्रुतिस्वरमण्डलम्, हास्तिकमिव बहुशरसौत्रसम-
 न्वितम्, उत्पातरविमण्डलमिव उपहितपरिधिवन्धम्, उत्तान-
 पादचरितमिव उपलभ्यमानध्रुवाकारम्, राहुवदनमिव अस-
 कृदाहितसोममहम्, अम्बिकारमणमिव कपालभूषणम् अध्वरश-
 तमाहरताम् आमुष्यायणानामनधकीर्णानामनिराकृतानामलि-
 ङ्गवृत्तीनामनभ्युदितानामनभिनिर्मुक्तानां गृहमेधिनां द्विजानां
 निवासभूता; चिकुरतिमिरासङ्गमङ्गलनिशया, ललाटश-
 क्षिकलाबिलासप्रतिपदा, भ्रूलतालासिकालास्यललितरङ्गभुवा,
 नयनशफरानुबन्धनवकन्दर्पपताकया, अधरबन्धूकविकास-
 विभ्रमशरदा, कण्ठकस्तुकमनीयविन्वोकसरिता, स्तनचक्रवा-
 कयुगानुषङ्गशृङ्गारदीर्घिकया, रोमावलीजलदलेखादर्शनाश्रय-

प्रावृषा, करपल्लवस्फुरणपर्यायवीरुधा, पद्मगपरिषदेव प्रकटि-
 तविलासया, मन्मथलीलयेव रतिसुखसंपादनचतुरया, कुमु-
 दिन्येव राजानुकूलदर्शनया, केशभरे कृष्णया, वदने मनोर-
 मया, वक्षसि मञ्जुभाषया, मध्यदेशे मन्दोदर्या, ऊरुयुगले
 रम्भया, भूषासु रुक्मिण्या, सुरतकलासु सुदक्षिण्या, वपु-
 षि सुभद्रया वाराविलासिनीसंहत्या समलंकृता ; कचिदभिता-
 भिरिव कालागरुधूपमण्डलैः, क्वचिस्त्रिकितिलाभिरिव कर्पू-
 रपांसुभिः, कचिच्छर्करिलाभिरिव मुक्ताफलराशिभिः, क-
 चित्पल्लविताभिरिव पद्मरागमहःपटलैः, कचिच्छाङ्गुलिताभि-
 रिव शतमखमणिकिरणार्पितैः, कचिद्रसातललक्ष्मीभिरिव
 अनन्तशङ्कुलसंकुलाभिः, कचिन्मधुमासवनराजिभिरिव प्र-
 बालहारिणीभिः, कचिद्विषहरणविद्याभिरिव गारुडालोकप्रसा-
 धिताभिर्महाविपणिवीथीभिर्धिराजिता; सरसहरिणलोचनापाङ्ग-
 वलनमेचकितान्तरा विहारवनभूमिरिव कन्दर्पकरेणोः; उत्तुङ्ग-
 मत्तवारणसहस्ररमणीया विलासास्थानमण्डपिकेव वीरल-
 क्ष्म्याः; श्रुतिसुखालापमुखरशुचितरद्विजवरमण्डलानुबध्यमान-
 पद्मासना केलिसरसीय सरस्वतीकलहंसिकायाः; वलितसम-
 द्करिसहस्रैः ससिंहसंहतिरिव महावीरैः; समधिकवि-
 हरणलीलारसिकैः सपारिजातवनेव वन्दान्यैः; अनेकशतस-
 न्नसमज्याविहारिभिः ससुधर्मेव सुमनोभिः ; अभिदर्शितथा-

रुक्मिणीस्थितिस्तिलकश्रीरिव त्रिलोक्याः ; समुद्रासितासंक्य-
वेवालयो ह्यायेव शतमखनगरस्य ; अक्षयजीवनधृतिरालवाल-
मण्डलीव धर्मतरोः ; अनेकधामालंकृता निवासभूमिरिव कृत-
युगस्य ; अनधिगतकण्टकरुचिरा घण्टासरणिरिव प्रजामा-
न्यस्य ; प्रचुरसन्मणिवासा नीवीव वसुंधरायाः ; गुह्यकन-
गरीव विविधमनुष्यधर्मचरितपवित्रा ; लङ्केव पुण्यजनाभ्युषि-
तसन्तिवेशा ; शब्दविशेष बहुधा तुरङ्गशोभिता ; कार्तवीर्य-
तनुरिव अविरलकरभासिता ; नृसिंहलीलेव प्रथितहिरण्यक्षया ;
दारदिव विलसत्सत्प्रकाशा ; ब्राह्मणजातिरिव निगमशालिनी ;
महाघोषान्वितापि निराक्रोशा ; प्रकटमुज्ज्वलप्रचाराप्यपोहिता-
दिभया ; बलिराजनिलयभूतापि गन्धर्वभूमिः ; अराक्षिनाम-
धेया नगरी ॥

यत्र च नामभुवामनुपमललाटतटकान्तिकवर्धनलज्जया
मञ्जनमिवाचरति हाङ्गरकोटीरशैवालिनीपयसि चन्द्रमःशक-
लम् । यत्र च मुनीनामपि मनांसि मोहयति कुण्डलितकुसु-
मास्रसशरशरासनविभ्रमं विभ्रदक्षिभ्रुवं सुभ्रुवाम् । यत्र च
पुनरम्बुधरकदम्बकम् , अमृतकरविम्बम् , अम्बुरुहम् , अम्बु-
तम् , कम्बुः , इमकुम्भः , चम्पकदाम , अम्बरम् , अम्बु-
निधिपुलिनम् , रम्भा , अशोकपल्लवमित्येतानि शम्बररिपुसा-

चिद्व्यकलनाय ललनारूपेण परिणमन्ति । यत्र च हरिणीदृ-
श्यामाननचन्द्रमण्डलेष्वभ्यर्णकर्णपाशगाढनहनशङ्कासंकुल इव
न कदापि निविशते लाञ्छनहरिणः । यत्र च चञ्चलदृशामञ्च-
लस्फुरणमेव दृशोः पञ्चशरी पञ्चबाणस्य; पुष्पाणीति मृषोद्या
किंवदन्ती । विक्रमप्रणयिनी भ्रूलतिकैव समरसाचिव्यकार्मणं
कार्मुकम् ; इक्षुरित्यलक्ष्यमाख्यानम् । निसर्गसुरभिर्निश्वास
एव रागोद्दीपनसाधनम् ; मलयपवन इति चिन्ताव्यामोहः ।
छायाकरं चन्दनविलकमेव धवलातपत्रम् ; चन्द्रमण्डलमिति
कविकर्मधर्मः ॥

तस्यां च पुरि निवसन्, पुरंदरप्रतिमः, पूरितार्थिजन-
काशः, कामनृपतिरेकनगरीनिर्विशेषमशेषदशेषमवनिचक्रम् ॥

तस्माच्च मार्तोण्डादिव मानवो वंशः, चन्द्रमस इव पौरवः
सन्तानः प्रवर्धमानः, मन्दाकिनीप्रवाह इव मधुमथनचरणप्र-
वृत्तः, महार्णव इव अनेकवाहिनीकलकलसनाथः, मन्दर इव
श्रीसमुत्थानहेतुः, चन्द्र इव परमेश्वराशिरोलालितः, प्रससार
महीतले महान्वंशः ॥

तत्र च बभूव क्रमेण मान्धातुभरतपृथुभगीरथदुष्यन्तदु-
न्धुमारदशरथदिलीपप्रतिमः, गान्धारगन्धसिन्धुरसृणिः, मा-
लवकुलापभृत्यः, गुर्जरज्वरः, सिन्धुराजराजयस्मा, वज्र-

हृदयशङ्कुः, उत्कलकुलोत्कानलः, कामरूपपतिधूमकेतुः, मद्र-
बलसमुद्रैर्वः, शकवनशिखी, हेहयहिमानीरविः, सोमकसो-
मस्वर्भानुः, मागधवधूवैधव्यदुर्विधिः, दुर्मदतुलुष्कष्टुष्काश-
निः, लाटकर्णाटरणरणकः, भोजकान्भोजप्रजागरो राजा
प्रोक्तभूपतिर्नाम ॥

यस्य सख्य निरन्तरनिर्गतानि विमतवधूबाष्पधाराज-
लानि वर्षति कृपाणमेघे, महती बभूव वंशवृद्धिः । यस्य च रि-
पुरुधिरसरसहरिचन्दनचर्चाकरणशिशिरोपचारपौनःपुन्येनापि
न क्षयाम शौर्योष्मा ॥

स सख्य बाल एव राजा रजनिकरकरावदातकीर्तिर्विगज-
करद्राघीयसा भुजेनाङ्गदमकरिकानिर्विशेषमधारयदृष्टादृष्टी-
पवती बलुमतीम् ॥

तस्मिन् राजनि शासति चतुरर्णवमेखलां बसुधराम्,
कदाचित्कोभलमलयमाहतान्दोलिततरुणसहकारकोरकास्वाद-
कषायकण्ठकलकण्ठकामिनीगलगुहाङ्कुरितसरसकुहूकोलाहलः
मधुमदमुदितरमणीरमणीयवदनमधुगण्डूवसेकपुलकितबालव-
कुलवाटिकाभिरामः, मधुमदचपलमधुकरचरणताडनोद्धूतत-
रुणदादिमप्रसवधूलीपालीसूचितालीकसंध्याबन्धः, विरहिजन-
प्रहरणविजृम्भमाणमकरध्वजभुजनमितबलुष्टकारतरङ्गितरोदो-

न्तरः, तारुण्याग्नेहितलावण्यललनाचटुलतुलाकोटिवाचालचर-
णारविन्दमन्दप्रहारकेलिकिसलयितकङ्कलिपादपः, दक्षिणसमी-
रणतरलितमृदुलचम्पकलताडोलाधिरूढवनदेवतागीयमानमधु-
रगीतिकुड्मलितबालप्रियालवनवाटः, पटुतरक्रमं क्रोकिलान्
पञ्चमश्रुतिमध्यापयन्, मकरन्दधारिधोरणीर्माधवीषु कुसुम-
मञ्जरीः कलयन्, मलयगिरिकटकादवतारयन्नेवामोदमेदस्मि-
नो मरुतः, प्रालेयरुजः कमलवनलक्ष्मीमुल्लासयन्, सुतनुसुर-
तनाटिकासूत्रधारः, मधुकरमधुपानगोष्ठीप्रवर्तनमहाशाक्तः, तु-
हिनतुषवर्षावग्रहः, वासरायुध्यवैद्यः प्रादुरासीद्वसन्तसमयः ॥

मधुसमयघातुवादी मलयगिरिभस्त्रिकामरुता समुल्लसित-
पल्लवाग्निषु विविधौषधिवहासु वनगुहासु दर्शयामास भास-
मानवर्णानि सुवर्णानि । विरहिजनहरिणजिघांसया विनिर्यतो
वीरस्य मनसि श्वसृगयुराजस्य स्कन्धावारधुरंधरेण गन्ध-
सारगिरिगन्धवहेन प्रतिदिनं प्रचक्रिरे परागरेखावागुराः । संज-
हिरे च पञ्चमरवमुखरमुखपरभृतयुवतिसरसरतिकलहसहका-
राः सहकाराः । अभासि च पुनरयुगविशिखवीराहतपथिक-
युवशिङ्खलदयधिगलदविरलरुधिरनिचितवदनैरिव बाणैः, वसन्त-
लक्ष्मीसणिप्रदीपायमानदलांशुकैः किंशुकैः । कस्य वा न बब-
न्धुरन्तः करणं कुम्भसंभवकुटुम्बिनीकुन्तलभरगन्धवन्धवो ग-

न्धनहाः । चिरविगतातर्वविकासतया विरसासु रागिणोऽपि
गणिकासु सङ्गमङ्गीचकुर्नवपल्लवाः ॥

तस्मिन् विकस्वरपिकस्वरे, पथिकहृदयमाधिनि, मधुरम-
धूकमधुमाद्यन्मधुलिहि, मदनबलगर्वसर्वधुरीणे, मन्दकुन्दम-
करन्दस्रोतसि, मधुकरमलिनमाधवीक्षकके, कोमलकुङ्कुमलाल-
कृतवकुले, विरतहसन्तिकायूथे, दुर्निरूपसुषारवर्षमुषि, कुश-
लकुशेशयसंसदि, कुसुमपरागोत्किरकुरवके, मरुवकसुहृदि,
रिरंसाकुलकलहंसालापसारकासारे, मलयानिलवैजने, स्म-
रनिगमप्रवर्तनाध्यायसिधौ, आभीकरवर्णकर्णेऽपकर्णिकारहा-
रिणि, अनित्यारुणीतृषि, अशोकशोकापनुदे, सरसकिसल-
यापीडचूडालचूतविटपिनि, सुरभिगन्धगन्धफलीचारुचाम्पेय-
संपदि, नवसुमनःस्मेरतमेरुवने, विगतफलिनीविकासे, ह-
धिरारुणशार्दूलनखकुटिलकिंशुककुङ्कुमले, कृततमालगर्वे, सौ-
रभसंपन्नपुंतागशालिनि, तरुणप्रवालचक्षुःप्रियप्रियाले, संक-
लितलवङ्गप्रसवे, कूलंकपरागसागरे, लवलीलावण्यरसायने,
कालेयकलिकाकलितकामुकोत्कलिके, प्रसवरजःपिङ्गकुङ्कुमप्रा-
प्ते, वरयुवतीवदनारविन्दमारुतानन्दितसिन्दुवारसूतसुन्दरस्त-
वके, प्रत्यमतिलकतिलकितवनस्थलीमुखे, पाटलीप्रसवविदूषके,
विकासमासेदुषि वसन्तसमये, नरपतिरसेटकीर्तिः, आखे-

टककौतुकी, सचिवसंमतः, तरुणतरतनुच्छदाच्छादिताङ्गः,
सनिषङ्गशरासनः, जङ्गाजवनिजितकुरङ्गं तुरङ्गमधिरुह, धनु-
र्वेदपरदृष्ट्या विश्वश्चापदशरण्यमरण्यमयासीत् ॥

कनकमृङ्खलानियमितगलान्, विकटवराटिकाभरणान्,
मृगकुलापमृत्युन्, वराहमर्माविधः, प्रकुपितव्याघ्रकरग्रहारप्र-
णितदेहान्, अतिदूरावलम्बिनीभिरधिकमहणिमानमुद्रहन्ती-
भिरनेकमृगयानिपीतमरण्यमृगरुधिरपूरमिवोद्भ्रमन्तीभिरविर-
तलालाजलस्राविणीभिरपि शुष्यन्तीभिरभिनवाशोकपल्लवसु-
कुमाराभिर्द्राघीयसीभिर्जिह्वाभिरुपशोभितान्, विश्वासानिव
मूर्तिमतः, स्वामिनां हृदयवेदिनः, सिंहेष्वपि दर्शितविक्रमप्र-
कर्षान्, अतिप्रमाणान् कौलेयकानाकलयता, केनचिद्वागु-
रावाहिना, केनचिज्जालवलयानि धारयता, केनचिद्वीतसा-
न्विधता, केनचिच्छार्दूलशकटयन्त्रं प्रसारयता, केनचित्प्रलो-
भकहरिणानानयता, केनचित्तिरस्करिणीधारिणा, केनचिच्च-
क्रचापभिण्डिपालमुद्ररलगुडादीनि शस्त्राणि धारयता, केनचि-
दुन्माथोपकरणरञ्जूरुद्रहता, केनचिन्मृगारञ्जनगीतिचतुरेण,
केनचिद्वैणिकेन, केनचिद्वैणविकेन, केनचिद्वांशिकेन, केन-
चिद्वृण्टाधारिणा, केनचिद्वनहरिणवाशितानुकरणनिपुणेन, के-
नचित्केकानुवादनप्रगल्भेन, केनचिदच्छमलभूत्कारानुकृति-

दक्षेण, केनचित्स्वङ्गिकुलगलनिनवानुसारिस्वरविशारदेन, बहु-
प्रकारेण मृगयुवगेण परिवृतः, प्रथमशोधितं रुद्धमृगं वनं
प्रपेदे । राजानमन्वगम्यौ तदा विरचितमृगयानुरूपवेषम-
शेषमपि सामन्तचक्रम् ॥

स पुनः प्रथममेव विविधायुधपाणिभिर्विमुक्तसिंहनादैर्मृ-
गयुभिराक्रान्तम्, अतर्कितोपपन्नविपदुत्खणघोषणघोणिकुलम्,
उत्तालकौलेयककुलविकटदंष्ट्राविलुण्ठयमानशललिसंभजङ्गापल-
लम्, अभूतपूर्वरणरणकदारुणरवणवारणयूथम्, अकाण्डसं-
क्षोभचण्डिमधुर्यदर्यक्षम्, अतिरभसचलितवनमहिषचटुलशफ-
पुटताडितधरणिभङ्गम्, संक्षोभसमयपरिपुञ्जयमानशार्दूलम्,
अधिकसभयगवयम्, भयभट्टतर्कगतगिगवेक्षणोत्कर्णगोकुल-
म्, अतिसंरम्भजृम्भमाणशरभमरणमाकुलीचकार । मृगयु-
भिल्लोमरुणरङ्गपदाः, पुङ्गानुपुङ्गशङ्कुपातसातकृमातङ्गाः, स-
मुत्पतिष्णुवनमहिषकठिनकंधरापतितखड्गखणात्कारमुखराः,
निष्ठुरयष्टिविद्वष्टृष्टयः, क्षुरिकामुखक्षुण्णतरल्लुकुक्षयः, च-
ण्डभिण्डिपालखण्डितगण्डकाः, शरसंहतिसंहतासद्मसिंहरं-
हसः, शातकुठारप्रहारभीतिवातप्रम्यः, वेगोत्सृष्टकुटिललगु-
डकुट्टननिरीहितेहामृगव्यूहाः, निहतयूथपतिविरहशोकदूय-
मानकरिणीकरुणफीट्कारदारुणाः, विततकरवाल्लुप्तचमरवा-
लधयः क्रियन्ते स्म काननमूमयः ॥

अवनिपत्तिरहितराजन्यकस्येव काननस्य खङ्गिविक्रमकथा-
मपि न विषेहे । संभोगानिव सद्यस्तनशशपदानुवृत्तीन्, ज-
रागमानिव शिथिलाङ्गान् सारङ्गान् प्रकटितपद्मगरिपुरंहसा
तुरगेण परीत्य शरवर्षेण शम्भयांचकार । ततश्च करवालखण्डि-
तकाठिनमहिषकंधरानिरन्तरनिपतितरुधिरझरसहस्रेषु अजस्र-
मभिपततामरालतुण्डानां भेरुण्डानामुत्तालपक्षपवनकम्प्यमान-
कदलीवलमर्भरासु मरुक्षितिषु तरक्षूनन्वियेष । प्रत्यग्रनिहतवन-
हरिणरुधिरपिच्छिलचरणाग्रस्यन्दमानसान्द्रासृञ्चि संजगृहे
सविघ्नसतन्द्राणि तरश्चोः पदानि । मृगयाविक्षोभमाकर्ण्य तर-
क्षूणां तरुकुञ्जादभिमुखमापततां जिघत्सया व्यादीयमानेषु
विशङ्कटदंष्ट्राशङ्कुसंकटेषु नदत्सु वक्त्रकुहरेषु कृतहस्ततया चि-
क्षेप चण्डानि शरमण्डलानि । ततः कामीव मदनशरता-
डिताङ्गो रामानुसरणमकरोत् । स खलु शासिता चतुष्पदाम-
मीषामधिकपदत्वमसांप्रतमिति जानन्निव शरभाणां चतुरधि-
कानि पदानि चत्वारि चिच्छेद । अनन्तरमचिरविदलितवन-
कारिकुम्भकूटनिपतितमुक्ताफलवृन्दवन्तुरासु सिंहसरणिषु दृष्टिं
बबन्ध । असहमान इव तदीयमाधिपत्यं मृगाणाम्, कर्णपू-
रायमाणकुण्डिलितकोदण्डगुणश्चण्डशरासारवर्षी सरुचो अधान
सिंहान् सिंहसंहननः । ततः कण्डूलगजपतिमण्डलाण्डकषण-
मदजलमलिनितस्कन्धेषु मुचुकुन्देषु दशं दिशन्, वनमुवि वि-

भुञ्जन्तार । वर्षप्रहरिव मनुजपतिमहेषुभिरधिकमवग्रहे भिक्षे,
वारिमुच इव वमथुवर्षमुचो मदमुचो बभूवुः । सबलगवयघा-
तविस्तृमरधूलिविसरणधूसरोरस्कान्, अवस्किरमाणान्वल्मी-
कान्, विभुरिषुवर्षेण अधान विपिननिलयिनो लुलायान् ।
राजीवबन्धुरिव राजा रश्मिभिरिव शैत्यभेदिभिर्भ्रैरन्ध-
कारानिब मार्गरुधो लुलाव भल्लूकान् ॥

■ कदाचित्पूणविन्दुरिव हरिणीमपातयद्वनितले । विष्णु-
रिव महावराहविग्रहमग्रहीत् । युधिष्ठिर इव शल्यं अधान ।
अनुपत्य च वातवाहनहरिणरंहसा हरिणा वातहरिणान् खमु-
त्पततो बाणनिकरेण निष्पन्नाचकार कृतहस्तः क्षितीश्वरः ।
स पुनरेवं शरभकुलापमृत्युना, तरक्षुक्षयेण, द्विपविपदा,
मृगराजराजयक्ष्मणा, रुज्जरासा, लुलायप्रलयेन, गणयवयो-
वसानेन, घृष्टिसंघसंघातनिधनेन, पूवगाकुलोपप्लवेन, चमर-
गलसिरारुधिरमोक्षभिषजा, वातहरिणजातिव्याधिना, रोहि-
तवर्गोपसर्गेणमृगयाव्यापारेण वने विजहार । तेन धरणिपति-
मृगयाविहारेण दिग्गजवृन्दमन्तरेण दन्तिनः, कृतान्तमहिष-
मपास्य महिषाः, पवनवाहनहरिणाहते हरिणाः, क्षिशिरकर-
क्षशमुत्सृज्य शशाः, चण्डिकाकेसरिणं विमुञ्च्य केसरिणः,
कुमारवर्हिणं विहाय वर्हिणाः, बाणेन विशसनमवापुः ॥

तस्मिन्नातन्द्रितशपोषके, विकटकृतकूटयन्त्रे, क्षपितगवयव-
यसि, निर्वाहितवर्हिणकुले, शातहेतिदलितमोहितरेहितक्षरित-
लोहिततिरोहितजम्बुकक्षुधि, चण्डशरलुण्ठितगण्डकाशुधि,
स्फूर्जदतुच्छमल्लिखितामूर्च्छालाच्छमल्लान्निर्गच्छदास्यपिच्छि-
लक्षितौ, शल्यकृतशल्यपरिषदरुषि, चक्रमुषितशरभचक्रचक्र-
भ्रमे, भयोत्कटविचलदाटविककिटिविकटगलघर्षरध्वानभीष-
णे, क्षुरिकामुखनिर्दयार्दितशार्दूले, कौलेयकदंष्ट्राविलोपितवात-
हरिणसंघजङ्गाजवे, राजधेनुकागर्भरुधिरस्त्रावपङ्कनिभप्राङ्गि-
समुल्लेपणसातकूककूविहंगप्रचण्डपक्षरफालनरटितानुसारधा-
वमानखेटाखेटकारशाटसंकुले, शरसाधितसिंहसंहतिबृंहित-
भिदुरश्रवसि, विपुलकरवालविघट्टनविघटितमुखविपिनकरि-
घटाकरुणफोट्कारबधिरितहरिति, भयभ्रष्टतर्णकविचयनन्य-
मगोकुटुम्बिनीकण्ठचण्डाक्रन्दवारुणे, त्रासाकुलनकुलकुले,
मृगयुवर्गभार्गितमृगभार्गे, कापेयविकलशास्त्रामृगमृगिततरु-
गहने विरतप्राये मृगयाकोलाहले, धरणीपतिः परिसरमुवि-
विहरन्तम्, अतिजवनतया पवनमिव हरिणरूपेण परिण-
तम्, अभिमतलृणचरणमुदितम्, अविरतविरचितमन्थर-
रोमन्यफेनिलमुस्त्रामतया राघवशरपातितं मन्दजवजङ्गं मा-
याकुरङ्गमिव हसन्तम्, राहुकबलनभिया अवतीर्णमति-
षिरकालपीतमन्तरमान्तमधृतराशिमुद्धमन्तमिन्दुहरिणमिवो-

पलक्ष्यमाणम् , अनुक्षणकृतैर्लोचनधिक्षेपैर्मिथ्याकुललयनानि
 ति सृजन्तम् , असहायमध्यसिरभसगतिभिर्हरिणमयमिव
 विपिनमापादयन्तम् , अन्तरान्तरा वंशविनिवारणविधूत-
 शिरसम् , अवनिपतिमारितमास्मीयबन्धुवर्गमिवानुशोचन्तम् ,
 अरण्यतरुकुसुमपरिमलमिव श्लाघमानम् , असकृद्वाननकण्डू-
 तिचर्षणोश्चिप्राचरणाग्रतया जवगमनोपदेशार्थमनिलधाहनह-
 रिणमिवाह्वयन्तम् , आसन्नवहनतापदुर्वासमीक्षानकरतलमपा-
 स्य भुवि सुखप्रचारिणमिव दिठ्यहरिणम् , अतिदूरगग-
 नतलोलङ्घनपौनःपुन्येन तुहिनकरवासिनं हरिणमिव जेतुमुत्साह-
 मानम् , गरुत्मन्तमिव कृतवेधान्तरपरिमहम् , तापसमिव पाद-
 पर्णवृष्टिम् , व्रतिनमिव कृतबहुलङ्घनम् , द्विजातिमिव गृही-
 तकुशकवलम् , मधुरिपुमिव वनमालोपशोभिनम् , आश्चर्यव-
 र्शनं हरिणमालोकयामास ॥

तुहा च विस्मयस्मेरमना व्यचिन्तयत्— ‘ अष्टपूर्वोऽ-
 यमाश्चर्यजन्मभूमिरासेचनकदर्शनो हरिणः । सैलोक्यसंचरण-
 शीलोऽपि नूनमेनमखिलमृगकुलरत्नभूतमनालोकयन्नन्यमृगा-
 धिरोद्भवेन विडम्ब्यते भगवान्पदमानः । अर्हत्ययमेव हरिण-
 रूपः समधिकसुधाशीतलिप्ति चन्द्रमसो हृदि स्यातुम् ।
 किंचागणितमार्गमार्गमवज्ञाततुरगवेगमभिमुखमवतिष्ठमान-

मेनमतिजवनगमनगर्वितमाशङ्कते मे हृदयम् । अतिरंहस्वि-
नमद्भुताकारममुमज्जनता मवा किमकारि मृगयाविलसितम् ।
सर्वथा तुरगेण सरभसमनुपत्य हनिष्यामि महेषुणा हरिणमे-
नम्' इति सज्यं धनुर्वहंस्तदनुगामी जगाम । अतिदूरमाच-
कर्ष राजानमाशुगपथातिलङ्घी हरिणः । तमनुपपात च पा-
थिवचार्यमाणः पवनजवनजङ्घस्तुरंगः । अनन्तरमाशुगं हरि-
णमाशुगलक्षीकरिष्यन्नाकर्णमाचकर्ष मौर्वीमुर्वीपतिः ॥

अथ क्षणादेणोऽपि दरविरलदविरलवकुलमुकुलपुटनिवि-
डनिपतितमधुरमधुश्रवदुलपरिमललहरीहलहलितमधुकरकुल-
गलपथविगलदविकलकलविहृतभरितहरितम्, अतिमृदुलमल-
यपवनतरलितसरसकिसलयपदलघटितमदनहुतवहधियम्, अ-
निश्रुतपरभृतचदुलनखमुखशकलिततरुणकुसुमवितातिविलसद-
परुषपुरुषतरुमुकुलपरिषदम्, अधिकचपलकपिकुलकरतलवि-
धुतिपतितवरयुवतिकुचफलशरुचिहरपरिणतलिकुचफलानिच-
यरचितजननयनकौतुकम्, अचिरविकचविचकिलसुरभित-
सविधभुवम्, अकठोरतान्मूलवलीतल्लजवोल्लितक्रमुकतरुदुरालो-
कम्, अभोदिमाधवीलताल्लिङ्गनसफलसहकारयौवनम्, मधु-
मन्दमुदितवामलोचनालोचनापाङ्गविक्षेपकुङ्कुमलिततिलकतिल-
कितम्, कामकलाचतुरंगाणिक्यमाणिक्यनूपुरकाचालचरणार-

विन्दताहिताशोकपादपोल्लसितपल्लवसंलपिताकालसन्ध्यम्, सौ-
न्दर्यवित्तमत्तकाशिनीमन्दहसितोल्लसितकुसुमस्तम्भभरन्मञ्जमे
रुवनस्मेरपरिसरम्, पुराणवारुणीमदविवशकमनीयकामिनी-
कपोलमदरागकन्दलितचम्पकलताकलापकल्पितकन्दर्पदर्पम्,
वेद्याघरमिव बहुविधविटपानमितम्, अन्धकारमिव बहुलता-
श्रयम्, बाहिनीप्रवाहमिव मकरन्दधानम्, करिणीहृदयमिव
कलितानेकपरागम्, अगाहत कमपि सहनीयमोरामम् ॥

राजापि तदनुगामी तदुद्यानमाससाद । स पुनराशदा-
रामरामणीयकाकृष्टहृदयः, प्रसवभरानम्राशिखरान्मधुकरमलि-
नान्फलानांश्च पादपान् कोमलमलयमारुतान्दोलितपल्लवा-
नि वल्लीवलयानि च विलोकयन्, चित्रोद्यमानेन चेतसा
विस्मृतहरिणगतिरतिष्ठत् ॥

तदा तत्कालतरलितशिखाभिर्लताभिः कृतिशिरःकम्पमिव
श्लाघ्यमानम्, आरामतरुकुसुममञ्जरीरपास्यानुधावद्भिर्मञ्जुल-
निनदमिवेण स्तूयमानमिव सधुकरपुञ्जैः, अधरितसकलतरु-
प्रसूनगन्धत्वादधिवासयन्तमिव वसन्तलक्ष्मीम्, सौरभमय-
मिव भुवनमापादयन्तम्, चतुरिन्द्रियविकलमिव जीवलोकं
जनयन्तम्, अनाघातपूर्वमतिमनोहरमङ्गनाङ्गपरिमलमुद्बहन्तं
कमपि पवमानमभ्यजिघ्रत् ॥

अवनिपतिराघाय परिमलम्, अतिविस्मयस्मेरहृदयः 'हृद-
यहारिसौरभः समीरः कुतोऽवम्' इति तदुत्पत्तिमन्वेषमाणः,
कमलमधुपानमत्तकलहंससारसरसितमधुरेण मन्मथकोदण्ड-
शिञ्जितानुकारिणा काञ्चीमञ्जीररणितेन भिश्रम्, अश्रान्तप्र-
सरम्, आकर्षणमन्त्रमिव मनसाम्, वासन्तिकडोलोत्सववि-
लासघोतकं कर्णमधुस्यन्दि हिन्दोलगानमशृणोत् । तदनु तदनु-
सारेण गन्तुमनास्तुरगादवततार । कथांचिदासन्नतरुशाखाया-
मासत्तकुशमश्वमवस्थाप्य, कौतुकप्रणुमेन मनसा नरपति-
रुपवनमध्यं प्रदिवेश ॥

तत्र च नातिदूरे सरलसहकारवकुलतिलकहिन्तालकृतमाल-
पूगपुष्पागपनसपाटलप्रायं वासमचनमिव वसन्तस्य किमपि
बालतरुषण्डम् आलोक्य, सरसकुसुमकेसरविसरसिकतिलेन
मकरन्दपङ्क्तिन तरुलतामध्यवर्त्तना तदभिमुखो जगाम । अहू-
यमान इव हिन्दोलगीतेन, आकुट्यमाण इव भूषणमणिमरीचि-
रज्जुभिः, आहिताह्वानसंज्ञ इव नम्रकिसलयाङ्गुलीभिः, प्रत्यु-
द्गम्यमान इव तदङ्गपरिमलोपहारिणा पवननेन, कृतकुशल-
प्रश्न इव कोकिलालापैः, प्रदर्यमानमार्ग इव मकरकेतुना,
प्रेर्यमाण इव कौतूहलेन, बालतरुषण्डमभ्यमाससाद् ॥

तत्र स पुनरासेचनकदर्शनम्, अनिलपरिचलितविटपतथा

सुरासुरमध्यमानदुग्धार्णवावर्तवृत्तभ्रममिव पारिजातम्, आस-
न्नकन्यकाकलमधुरगीतिस्फाघाकृतशिरःकम्पमिवोपलक्ष्यमाण-
म्, अविरतमूलालवालजलाधिरासशीतालुतयेव वेपमानम्,
सरसलतालिङ्गनमुखादिव नूतनमुकुलपुलकजालमुद्ब्रहन्तम्,
प्रतिबिम्बव्याजेन मूलालवालपयसि पुष्पितबालवल्लीवधूसंमे-
लनदुरितापनिनीधयेव मज्जन्तम्, अभितो निरन्तरैर्निजच्छा-
यान्धकारचक्रैरखिललतावधूनामभिसरणनिशाभिवारचयन्तम्
पुष्पेषोर्भुवनवशीकरणचूर्णानीव तत इतो नवकुसुमरजांसि
विकिरन्तम्, अक्षिरलमकरन्दस्यन्दनिभेन हिन्दोलगान्निशम-
नानन्दबाष्पमिव विमुञ्चन्तम्, मूलालवालान्भसि परिसर-
लताङ्गनाभिः सह संक्रान्तप्रतिमतया सलिलक्रीडामिवारच-
यन्तम्, परश्रुतवृन्दविरुतिमन्त्रमुच्चार्य मकरन्दाज्यैः स्थलक-
मलाम्रिषु लतावधूपरिणयनाहुतिमिव कुर्वन्तम्, मलयानिल-
चलितपल्लवाङ्गुलिभिः शाखाभुजाभिरनङ्गनाटिकाभिनयानिव
दर्शयन्तम्, समायूरच्छत्रमिवोपरिपरिमललोलेन लोलम्ब-
मण्डलेन, सविधकर्णिकारप्रसूनमिलितानि समुत्तेजनाय कन-
कशाणनिहितानीव कामाक्षाणि पुष्पाङ्कुराणि धारयन्तम्,
अतिसुरभिक्षुसुमपरिमलनिलीनमधुकरनिकरनिनदेन मूलवि-
हारिणीनां वामदृशां वसन्तोत्सवगानतानमिव दिशन्तम्,
मधुसमयबालमिश्रम्, मन्मथशरकरुपनायस्कारम्, मधुकरपु-

खगखागृहम्, अविरहितपत्रसंपदं सार्वभौममिव द्रुमाणाम्,
 श्रूयमाणद्विजमुखसुभाषितमङ्गलमुत्सवागारमिव वनदेवताना-
 म्, समीरणतरङ्गितचारुजालकमास्थानमण्डपमिवानङ्गराजस्य,
 शतमखमिव संनिहितनेत्रसहस्रम्, हरमिवान्छादितदिगम्बर-
 म्, शीतार्तमिव प्रच्छदपटलासितम्, तपनमिव छायासहायम्,
 विष्णुमिव विधृतसुपर्णसङ्गम्, सिरालमिव परिसरवल्लीवेल्लनैः,
 जिह्वालमिव पल्लवावलीभिः, प्रस्विन्नमिव प्रसवरसखन्दबिन्दु-
 भिः, केसरिणमपि महाङ्गम्, शिखिनमपि गन्धवाहम्, बल्क-
 लिनमपि विलासिनम्, बालसहकारमद्राक्षीत् ॥

यः पुनरुपरि पवनोद्धूतेन परागचक्रेण धारयतीव सकल-
 महीरुहसाम्राज्यचिह्नमातपत्रम् । यश्च प्रसृमरपरागव्याजेन
 परिसरलताङ्गनानामुपरि विक्षिपतीव मोहनधूर्णम् ॥

अथ तस्य शाखाबलम्बिनीम् अरुणमणिशिलोत्कीर्णां सवि-
 धवर्तिन्याः संवाहिकायास्तरलितमुखरमणीयबलयनिकरेण क-
 रेण कम्ब्यमानाम्, अधिकविसृमरया विद्रुमपाटल्या त्विषा
 पुनरुक्तपल्लवसंपदः सहकारशाखा रचयन्तीं जातिलिङ्गद्रवानु-
 लिप्तमिव गगनतलमातन्वतीं डोलामधिरूढाम्, आलोलचरणन-
 खमणिकिरणनिकुरुम्बैरनङ्गभुवनविजयमङ्गलाङ्कुरानिव कल्प-
 यन्तीम्, मन्मथयागप्रवर्तनवेदिकाबिन्द्याससूत्राणीव विस्ता-

रयन्तीम्, डोलाविहारदूरप्रसारितपादराविन्दताडितशाखा-
लैरासन्नकङ्कलिभिः संवाह्यमानचरणामिव सरसकिसलयपाणि-
भिः, कनकमयावलम्बनरज्जुकलितकरधुगलचलितमणिवल-
यनिनदेन सेवाधसर इति मदनमिवाकारयन्तीम्, समधि-
कमदरागदर्शनहसिताभिरन्तिकचम्पकलताभिः शाखाभुजा-
प्रकलितेन, तरुणसुमनःस्तवकदीपिकाचक्रवालेन निर्वर्त्यमान-
नीराजनमङ्गलामिव निरीक्ष्यमाणाम्, श्रमगुरुनिश्वाससौ-
रभाभिसारिताभिर्मधुकरमण्डलीभिर्मुखशशिसंगमाभिलाषस-
मागतरजनिशङ्कामिवाङ्कुरयन्तीम्, अनवरतस्यन्दिभिरन्तिक-
तरुकुसुममकरन्दवारिभिरभिषिच्यमानामिव महिलासाम्राज्ये
वसन्तेन, मलयपवनतरलितशिलैर्महीरुहैरभ्यर्च्यमानामिव
पुष्पप्रकरेण, मधुरहिन्दोलगीतिप्ररुढमुकुलपुलकैः प्रिया-
लतहभिः स्तूयमानामिव शाखागतकोकिलालापैः, प्रक-
टितपङ्खवपुटाञ्जलिभिः प्रणम्यमानामिव परिसरलताभिः,
कोमलकरतलस्पर्शनानन्दितैर्माकन्दशाखाभिः सुकुमारकिस-
लयकलिकातालवृन्तैरिव धीज्यमानाम्, अभ्यर्णवालाशोकमू-
लकल्पितेन सततममुक्तपार्श्वया रत्या पुलकितमुजलतया
आलिङ्गितकंधरेण सहचरवसन्तदन्तान्कूणितदृशा बाणान्
ऋजूकुर्वता मकरध्वजेन कटाक्षितावसरामिव दृश्यमानाम्,
माणिक्यभूषणमरीचिजालकारुणिताङ्गीं विद्युत इवावतीर्णाम्,

विद्रुमदण्डादिवोत्कीर्णाम्, कुङ्कुमादिवाङ्कुरिताम्, कोकनदा-
दिवोद्भूताम्, अरुणादिवाविर्भूताम् पल्लवादिबोक्षसिताम्, प्र-
सवपरिमलहारिणीं पारिजातकोरकादिव पतिताम्, निम्बा-
सामोदनिर्हारिणीं मलयपत्रनादिवोत्पन्नाम्, अखिलेन्द्रियाङ्गा-
दकारिणीम् अमृतादिव समुत्थिताम्, माधुर्यजन्मभूमि-
मिक्षुदण्डादिवोदिताम्, कलमधुरालापिनीं तन्त्रीगर्भादिव
समुत्पन्नाम्, कांचन काञ्चनगौराङ्गीं कन्यकामपश्यत् ।
इन्दुकलाया इव कान्तिमधुराङ्गया दर्शनेन तस्याः सखि-
लमिव सागरस्य समुल्लास हृदयमवनिपालस्य ॥

ततो नरपतिरेवमचिन्तयत्— ‘अहो पूर्वकृतस्य पुण्यस्य
कर्मणः परिणामः । यस्मादनिवारितमनेन चक्षुराललिता म-
धुरमधुरा कन्यामयी कापि सुधा पीयते । ब्रह्मणो नूनं
स्वर्गवधूसर्गपूर्वाभ्यसनेन सृष्टिनैपुणी जाता । अन्यथा कथमी-
दृगवयवनिर्माणकौशलं घटते’ इति विचिन्तयन्, तदा प्रखिन्न-
भुजान्तरसंक्रान्तप्रतिमां स्मरक्षरपरवशतया स्वयंगृहीतहृदया-
मिव राजकुमारीमुद्वहन्, तत्क्षणजनुषा रोमाञ्चेन हृदयगताया-
स्तस्या दर्शनतिरोधानशुचेव स्थूलस्थूलं निश्चसन, अनुक्षणज-
म्भिकारम्भमुखपिधानोदञ्चितस्य करस्थ निजोरःस्थलहारम-
णिनिकरसंगतैः प्रतिविम्बैस्तवालिङ्गनकुत्तुहलिना हृदयेन समु-

त्याद्यमानानेकपाणिस्त्रिं दृश्यमानः, विमलमणिकुण्डललब्धप्र-
तिबिम्बतया स्वयमभिसरणसंकेतरहस्यकथनाय कर्णान्तमुपग-
तयेव तथा संलक्षितः, पुङ्खानुपुङ्खनिपतितमदनशरकुसुमनिक-
रसौरभसुखमनुभवन्निव दरमुकुलितलोचनः पश्यन्, पर-
वशो बभूव ॥

ततस्ताः कन्यकाः संभ्रमोत्तानितैः समीरणतरलि-
तनीलोत्पलवननिर्विशेषैर्नैर्नैर्नृपतिमालोक्य, विस्मयाक्षिप्तचे-
तसस्तस्थुः । राजकन्यका च डोलाधिरूढैव मसृणमुकु-
लितापाङ्गेन किञ्चिवाकुञ्चितभ्रूलतेन, विस्मयोत्तानतारकेण,
तस्य लावण्यातिशयमदृष्टपूर्वमाख्यातुमिव कर्णान्तमुपे-
युषा, अङ्कुरदनङ्गैरिङ्गितैः किमपि याचमानेनेव, प्रसन्नेन,
प्रेमरसवर्षिणा, भावगर्भितेन, आनन्दवाष्पकणस्थगितपक्ष्मा-
मेण, विकासिना, विस्मृतनिमेषेण चक्षुषा राज्ञो लावण्या-
मृतपूरमापिबन्तीव, किमप्युपदिशन्तीव, किमप्यभिलषन्तीव,
हृदयमाकर्षन्तीव, स्वहृदयमर्पयन्तीव, भन्मथदुर्विनीतत्वमा-
वेदयन्तीव, महति मोहार्णवे निपतन्तीमशरणां मामव-
लम्बस्वेति कथयन्तीव, तदङ्गसौभाग्यामृतपङ्कपतिते चक्षुषी
समुद्धर्तुमक्षममाणेय, मुषितेव मनसिलेन, आधान्तेव
रामेण, लुण्ठितेव गोद्वेन, कबलितेवोत्कलिकया, तिली-

नेव मदनाग्निना, चिरं तस्यौ । तदा कर्णमधुस्यन्दि
हिन्दोलगानमनाकर्ण्य, सरसपरिहासालापपेशलं सखीजन-
मनालप्य, विसृमरपरिमलसुभगविविधवनतरुकुसुमविरचि-
ताभरणहस्तां प्रसाधिकामनवलोक्य, सविनयमुपायनी-
कृतामुद्यानपालिकया शिक्षानमधुकरपुच्छां प्रथमोद्गतमपि
माधवीकुसुममञ्जरीमनादाय, केवलं डोलापीठकनकमय-
रज्ज्वलम्बमात्रेण गात्रं स्थापयन्ती, विमुक्तबहुविधविभ-
वानुषङ्गा, ताम्बूलप्रणयप्रसारितेन पाणिना चेटिकासम-
र्पितां वीटिकां स्पृशन्त्यप्यगृह्णी, पञ्चशरशरानिकरप्रहार-
मूर्च्छिता, मकरन्दविन्दुवर्षेण कृतानुकम्पया वनलक्ष्म्या
तत्क्षणक्रियमाणशिशिरोपचारेव सिच्यमाना, कर्णावतंसकमल-
गन्धलुब्धेन ध्वनता मधुकरेण 'कुमारीजनोचितामपि व्रीडासु-
न्मुख्य स्वयमभिसरणेन हृदयरुचितोऽयं जनः परिगृह्यताम्'
इति केनापि मदनदूतेन कर्णं इव कथ्यमाना, अपाङ्गशुक्तिनि-
र्गतैर्लोचनांशुपूरैरध्वपरिश्रान्तमवनिपालामिव स्तपयन्ती, क-
ठिनकुचतटघट्टनप्रसृतान्प्रसवशरपावकास्फुलिकानिव विहा-
रविशीर्णानुरसि कुङ्कुमपरागान् स्थूलस्थूलेन निग्रासेन घुना-
ना, परिष्वङ्गल्यसनिनीभ्यां बाहुलताभ्यामङ्गस्पर्शव्यवधा-
नमियापसार्यमाणानीव पतन्ति रत्नवल्ल्यानि अजानन्ती, स्त-
नान्तरविसर्पिणीं हारतरलरत्नप्रभां तत्क्षणपतितमदनशरवि-

भिन्नहृदयरुधिरधारामिव समुद्रहन्ती, संभ्रमसंसिनीभि-
रलकपङ्क्तिभिर्दिवापि तदभिसरणोचितां तमिष्ठांमिव तन्वती,
अविरलपक्ष्माप्रपातिभिरानन्दवाष्पवारिभिर्निजकुचमणिपीठ-
मधितस्थुषः प्रसवबाणश्च सकलभुवनसाम्राज्याभिषेकमिव
रचयन्ती, चामरपवनंऽपि स्विववङ्गी, पुरः प्रसृतेन डोला-
पीठेन तदन्तिकमनुरागेणैवाकुप्यमाणा अपसर्पता च कन्यका-
जनसहजया ब्रीहया पश्चादिव नीयमाना, तत्पादतलसंभा-
वितां स्थलीमपि बहुमन्यमाना, वनपदमानम्रेरितायां तदु-
परि पातिवकुसुमनिकरायामासन्नलतिकायामपीर्ष्या कलय-
न्ती, मुहुरासन्नबालाशोकमङ्गिणा ताडयन्ती, मुहुश्चन्दनपङ्क-
वानवलम्बमाना, मुहुश्चम्पकमञ्जरीमज्जिग्रन्ती, मुहुः सहकार-
कलिकया ताम्बूलकरङ्कुवाहिकां प्रहरन्ती, मुहुः संवाहिकायाः
स्कन्धे करं विन्यस्यन्ती, मुहुस्तमालकिसलयान्तरितविग्रहा
दर्शितत्रिभङ्गया दृशा स्मितविकमितकपोलं विलोकयन्ती
स्थितवती ॥

दृष्ट्वा च युवानमखिलातिरिक्तरूपसंपदमवनिपालमेवमधि-
न्त्यद्राजकन्या— ‘अहो स्रष्टुः मृष्ट्यतिशयः; यस्मात्त्रिष्व-
मिदमखिलातिशायि लावण्यम् । अयं पुनरात्मभुवा धूर्जटिन-
यनाग्निदग्धे रतिपत्तावन्यो मकरकेतुरुत्पादित इव विश्वविमो-

हनाय विभान्व्यते । नूतनमुध्य हिमगिरिमेखलाविशालमतिम-
 नोदरमासाद्य भुजान्तरं चिराय कौस्तुभपाषाणविषममधुरिपु-
 वक्षःस्थलस्त्रलनखेदमत्याक्षिण्णक्ष्मीः । सर्वस्मिन्नपि जगति सौ-
 न्दर्यसारनिधेरमुष्य नान्योऽस्ति सदृशः पुमान् । अस्ति,
 यद्ययमेव मुकुरतले प्रतिबिम्बितः' इति चिन्तयन्ती, तदा
 तदभिमुखचलितमनिवार्यं हृदयमनुगन्तुमीहमानेव, तन्मुख-
 सौन्दर्यगुणाकृत्यमाणेव, दुर्वारमन्मथशरतापमसहमाना तद-
 वयवलावण्यपूरपतनमभिलषन्तीव, 'सरभसभवतीर्य डोला-
 यास्त्वदनुरूपं युवानमद्यैव वृषीष्व' इति श्रौतनेनोपदिश्यमा-
 नेव, पदनतरलपङ्कवाङ्गुलिना तत्क्षणाक्रियमाणावतरणसंज्ञेव
 सहकारेण, तत्कालसमुदितलज्जावनमिजयोश्चक्षुषोरधोमुखवि-
 सारिण्या प्रभया कोमलनिजचरणनिक्षेपाय पुष्पोपहारमिव
 भूतले विकिरन्ती, दीर्घदीर्घेण निश्वासेन प्रदर्श्यमानावनितला-
 वतारमार्गेव, चलितमणितुलाकोटिज्ञगणगणारववाचालचरणा-
 रविन्दम्, आलम्बनरज्जुशिथिलितकरयुगलतरलमणिकङ्कण-
 काणितवितीर्णकर्णपारणम्, आरणितभूषणकलापकमनयिम्,
 आशिञ्जितमेखलम्, आसन्नसखीसत्वरदत्तहस्तावलम्बम्,
 अवततार डोलाया धरणितलम् ॥

अवतीर्य च सखीजनधार्यमाणशिथिलावष्टम्भशरीरं ति-

ष्ठन्ती, कामसागरनिमग्नलात्मनः करालम्बमिव याचमाना,
विगतनिमेषेण विस्मयस्तिमिततारकेण मन्मथजगुरूपवि-
ष्टान् अनन्यसंवेष्टान् तांस्तान्भावान् विवृण्वता लोचनेन
तं राजकुमारं विलोकयन्ती, तेन च विलोक्यमाना, विचेतनेव
गतमपि कालदैर्घ्यं नाजानात् ॥

एवमन्योन्यानुरागरज्ज्वद्बृहदययोरिवानन्यव्यापारयोर्म-
न्मथसंमोहनास्त्रताडितयोरिव विवशयोः स्थितयोपार्थि-
वकुमारीकुमारयोः, विस्मयाश्रिमन्चेतसि किंकर्तव्यतामूढे
कन्यकाकुले, विरतहिन्दोलगानानन्दनिष्यन्दे विश्रान्त-
किङ्किणीनिनदे विरलीभवति डोलाविहारे, कुसुमशरनि-
क्षरमनवरतमपि मुञ्चतः पञ्चबाणस्य मञ्जुनिजचाप-
शिखिनीरणित इव जृम्भमाणे चञ्चरीकरने, कामबलवि-
जयकाहलेष्विव मधुरमधुरं कणत्सु कोमलचूताङ्कुरास्वादक-
षायकण्ठेषु कलकण्ठेषु, निःसपत्नं प्रवर्तयति रागराज्यं भग-
वति भकरकेतने, नवकुसुमवर्षमुचि भकरध्वजस्य साहायकमि-
व तन्वति मन्दमन्दं बह्माने मलयगिरिपवमाने, सफलीभव-
ति मधुमासवैभवे, शृङ्गारमय इव विलासमय इव उत्सव-
मय इव रागमय इव कुतूहलमय इव जायमाने समये,
राजदर्शनकुतूहली तुरगपदानुसारेण समागत्य तदुद्यानमुप-
विश्यन् केनापि पातालवर्तिना राक्षसेन गले गृहीतो विदूषकः

‘भाव हतोऽस्मि । सर्वलोकशरण्य भुजबलभीम प्रोद्धभूपाल,
 केनापि पातालविलप्रतिमल्लमुत्कटदंष्ट्राकरालमाखविलमुद्धृ-
 यता समुत्तुङ्गशास्मलीशासिशाखानुकारिणं भुजमुदस्यता
 बीभत्सदर्शनेन रक्षसा भक्षयितुकामेन गले गृहीतोऽस्मि ।
 परित्रायस्व परित्रायस्व’ इति वदन्मुक्तकण्ठमाचक्रन्द ॥

राजा तु विदूषकाक्रन्दनमात्र एव राजकुमार्यामासक्तचि-
 त्तोऽपि शरणागतत्राणदीक्षिततया सज्यं धनुरादाय, तत्सङ्गि-
 नो दृशं कथमप्याकृष्य, तत्सङ्गतं हृदयमपि बलादादाय,
 तद्वयवलावण्यावलोकनस्पृहां च किञ्चित्संकोच्य, तादृशीं
 तस्याः स्थितिमपि चित्ते विलिख्य, तदीक्षणविक्षेपविलास-
 भङ्गीरपि मनसि संयम्य, ‘सखे न भेतव्यम् । अयमहमाग-
 तोऽस्मि । आः कथं मयि वर्तमाने मृत्युमुखाभिलाषी को
 वा वराको राक्षसस्त्वामाक्रामति’ इति ब्रुवन् सरभसमया-
 सीत् ॥

इति श्रीगणकविशार्वभौमस्य वन्सकुलतिलकस्य

महाकवेरभिनवभट्टवाणस्य कृतौ

श्रीवेमभूपालचरिते

प्रथम उच्छ्वासः ॥

द्वितीय उच्छ्वासः ॥

अनन्तरमपश्यत् पुरस्तादजनगिरिपुत्रैरिव कालरात्रि-
यामसंघातैरिव कालकूटकोटिभिरिव नरकनिकुहम्वैरिव
मृत्युसदृशैरिव विरचितावयवम्, बहुमानुषरुधिरपानदूरो-
च्छूनपिचण्डब्रह्माण्डम्, गम्भीरकुटिलघोणाकुहरनिर्घातैर्नि-
श्चासपवनैः सविधतरुषण्डानि नर्तयन्तम्, अपरिमितश-
वास्थिमालभारिणं पितृवनमिव जङ्गमत्वमुपगतम्, अतिप्र-
माणतया देहस्य दृश्यमानमयःस्तम्भमिव ब्रह्माण्डभवनस्य,
तिरोहितरोधोन्तरस्य कायकाण्यसंतमसस्य घटयन्तमिव
सद्योतविलसितम् अनलज्वालामुचोरक्ष्णोः स्फुलिङ्गैः, कुलगृ-
हमिव कलिकल्मषाणाम्, कूटस्थमिव मायाविनाम्, प्रलय-
दिवसमिव प्रजाक्षयस्य, जङ्गममण्डपमिव हिंसायाः, कमपि
कालसदृशं राक्षसम् ॥

सोऽपि तदनु दिनकरपरमाणुकोटिभिर्निर्मितमिव तेजसां
प्रभवम्, सुरकरिशुण्डानुकारिणा द्वाधीयसा ज्याकिणाङ्गेन
सकलभुवनभुजा मुजेन व्यज्यमानविक्रमप्रकर्षमुद्गीक्ष्य मही-
क्षितम्, तत्क्षणोत्पन्नविस्मयो रक्षःपतिरुवाच— ‘अहो महा-

राजस्य क्षतसंरक्षणदीक्षाधुरंधरत्वम् । अहो क्रूरमाहगृहीत-
गजपतिरक्षणक्षणाविर्भूतस्य गरुडध्वजस्येव मद्गृहीतस्यास्य
प्रथमाक्रन्दसमय एवागतस्य भवतः सर्वलोकशरण्यत्वम् ।
इति ब्रुवाणो राक्षसस्तस्य पार्थिवस्य महानुभावतामवलोक्य
चित्रियमाणचेता विदूषकं विससर्ज । तदनु 'राजन, पुण्य-
श्लोकस्य तव दर्शनेन त्याजितराक्षसमानोऽस्मि । किं चात्र
लीलोद्याने या किल कल्याणाकृतिः कन्यका दृष्टा, सा तु
महाभागा भविष्यति तव वीरप्रसूर्वधूः । अस्याः प्रसूतिरवि-
च्छिन्नप्रसरा निखिलनरपतिकिरीटगृहमेधिचरणारविन्दा पा-
लयिष्यति पयोधिमेखलां पृथिवीम्' इति निवेद्यान्तरधात् ॥

गते च रक्षीस, वेपमानसर्वावयवं विदूषकं हस्ते गृहीत्वा,
'मामैधीः' इति मधुरमधुरैर्वचोभिराश्वस्थ, 'सखे, कथ-
मत्र स्थितं मामज्ञासीः' इति पृथिवीपतिरपृच्छत् । स पुन-
र्व्याहर्षात्— 'राजन, त्वदिदक्षया तुरगपदपङ्क्तिमनुसरन्,
हुततरगतिरयासिषम् । अद्य पुनरुद्यानप्रवेशे सरभसभूरुपवन-
पादितविकटविटपपटलादवतीर्णेनामुतो वटविटपिनो रक्षसा
भक्षयितुकामेन गले गृहीतोऽस्मि । तदा केवलं तव सर्व-
लोकशरण्यतामवधार्य, सुहृदुर्मुक्तकण्ठमाक्रन्दिषम्; न तु
भबन्तमत्र स्थितमवगच्छामि' इति ॥

तदनु दत्त्वा धनुर्विगतभयस्य विदूषकस्य हस्ते, स्कन्धे
 करं विन्यस्य तस्य निवर्तमानः, मन्मथमोहनचूर्णैरिव मा-
 कन्दपरागजालकैराकुलीक्रियमाणः, दोहलाइननेकलिषु तब-
 रणतलसंकान्तरागाणीति कङ्कल्लिपल्लवानि स्पृष्टुमीक्षमाणः,
 तदाननोद्भूतमधुरगीतिनिशमनानन्दबाष्पविन्दव इति मकर-
 न्दस्यन्दान्मन्थमानो लतानाम्, तन्मुखमदिरागण्डूषपायिने
 वकुलवनायापि बलवदभ्यसूयन्, डोलाविहारभूमिमाससाद ।
 तत्र ताम्रट्टा ताडित इव वज्रेण विह्वलीभवन्बलवददूयत ।
 तत्र भुवि तस्या डोलाविहारत्रुटितमवनितलगतमविरलकुसुम-
 परागधूसरतया कुचकलशविरहवैराग्येण विधृतभस्मानमिव
 हारमन्त्रलोकयन्, तदात्वच्युतामुपरिपरिमलनिनीनमधुकर-
 निकरां तादृशकेशपाशभ्रंशपरितापेन विमुक्तसकजलाश्रु-
 बिन्दुमिव पुष्पस्रजमीक्षमाणः, प्रसवधूलिपुलिनलम्बां पद्-
 नलिनमुद्रामनङ्गस्य रागराज्यशासनाय निक्षिप्तां पादुका-
 मिव शृङ्गारदेवतायाः पश्यन्, संवाहनकेलिविरतिविश्रान्त-
 किङ्किणीनिनदां भणिङ्गोलां तत्पूर्वया विरहव्यथयेव बद्ध-
 मौनां विभावयन्, अतिरभसविहारविभ्रमभ्रष्टामष्टापदम-
 यीमासन्नतहविटपसङ्गिनीं नूपुरभूषां कोमलचरणविश्लेषशुचा
 विरचितोद्बन्धनामिव विचिन्तयन्, मेदिनीपतिरगाह्य वि-
 षादपद्मीम् । तस्याश्चरणकमलेन ताडितोऽयम् अलङ्ककाह-

णकाण्डः कङ्केलिपादपः, तथा पुनरालङ्कितस्तुङ्गकुचकुम्भकुङ्कु-
मपङ्काङ्कितस्कन्धोऽयं बालकुरवकः, इयमाघ्राता तथा दीर्घनि-
श्वासनिःशेषविधूतपरागसंचया चम्पकमञ्जरी, इदमध्यासितं
तथा विहारविशीर्णचन्दनाङ्गरागधूलिधूसरं ढोलापीठम्, एषा
तत्करकलितसहकारकिसलयकलिकाताडनञ्चलितायास्ताम्बूल-
करङ्कवाहिन्याः प्रसवधूलिलम्बा पदश्रेणिरीति पुनः पुनरचलो-
क्यञ्जितस्ततो बभ्राम ॥

‘स्वामिन्, सहजमुत्सृज्य धैर्यं कृत्याकृत्येषु किमपि न जा-
नन्निव लक्ष्यसे’ इति विदूषकेणोक्तो विभुः प्रोवाच— ‘सखे,
त्वं खलु मम बहिर्वर्तिनः प्राणाः । अस्ति न ते किमपि गो-
प्यम् । सुहृदां व्यसनाभ्युदयेषु संविभागभाजो भवन्ति खलु
सुहृदः । उक्ते सति भवति मनसो महान विश्रमः । तत्कथ-
यामि । श्रूयतां विषादकारणम् । अहं किल भृगयाविहारी
विपिनान्तरात्केनापि जवनजङ्गेन हरिणेनैतावतीं भूमिमानीतः ।
अत्र तु विपिनहरिण इव व्याधगीतेन हृदयहारिणा हिन्दोल-
गीतेनाकुप्यमाणो ललितोद्यानस्यास्य मध्यभागमिमं प्राविशम् ॥

अत्र पुनरनुपमसस्त्रीजनसहस्रमध्यगताम्, शृङ्गारदेवतामिव
विग्रहिणीम्, कन्दर्पकीर्तिमिव मूर्तिमतीम्, मणिमयढोला-
धिष्ठाम्. अविरलमाणिक्यभूषणमरीचिजालकारुणिताङ्गीं

मग्नमिव रागसागरस्रोतसि, अलसविवलितैरपाङ्गविक्षेपैः
 पुनः संजीवनौषधमिव पुष्पेषोर्विकिरन्तीम्, मुखशशिसाद-
 श्यकथापराधादिन्दोर्वन्दीकृताभिश्चरणपतित्वाभिः किरणसंत-
 तिभिरिव विमलाभिर्नखमणिततिभिरुपशोभिताभ्यां निष्ठप्र-
 चामीकरगौरपृष्ठाभ्यामितस्ततो विसर्पिणीभिर्विद्रुमपाटलाभिः
 प्रभाभिः स्थलनलिनदलावृतामिव वसुमतीमातन्वानाभ्यां चर-
 णनलिताभ्यां चकासतीम्, नवनिहितबहुललाक्षरसार्द्रपादां
 वासकमलमधुपङ्कमग्रचरणां सरसिजसदनामनुकुर्वतीम्, पद-
 कमलपलाशायमानेन मरकतमणिमञ्जीरमहसा भाहितरामणी-
 यकौ ऊरुकान्तिपूरोन्मुखतरुणशफरसंवादिनौ मन्मथतूणीर-
 मावृकायमाणौ जङ्घाकाण्डौ दधानाम्, मेखलामध्यवैडूर्यम-
 णिमरीचिभिरूहकदलीकाण्डसेचनवारिपूराधियमुपजनयन्तीम्,
 त्रिणयननयनाग्निपरीतमदनरथचक्रोपमेयौ मणिरशनालोकपा-
 टलौ नितम्बबिम्बौ बिभ्रतीम्, रोमलतासंवर्धनकूपरुचा
 हृदयहरिणजिघांसोर्मन्मथमृगयोरुपायश्रमविभ्रमेण लाव-
 ण्यनिधानोत्क्षेपगर्तभासा यौवनमहार्णवावर्तकान्तिना ना-
 मिरन्ध्रेण संनिहितसौभाग्यविशेषाम्, मध्यलतामधुपावर्ली
 सौन्दर्यपूरशैवालमञ्जरीं तारुण्यसिन्धुरदानरेखां कामसुभट-
 खड्गवर्ली स्तनतटकलिन्दयमुनाम् अवलम्बाकाशमेघमालां
 रोमराजि धारयन्तीम्, निसर्गनीलचूचुकालंकृतमुखौ शिता-

कुशाघातरूढकाष्ण्यौ कुम्भाविव करिराजस्य कुचकलशा-
 बुद्धहन्तीम्, किसलयिताभ्यामवङ्गुलीभिः पुष्पिताभ्यामिव
 नखमरीचिभिर्भुजलताभ्यां विद्योतमानाम्, प्रसर्पता म-
 णिताटकुखाचितमौक्तिकप्रभावितानेन चीनांशुककञ्चुलीमिव
 कपोलमुकुरयोः कल्पयन्तीम्, उद्वेलरागजलधितरङ्गशकलाय-
 मानं कामफलप्रदानचिन्तामणिमनङ्गसर्वस्वमधरमाविभ्रतीम्,
 अलिकशशिनिर्यदमृतभारायमाणनासालताम्, निस्तलस्थूलेन
 नासालंकरणमौक्तिकेन अङ्कुरितसुघौषविन्दोरिन्दोस्तुलामान-
 नस्य सूचयन्तीम्, मध्ये कृष्णरुचिमुद्रहतः सान्द्रतरपक्ष्मवेला-
 वनराजेर्नयनकलशार्णवाद्मृतकालकूटशक्तिमाविर्भावयन्तीम्,
 कटाक्षशरश्रेपधनुर्लताभ्यां मुखरङ्गमुग्धलासिकाभ्यां मानसह-
 रिणवेष्टनवागुराभ्यां भ्रूलताभ्यामुद्भासमानाम्, श्रवणान्ता-
 वलम्बिना स्थूलमुक्ताफलघटितेन बालिकायुगलेन मणिकुण्डल-
 कोटिमकरसलिलायमानमच्छविमलमालोकमुत्सृजन्तीम्, प-
 रिसरगतभुजगमुखपतितविषकिन्दुसनाथमध्यशंकरशेखरश-
 शाङ्कुरेखानुकारिण्या कालागरुतिलकया फालरेखया परिष्कृ-
 ताम्, वसन्तश्रियमिव समुल्लसिततिलकविलसद्भ्रमरकाम्,
 अरण्यानीमिव चारुचलदलकाननाम्, पशुपतिदेहश्रियमिव
 विलसद्गुरुभूषणाम्, जन्मभूमिमिव शृङ्गारणाम्, उत्पत्ति-
 स्थानमिव लावण्यस्य, वशीकरणौषधमिव मनसः, बन्धनवि-

व्यामिवेन्द्रियाणाम् , विहारस्थलमिव विभ्रमस्य, तपःफलमिव संसारस्य, मातृकामिव महिलासर्गस्य, कामपि कन्यकामप-
श्यम् ॥

अखिलभुवनातिरिक्तावण्यसंपदम् अन्यामिव लक्ष्मीसु-
त्पादितां विधिना कन्यामिमामालोक्य, व्यस्यत मे हृद-
यम् । प्रायेण तस्याः कुचकलशकान्तिकदर्शितानां कुसुमस्त-
वकानामासवबिन्दुपतनमश्रुमोक्ष इति, विस्त्राधरसाम्यधारिणां
पल्लवानां शुककुलतुण्डखण्डनं दण्ड इति, मनोहरजल्पितमा-
धुर्यपराजितानां परभृतानां पल्लवितसहकारवासः पावकप्रवेश
इति, अवयवलावण्यविजितविभ्रमाणां लतानामुपरि तरुविट-
पमिलनसुद्वन्धनमिति, सौकुमार्यतार्जितानां शरीषकुसुमाना-
मनिलचलनमातङ्कवेपथुरिति, बाहुलतोपमानखजातागसां व-
ल्लीविटपानामन्तिकलतावेल्लनमन्त्रबन्धनमिति, निश्वाससौ-
रभनिराकृतानां वकुलकुसुमानामलिकुलचरणताडनमवमानने-
ति, पादतल्लगुतिमर्त्सितपल्लवानां वीरुधां प्रतानकलनं जटा-
धारणमिति च मन्यमानोऽहं विस्मृतनिमेषेण विस्मयविस्तारि-
तेन सरागेण मन्मथसर्वस्वेन चक्षुषा तथा विलोक्यमानः,
तदपाङ्गसहायेन कुण्डलितकोदण्डेन कुसुमचापेन घोरशर-
निकरैस्ताड्यमानो बलवदपहृतचेतनः स्थितवान् ॥

सापि मां विलोकयन्ती मयापि च विलोक्यमाना, मत्प्र-
तिबिम्बलोभिना हृदयेनापसार्थमाणमिवायतनिश्वासनिपति-
तमुत्तरीयांशुकमजानती, स्तनान्तरसंक्रान्तप्रतिबिम्बमालिङ्ग-
न्तीव मां मुहुर्मुहुर्विरचितबाहुस्वस्तिका, प्रतिश्रणं स्मितम-
रीचिभिः प्रथमाङ्कुरानिव प्रेम्णः प्रकाशयन्ती, स्वहृदयप्रति-
बिम्बितं मां निरुन्धतीव रोमाञ्चमिषेण कण्टकवृतिमाबध्ना-
ती, मदनशरत्तापमूर्च्छिता वनतरुकुसुममकरन्दवारिभिः सि-
ञ्चिता मलयपवनेन मधुकरवाचा प्रबोध्यमानेव, मणिमयडों-
लारञ्जुसंगतां प्रतिच्छायाभिकवेपथुविवशमात्मानमवलम्बि-
तुमन्तिकमुपेयुषीं सखीमेव मत्वा तदुपरि करं निक्षिपन्ती,
संक्रान्तचामरप्रतिमं स्तनान्तरं निरन्तरकामास्त्रतापनिर्वापणा-
र्थमन्तराकृष्टहारमणिकिरणवितानमिव बिभ्रती दृष्टे ॥

अत्रान्तरे राक्षसगृहीतस्य तव करुणमाक्रन्दभ्रशनिमिव
श्रवसि पातयन्, पातकी विधिः पराङ्मुखो बभूव । किमि-
यमवनितलविहारार्थमवतीर्णा सुरसुन्दरी, आहोस्वित् उपरि-
भुवनविलोकनकुतूहलादुद्रता पद्मगराजकन्यका, उत विविध-
विलासपेशला गन्धर्वराजदुहिता ? अन्यथा मानुषीषु सृष्टिषु
कथमियमुपपद्यते रूपसंपत्तिः । त्रिभुवनरत्नभूतां हृदयसुल-
भामीदृशीं कन्यकां कथमहमुपलप्स्ये' इत्येवमाभाषमाणे
महीभृति, विदूषकः पुनरुवाच— 'आः, ज्ञायते राक्ष-

सेनोक्ता कन्यका खल्वियम् । किंच सत्या भवन्ति तादृशां वा-
चः । त्वं खलु तस्यास्तादृशरसभावार्द्रविलोकनैकविषयो जातः ।
तथापि किमर्थमात्मा क्लेशार्णवे पात्यते । किन्तिमित्तं सुखोद-
र्केऽपि कार्ये वितर्कः क्रियते । सा किल कल्याणलक्षणा कन्य-
का लक्ष्मीरिव नारायणस्य भवतो हृदयमाहिणी भविष्यति ।
पार्वतीव परमेश्वरस्य सततममुक्तपार्श्वा स्यास्यति । रोहिणीव
शशाङ्कस्य सर्वान्तःपुरमुख्या वर्तिष्यते' इति तद्वचनमाकर्ण्य
भूपतिर्भूयो ब्रभाषे— 'राक्षसोऽपि तदात्वाप्रियं यत्किमप्यु-
क्तवान् । कथमुपपद्यते रक्षसां भाव्यर्थवेदिता । कथमिव
तस्याः पुनर्दर्शनं घटते' इति वदति राक्षि, दशरथसुतविपुलभु-
जबलभज्यमानभर्गधनुर्ध्वानभङ्गिभयंकराः, कोपकुटिलमृदनि-
टालतलदृगनलचटुलहेतिपटलपरिप्लुज्यमाणदनुजपुरगोपुरकू-
टपतनरटनकटवः, कल्पविरतिचस्रधस्मरस्मरहरमुखकुहरविजृ-
म्भमाणघोरकालानललोलकीलजाललीलादह्यमानजलधिलव-
णकूटस्फोटचटचटारावभीषणाः, प्रलयजलधरनिकरजठरनिर-
र्गलनिर्गतपुरुषपविवर्षत्रिहतिविघटितकठिनकुलगिरिकटकरटि-
तपटुमहिमपाटशराः, त्रिभुवनरोमहर्षणसंकर्षणानुजचाणूरवा-
हुरणसमयविरचितप्रधुभुजास्फोटननिनदचण्डिमलुण्टाकाः,
कनकगिरिशिखरपुष्पभञ्जनसंनद्धप्रभञ्जनरसितगर्वसर्वकषा
जजृम्भरे सेनापटहभाङ्गाराः ॥

ततो विदूषकः ससंभ्रममुवाच राजानम् — 'राजन्, मन्ये
 त्वदन्वेधि सैन्यमायाति । यतश्चक्रवालधराणिधरकुहरपुटप्रतिह-
 तिपरावृत्तामिव परिमण्डलं महदाकर्ण्यते सेनापटहभाङ्गरणम् ।
 तदेहि, गच्छावः सरभसम् । आरुह्यतां तुरङ्गः । ननु पारिण-
 तप्रायो दिवसः । श्वः समागत्य कन्यकागतिमन्विष्यामः' इति
 विदूषकेण बलात्प्रेर्यमाणस्तुरगमारुरोह । अरण्यलतासंसक्तमं-
 शुकमिव तत्संगतं हृदयं कथंकथमप्याकर्षन्, आरामसरुरि-
 व पल्लवं प्रत्यमसुद्वहन् रागम्, केनाप्याकृष्यमाणमिव
 नयनयुगलमवशः पुनः पुनः पश्चाद्विक्षिपन्, कुसुमधवलभि-
 रन्तिकतरुशाखाभिरनाहन्यमानोऽपि धारयन्वेदनां महतीम्,
 चिन्तातूलिकया तामेव दीर्घलोचनां मुहुर्मुहुर्विलिखन् आसन-
 श्रितभित्तौ, पार्श्वतरुकोकिलालपैः शकुभिरिव श्रवणयोस्ता-
 ल्यमानः, तुषानलमिव पुष्परजो वपुषि विक्षिपता दक्षिणपव-
 नेन दत्तहृदयतापः, स्वपुराभिमुखं प्रतस्थे ॥

अथ त्रिजगदुदरंभरिगभीरभेरीभांकारभिदुरज्झाण्डम्, धौ-
 रितकादिगतिचातुरीधुरीणतुरगसुरघरदृषदृनदलदिलातलम्,
 वदुरजनकलकलरवस्मर्यमाणमयनसमयसमुत्तालजलधिकल्लो-
 लल्लोलाहलम्, अधिकमदसुभटप्रातकरभ्राजमानकाचमणिका-
 लकरालकरवालकरनिचयेचकितविरोधनभरीचि समाजगाम

सराजकं सैन्यम् । आगत्य च राजानम् अहमहमिकया प्रणम्य
पर्यवारयत । अनन्तरमन्तिकवर्ति राजन्यकमप्यनाभाषमाणः,
समानवयसः साक्षलिवन्धान्सामन्तपुत्रानप्यनालोकयन्, स-
कलभुवनराज्यचिन्तासुहृदो बृद्धमन्त्रिणोऽप्यनाद्रियमाणः, पु-
रतः कलमधुरस्वरं वन्दिभिः पठ्यमानाः स्वभुजपराक्रमशं-
सिनीभोगावलीरप्यनाकर्णयन्, दूयमानेन मनसा स्वपुरीं
प्राविशत् । तोरणभुवि विसर्जिताशेषराजलोको द्वारि निवारित-
तमिलिलपरिजनो विदूषकद्वितीयः, नीहारांशुशुचिभिरूर्णना-
भतन्तुचेलजालकैः, निर्मोकनिर्भेनेत्रैः, कदलीगर्भदलकोमलैः
शौमैः, निम्बासहार्यैश्चीनांशुकैः, मायूरापाङ्गपाण्डुभिः पौण्ड्रैश्च
कलितवितानमण्डनम्, लम्बभानराक्वचयवनिकावरणम्, शि-
रीषकुसुमदीप्तिभिः, बालशैवालपलाशमेचकैः, अवश्यायश्चेतैः,
श्येनपक्षश्यावैः, आम्नकिसलयताम्रैः, कर्णिकारकेसरगौरैः,
तित्तिरिदेहप्रभैः, कज्जलकालैरनेकवर्णैः पट्टांशुकैर्वेष्टितहाटक-
स्तम्भसहस्रम्, केतकीगर्भदलसुकुमारकौशेयनिचोलप्रावृत्तोप-
धानैर्हसतूलशयनीयैरलंकृतैकदेशम्, मणिकुम्भमुखोज्जितव-
हुलमृगमदजलसेकपङ्किलप्रान्तकल्पितकूर्पूरपिष्टासकपञ्चाङ्गुल-
भासितवेदिकासनाथम्, मृदितहरिचन्दनकिसलयरसोपलिप्ता-
जिरम्, क्रीडाफरिकुलकर्णतालपवनकम्पिताङ्गणचम्पकलताकु-
सुमकेसरविसरधूसरमात्मभवनं प्रविवेश ॥

अथ नरपतिहृदयोद्बलितेनेव रागेण दिवसमपि लोहि-
 तायमानं बभूव । जायमानकमलिनीविरहशोकेनेव दिवसक-
 रोऽपि तेजासि मन्दिमानं दधौ । अथ गगनफणिकणाच्युत इव
 पद्मरागमणिः, वरुणपुरगोपुरमणिकलशकान्तिः, पश्चिमदिशा-
 शोकपल्लवस्तयकः, संध्याताण्डवरयच्युतशंकरकराङ्गारविभ्रमः,
 कालपरशुस्त्रण्डितमूलस्य पश्चिमदिशि पततो वासरपादपस्य
 पश्चिमफलानुकारि पाटलं बिम्बमुद्बहन्, अस्तगिरिशिखरमा-
 ससाद् भगवानंशुमाली । क्रमेण च परिणमस्त्रियङ्कुरजःपि-
 ङ्गलबिम्बे लम्बमाने रवौ, जरणकोरनयनतारकारुणेन तरणि-
 महसा रज्यमाने कुसुम्भान्मःक्षालित इव दृश्यमाने जगदण्डे,
 लाक्षिकपटावकुण्ठितास्त्रिव लक्ष्यमाणासु दिक्षु, शोणिमान-
 मधिकमामुत्थति मधुमदादृतेऽपि माणिक्यमुकुरानुकारिणि
 कामिनीनां कपोलस्थले, शनैःशनैर्निर्वाति हरिदर्वतेजसि,
 शाम्यति तरणिमणिशिलाजातवेदसि, संकुचतः कमलिनीष-
 ण्ढादुत्पतितुमुत्कण्ठमानेषु आकण्ठपीतमधुपिचण्डिलेषु मन्द-
 सन्दीनेषु मधुकरमण्डलेषु, तदात्वदङ्गमानकालागहपूपमण्ड-
 लोद्गारिषु वासागारवातायनेषु, गगनकेदारविकीर्यमाणेषु आ-
 विनस्तिमिरसस्थस्य धीजाङ्कुरेधिव च गच्छत्सु वसतिमाकाङ्क्ष-
 माणेषु वायसेषु, रजनिनटीप्रवेशरक्तयदनिकापटे गगननिक-
 षकनकरेस्त्रायमाणे समुल्लसति सांध्ये महसि, जरन्महिष-

वेधमुषि, गिरिनिकुक्षेषु कुक्षरपुच्छ इति परिपुच्छयमा-
 नैः पञ्चाननैर्जिघांस्यमाने, पत्त्वलोदरेषु वनवराहयूथमिति
 शरान्विसिस्तृक्षुभिः सस्पृहमीक्ष्यमाणे पुलिन्दैः, सागर-
 पयसि कालकूटकदम्बकमिति जलदेवताभिः सभयमय-
 लोक्यमाने, निखिलनदीपयसि नीलोत्पलवनमिति चलित-
 पक्षतिना चञ्चरीककुलेन पतितुमभिवाञ्छ्यमाने, कैलास-
 भूभृति ताण्डवरभसपतितखण्डपरशुवेतण्डकृत्तिरिति प्रमथैः
 सवेगमुद्दिश्यमाने दिगन्तगिरिकन्दरागृहेषु कम्बलमय-
 यवनिकावरणमिति वद्धनिधुवनैः सिद्धमिश्रुनैरधिकमभिन-
 न्यमाने, सप्तर्षिसदनेषु सायंतनसमयहोमधूमजालकमिति भु-
 निभिर्विसृज्यमाने त्रिभुवनरन्ध्रं रुन्धति तमसि, प्रवृद्धति-
 मिरकालिन्दीप्रवाहबुद्बुदेषु, गगनफलकरजतबिन्दुषु, रजनीशु-
 क्तिसुक्ताफलेषु, ज्वलिष्यतः शिशिरकरखलनस्य पुरःप्रसृतेषु
 स्फुलिङ्गेष्विव स्फुरत्सु तारकाचक्रवालेषु, प्रसवशरप्रणुक्तासु
 प्रसाधनवतीषु सान्द्रेऽपि तमसि वासनालब्धपदवीषु प्रयान्तीषु
 सांकेतिकं स्थानमभिसारिकासु, रतिकरणनिपुणरागिणीनि-
 कायमणिवलयरणितगुणितमणितवाचालेषु बलभीनिवेशेषु,
 तुरङ्गमलावण्याषलोकनोत्तानितरजनिनयनानुकारिणीषु प्रज्व-
 लन्तीषु मन्दुराप्रदीपिकासु, शार्करस्थलाधिशायिनि विरतरो-
 मन्धकर्मणि निमीलितदृशि निनिद्राससि भृगकदम्बके, संवेश-

विषशेषु शैवालिनीपुलिनमधिशयानेषु विगतवीचिडोलारिरंसेषु
 हंसेषु, प्रौढे प्रदोषसमये, धरणिपतिः कथं कथमपि निर्वर्तित-
 तत्कालसमुचितक्रियाकलापः, शयनतले निपत्य तामेव हरिण-
 लोचनां विचिन्तयन्, विदूषकमुवाच— 'तदा संसारतदम-
 श्वरी सा तव वशे वर्तिष्यत इति सत्यमिव त्वया व्याहृतम् ।
 सा कथमुपलभ्यते । युक्तिमवलम्ब्य कां त्वयोदाहृतम् । सा
 खलु स्वजन्मना कस्य वा पुण्यकृतः कुलमलंकृतवती । तदा-
 स्यामलंकुर्वन्ति धन्यानि कान्थक्षुराणि । का वा मही तस्या-
 श्वरणकिसलयविन्यासेन चरितार्थीक्रियत इत्यविज्ञायमानमूलं
 कथमिदमुपपद्यते कार्यम्' इति ॥

सोऽप्यब्रवीत्— 'इदं खलु प्रसिद्धमेव, रूपैकपक्षपाति
 हृदयमिन्दीवरदृशामिति । मानुषलोकदुर्लभेन भनमथातिशा-
 यिनस्तत्र लावण्येन रज्यति जगति न का वा वरवर्णिनी' इति ।
 ततो राजा जगाद— 'स्तुतिभिरलमत्र संतापसमये । अन्यः
 खलु तादृशस्य सरसालापस्य समर्थः । तदानीं सा सह सखी-
 भिः सौदामिनीभिरिव वर्षर्तुदेवता धनदेवताभिरिव वसन्तल-
 क्ष्मीः वासन्तिकडोलोत्सवविलासमाचरन्ती, विस्मयस्तिमितच-
 क्षुषा मया विलोकिता; कथमवलोकयिष्यते' इति वदति राक्षः,
 विदूषकः पुनर्व्याजहार— 'किं तथा नावलोकितस्त्वम्' इति ॥

राजा अभवीत्—‘कथमिव नाहमवलोकितः । आदर-
विस्तृष्टमादौ, ह्रिया मम विलोकनस्पर्शे विवर्तितम्, अन्तरा-
न्तरा सखीजनशङ्काविजिह्वापक्ष्ममालम्, अन्यतश्चलति मदी-
क्षणे भूयोऽध्यासज्यमानम्, ईषदपाङ्गितदृशि मयि पुनरा-
क्षिप्यमाणम्, अर्धसंमीलितमीक्षणमभूत् । तदा कर्णावतंसकुसुम-
मञ्जरीपुञ्चितमधुकरमण्डलतया कोकिलनिनददग्धं विवर्णि-
तमिव श्रवणदेशमुद्वहन्ती, मदीक्षणस्पर्शलज्जाविवर्तमानवदना,
कपोलतलप्रतिबिम्बितमनङ्गशरतापितं माममन्दानन्दकाष्पपू-
रैरमुकम्पयेव स्वपयन्ती, तत्कालपरिरम्भणसुखालाभशोकेनेव
कृष्णमुखं मत्प्रतिबिम्बग्रहणहर्षेण नृत्यदिवासकुदुत्कम्पमानमु-
रोजद्वयं दधती, प्रत्यासन्नवालाशोकपल्लवप्रतिमां हृदयगतां
मूर्तिमतीमिव रागवृद्धिं दधाना, स्वकरकलितसहकारकिसलय-
कलिकाताडनसमये मदभिमुखचलितां ताम्बूलकरकुवाहिनीं
मदाह्वानदूतीमिव प्रेषयन्ती, गलन्मणिवलयनिवारणप्रसारित-
पाणितया परिसरवर्तिनो रतिपतेरयमपि ताडनीय इति मा-
मिव निर्दिशन्ती, अद्यैव मदनाग्निसाक्षिकं दत्तोऽयमात्मा;
गृह्यतां कर इति तिष्ठन्तीव, मदभिमुखप्रधावितं स्वहृदयमिव
ग्रहीतुमुद्यता, दीर्घनिश्वासविधूतसान्द्रकुचतटचन्दनधूलितया
प्रबलमदनाग्निदह्यमानस्य हृदयस्य भसितपतनमिव सूचय-
न्ती, मुहुर्हममितयैकमूलतया मन्मथस्य मदवस्कन्द-

नसाधनमन्यमिव मोहनं चापमुपदर्शयन्ती, अनुक्षणविलास-
स्मितालोकव्यपदेशेन तापोष्णनिश्वाससंतप्यमानमधरदलममृ-
तपूरेणेव सिञ्चन्ती समलक्ष्यत' इति निशम्य वचनमवनिपा-
ल्य, विदूषको वभाषे— 'एवं चेत्, अनाराधितप्रसन्नस्ते
भगवान्पञ्चशरः । अस्ति यदि दृष्टिरुत्कण्ठिता किमन्येनायासेन।
प्रायेण तस्यै त्वया वेदनामतिमहतीं दत्त्वा क्रीतमिव तदन्तःकर-
णम् । सर्वथा समुत्कूलरागया तथा यावदन्विष्यसे' इति ॥

ततो निजगाद् राजा— 'सापि मदन्ववायशीलनामधे-
यस्थानानि न जानाति । अन्वेषः कथं घटते' इति । तदनु
विदूषको व्याहारीत्— 'तिष्ठति ननु परस्परदृष्टिविद्ययोर्यु-
वयोः प्रतिभूत्वेन पञ्चशरः । स एव भविष्यति तस्या भव-
दन्वेषणमार्गसंदर्शकः । किमद्य चिन्तया । प्रभातायां च
रजन्तां भूयोऽपि यास्यसि लीलोद्यानम् । तव हृदयचोरीं
तामपि रागरञ्ज्या निबध्य तत्र समानेष्यसि त्रिभुवनमान्य-
हासनो देवः शम्बररिपुः । तत्र खलु निर्वेक्ष्यसि परिणतानि
मनोरथफलानि । इदानीं त्वया राक्षिदिवं मृगयाविहारेण बल-
वदायस्त आत्मा निद्रासुखमनुभावयितव्यः' इत्युक्त्वा विदू-
षकस्तदनुज्ञातः स्वभवनमयासीत् ॥

ततः प्रबलमदनवेदनस्य पार्थिवस्य तनुरिव पाण्डुतामुवाह

दिशा पौरंदरी । उर्वीपतिहृदयमिवोद्धूतराममुदयमानमुत्तुपति-
मण्डलमलक्ष्यत । सागरशयेन भगवता नारायणेन घनति-
मिररजनिचरनिकरनिर्जरणविमुक्तमिव चक्रमुदजृम्भत वि-
म्बमुदयरागशोणमेणः । अङ्कुरितकिरणयथाङ्कुरमनङ्गजग-
द्विजयमङ्गलपालिकापात्रमिव कस्य वा न बबन्ध हृदयमि-
न्तुबिम्बम् । उदयगिरिपरिसरविहारिणा दूरप्रसारितकरेण तु-
हिनकरकरेणुना द्रुतमभज्यत तमस्तमालतकः । प्रथमगिरेः स्फ-
टिकशिलाप्रतिमागतं सावर्ण्याददृष्टवपुषः चन्द्रमसः कलङ्कं
कुरङ्ग इति कुण्डलितचापः प्रहर्तुमियेष मुग्धो लुब्धककुमार-
वर्गः । चटुलचकोरचञ्चुचूषणोच्छेषणदूषिता इति सुधांशुना
संशोधनार्थमनलनिहिता इव भान्ति स्म माणिक्यसौधपतित्ता
मयूखाङ्कुराः । दिशि दिशि विचकरिरे मृदुमरुदाहतिभिः क्षि-
तकरपत्रक्षतचन्दनक्षोदधूसराः परिमललहरीलगवलिकुलके-
लयः कुमुदवनधूलयः ॥

क्रमेण च रजनीरजतकर्णपत्रे पथिकहृदयदात्रे प्रशुभ्रवि-
जयधवलतपत्रे समुलसति कैरवमित्रे, विसृमरबहुलपरिमल-
सुरभिषु विषदमानेषु कुमुदपण्डेषु, तुहिनकरकरनिकुरम्बपु-
न्वनपुञ्चपुञ्चु चकोरेषु, तुहिनजललवजनितजङ्घिमानि लु-
लितकुमुदवनकेसरविसरधूसरितसरिति सरति मधुकरविरुति-

भरितहरिति मरुति, सितकुसुमवसनाङ्गरागधारिणीषु सौर-
 भानुमेयगतिषु चलन्तीष्वभिसारिकासु, तत इतः शरवर्षमुचि-
 पथिकजनप्राणस्त्राण्डिनि सदपे कन्दपे, मधुरमधुरया गिरा मद-
 नभुजविजयभोगावलीमिव पठत्सु विकचकुमुदवनबहुलमधुप-
 ङ्कमप्रचरणेषु घट्चरणेषु, प्रथमगिरिशिखरपादपविटप्राप्रघट्ट-
 नपतितरङ्गे स्फुरिततदास्पदजनुमुद्रे मुक्ताकुण्डल इवाखण्डल-
 दिप्तो दृश्यमाने स्पष्टकलङ्के शशाङ्कमण्डले, प्रोषितयुवतिहृदय-
 भेदिषु विरहातुराणां चक्रवाकमिथुनानामतिकरणेष्वक्रन्देषु,
 मदनयशोराशिभिरिव विकचकुमुदवनपांसुभिर्धवलीकृतासु क्रि-
 यमाणचक्षुरातिध्यासु दीर्घिकासु, प्रतापभासितवशदिशि गत-
 वति भास्वति कालेन चन्द्रिकासलिलाभिषिक्ते जातोदये राशि
 तारकापरिवारपरिवृते गमनमणिमण्टपमध्यमध्यासेदुषि, नेदी-
 यसि निशीथसमये, धरणिपतिः समधिकनिजतापज्वरोष्मसं-
 पर्कसमुद्रतस्वेदामिव जालान्तरोपगतशशधरकिरणसंसर्गाकु-
 रितसलिलविन्दुमिन्दुकान्तमणिशिलास्थलीमधिवसन्, अङ्गे-
 ष्वनुक्षणोद्भिन्नस्वेदसलिलकणनिकरतया पुङ्गवपुङ्गवपतितमद-
 नशरकुसुममकरन्दविन्दूनिव धारयन्, प्रस्विन्नभुजान्तरसंक्रा-
 न्तसालभञ्जिकाप्रतिमतया हृदयवार्तिनीमिव राजकुमारीं दर्श-
 यन्, अन्तर्ज्वलदनङ्गदहनधूमप्रसरमिव विभावयन्त्वपुषि
 वैवर्ण्यम्, हृदयान्तर्गताया नरपतिदुहितुरुपरि रोमाञ्चमिवेण

कामक्षरत्राणकञ्चुकमिवामुञ्चन्, क्षणमासांचके ॥

ततः प्रबलोत्कण्ठः क्षणदाकररश्मिभिरिवाकृष्यमाणः सौ-
 धशिखरमारुरोह । तत्र चन्दनजलसिक्कमणिकुट्टिमतले तार-
 काप्रतिबिम्बमेदुरोपहारकुसुमे बहुलविकीर्णकर्पूरधूलीपरिमल-
 मिलदलिकुलशंकारमुखरे दक्षिणपवनविकीर्यमाणपरिसराराम-
 कुसुमपरागसुरभौ परितो लम्बमानमुक्तासराकेरणपुनरुक्त-
 चन्द्रिकाधवलिभिः सौधतले, मणिपर्यङ्किकाशय्यामधिशिश्ये ।
 शयनगतश्च चिन्तां विवेश—‘विरहिपरिपन्थिनोऽपि कन्दर्प-
 वसन्तमन्दानिलाश्चन्द्रवदतिदारुणात्मानो न भवन्ति । ते पुनर्दुः-
 सहतापातुरचेतसा मया कथं कथमपि सोढुं शक्याः; न त्वयम-
 तिनिष्ठुरो मृत्युसहायः पापकारी । अयमकाण्ड एव क्षण्डयत्य-
 सूनंशुपरशुभिः कालकूटसहोदरश्चन्द्रहतकः ।’ भूयश्चित्तितवा-
 न्— ‘एते पुनरिन्दुकन्दर्पमुखाः प्रलयतरणिकिरणनिकरदुःस-
 हतापञ्चरकारिणो मामिव तामपि नियतं संतपेयुः; येन तदा त-
 स्यां व्रीहाचापल्यौत्सुक्यहर्षरोमहर्षस्तम्भकम्पवर्णमेवस्वेदप्रल-
 यावयो विलोकिताः । किंतु डोलाविहरणेऽपि चापलहर्षौत्सुक्य-
 कम्पाः संभवेयुः । इतरे तु मासुद्दिश्य निष्कारणबन्धुना भग-
 वता पञ्चशरेण विनियुक्ताः, सहचारिणस्तातपि मयि संभा-
 वयन्ति । यतो मामानन्दबाष्पजललुलितेन विस्मयस्तिमितता-

रकेण विस्मृतनिभेवेण चक्षुषा विलोकयन्ती प्रस्तुतपूजाय सखी-
 भिर्भगवते मकरध्वजाय निवेद्यमानापि न ददाति पुष्पाञ्जलिम् ।
 पञ्चरशुकपट्यमानाममृततरसस्यन्दिनीमार्यामपि न शृणोति ।
 आलसं वर्धितयोर्माधवीसहकारयोः सादरसखीजननिवेद्यमा-
 नां प्रत्यासन्नां परिणयनकेलिमपि नाकलयति । वकुलादितरु-
 दोहलविधानकेलिषु कौतुकिनीः सखीरपि न चोदयति । परिस-
 रवर्तिनीभिः परिचारिकाभिर्नवनलिनपलाशभाजननिहितेन म-
 करन्दगन्धतैलानुषङ्गिणा चम्पकस्तम्बकदीपिकाचक्रवालेन नि-
 र्वर्त्यमानमपि नीराजनविधिं नापेक्षते । मन्द्रमधुरतन्त्रीर-
 वानुसृतां नाकर्णयति कर्णानन्दसंदायिनीमपि गायनीगीतिम् ।
 किं पुनरनया चिन्तया । तदानीमनाराधितप्रसन्नेन देवेन
 पञ्चशरेण नयनपथमुपनीतममृतातिरिक्तमाधुर्यमखिलभुवनै-
 कसारमङ्गनारत्नमनादृत्य, अपरिणतभागधेयेन मन्दधिया
 मया विदूषकाक्रन्दमाकर्ण्य किमिति गतम् । किं निमित्तं वा
 तदाकृतिवेदिनीभिरासन्नवर्तिनीभिः सखीभिः सह तदात्वोचितं
 न संलपितम् । किमर्थमस्या जन्मान्ववायनामधेयादिकं न
 पृष्टम्' इत्येवं विचिन्त्य विचिन्त्य दीर्घमुष्णं च निश्चसन्,
 निरन्तरपरिवर्तनविकीर्णचन्दनाङ्गरागतरङ्गितशयनतलः, दुःस-
 हदेहोष्मगल्पितोपहारकुसुमः, क्रीडाचक्रवाकैः सममुदश्रुति-
 द्रलोचनः, क्षपां क्षपितवान् ॥

अथ नरवरविरहोष्मनिश्वासग्लपितेव निशा कृशासीत् । निर्नि-
द्रतप्रयननिपीतरुचिरिव विच्छायो बभूव निशीथिनीरमणः ।
विधुंसुदविकटदंष्ट्राग्रणकिणकाण्ठमिव दृश्यमानं मण्डलवै-
मल्ययिन्वितमिवाकाशम् अतसीकुसुमनीकाशमुत्वर्णं चिह्नमु-
द्गह्नभजत चरमगिरिशिखरमोषधीरमणः । निधिरपि कला-
नाम्, निधानमप्यमृतानाम्, अग्रणीरपि सताम्, किमपरम्,
वारुणीसङ्काहिजपतिरधः पपात । कालकूटगरलकरालशङ्कु-
रगलकालीं तमःकम्बुलीमुद्गहन्ती निस्तलस्थूलतारास्थिभाला-
धारिणी वारुणीमभिजगाम रजनीकापालिकी । गगनरङ्गस्थल-
मुपस्थास्तोर्गोभस्त्रिमतो नटस्य लाक्षिकयवनिकालक्ष्मीं बभार
वैभातिकी संध्या ॥

क्रमेण च प्रकटलाञ्छनच्छाया शर्वरीमुरसि समारोप्य-
निधुवनलालस इव चरमगिरिशिखरकाननमवतरति शशला-
ञ्छने, विघटमानकमलषण्डपरिमलवाहिषु वरयुक्तिमुरतभ्रम-
हरणदुर्ललितेषु मन्दमन्दं बहमानेषु वैभातिकेषु मारुतेषु, प्रबु-
द्धशकुनिकुलकलकलमुखरेषु वद्यानेषु, रागिमिधुनचरमयाम-
सुरतताण्डवनान्दीपटट्टेषु जृम्भमाणेषु प्रथमेषु कुक्कुटकण्ठकू-
जितेषु, पर्वायचलितपाणिपङ्कजरिङ्गणवाचालशङ्ककङ्कणासु म-
ध्मनीषु दधिमथनलोलदलकपङ्कवासु वल्लवाङ्गनासु, समुद्दे-

लरजनिरतिस्वेदसुप्तासु स्वेदकणतिकरचुम्बितमुत्साम्बुरुहासु
 सुन्दरीषु, नधुमदसुप्तषट्पदासु तुहिनकरविरहशोकगृहीतगर-
 लासु मूर्च्छन्तीष्विव मुकुलायमानासु कुमुदिनीषु, प्रभातसम-
 यमैरवोपहारार्थमरुणेन अंशुपरशुभज्यमानानामन्धकारमहि-
 षाणामतिबहुलरुधिरपूरलोहिन्यामाघातभूमाविव संहस्यमा-
 नायां संध्यारुणायां दिशि शातक्रतन्याम्, सान्द्रतमस्तैलशोषा-
 विव मन्दतेजसि तारकाप्रदीपप्रकरे, प्रातःसवनाद्भुतिस्वादवल्ग-
 दुसालकीलेषु ज्वलत्सु यज्वनां गृहे गृहे हज्यवाहेषु, निवास-
 तरुनीडचलितेषु नीडोद्भवेषु, विकचबन्धूकभासि चक्रवाकमि-
 थुनानन्दनाडिधमे समुत्पसति गगनतलमुदयगिरिशिखराद-
 तिरभसच्चलितरथतुरगमुखस्वरखलीनरववधिरितहरिति हरि-
 दम्बे, राजा तु कथंकथमपि निर्वर्त्य तत्कालसमुचितां क्रियाम्,
 आरूढतुरगः कतिपयात्तजनपरिवृतो विदूषकेण सह मृगया-
 व्यपदेशी पुनरपि तदन्वेषणाय लीलोद्यानं प्रत्ययासीत् ॥

गच्छंश्च तदा चिन्तितवान्— ‘अस्तैकहायनहरिणलोचना
 सा पुनरद्योगानमायास्यति वा न वा । समाधिगततादृशा-
 वस्था सापि कथमिव नाकृष्यते त्रिभुवनैकधन्विना देवेन
 चित्तजन्मना । अहमपि यथापुरमप्राप्य मरिविहीनताम्, समु-
 चितालापभङ्गिभिस्तां रमयन्, संपूर्णमनोरथो जयामि स-

सहायं शम्बरपरिपन्थिनम्' इति निरन्तरचिन्ताविकल्पक-
 त्पनाकुलहृदयः प्रविवेश लीलोद्यानम् । तदनु 'कुसुमगन्ध-
 मेव विकिरति वनपवमानः; न प्याङ्गनाङ्गपरिमलम् । मधु-
 मुदितालिशिञ्जितमेव जृम्भते; न हिन्दोलगानम् । सारसर-
 सितमेव कर्णपथमवतरति; न डोलाकिङ्किणीनिनादः । कल-
 हंसकुलकणितमेव समुल्लसति; न कङ्केलिताडनचलिततरु-
 णीचरणमणिमञ्जीररणितम् । कोकिलकुलकोलाहल एव स-
 मुज्जिहीते; न योषितां लीलालपः' इत्याशङ्कमानः, सङ्गी-
 तभङ्गिविरतिविरसिकृतम्, अधिकपरिम्लानपुष्पोपहारम्,
 आश्यानचरणालककरसलान्वितस्थलम्, केलीविशीर्णाङ्ग-
 रागचन्दनपांसुपाण्डुराभोगम्, छिन्नहारमुक्ताफलप्रकरशर्क-
 रिलम्, अतिरभसविहारपरिभ्रष्टमाणिक्यभूषणमरीचिजाल-
 काकारिताकालबालातपम् आससाद डोलाविहारदेशम् ॥

तत्र तामदृष्ट्वा दृष्टिप्रियंकरां करिणीकरोरुमपगतकरणधृ-
 तस्तत इतो विचरन्, विन्वाधर इति पल्लवं विमृशन्, हसि-
 तमिति पुष्पमवलोकयन्, कुचकलश इति कुसुमस्तवकमीश-
 माणः, रोमवल्लीति मधुकरमालां विभावयन्, संलपितमिति
 कोकिलकलकूजितं कलयन्, माकन्दमन्दिरेषु माधवीगृहेषु
 चम्पकवेदिकासु कङ्केलिमूलेषु कामदेवताराधनहर्म्येषु वकुल-

मधुरशालासु तमालभवनशय्यासु चन्दनारण्यविहारवीथीषु
 द्राक्षामण्डपेष्वन्येष्वपि तरुलतानिकुञ्जेषु अन्विष्य तामपश्य-
 भवश्चेन्द्रियो नृपतिः, 'हा कष्टमापतितम् । पूर्वेद्युरनुभूतमवलोक-
 कनादि स्वप्नाविलसितमिव विभाष्यते । हरिणरूपिणा मन्मथै-
 न्द्रजालिकेन दृष्टिविलोभनं तादृशुत्पादितं वा । आहोस्विद्वि-
 दूषकजिघृक्षुणा राक्षसेन भाषाबलेन भद्रञ्चनार्थमेवमुपदर्शितं
 वा । अतः परं किं करोमि । कं गवेषयामि । किं कार्यम् । क
 उपायः । का प्रतिपत्तिः । का दिग्गन्तव्या । कं पृच्छामि ।
 कं सहायमुपैमि । का गतिः । हा हतोऽस्मि' इति विलपन्,
 अदूरत एव पुनरमरमथनशङ्काचकितस्य सलिलनिधेरमृत-
 निक्षेपस्थानमिव दृश्यमानम्, अनवरतकृतमज्जनोन्मज्जनवर-
 युवतिकुचकलशमलयजरसधनलितसलिलम्, अश्रान्ततटतरु-
 कुसुममकरन्दस्यन्दकन्दलितकलोलम्, उल्लसितसौगन्धिकव-
 नकान्तिकृतकृतकसन्ध्यावलोकनचकितचक्रवाकमिथुनम्, अ-
 चिरविकचकमलमधुपानमत्तमधुकरकुलक्षंकारमुखरम्, अक-
 ठोरसरसतामरसमकरन्दपानमुदितसारसरसितसहकृतजलदेव-
 ताजघनतटचलितमणिरशनाक्लेशारमधुरम्, अविरतजलचर-
 शकुनिकुलसंचलनचलितफुल्लकङ्कारपरिमलपूरपूरितपरिसरम्,
 अनिलचलिततनुतरसरङ्गदोलारिरंसितकलहंससंसदंसलरववा-
 चालितम्, अम्बुपवनकम्पितप्रसरिकैतकवनधूलिपटलपल्लवित-

बालपुलिनमण्डलाभिरुच्यम्, स्फारशफरवालताहनचलितकुव-
लयवनपतितमधुवर्षसतर्षमधुकरनिकुरुन्वम्, अतिमनोहरम-
खिलेन्द्रियाह्लादनं किमपि कमलसरो दृष्टवान् ॥

तदनु निरन्तरनिपतितपरिमलपद्मकुमुदवनधवलधूलिपट-
लमेदुरसिकतासु, पवनतरलिततनुतरतरङ्गशिशिरजलकणसेक-
जनितजडिमसुभगमलयसमीरणताहनचलितसौरभशालिसर-
सचाम्पेयमश्वरीजालचञ्चलचञ्चरीकचक्रमदकलहंकारमधुरा-
सु, पलवितबालसहकारशास्त्राञ्चलाविहारितरुणकोकिलपुञ्जच-
ञ्चूदञ्चितकोमलपञ्चमप्रपञ्चवञ्चितपथिकसंचारासु, पञ्चश-
रकेलिचपलसारसपक्षविक्षेपवीजितराजीवसुरभिरजोराजिभू-
सरासु, कुसुमितलताढोलाधिरुढवनदेवताचरणमणिभूषणहृज-
हृणारावहारिणीषु, विविधतरुकुसुमामोदमेदुरासु, वसन्तवा-
सररमणीयासु, कमलसरसस्तस्य तीरस्थलीषु, तां हरिणलो-
चनामन्विष्यन् विचचार ॥

तत्र कन्दलितकदलीकाननपलाशश्यामायमानपरिसरेण,
संततवकुलमकरन्दस्यन्दशामितवसुंधरारजसा, कन्दर्पाकर्षण-
मन्त्रायमाणकोकिलकुलकोलाहलवाचालितमाकन्दवृन्देन, तरु-
णतमालषण्डरेखापरिवेष्टनाथेन, गन्धहरिणकण्ठकण्डूशिक-
षणमस्तुणकम्प्रकोमलचम्पकप्रकाण्डेन, पञ्चवर्णशुकमुसख-

ष्ठितपरिणतमातुलुङ्गफलरससेकतिम्यद्भुवा, परस्परकलहाय-
मानकपिअलकुलचञ्चलगुरुदनिलचारुचलितमाधवीस्तबकेन,
मधुमदत्तरलषट्चरणचरणताडनविशीर्णसरसपुंनागपरागसुर-
भिणा महता पादपप्रकरेण परिवृतम्, वास्तभवनमिव वसन्त-
स्य, कमनीयं कमपि लतामण्डपमपश्यत् ॥

तस्य च मध्यभागे निरन्तराङ्गपरिवर्तनविशीर्णचन्दनाङ्ग-
रागधूलीधूसरम्, स्तनावरणसरुणतामरसपलाशशतमर्मरता-
ख्यातमन्मथतापज्वरातिशयम्, प्रबलदेहोष्मन्वतिकरम्लानसु-
कुमारकर्पूरकिसलयतालवृन्तम्, तापतरलधरणतललुलितहि-
मजलकृतहरिचन्दनपङ्कवेधिकासनाथम्, तापविवर्तितमुख-
विभिन्नकर्पूरताटङ्कशकलदन्तुरितम्, तवात्वसंश्रुटितमेखलाक-
लापनिपतितमुक्ताफलप्रकरतारकितम्, सातिशयतापसंपर्ककर्तु-
रिताभरणमृणालनिकरम्, ऊष्मलकुचवटमिलनधूसररुचिपह-
वकर्पूरहारशकलसंकुलितम्, निर्भरमकरन्दवाष्पवर्षिभिः पु-
ष्पेक्षणैः परिसरवल्लीभिः सान्वस्तापमिवेक्ष्यमाणम्, समीपव-
र्तिन्या सरस्या च समुद्रततरङ्गभ्रूलतैः सरसीरुहनेत्रैरिवालोक्त-
मानम्, कलितशोषविरसकङ्कारकुमुदकुक्कुलयदलपरिगतम्,
लुलितलुलितं किमपि शयनीवमद्राक्षीत् ॥

दृष्ट्वा च मनस्यकरोत्— 'इदमीदृशं शयनीयमत्र सं-

दृश्यते ; कथयति च मदनपरवशायाः कस्याश्चित् दुः-
 सहं देहसंतापम् । तथा हि— शिचतुरदिवसोदृतान्यपि क्षय-
 नीयतामुपगतानि बह्वीपलवानि दुःसहदेहदाहोष्मशुष्काणि
 जीर्णप्रणानीव पवनसंस्पर्शेषु वहन्ति मर्मरागवम् । एते च
 शय्यापल्लवप्रतिमापाटलिताः परिवर्तनव्रुदिता मौक्तिकाहारा-
 स्तीव्रतरदेहोष्मसङ्गादङ्गारतामुपगता इव विभाव्यन्ते । ता-
 पोष्मलचरणतलस्पर्शेन बहुधा विभिन्नान्तरभिदमालक्ष्यते
 सरसमपि चन्दनपङ्कवेदिकावलयम् । एतानि च मृणालभू-
 षणानि दुर्विषहेण तापेन शुष्यन्ति मूर्छितानीव वमन्ति सु-
 खेन फेनजलम्' इति विचिन्त्य, पल्लवशय्यापरिसरभुवि वि-
 चरन्, चन्दनहिमजलहिमवालुकाधूलिजालशैवालदलताल-
 वृन्तप्रभृतीनि तानि तानि शिशिरोपचारद्रव्याणि च ददर्श ।
 'स्मरपरितापशंसिनी किसलयशय्येयमस्या एव' इति निश्चि-
 तधिया कस्या इति च संदिहानेन चेतसा विचिन्त्य, तत इतः
 पश्यन्नन्तिकभुवि विचित्राकृति किमपि चित्रफलकमद्राधीत् ॥

तदनु कौतुकविस्तारितेन चक्षुषा प्रथममधिकापत्रहरिण-
 लाञ्छनरेखासनायवदनचन्द्रमसम्, तदालिङ्गनसमयसंकलि-
 तस्तनवलयमलयजसुरभिधूलीविसरम्, तरुणबन्धूकरुचिरा-
 धररुचिरेखानुमापितहृदयगतरागसागरतरङ्गशकलोद्गमविध-

मम्, नयनचकोरचन्द्रिकायमाणसर्वाङ्गीणकान्तिरमणीय-
म्, सविधतरुकुसुमनिकरपतितमधुशीकरासारशारितशरी-
रतया तदात्वस्समुदितान्स्वेदविन्दूनिव धारयन्तम्, निष्पन्द-
सर्वावयवतया तदवयवभ्यानसंततिस्तिमितमिव दृश्यमानम्,
प्रणयरसासङ्गसमये तदीक्षणादश्रुणा सह पतितमश्नविन्दुमा-
श्यानं तत्कालजृम्भितविरहानलधूमकन्दलमिव हृदयेन दग्धा-
नम्, दुर्वारमदनशरतापमूर्च्छितमिवानिश्वासमाननमुद्वहन्तम्,
दिशन्तमिवाक्षसारूप्यमनुकूलहृदयां तामपि राजकन्यकाभार-
चयितारम्, तत्करकिसलयकल्पनाश्लाघ्यम्, तश्चिन्ताविषय-
महनीयम्, तदीक्षणास्पदभावबहुमन्तव्यम्, तदङ्गसंमेलन-
धन्यम्, मधुमधुराकृतिं युवानमालोकयतः पार्थिवसर्वभौमस्य
पस्पर्शं विस्मयो हृदयम् ॥

तदनु पुनरपि बलवदालोक्य हर्षपरवशः, तमात्मानमेव आ-
नम्यजानन्निव, 'कोऽयमालिखितः पुमानत्र । निरूप्यताम्'
इति विदूषकस्य दर्शयामास चित्तफलकम् । सोऽपि तदादाय
विस्मयविकासिना विलोचनेन पुनः पुनरीक्षमाणो ज्ञातार्थतया
प्रीतिमन्तर्गतामतिमहतीमाननप्रसादेन व्यञ्जयन्निदमुवाच—
'राजभू, अन्विष्यमाणा बह्वरी पादलम्बा बभूव । मरुमुवि
रुषितस्यानभ्रममृतवर्षमिव स्वयमुपनतमेवं दैवाप्तव मनोरथ-

फलम् । यस्मात्सकलनयनानन्दसंदायिसौन्दर्यस्त्वमेवान्न तथा राजकन्यया लिखित इति मे हृदयस्य नेदीयानेव निर्णयः । दर्पणदृष्टस्य अस्य च त्वत्प्रतिबिम्बस्य अवयवसादृश्यमपि संवादीति त्वयापि ज्ञायत एव । सा तु समधिकतापवेगा नागनासोरुस्त्वदर्शनसिद्धिकाङ्क्षिणी लोलावनमिदमासाद्य सखीभिः समम्, अपरिणतमनोरथफला, पश्चादनुभूय यादृशीं वेदनाम् ; इयमनभ्रमाख्यात्येव तादृशीं तां पल्लवशय्या शोधिणी । अमूनि च विवृण्वते तस्याः प्रतिक्षणसङ्किर्णं पञ्चशरतापमूर्च्छां चन्दनजलसिक्ततरुणतामरसपलाशतत्पादीनि शिशिरोपचारोपकरणद्रव्यजातानि । दृश्यन्ते च मूर्च्छितायास्तस्याः शिशिरोपचारकरणसत्त्वराणां सखीनामावेगविसंश्रुताः प्रसवधूलिलम्बाः पादावलयः । कन्दर्पहतकेन कष्टां दशामारोपिता, चेतनास्त्रलनाद्यात्र फलकस्थितिमप्यनाकलयन्ती, आवेशनिवशा, अभिशङ्किनीभिः सखीभिर्ध्रुवमियमात्मभवनमानीता ; अन्यथा स्वहृदयादपि बल्लभस्यास्य चित्रफलकस्य विस्मृतिः कथं घटते' इति ॥

ततो राजा सविषादमब्रवीत्—‘तदानीमपि तां क्षणमक्षिपथे निधाय तत्क्षण एव राक्षसोदन्तमुत्पाद्य विघटयता, सांप्रतमपि किमप्यावेगकारणमापाद्य दर्शनपथादूरमपनयता,

सर्वथानेन वैषदुर्विपाकप्रपञ्चेन वञ्चितोऽस्मि । अहो, मनो
मम भवति किंकर्तव्यतामूढमन्धंकरणम्, यस्मादस्यापि तद-
न्वेषणे कौतुकप्रबन्धस्य विधिना विरतिरुपपादिता । अतः
परं दर्शनोपायस्य का पदवी' इति जल्पंस्तदा प्रतापितमद-
नास्त्रस्वण्डितहृदयः, हृदयगतां तामेव निवेशयितुमुपर्युपरि
निष्पतता निश्वासतरङ्गेण ताडिताधरः, तदन्वेषणोपायचि-
न्तास्तिमित इव मुहुर्मुहुः स्तम्भमाभजन्, स्मरशरपक्षमा-
हताहत इव कम्पमानाङ्गः, तदभिमुखचलितहृदयतयेव प्रति-
क्षणं चेतनाशून्यत्वमुद्धहन्, तत्रैव लतामण्डपे पपात ॥

कन्दर्पसायकस्वण्डितहृदयं मुह्यन्तमन्तःस्थितदयिताध्यान-
मिवाचरन्तं तं प्रस्विन्नभुजान्तरप्रतिबिम्बितानासन्नसहकारकु-
सुमनिकराननङ्गशरानिव हृदयलज्जानुद्धन्तम्, अत्यायसैरधि-
कतरोष्मभिर्निश्वासाैरनङ्गज्वरातिशयमनक्षरमाचक्षाणम्, अट्ट-
ष्टपूर्वैमिव विभाव्यमानम्, सास्त्रयोश्चक्षुषोः समधिकेन शोणि-
म्ना हृदयोत्कूलितं रागाभिष बहिरुद्धमन्तमवनिपालमालोक्य,
'हा हा किमिदमापतितम् । अनङ्गचण्डालेन स्वण्डितधैर्यो
बभूव पर्वतस्थिरप्रकृतिरपि सकलमुवनरक्षाधुरंधरो वसुंधरा-
रमणः । अहो सहजवर्षस्य कन्दर्पस्य दुर्निवारता, यत्समर्था-
दसम्भोधिमिव प्रकृतिगन्भीरं पार्थिवमप्येवमाकुलीकरोति । प्रा-

येण प्रलयार्णवमध्यपतितमहीधरोद्धरणदक्षो महाधराहोऽपि न
 शक्नोति रागसागरनिमग्नमुद्धर्तुं निजहृदयम् । द्वादश रवयोऽपि
 न प्रभवन्ति रश्मिभिर्दुराधिगमं रागकर्दमं शोषयितुम्' इति
 चिन्तयन्, सरभससमाहृतैः सुरभिभकरन्दस्त्राविभिः सान्द्रग-
 र्भपरागबन्धमृदुभिः कमलकुमुदकुवलयकल्हारदलैर्विरचितैः
 शयने शाययन्, करतलमृदितसरसहरिचन्दनकिसलयसारेण
 चर्चयन्सर्वावयवान्, शिशिरजलकणमुच्चा नवनलिनीपला-
 शतालवृन्तेन बीजयन्, सविधतरुवल्कलविवरादादाय कर्पू-
 रशकलानि संचूर्ण्य क्षिपन् उरसि, अन्तरान्तरा मकरन्दल-
 ववर्षिणीभिः पाटलीकुसुममखरीभिः संचारयन् पवनमानने,
 शनैः शनैरपगतमूर्च्छेमकरोदवनिपालम् ॥

तस्मिन्नेव समये सख्या मदनतापवैचित्त्यविस्मृतं चित्रफ-
 लकमादातुकामेन मनसा सत्वरपदमापतन्ती, सरभसगतिव-
 शचलितमणिरश्नारणितवाष्पालनितम्बमण्डला, विषादवि-
 च्छायेन मुखेन महान्तमन्तर्गतमावेगमपरोक्षयन्ती, प्रत्यप्रप-
 ल्वपाटलाधरा कुसुमस्तम्भकाभिरामकुचयुगला मधुकरमाला-
 नीलालका परभृतालापमधुरभाषिणी साक्षाद्भनदेवतेव लक्ष्य-
 माणा, परिचारिकाद्वितीया, तस्याः सखी समाजगाम ॥

तां दूरत एव दृष्ट्वा पार्थिवकुमारोऽपि कुसुमशयनात्सरभ-

समुत्थाय तामालोकयन्, विदूषकमेवं हर्षनिर्भरमवादीत्—
 ‘सखे, समुच्छ्वसितमिव चेतसा, परिणतमिव भागधेयेन, फलि-
 तमिवानन्दद्रुमेण, विभातमिव विरहदुर्निशया, यतश्चन्द्रिकेय
 चन्द्रकलायाः, सरसीरुहसंपदिव शरदः, चन्दनलतेव मलय-
 गिरिभुवः, तस्याः स्वयममुक्तपार्श्वी स्वहृदयनिर्विशेषा सखीयम्’
 इति वदति महीभृति, सापि तमवनीपालमाकुलमालोक्य,
 मदनकृशायास्तदवयवशोभायाः सख्याः सौभाग्यलक्ष्मीं बहु-
 मन्यमाना, समुपेत्य सविनयमंसंस्तमानावतंसमनंसीत् ॥

धरणिपतिस्तु सादरमेवाङ्गीकृत्य भूयस्तस्मिन्नेव कुसुमश-
 यने समुपविष्टः, समीपे तामुपवेश्य, प्रणयपेशलमवादीत्—
 ‘आयुष्मति, अपि कुशलिनी ते सखी ससखीजना’ इति ।
 ततः सा सविनयं विज्ञापयामास— ‘कथमिव कुशलिनी
 सा प्रत्यक्षतः प्राणिनः प्राणरक्षाधुरंधरे त्वय्यप्रसन्ने’ इति ।
 तदनु विदिततदभिप्रायो विदूषकः ‘सकलभुवनसार्वभौमः
 पादपीठायमानलक्ष्मीकरकमलो भुजबलभीमः प्रोक्तभूपालः
 प्रकृत्यैव विश्वरक्षादीक्षितः, किमुत हृदयरुचिते जने । विश्व-
 भरापालमौलिमालामकरन्दविन्दुवर्षसुरभितचरणासनः पृथुद-
 शरधभगीरथप्रतिमः साक्षालक्ष्मीसमुच्चार्यमाणजयशब्दो महा-
 राजोऽपि विष्टया युष्मत्सख्याः सौभाग्यविलसितेन वशीकृतो

मन्मथकुशो दृश्यमानशिशिरोपचारविधिस्तदीयं कुसुमशयन-
मधिशेते' इत्यभिहितवान् ॥

तच्छ्रुत्वा प्रतिक्षणं प्रीतिद्वयार्दीकृतेन मनसा मुहुर्मुहुरान-
न्दसागरमवगाह्यानां विस्मयोत्तानितेन चक्षुषा विलोकयन्तीं
विनयविनमितोत्तमाङ्गं पुनः पुनः प्रणमन्तीं च तां पार्थिवः
प्रणयपेशलया गिरा बभाषे— 'कथय भद्रे, तव सक्रयाः
कुशलेतरस्य कारणम्' इति । सा ■ सविनयमवादीत्—
'तद्विदितमेव देवेन' इति । ततो राजा जगाद—'इयं कस्याः' ।
सा उवाच—'अवधार्यताम्, आदितः प्रभृति कथयामि—
अस्ति खलु दक्षिणापथे जयकुञ्जरकरटतटगलितमदसलिला-
सारपङ्क्तिराराजमार्गा, सदातनभूतपतिललाटदृगनलदृष्टमान-
दनुजतृतीयपुरजाम्बूनदाम्बुस्नपितमिवाद्यापि काञ्चनमयप्रा-
कारकान्तिभिर्गगनतलं दर्शयन्ती, पुण्यकृतामधिवासभूमिः,
विक्रमसिंहाभिधाना नगरी । तत्र खलु जागर्ति सुश्रामधामा,
सुरकुञ्जरशुण्डापीवरबाहुवण्डः, शास्त्रविद्यापारदृष्टा, विश्व-
म्भरोद्बहनलीलाविदग्धः, चतुर्थान्वयायचक्रवर्ती तुरगसुरमुख-
'मुद्रितसमुद्रवेलावनिः, उद्बद्धितरिपुबलतुक्सारघटो भूपति-
नाम । स खलु बहुजननमुच्चरितैस्तपोभिः संतोषितेन
भगवता स्कन्ददेवेन दत्तामनन्तगुणलक्षणामनन्तरूपां सुतां

लेभे । सा पुनरतिक्रम्य शैशवमिक्षुलतेव यौवनेन माधुर्यमु-
 द्बहन्ती, चन्द्रकलेव वर्धमाना, नयनसंवननलावण्या, भुवन-
 वशीकरणविद्येय पुष्पबाणस्य, संचारिलतामयमिव मूर्तिभिर्ध-
 रणीतलं दर्शयन्तीभिः, अपाङ्गवीक्षितैरनिशविकासिनीं कुव-
 लयवनीमिव दिक्षु विक्षिपन्तीभिः, श्रूलताविकासैः स्वेच्छा-
 नतिभाषि संभोहनकार्मुकफदम्बकानीव कलयन्तीभिः, अति-
 सुरभिनिश्वासैः सर्वर्तुसुलभं मन्दारतरुकुसुममिव वसन्तीभिः,
 लीलाविक्षेपविसर्पिणीभिः कोमलकरतलच्छविभिरवल्लीसंभवं
 पल्लवतिकरमिव वर्षन्तीभिः, विविधमणिभूषणद्युतिभिरमेधस-
 मयापेक्षीणि इन्द्रायुधसहस्राणीव जनयन्तीभिः, हर्षविकस्व-
 राभिराननकान्तिभिर्विभ्रमसहचरीमन्बुद्धवृत्तिमिव वियति
 तन्वतीभिः, आश्वासिद्धिभिरिव शम्बररिपोः, सफलीकृतयौव-
 नाभिः सहस्रसंख्याभिः सखीभिः परिवृता, लीलोद्यानमिदमुप-
 गम्य वसन्तोत्सवढोलया चिरं विजहार । तदानीमनङ्गमिव पु-
 नर्देहवन्तममानुष लोकसुलभरूपसंपदं देवमागतमानन्दलुलिते-
 न निर्निमेषेण लिखितेनेव चक्षुषा विलोकयन्त्या विस्मृतविहार-
 कौतुकाया देव एव जानात्यनन्यसंवेद्यरसां तादृशीं स्थितिं
 सत्याः ॥

ततो राक्षसगृहीतस्य करुणमाक्रन्दनमाकर्ण्य कस्यचित्,
 आर्तजनत्राणपरायणे त्वयि गतवति, राक्षसोदन्तभीताभिः

सखीभिरनिच्छन्त्यपि कथं कथमपि नीयमाना, पुनः पुन-
स्तामेव दिशमवलोकयन्ती, मलयपवनचलितशिखाभिर्लताभिः
'तादृशमुन्मुच्य तरुणम्, अयि भुग्धे मा कृथा गमनसाहसम्'
इति शिरोविधूननक्रियया निवार्यमाणेव, चलितकिसलयाकु-
लिना सहकारेण 'हृदयरुचिरं जनमपास्य गन्तुमसांप्रतम्'
इति क्रियमाणगतिनिरोधसंज्ञेव, तरुशिखरमारुह्य कुसुमशरा-
ह्वानसंज्ञाध्वनिमिव कुर्वता कोकिलकुलेन कूजता पर्याकुली-
कृता, स्थलस्वलनेषु परिजनयुवतिपाणिशङ्कया परिसरवल्ली-
पल्लवानवलम्बमाना, हृदयगतदेवगौरवेणेव मन्दमन्दानि नि-
क्षिपन्ती पदानि, स्वनता च कर्णावतंसमधुकरकदम्बकेन 'मूढे
न याहि । पुनरपि तदालोकनेन कृतार्थय मदनपरवशमात्मानम्'
इति कर्णे हितवचनमिव कथ्यमाना, निरायतनिश्वासपाति-
तसंन्यानांशुकतया स्तनावरणीकृतेन पाणिना स्वप्नप्रतिबिम्बवि-
रहवेदनातरलं हृदयमिव प्रकृतौ स्थापयन्ती, स्तनान्तरपातिनीं
क्षरितकुङ्कुमरागशोणां स्मरशरपलितहृदयरुधिरधारानुकारि-
णीं स्वेदसलिलधारां दधाना, प्रतिक्षणविधारविनम्रानना,
स्तनतटगतेन वदनप्रतिबिम्बेन त्वदवयवव्याननिरतस्य हृदय-
स्य कमलोपहारमिव कल्पयन्ती, मकरकेतुकेतनपटमारुताह-
तेव वेपमाना, शनैः शनैः शून्यशून्येन मनसा कन्यान्तःपुर-
माससाद ॥

आसाद्य च विसर्जितसखीजना, द्वारदेशनिहङ्गपरिचारि-
 काप्रवेशा, अद्वितीया, रजतगिरिशिखरसमुन्नतम् अनिलचल-
 द्भुजपटपवनताडितजलधरपटलमधिरुह्य सौधशिखरम्, अति-
 सुरभिमलयजरससेकाशिशिरायां कदलीगर्भदलसुकुमारकौशे-
 यनिचोलकप्रावृत्तोपधानायाम् आस्तीर्णधवलप्रच्छदपटायाम्
 उदीचीनवातायनसविधचन्द्रकान्तमणिवेदिकायामुपविश्य ते-
 नैव जालमार्गेण तामेव दिशमीक्षमाणा, दुग्धजलधिकल्लोद्ध-
 वलैर्दृष्टिपातैस्तदेव केलीवनममृतपूरेणेव प्लावयन्ती, उपवनम-
 रुदुद्भूयमानां तत्रत्यपादपकुसुमपांसुपटलीम् अनुपदमारचित-
 घाटीमनाहसंभ्रमस्य सम्बररिपोः सेनारणूद्वृतिमाशङ्कमाना,
 समधिकलावण्यसारेण त्वया समन्मथमिव लीलावने नि-
 वसन्तं वसन्तमाकलयन्ती, कौबेरीमपि त्वत्सनाथतया मान्म-
 थीमिव दिशं मन्यमाना, 'मूढे राजकुमारि, तिष्ठत्ययमत्र
 हृदयरुचितो जनः । किमर्थमसि गता' इति कोकिलको-
 लाहलवाषा लीलावनेन चलितकिसलयकुलीभिः शाखासु-
 जाभिरिवाहूयमाना, मुहुरुपधानोपरि विमुक्तसकलदेहभारा,
 मुहुर्गवाक्षमणिकवाटशिखरकिन्यस्तवामहस्तपल्लावा, मुहुर्वाता-
 यनवेशविनिहितवदनारविन्दा, मुहुः करतलनिवेशितकपो-
 ला, किमपि चिन्तयन्ती, कपोलसङ्गि करतलम् अवि-
 रलपतितसाञ्जनाश्रुविन्दुशारं रक्तकमलभ्रमनिनीनभ्रमरनि-

कुरुन्वमिव दर्शयन्ती, हृदयपतितमदनपावकाखधूमकलना-
दिव बाष्पाकुलारुणे दृशौ दधती, दीर्घदीर्घेण निश्वासेन
निपतितसंन्यासयोः स्तनयोस्तदामोदपातिना मृङ्गमण्डलेन
नीलांशुकावरणमिव निर्मिमाणा, त्वदाङ्गानमदनशासनलेखा-
भ्यासमारचयन्तीव कररुहेण मणिकुट्टिमे विलिखन्ती, कर्ण-
पूरकुसुममञ्जरीमधुकरकुलपक्षपवनवीजनेऽपि भृशस्त्रिणां क-
पोलस्थलीं दधाना, मुहुरुन्नमितयैकया भ्रूलतया त्वदानयन-
निदेशसंज्ञामिव कन्दर्पस्य कलयन्ती, चिन्ताकुला, पुनः पुन-
रनिषदलक्ष्यमूर्ध्वमालोकयन्ती, सुचिरमवतस्थे ॥

अस्मिन्नेव समये सततपतवश्रुताग्रनयनाम्, उत्कम्पित-
स्तनं निश्चसतीम्, अन्यामिव वैकर्ण्येन लक्ष्यमाणाम्, निर-
र्गलस्वेदवर्षिणीं विलीनामिव मदनानलेन, व्यपगतनिमे-
षेण चक्षुषा लीलावनमिदमेव मुहुर्मुहुर्विलोकयन्ती तामुग्रीक्ष्य,
निरङ्कुशातङ्कवेपमानहृदयाहमवोचम्— ‘अयि विचेतने, कि-
मर्थमेवमबिच्छिन्नधारमश्रु विमुच्यते । किं कारणमुत्कम्पिता-
वरदलमुपर्युपरि निष्पततोऽस्य निश्वासप्रबन्धस्य । किं नि-
मिचममूनि प्रकृतिकोमलान्यङ्गानि म्लानिमुपगतानि । को
हेतुरमुष्य दुर्वारस्य शोकस्य । यद्यहमवाङ्मा तवेक्षितस्य,
कथय शोकहेतुम्’ इति मयाभिहिता सा बाष्पसलिलविलु-

लिततारकेण चक्षुषा मां विलोक्य, दीर्घमुष्णं च निश्चसती,
 गद्गदिकागृहीतकण्ठा, लज्जाविशीर्यमाणाक्षरमवादीत्—‘सखि,
 किमस्ति गोप्यं तव प्राणेभ्योऽपि वल्लभायाः । तव समक्षानु-
 भूतस्य वस्तुनः पुनरुक्तभूतेन किं कथनेन । तथापि मदि-
 क्षिताकारज्ञानकुशला त्वमितरेव मां यदप्राक्षीः; तेन शिथि-
 लितलज्जा गुरुतरशोकलङ्घनाय वदामि । श्रूयताम्; ननु
 नारायण इषाविष्कृतभुजद्वयः, पुनरवतीर्ण इव पुष्पधन्वा,
 मनुष्यलोकदुर्लभेन लावण्यपूरेण सिञ्चन्निव दश दिशामुत्थानि,
 दिनकरपरिभाविना तेजसा लिम्पन्निव चक्षुषि, कोऽपि
 राजकुमारो लीलावनमहीमलम्बके ॥

मधुकरीव पुष्पिते बालसहकारे, तस्मिन्नासेत्वनकदर्शने
 यूनि ससञ्च सर्वालिना मे मनःप्रवृत्तिः । तेन सौन्दर्यरञ्ज्या
 निबध्य बलवदाकृष्टहृदया केवलं शरीरमासेण सिञ्चामि ।
 सादृशं नयनमधु क्षणमक्षिपथे निधाय, तत्क्षण एव कापि
 निनाय विधिर्विप्रलम्भकः । ■ खलु मदिरया बिना परि-
 णतो मोहनप्रकार इव हृदयमवशीचकार । अनभिज्ञातकुलशी-
 लनामधेयस्तादृशनयनसंवननलावण्यो नरपतिकुमारोऽपि दैव-
 दुर्विलसितेन विमिश्रो आतः । इदानीमव्याजकुपितेन अनङ्ग-
 चण्डालेन खण्डितहृदयायाः कालातिपातनिःसह्येदनावती

ममावस्था । तद्दर्शनमन्तरेण विषमेषुविषधरदृष्ट्या मे नान्य-
इति भवन्त्यम् । कथमिव घटते मे मन्दभाग्यायास्तादृशस्य
पुंसः पुरार्जितसुकृतशतलब्धं पुनर्दर्शनमिति चिन्तयन्ती,
लज्जया तत्रापि निवेदयितुमसहा, किंकर्तव्यतामूढा, केवलं
तदुद्यानमवलोकयन्ती, बाष्पमुत्सृजामि' इति ॥

ततोऽहमवादिषम्— 'अयि कल्याणाभिनिवेशिनि, ना-
रायण इव लक्ष्म्या सर्वभुवनप्रणस्ये तादृशे राजनि बद्धस्त्वया
राग इति भूयस्तरां श्लाघ्यसे । सोऽपि तव सौन्दर्यातिशये-
नावर्जितहृदयः, स्नेहवता पुलकवता वेपथुमता च वपुषा
शंसन्मदनपारवश्यमात्मनः, तदा तस्यौ । तस्मात्स एव पृष्ठतः
प्रेर्यमाण इव मकरकेतुना, भूयोऽपि समागत्य केलीवनम्,
आकुलकरणस्त्वां विचेष्टयति । स तु राजकुमारः पुण्डरीका-
क्षसदृशः । त्वं च लक्ष्मीस्तदृशलावण्या । एवममानुषसुलभला-
वण्ययोरन्योन्यसदृशयोर्युवयोः सकलभुवनकुशलाय संगमः
सहसा भवेदेव' इति मया व्याहृता विकसितलोचना किं-
चिदुच्छ्वसितवती ॥

ततः संक्रामितताप इवास्याम्, चरमदिशि मन्दोष्मा पपात
वासरेश्वरः । प्रत्यग्रधिविरहशोकेन मूर्च्छन्तीधिविव मुकुलीभ-
वन्तीषु कमलिनीषु, तस्या हृदयोल्लसितविरहानलधूमकदम्ब-

केनेव तिभिरेण मलिनीकृतासु दिक्षु, दिनकरविरहिताया दिवः
 प्रस्वेदबिन्दुध्वित स्फुरस्सु तारकाचक्रवाकेषु, तदुपरि विमुक्त-
 बहुविधमदनशरपञ्चमरुतीव तत इतः संचरति संध्यामासगि-
 श्वनि, तद्विरहवेदनावलोकनोन्नमिते वदन इव रजन्या जृम्भ-
 माणे शिशिरकरमिम्बे, कर्पूरधूलीधवलत्विषि दिशि दिशि
 पतति तुहिनकरकिरणजालके, कथमपि सा निर्वर्तिततत्काल-
 समुचितक्रियाकलापा, कन्दर्पकलुषा, चिन्ताशतशिथिलदृष्ट्या,
 शयनतले निपपात ॥

शयनगता च चन्द्रमसं धिलोक्येदमब्रवीत्— 'नूनमस्य
 चन्द्रहतकस्य कालकूटकालानलकालरात्रिमृत्यव एव रूपनि-
 र्माणद्रव्यपरमाणवः, अन्यथा तीव्रतरतरणिकिरणदुःसहाः प्रा-
 णवैरिणो भवन्ति कथमस्य मूर्च्छाविधायिनो रश्मयः । इन्त-
 चन्द्रकन्दर्पवसन्तमन्दपवनेष्वेकैक एव विरहिजनप्राणखण्डने
 विदग्धः, किमुत समवायः । समुलसति विरहिपरिपन्थिच-
 र्गेऽस्मिन्, आत्मनः कथममुपरित्राणगणना' इति मुवाणा,
 चन्द्रातपेऽपि तापम्, मलयपवमानेऽपि घर्मेजलम्, मन्मथ-
 शरकीलनेऽपि तारल्यम्, अश्रुप्रवाहमज्जनेऽपि शोषम् आबि-
 ध्मती, हारतरलपद्मारागप्रमारुणितानि मुक्ताफलानि प्रक-
 लदेहोष्माभिरङ्गारतामुपगतानीव सिञ्चन्ती निरन्तरेण नेत्रा-

म्बुना, स्वेदिनि वपुषि शयनपरिवर्तनलभ्यानि पुष्पाणि सर्वा-
ङ्गपतितानि शम्बरशासनशरजालानीव धारयन्ती, मुहुर्मुहुरा-
लिङ्गधमाणां चन्द्रकिरणसंपर्कसमुद्गतसलिलां चन्द्रकान्तमणि-
पुत्रिकां दुःसहनिजतापज्वरोष्मव्यातिकरस्विभ्रामिव दर्शयन्ती,
उपरिपरिदृश्यमानविततमुक्तागुणौ स्तनकलशौ त्वदालिङ्गन-
सुखालाभशोकादुद्बन्धनोद्युक्ताविति पाणितलेन निरुन्धतीव
हृदि विन्यस्तहस्ता, चन्द्रमःप्रतिमाप्रवेशनिवारणकञ्चुकमिव
कपोलेन रोमाश्वमुद्बहन्ती, 'अङ्गणमङ्कारकोकिलरवदह्यमानं
श्रवणपुटं सिञ्च हिमाम्बुना शिशिरेण' इति मुहुर्मुहुर्मा व्याह-
रन्ती, परिचारिक्येव प्रबलया वेदनया गृहीतसर्वाङ्गयवा, केव-
लं भवदागमनप्रत्याशया बलात्प्राणानवलम्ब्य कुसुमशरशर-
पञ्जरगता, तापमवाप शातोदरी । एवमतिदुःसहं विरहवेद-
नामनुभवन्ती, कामशरखण्डिताङ्गी, कण्ठगतासुः, उदश्रुः,
उन्मिद्रलोचना, कथं कथमपि कल्पशतायमानां क्षपां क्षपि-
तयती ।

क्रमेण च तस्या निसर्गनिर्मले हृदय इवावद्वशोकानलधू-
मकलुषे चरमगिरिशिखरमवतरति समुन्मिषदङ्के शशाङ्कवि-
म्बे, शशधरविरहादिव संध्यापल्लवशयनसङ्गिन्यां रजन्याम्,
रजनिमखिलां राजसुताविरहवेदनाविलोकनस्त्रिभेषु नयने-

प्विव भवनस्य घूर्णमानेषु मन्दालोकेषु मङ्गलप्रदीपेषु, क्षण-
 वाकरविरहक्षामायाः श्रवायाः शयन इव म्लानतारकाकुसुमे
 वियति विभाव्यमाने, विघटमानकमलषण्डपरिमलवाहिनि
 सुहिनजललवमुचि वासि वैभातिके महति, उत्तराशान्तावल-
 म्बिनि व्यत्यस्तरूपे विलोक्यमाने सप्तर्षिमण्डले, पिण्डालक्त-
 कशोणशोचिषि जृम्भमाणे राजीवजीवातौ भगवति लोकैक-
 चक्षुषि, कथंचिद्विरचितवैभातिकानियमा, मन्मथसंतापकृशा,
 कुशोदरी सा, मत्करावलम्बिनी शृङ्गारलक्ष्मीशेखरकमलाय-
 मानयोररुणाङ्गुलिदलयोश्चरणयोस्त्विषा स्फाटिकीमपि सोपा-
 नस्थलीं पद्मरागमयीमिव दर्शयन्ती, शनैः शनैरवतीर्य सौ-
 धशिखरात्, तत्क्षणोपनीतामिन्द्रनीलमणिशिविकां सौदामिनीं च
 कादम्बिनीमधिरुढा, सविधविधूयमानचामीकरदण्डधवलचा-
 मरम्भुक्कशोभिनी, चामरमरुदान्दोलितकुटिलकुन्तलाग्रा, ब-
 हुलवहुलं माणिक्यमरीचिजालेन मथूखाङ्कुरानपि बालतप-
 नस्य रञ्जयन्ती, शरदिन्दुकान्तिधवलेन विततविद्रुमदण्डो-
 द्गासिना विधुंतुवदशनव्रणनिपतत्स्थूलरुधिरधारासनाथामभू-
 तपूर्वामैन्दवीमभिरुयामुद्वहता मुक्तातपत्रेण निवार्यमाणातपा,
 परितः प्रसर्पता मुक्तातपत्रस्व प्रालेखपिण्डपाण्डुना प्रभाच-
 क्रेण परिगता क्षीरोदमध्यगतलक्ष्मीधियमुपजनयन्ती, प्रति-
 क्षणाभ्यातेन पुरतो मन्द्रमधुरं कणता मणिकादलेन निःस-

पलं रागशब्दप्रवर्तनमिवात्मनः कथापयन्ती, तत्कालस-
मुपगताभिः सरमसगतिवशचलितमणिनु पुररणितवाचालचर-
णारविन्दाभिः पृथुलनितम्बस्थलस्थलितमणिरश्नाक्रेङ्कारमु-
स्तरपरिसराभिरात्मनिर्विशेषवेषधारिणीभिः सहस्रसंख्याभिः
सखीभिः परिवेष्टिता, कनककलशकलाचिकाताम्बूलकरकुता-
लवृन्तमुकुरपतद्गहमश्रूषावसनगन्धमाल्यप्रमुखपरिवर्द्धधारिणी-
भिः प्रसाधनवतीभिः परिचारिकाभिरनुगम्यमाना, दक्षि-
णपवनप्रेर्यमाणेनेव पुरतो धावता हृदयेनाकुप्यमाणा, त्वदन्वे-
षणकौतुकिनी, विहारव्याजाल्लीलावनमिदमाजगाम ॥

आगम्य च भृशमुदीर्णकन्दर्पा, कपोलतलप्रतिविम्बितास-
न्नलतापल्लवतया निरन्तरनिपसितनयनजलपूरसेकात्किसलयि-
नीरिवपत्रवल्लीर्दर्शयन्ती, पुनरपि त्वत्प्रतिविम्बग्रहणवाञ्छयेव
वीर्यवीर्येण निश्वासेन स्नानान्तरगतानि चन्दनरजांसि धून्वती,
स्वलोचनचषकनिर्णीतत्वदाननसौन्दर्यमधुमदातिष्ठयेनेव क-
म्पिताङ्गी, परिसरलतासु त्वत्सम्बन्धिवृत्तान्तप्रश्नपरेव वेपथु-
वेगताडितं स्फुरन्तमधरमुद्रहन्ती, समाससाद् झोलाविहारदे-
शम् । ततः कौतुकविस्तारितेन अक्षुषा विलोक्य तत्र त्वाम-
पश्यन्ती तत्क्षणोद्भूतविषादकलङ्कविनीलवदनचन्द्रमण्डला, त्व-
द्वृत्तिविचयनविनिर्गतहृदयेव कर्तव्यमपरमजानती, हृदयगत-

त्वद्दिदृक्षयेव विनामितेनाननेन किमपि विचारयन्ती, विलि-
खितेव निश्चलसर्वाङ्गी, क्षणं तस्थौ । ततः 'त्वच्चरणकमलस्प-
र्शवन्द्येयम्' इति त्वदभ्युक्षितां स्थलीं सस्पृहमीक्षमाणा,
'त्वन्नयनविलोकनविषयो बहुमाननीयः' इति तरुणसहकार-
मालोकयन्ती, 'त्वत्प्रतिबिम्बलाभचरितार्था' इति माणिक्य-
होलां मन्यमाना सा, भवदन्वेषणाय बलवदावेगाविसंस्थुल-
पदा, शनैः शनैश्चचार ॥

ततः कामकदर्शनदूनामेनां मीनाङ्गीं विलोक्य, विदि-
ततदभिप्रायाऽहमवोधम्— 'सखि, तदा त्वदङ्गसौभाग्यदर्शी
स राजकुमारोऽपि मन्मथविकृतिसूचकानि चिह्नानि दर्शय-
न्नेव दैवदुर्विलसितेन दर्शनमार्गस्य दवीयान्बभूव । ध्रुवमे-
नमानेष्ट्यत्येव लीलावनमिदमपक्षपाती भगवानलङ्घनीयशा-
सनः शम्बरशासनः । प्रायेण दवीयसा भूयेत तन्निवासेन ;
अन्यथा कालविलम्बनाय कल्पते कथमालक्षिततादृशभावस्य
तस्यागमनम् । अथवा लीलावनमिदमुपेत्य पथान्येन सोऽपि
स्वदन्वेषी कुत्रचिदत्र चरतीति युक्तिरुपपद्यत एव । अतस्त्व-
यापि सखीभिः सममभ्युक्षितानि पूर्वमासन्नलतामण्डपान्यन्वेष्ट-
व्यानि । तदनु कमलसरस्तीरवतीनि वसन्तकमनीयानि ललि-
तकुसुमपरिमलहारीणि लतामण्डपानि प्रत्येकमदन्त्या त्वया

तत्र तद्गतिरन्वेषणीया' इति मयोक्ता सा, स्वाभिप्रायवर्णवदं
वचनमभिनन्द्य, सखीजनैः सममन्वेष्टुं चचाल । चलन्ती
सा कन्दर्पपरवशा, मत्करावलम्बिनी मन्दमन्दानि पदानि
निक्षिपन्ती, निर्मलश्रौमनिचोलप्रावृताङ्गया तदिङ्गितज्ञानकुश-
लया करकलितकनकवेत्रलतया प्रतीहार्या प्रदर्श्यमानमा-
र्गा, द्राक्षाभववान्तराणि वीक्ष्य, चन्दनारण्यवीर्या विगाह्य,
माधवीमण्डपमध्यानि निध्याय, तमालतरुमूलतल्पानि वि-
लोक्य, कर्पूरपादपमूलवेदिकामासाद्य, बालाशोकमूलमवन-
देवताराधननिकेतनानि निशाम्य, अन्यानि तानि तानि तरु-
लतानिकुञ्जानि निरूप्य, त्वामपश्यन्ती, वभार भूयस्तरां
वेदनाम् ॥

तदनु ताड्यमानेव तरलितलताविटपेन मलयपवनेन,
भर्त्स्यमानेव परभृतवाचा वसन्तेन, तर्ज्यमानेव चलिषकिस-
ल्याकूलिभिरशोकैः, हुंक्रियमाणेव मधुकरशंकारिणा माक-
न्दवनेन, विह्वलान्तःकरणा कमलसरस्तीरमिदमाससाद् ।
अत्र कमलपरिमलहारिणा मदकलकलहंसमिथुनविरुतमुख-
रेण लुलितकुमुदवनधूलीधूसरेण तनुसरतरङ्गशिशिरशीकर-
वर्षिणा शीतलस्पर्शेन जलमारुतेनापि चित्तसंतापमवाप । ततो
विततसरोबीचिशिखरविहरमाणतरुणसारसमिथुनसरसरसित-
ताडितश्रवणा, सरभसमासन्नमिमं लतामण्डपमलंचकार ॥

अत्र पुनरिदं चन्द्रकान्तशिलावेदिकातलमधिशयाना,
 तत्क्षणकुपितमदनशरपातविह्वला, तापस्तरलाङ्गी सा, समी-
 पोपविष्टां मामेवमवादीत्— 'सखि सौगन्धिके, मन्दभाग्यथा
 मया सर्वत्र समन्विष्टोऽपि न दृष्टो निर्दयो हृदयग्राही जनः ।
 सर्वथा हृदयचोरस्य तस्य पुनर्दर्शनं न घटते । हन्त अन्त-
 र्वर्त्तिनमरविन्दाक्षमीक्षितुं न तवाक्षयन्ति हृदयमनङ्गशराः ।
 स्वप्नदर्शनमपि दूरतो बभूव ; यतो निरन्तराश्रुप्रवाहमञ्जनभी-
 तेव नयनयोर्न भवति नेदीयसी निद्रा । चित्रात् ऋते न पश्यामि
 दर्शनोपायम् । तदगमय तूलिकासनाथं चित्रफलकम् । आ-
 लिख्य तावदनुभवामि नयनोत्सवकर्मणमाकारम्' इति ॥

अथ सत्वरूपनीतं मया चित्रफलकमादाय, सा पुनरुप-
 र्युपरि निर्यदश्रुप्रवाहविघ्नितदर्शना, क्षणं चिन्तातूलिकया चि-
 त्तफलके विलिख्य त्वामनुसंधे । तदनु सा बाष्पाम्बुपतनोद्ग-
 मान्तरालेषु करेण तूलिकामादाय विलिखन्ती, 'अयि रागान्धे,
 किं लिखसि मदतिशायिलावण्यं जनम्' इति कुपितेन कुसुम-
 धन्वना प्रत्यङ्गपातितं नाराचनिकरमिव रोमाञ्चमुद्धहन्ती,
 'अव्याजरमणीयस्य रूपस्य करतलनिर्माणकदर्धनयालम्'
 इति निवार्यमाणेव कम्पेन, 'निवसन्मयि नृपात्मजो न बाह्यः
 करणीयः' इति कुचकलशोत्कम्पनिभेन हृदयेनैव निवेद्य-

माना, 'त्रिभुवनमोहनं रूपमिदं कथमिव रञ्जयिष्यामि' इति
चिन्तयन्तीय मुहुर्मुहुः स्तम्भमाकलयन्ती, अङ्गुलिमुखनिपति-
तस्वेदजललवपिच्छिलावयवं चित्रगतं त्वामपि स्वकरतलस्प-
र्शसुखस्विन्नमिव दर्शयन्ती, कथं कथमपि विलिख्य त्वां हृद-
यतले निवेश्य निमीलितलोचना किमपि किमपि निर्विशन्ती,
मुहुश्चक्षुषोर्निक्षिप्याविच्छिन्नधारमश्रु पातयन्ती, मुहुः कपोल-
तलयोर्निधाय निशि चन्द्रमःप्रतिबिम्बप्रवेशजनितं तापमिव
शमयन्ती, मुहुः स्तनशिखरयोः संस्थाप्य तत्क्षणानुस्त्रियमा-
णसंकल्पसुरतसुखपारवश्यमाविभ्रती, मुहुर्मुखेन मुखं मेळ-
यन्ती मदनपरवशा बभूव ॥

तदनु सखीभिः 'अस्याः शिशिरोपचारमन्तरेण न
किमपि मन्मथवेदनानिर्वापणौषधम्' इति निश्चित्य क्रियमा-
णतदुचितद्रव्यसंग्रहे, पवनचलिततरुणकदलीपलाशपटलच्छा-
याश्यामायमानपरिसरे, मणिमयकृत्रिमगिरिमेखलावतीर्णशि-
शिरनिर्झरजलस्रोतःशीकरनिकरजनितजाड्ये, केतकीधूली-
जालकलितसैकतरेखासनाथहिमजलकुल्यासहस्रसंकुले, सरस-
हरिचन्दनकिसलयरसोपालिप्यमानचन्द्रकान्तमणिकुट्टिमण्डले,
परिसरलम्बमानभृगमदलुलितफुल्लकल्हारदामपरिमलमिलद-
लिकुलझंकारमुखरे, निरन्तरयन्त्रयुवतिकरतलविधूयमानधव-

लविसतन्तुचामरपवनसुभगे, प्रतिक्षणमेलारससेकसुरभिगो-
 शीर्षचन्दनपङ्काङ्कितवेदिकासनाथमध्ये, चन्दनान्बुसमुक्षितक्षौ-
 मवितानविततिशोभिनि, वकुलमकरन्दपिष्टमौक्तिकझोदसुधा-
 लिप्तवले, समुन्नतमृणालतोरणरमणीयद्वारदेशे, त्रिचतुरदिव-
 सोद्गतजन्यप्रवालरससेकशीतलरत्नभित्तिबलये, दिक्दीर्घमाण-
 बालशैवालाङ्कुरशाङ्कुलायमानकर्पूरधूलिसिकतिलस्थलीविभागे,
 कचिच्चन्द्रकान्तकलशशतसंभ्रियमाणचन्दनान्मःसंभारे, क-
 चिदकठोरलवलीकिसलथरसासिन्यमानसरससामरसपलाशत-
 ल्पे, कचित्कर्पूरकिसलथरसार्द्धीक्रियमाणशैवालधल्लीविरचित-
 तालधृन्ते, कचिल्लम्ब्यमानमुक्तामयमुकुरभासुरे, कचिन्निर्वर्ति-
 तधवलकुमुददलशय्याविकीर्णमृदुलघनसारपांसुप्रकरे, कचन
 हलकमकरन्दनिक्षिप्तकुमुदधूलीपङ्कचर्षितचन्द्रकान्तशिलाशय-
 नीये, कचित्सुरभिपरिमलोशीरजालकविवरसंचारिमारुतपथ-
 वितन्यमानकुसुमसंस्तरे, सुधामय इव, नीहारमय इव, चन्द्र-
 कामय इव, चन्द्रकान्तमय इव, चन्दनमय इव, प्रावृष्णमय
 इव दृश्यमाने लतामण्डपेऽस्मिन्, तापसमुषिते शयनेऽस्य
 पपात ॥

तदनु सा शयनपरिवर्तनलुलितैः कपोलफलकपातिभिर-
 लकामैरश्रुप्रवाहाननवरतपातिनः सशैवालानिव दर्शयन्ती,
 हारतरलपद्मरागरम्युतिलोहितत्विषि दलितहृदयरुधिरप्रावि-

तानीव कामास्त्राणि स्तनान्तरलग्नानि शयनकुसुमानि धारय-
न्ती, मदनशरकुसुमकेसरनिसररूपितामिव रोमाश्विनीं गात्र-
लतां दधाना, कन्दर्पायुधसङ्घमाणेव प्रतिक्षणं क्षीयमाणा, ता-
पासहतया प्रतिविम्बव्याजेन प्रविष्टेव चन्द्रकान्तमणिवेदिका-
स्थलम्, दुःसहतापज्वरोष्मव्यतिकरेण शुष्यन्ति विसभूषणा-
नि दधती, कुपितमकरध्वजमुक्तघोरशरशतशल्मकीलितहृदया,
तापज्वरमसहमाना 'सखि काममञ्जरि, संचारय शिशिरमु-
शीरतालवृन्तपवनम् । इन्दुमति, हिमजललवस्यन्दिभिरिन्दी-
वरपलाशैः प्राचूण पयोधरतटीम् । हेमवति, विकिरोरसि हिम-
जललुलितानि हिमवालुकाधूलिजालकानि । इन्दुमुखि, चन्द-
नरससिक्ते शायय मां चन्द्रकान्तशिलाशयनीये । बन्धुमति,
रुग्नि कवाटेन मन्दपवनस्यन्दि वातायनम् । मञ्जुभाषिणि,
प्रोत्सारय पञ्चमोत्किरमङ्गणसहकारकोकिलकुलम् । कलावति,
कलय मुखे कल्हारमकरन्दवारिण्याकिरणम्' इत्येतान्यन्यानि
च प्रलपन्ती, प्रतिक्षणं मूर्च्छन्ती, सत्वरसखीजनजनितप्रति-
क्रियोपजातचेतना च पुनर्दूयमाना, मुहुरनाशयानचन्दनपङ्क-
वेदिकासु निपात्यमाना, मुहुर्हिमजलसिक्तासु कर्पूरघूली-
स्रग्वासु निक्षिप्यमाणा, मुहुरतिसुरभीतकोलधूलिलुलित-
चवलकुमुददलशयनेषु निधीयमाना, मुहुर्मलयजरससेकशीत-
लेषु कोमलेषु कवलीगर्भदलेषु निवेश्यमाना, मुहुः सौगन्धिक-

मकरन्दसेकतिम्यत्स्थलासु इन्दुकान्तशिलासु नीयमाना, मुहुः
करतलमृदितहरिचन्दनकिसलयरससिन्धुमानेषु पद्मिनीपला-
शतल्पेषु प्रतिष्ठाप्यमाना, संतापस्य परां कोटिमुपगतवती ॥

तदानीमपरेव सखी कुतोऽप्यागम्य, तामरतिरस्पृशत् ।
तस्या हृदयान्तःपतन्मदनशरताडिता इव कण्ठे निषेतुरसवः ।
एवं दुर्निवारेण मकरकेतुना दुष्प्रतिक्रियां दशां प्रापितां पा-
थिवकुमारीमालोक्य, निरङ्कुशातङ्कवेपितहृदयः सखीजनस्तदा
तस्थौ ॥

तस्मिन्नेव समये निर्गल्य नगरात्, कलशभवशापप्रतिध्वनं
बन्ध्ययन्पुनरुत्थितो बिन्ध्यगिरिरिति विलोक्यमानो जनैः,
कल्पावसानघनघटारदनकटुना कण्ठगर्जितेन प्रतिक्षणमनभा-
शनिरसितशङ्कामापादयन्, अर्धलिहकान्तिसंतमसेन रोद-
स्योरन्तरमाविलयन्, क्षयसमयकीनाशपाशचण्डेन शुण्ढाद-
ण्डेन स्थवीयसोऽपि सराधिपादपान्मृणाललावं लुनन्, प्रम-
थितपौरजनविक्षतपुरीतल्लतापरीतदशनकुलिशः, निरन्तरभ्रि-
तकपोलमदभ्ररीप्रवाहेण प्रवयन्पृथिवीम्, पद्मात् क्षटिति समा-
हौकमानेन करकलितसोमयष्टिना 'मानुषघाती मत्तो वारणप-
तिरयमनिवारितगतिराजिहीते । सरभसमपसर्पतापसर्पत'
इति मुहुर्मुहुर्बह्वैरुद्वेगयता हस्तिपकनिवहेन अनुबध्यमानः

कौऽपि दुष्टधारणपतिराजगामः । तद्दर्शनप्राप्तेन सर्वतो धा-
वमानानन्यान् जनानालोक्य, वयमपि स्त्रीस्वभावसुलभेन
भूयसा भयेन वेपितहृदयाः, तदवस्थामपि राजकन्यकामारोप्य
शिविकामानयन्त्यः, तरुषण्डान्तरगताः सरभसमुपेत्य कन्या-
न्तःपुरम्, तत्र चन्दनजलसमुक्षिते चन्द्रकान्तमणिवेदिकातले
तां शाययित्वा समाचराम शिशिरोपचारक्रियाम् ॥

ततश्चन्दनजलसेकशिशिरोक्षीरतालवृन्तपवनादिना शम्भैः
ज्ञानैः समुपजातसंज्ञा सा संभ्रमप्रसारितेन चक्षुषा तत् इतो
विलोक्य चित्रफलकमपश्यन्ती, भूयसीमधत्त चित्तव्यथाम् ।
'इदमपि घटत एव मे मन्दभाग्यायाः ; यददर्शनं चित्रफ-
लकस्यापि । इत्थं दग्धं पुनर्दहति विपरीता दैवगतिः' इति
व्याहरन्ती, बाष्पजललुलितेन किञ्चिदुद्विषितभूलतेन तनुत-
रङ्गसङ्कितरुणशफरसाम्यसंपादिना चक्षुषा समुद्दीक्ष्य मे
समीपवर्तिन्या मुखम्, अवादीत्— 'सास्त्रि, भगवन् सर्वाङ्गता-
पनिर्वापणनिदानं चक्षुरानन्दसंदायि चित्रफलकं कास्ते' इति ।
अहं तु तदात्यसमुत्पन्नचित्रफलकस्मृतिरेवमवादिषम्— 'क-
न्याणि, केलीवने कमलसरस्तीरलतामण्डपे तस्मिन् अवज्ञात-
शिशिरोपचारक्रियाकलापया बलवदनङ्गपीडया विसंज्ञिता त्वं
दुष्टधारणदर्शनभयवशकिताभिर्विस्मृतचित्रफलकाभिरस्माभिरा-

लीयमिदं कन्यान्तःपुरमानीता । किमत्र विपादेन । एकया
 कालकलया सत्वरमुपगम्य केलीवनम्, आनेष्यामि चित्रफ-
 लकम्' इत्याख्याय तदङ्गीकृतगमना द्रुततरंगतिरयासिधमिदं
 लीलावनं । अत्र तु मूर्तमिव भागधेयं प्रजानाम्, सकल-
 भुवनसंमोहनसौन्दर्यसुधानिधिम्, एकादशावतारमिव इन्द्रि-
 रारमणस्य, अनाकलितपुष्पचापमकरपताकमिव मन्मथमालो-
 क्य त्वाम्, अवनिपतिदुहितुरक्षिपथपतितभाशाफलमाफल्य-
 न्ती, अचिन्तितविभातां च विरहविभावरीं वितर्कयन्ती, वि-
 स्मयोत्थानमतिरतिष्ठम् । अतः परं देवः प्रमाणम्' इत्युक्त्वा
 विरराम ॥

अनन्तरम् 'अचटनीथाध्येतदागतिर्वैवाद्युपनता । तदियम-
 खननश्लेष्मसुलभा निधिप्राप्तिः' इति चिन्तयन् नृपतिः, प्रेम-
 रसाद्रेण हर्षविस्तारिणा विलोचनेन तदुत्तराख्यानप्रस्ताव-
 मिध दिशन्विदूषकं विलोकयामास । तदनु विदूषकस्तामवा-
 द्धीत्— 'अयि भद्रे, त्वत्सखीमनोरथफले मन्मथातिशायिलो-
 बण्ये साक्षान्मारायण इव सकलभुवनवन्द्ये पुरस्तिष्ठत्यपि पार्थि-
 वसार्वभौमेऽस्मिन्, किमनेन चित्रफलकेन । प्रत्यक्षदृष्टदेवतस्य
 नास्ति तत्प्रतिमान्वेषणश्लेशः' इति वदति विदूषके, राजा तु
 'धनमिव परहस्तपतितमिदमपि दातव्यमेव' इति वदन्तदादाय
 चित्रफलकम्, तस्मिन्निमामार्या विलिलेख—

‘जानासि वा न वा स्वं बहुधा मम हृदयमदयसंरम्भः ।
सादयति चन्द्रवदने त्वदपाङ्गनिदेशकिंकरो मदनः ॥’

इति विलिख्य तस्यै समर्प्य चित्रफलकम् ‘अयि भद्रे, अ-
विलम्बितमेव कन्यागुरुसमीपमहं जनं प्रेषयामि परिणयन-
प्रसङ्गाय । त्वमपि सरभसमेव गत्वा, त्वत्सखीमपि विदित-
वृत्तान्तां विधेहि’ इत्युक्त्वा तां विसृज्य, विदूषकेण सह
निजनगरं प्राविशत् ॥

इति श्रीगयकविसार्वभौमस्य वत्सकुलतिलकस्य
महाकवेरभिनवभट्टाणस्य कृतौ
श्रीधेसभूपालचरिते
द्वितीय उच्छ्वासः ॥

तृतीय उच्छ्वासः ॥

अथ धरापतिः परिणयनप्रसङ्गाय कन्यकाजनकं प्रति समु-
 चितवस्तुपुरःसरम् अभिजातजनप्रेषणेन संपादितमनोरथफलः,
 मौहूर्तिकानुमते निखिलभुवनाभ्युदयनिदाने प्रत्यासन्ने परिण-
 यनदिने, धृतवर्णकम्बलानां स्वर्णपरिष्कारिणाम् अन्तरितमन्द-
 रगिरिगरिण्यां गन्धकरिणां वृन्दैः मधुरहर्षहेषारवपूरितरोदसां
 धौरितकादिगातिचातुर्यधुर्याणां कनकखलीनपत्त्याणपरिष्कृता-
 नाभनेकलक्षणानां वाजिनां व्रातेन च परिवृत्तः, चामीकरभय-
 सर्वोपकरणां नक्षत्रमालाहारिणीं करिणीमधिरूढः, सरभसभ-
 ह्रमहमिकाप्रणामनिपतदवनिपतिमण्डलमकुटतटताडनकुण्ड-
 लितवेत्रयष्टिभिर्निष्ठुरहुंकारभयपलायितपौरजनैः प्रतीहारिभि-
 रञ्चितपुरोभागः, तालानुगुणोच्चारणचणवारणपुरःसरचार-
 णगणपठ्यमानशौर्यचाटुगाथासहस्रः, संततममुक्तपार्श्वस्थिति-
 भिरात्मनिर्विशेषवेषधारिभिरुत्तुङ्गमातङ्गाधिरूढैः समानवयो-
 भिरनेकै राजन्यपुत्रैरनुक्षणक्रियमाणजयजीवसन्धः, विरचि-
 तदिवाद्देवः पुराभिर्जगाम ॥

तस्मिन्नेव समये समासाद्य परिणयनमङ्गलाद्भुताश्च राज-
न्यसार्थाः पार्थिवं पर्यवारयन् ॥

‘देव, सुरभियशःकर्पूरवासितजगदण्ड जगनोन्मगण्ड, पा-
ण्ड्योऽयम्, भूलतादिष्टभूपाल जगदेकपाल, नेपालोऽयम्,
बहुविधरणमुखशकलितमदवदिभपतिफाल गूर्ज्विधट्टिविदाल
गूर्जरोऽयम्, निखिलकलाकेलिकुशल केलादिराय, केरलोऽय-
म्, प्रधण्डपराक्रम पाण्ड्यराजगजसृगेन्द्र, गान्धारोऽयम्,
विधट्टिततुलुष्कतुक्सारघट् अर्परगोपयदिशापट्, नृपतिरार-
ट्टोऽयम्, निखिलभुवनपरायण वीरनारायण, मालवोऽयम्,
परपुरदहनत्रिणेत्र पल्लवत्रिणेत्र, पारसीकोऽयम्, पूरितार्थिजन-
काम भुजबलभीम, कामरूपोऽयम्, पृथुलभुजसम्भदम्भोलि-
जम्भितारातिभूमिभृत्कम्प जम्बूद्वीपेश्वर, सिंहलोऽयम्, निर-
तिशयभक्तिप्रसादितश्रीशैलमल्लिकार्जुन संग्रामार्जुन, शकोऽ-
यम्, कलितकलिवलभङ्ग त्रिलिङ्गाधिनाथ, कलिङ्गोऽयम्,
वासवनिभ वैरिराजवंशशङ्काकर वङ्गोऽयम्’ इति मन्त्रिभिः
प्रदर्श्यमानेन पदे पदे विरचितप्रणामेन पार्थिवसार्थेन परि-
ष्क्रियमाणपरिसरः प्रायात् ॥

ततः परिस्फुरिताष्टापदेष्टकचित्ततैर्घटितकनकमयघटीयन्त्रै-
र्मकरमुखमणिप्रणालबन्धुरैश्चन्द्रकान्तनिर्मितनिपानबन्धैरन्धु-

मिनिरन्तराभ्यर्णेन, मणिकलशमुखोज्झितबहुलचन्दनजलसेक-
शमितरजसा, निरन्तरस्थापितकनकमयकदलीपूगपुष्पागपनस-
नालिकेरप्रायमहीरुहप्रातपरिवृत्तेन, कर्पूरपांसुसिक्तिलेन, रत्न-
राशिशर्करावता, पट्टांशुकविराधितविततवितानमण्डलेन यत्नना
गच्छन्, कुङ्कुमपङ्कलिमवेदिकासु यन्त्रयुवतिकरतलतरलितो-
शीरतालवृन्तपवनशिशिरासु मृदितसुकुमारगन्धसारकिसलय-
रसोपलिप्ता जिरासुकुसुम्भाभःप्लवरज्यमानकुट्टिमासु जम्भरि-
पुशिलास्तम्भसमुत्तम्भितासु उपकार्योस्वन्तरान्तरा निवसन,
श्वशुरपुरसमीपमाससाद् ॥

श्वशुरोऽपि जामातरमुपतोरणमागतं समाकर्ण्य, सबन्धु-
जनस्मरणभ्यामेव प्रत्युज्जगाम । औपवाह्यकरणोरवरुह्य प्रण-
मन्तं जामातरमतिदूरावनताभ्यां भुजाभ्यामुत्थाप्य, हर्षानि-
र्भरोदधितरोमाश्वैरङ्गैर्गाढमालिलिङ्ग । पुनरारुढकरेणुं तम-
लङ्कृतेन राजमार्गेण स्वभवनमानिनाय ॥

ततः शातकुम्भस्तम्भशतसमुत्तम्भितानि प्रज्वलितमणिप्र-
दीपसहस्रतया जामातृदर्शनकुतूहलोत्तानितलोचनानीव दृश्य-
मानानि जन्मस्थानानीव जगतां त्रयाणाम् अनक्षिगोचरा-
न्तानि अनेकानि कक्ष्यान्तराण्यतिक्रम्य, दर्शनकौतुकागतानां
च कन्यकासखीनां कुशलवयनैरिव मधुकरनीलैरक्षिभिर्भेषैः

शारिताभोगस्य उपरि विनिहितकुसुमदामधारुभिर्भद्रकुम्भैरिव
पयोधरमण्डलैः स्यपुटितसंनिवेशक, अतिविमलतया प्रतिबि-
म्बप्रतिबिम्बैः स्फटिकादर्शैरिव कपोलफलकैः कन्दलितरा-
मणीयकस्य, प्रकटितपद्मरागैर्भास्वरिवामरणैराकारिताका-
लबालासपस्य, वकुलकुसुमामोदनिर्हारिभिर्वसन्तवासरैरिव नि-
श्चितैः सुरभीकृतान्तरालस्य प्रवालमण्डपस्य मध्यमलंकुर्वाणे
मणिमये महति भद्रासने निवेशयामास जामातरम् । तत्र
स गान्धर्वविद्यापारद्वन्द्वभिर्विश्रवावसुनिर्भैर्गायकैर्गायमानानि
निजभुजविजयपद्यानि शृण्वन्, क्षणमासांचक्रे ॥

ततः समग्रमहानुग्रहं वैवाहिकं लग्नं प्रत्यासन्नमिति मुहुर्मुहु-
रवदन्मौहूर्तिकाः । पुरोधसा च 'महाराज, प्रत्यासन्नं परिणय-
लग्नम्' इत्यभिहितः परितरवर्तिना मालवराजकुमारेण दत्त-
मवलम्ब्य हस्तम् वत्थाय, दर्शनेकुतूहलविस्तारितैर्निर्निमेषै-
र्नितम्बिनीनां लोचनाञ्जलिभिर्निपीयमानलावण्यरसः, कचि-
न्मरकतशिलास्तम्भै रचितरम्भावनविभ्रमम्, कचिदपूर्वरू-
पातिशयमोहिताभिरिव चामीकरस्तम्भनिषण्णाभिर्व्यवतीभिः
सालभञ्जिकाभिः साप्सरायमाणसंनिवेशम्, कचिदुज्ज्वलदु-
कूलधितानशुतिभिर्जन्यमानक्षीरोदसहस्रशोभम्, कचिद्रह-
मणिशिलाराशिभिराहूयमानबहुप्रदोषतिमिरम्, कचिलम्ब-

मानललितसुमनोदामसौरभैः संध्रियमाणवासन्तिकवासरचि-
लासम्, कचिविन्दनीलप्रभावितानैर्विस्तार्यमाणयमुनास्रोतःसं-
तानम्, कचिद्राशिकृतैः कर्पूरपांसुभिर्विलम्ब्यमानमन्दाकि-
नीबालपुलिनमण्डलाभिरुच्यम्, कचिन्मुक्तामणिमरीचिजाल-
कैराविष्कियमाणराकानिशाप्रकाशम्, कचित्कनकमयमही-
रहप्राकृतैः कल्प्यमानकल्पतरुकाननद्योतं कौतुकागारम-
विश्वत् ॥

अनन्तरमुज्ज्वलन्तीभिरोषधीभिरुद्भासिताशुदयगिरितटी-
मिव रोहिणीशशाङ्कौ उद्दीपितामुद्रतमरीचिजालकाभिर्मणि-
दीपिकाभिर्वधूवरौ विवाहवेदीमलंचक्रतुः । वसन्तमयाविव
बहुलकुसुमपरिमलोद्गारिणौ, चन्द्रिकामयाविव सकलहृद-
याह्लादनौ, संध्यामयाविव सर्वभुवनवन्दनीयौ, रतिमदनाविव
मानुषीं सृष्टिमुपगतौ, चक्रवाकाविव अन्योन्यानुरागब-
द्धहृदयौ, शृङ्गारमयमिव सर्गभाषादयन्तौ, रागराज्यमिव
प्रवर्तयन्तौ, कान्तिमयमिव ककुभां चक्रवालमारचयन्तौ,
लक्ष्मीनारायणविव लावण्यामृतपूरवर्षिणौ वधूवरौ पश्यतां
धक्षुरुत्सवं चक्रतुः । अनन्तरमन्तरधृतायामपनीतायां तिर-
स्करिण्याम्, अङ्कुरितरागैरपाङ्गवीक्षितैरन्योन्यं हृदयमाक-
र्षन्तौ, मनोरथतरुकुसुमोपमेयेन परस्परस्योपरि विकीर्णेन
मौक्तिकाञ्जलिना समाचरतामिव मदनागमदीक्षामिषेकम् ।

तेजोनिधिरिव दीर्घिकापद्ममुषसा समर्पितम्, गीष्पतिप्रति-
मेन पुरोधसा गृहीतमरुणाङ्गुलिदलकोमलं करेण जग्राह वरो
वधूकरम् ॥

अथ यथाक्रममेवमनुष्ठिते विवाहकर्मणि, जामातृसखान्
राजन्यकुमारान् अन्यांश्च मणिमयभूषणवस्त्रादिभिः संभा-
ष्य, जामातरमास्त्रण्डलप्रभावमात्मीयसंपदनुरूपेण हरणेन
संयोज्य प्रस्थापयन्, दुहितृविरहविह्वलः श्वशुरः सह बन्धु-
भिरतिदूरमन्वगम्यौ ॥

अथ निवर्तितश्वशुरः पृथिवीपतिः, परिसरलम्बमानसौग-
न्धिकदामपरिमलमेदुरेण हिमसेकशीतलभुवा निर्णिक्तदुकूल-
वितानसंततिपिहितभिहिरधाम्ना मार्गेण वधूसहायो जगाम ।
आससाद् च परिष्कृतराजमार्गाभात्मीयां राजधानीम् ॥

अनन्तरमतिशयितलक्ष्मीरूपसंपदा वध्वा सह समागतम्,
अधिगतदेहमिव कन्दर्पमवनिपालमालोकयितुमुत्सुकानां पुर-
युवतीनां बभूवुरेषं चेष्टितानि— काचित्सत्त्वरालोकनसंभ्र-
मेण कण्ठे निधातुमजानती हारं तदाकर्षणमन्त्रजपाक्षयलय-
मिव करतल एव धृत्वा कलयामास राजमार्गम् । काचि-
न्मरकतनूपुरेण चरणमेकमलंकृत्य, सत्त्वरतदालोकनसंभ्रमाद्-
संभावितान्यचरणा समादाय करेणापरं गच्छन्ती, शुण्डाग्र-

गृहीतशैवालकिसलयकबला करिणीवालक्ष्यत । तद्दर्शनकौ-
 तुकिनी काचित्कालाञ्जनकल्पनायां कालविलम्बकारणं दृशो-
 र्द्वैर्घ्यं निनिन्द । इदं खलु तदालोकनसराणिमाशु मामगनेष्य-
 तीति तदद्दृशां कुर्वतीव, संभ्रमपरवशा चरणयुगले काप्यङ्गदे
 बबन्ध । कस्याश्चित्तदालोकनसंभ्रमगतिवशपतदुत्तरीयांशुक-
 मुञ्जतिशालिं कुचयुगम्, अपनीयमानमुखपटमदकरिकुम्भ-
 श्रियमुवाह । काचित्तदन्तिकमुपेयुषी पवनतरलसंव्याप्तपताका-
 पटा चारुनयनशफरानुषङ्गिणी केतनयष्टिरिवानङ्गस्थ ददृशे ।
 धरणिपतिदर्शनकौतुकेन सरभसचलिता काचिश्चरणपतितां
 गतिनिरोधिनीं मेखलां चकर्ष करिणीव शृङ्खलाम् । सरभसग-
 तिवशशिथिलितबन्धा नवकुसुमनिकरशारा कबरी कस्याश्चि-
 न्मदनैन्द्रजालिकमयूरपिञ्जिकायमाना बभासे । काचित्तदन्ति-
 कगता वनभृगीव रागवागुरापतिता स्मरमृगयुवाणैराहन्यमाना
 मुमोह । काचिदपरस्याः प्रतिबिम्बितपार्थिवकुमारं कपोलतल-
 मालोक्य, तस्यै भृशतरमभ्यसूयां बभार । काचिन्सुगधवधूर्हार-
 तरलरत्नप्रतिबिम्बितमवनिपतिकुमारमविशङ्कमालोकयितुमभि-
 लषन्ती, संव्यानकांशुकेन तं समाच्छादितमपश्यन्ती, भृश-
 मदूष्यत । काचिदुदीर्णकन्दर्पधर्मतप्ता दृष्टव्यखलिना चिरमत्-
 प्यन्ती तदवयवलावण्यामृतमधासीत् ॥

तासां च कुलङ्कुषमवनरसानां व्यज्यमानरागोदया बभूवुरे-

वमालापाः— ‘पश्य सखि, पार्श्वस्थितेन मालवराजकुमारेण
सह किमपि संलपतोऽस्य किञ्चिदुदञ्चितस्मितचन्द्रकमाननं
द्विचन्द्रमिव दर्शयति भुवनमिदम् । सदा संनिहितोदयरग-
लेशं यदि समुज्झितकलङ्कं शशाङ्कविम्बम्, तदेदमरुणाधरशो-
भितोऽस्य मधुरकान्तिनो वदनस्य तुलां लभते । शङ्के,
धिराय सागरसलिलेष्वधमर्षणतपांसि कृत्स्नफलानि शङ्कुल-
स्म; यस्मादमुष्य कण्ठे हारतां गतास्तदात्मसंभवा मुक्ताः, स्पर्-
शसुखानुभूत्येव व्यज्यमानतनुकिरणपुञ्जरोमाभ्यां विभान्ति ।
इयमवनिपालनन्दना हिमगिरिशिलाविशालमतिमनोहरमस्य
भुजान्तरमासादयितुं कमलेव नारायणस्य कति कति पुण्या-
नि तपांसि कृतवती । संसर्पिणा कर्णाभरणपद्मरागरोचिषा
रञ्जितकपोलमाननमस्य विहम्बयति बालारुणकिरणनिकुह-
म्बचुम्बितामम्बुरुहलक्ष्मीम् । अयमालोलकर्णाभरणस्वचित-
मुक्ताफलसान्द्रकिरणचन्द्रिकाप्लावेन आत्मीयं मांसलमसंस्थल-
मारोपिताया मेदिन्या न्यपनयतीव पूर्वनरपतिसहस्रभुजशि-
खरारोहणावरोहणायासमूर्च्छाम् । अहो, सदृशवस्तुसंयोज-
नधातुरी विधातुः, यतो रतिरिव भकरकेतुम्, अखिलभुवनसं-
योजनलावण्यसारमात्मानुरूपं रमणभियमवनिपालतनया स-
मासादितवती ।’ इत्यमाविष्कृतमदनविकृतीनां पुरयुवतीनां
सरागाणि वचांसि पल्लवानिव कर्णयोः कुर्वन्क्षितिपतिः सरसी-

मिव तदपाङ्गविश्लेषैः कुवलयितां राजवीथीमतिलङ्घ्य स्वमय-
नमयासीत् ॥

अथ मूर्तया राजलङ्घ्येव नृपतिरनवद्यसर्वाङ्गया तथा
सह समुद्रासितकर्पूरधूलिसुरभिधवलैः कीर्तिगङ्गाप्रवाहैरनेक-
कुनृपतिचरितकलङ्किनीं क्षमां क्षालयन्, करकलितसङ्गरुचिक-
दम्बककादम्बिन्या प्रत्यर्थिराजहंसमण्डलानि दूरमुत्सारयन्,
दिशि दिशि रिपुयुवतिबाष्पवर्षदुर्दिनेऽपि प्रज्वलन्तं प्रतापा-
नलमुद्रहन्, शशास सर्वमुर्वतिलम् । स खलु तथा सह
दयितया, क्रीडागिरिषु लीलावनेषु केलिसरस्तीरलतामण्डपे-
ष्वन्येष्वपि रमणीयेषु स्थानेषु रममाणः, सफलीचकार यौव-
नम् । तस्माच्च भुवनमहितकीर्तेः प्रोष्ठभूपाळात्, कलितवि-
तरणकेलयः कल्पद्रुमा इव कलशार्णवात्, प्रकटितपराक्रमप्र-
कर्षाः पार्था इव पाण्डुनृपात्, निर्धूतनिखिलदुरितग्रन्थयो यज्ञा
इव निगमादजायन्त चन्दनमिलनसुखितवहुभुजङ्गचरितानि
सकालागरुतिलकगणिकारमणीयदर्शनानि चलितविविधपत्र-
स्यन्दनवृन्दनिरन्तराणि रथ्यान्तराणि, विधूतचमरवालशतव-
हुलानि अनवरतवलमानरामाङ्कितलन्ध्यासमन्दरणन्मणिसोपा-
नैर्पद्माणि राजास्थानमण्डपानि, अपलहरिकुलबन्धुराणि मन्दु-
रान्तरालानि, कञ्चुकिकुलाध्यासितानि क्षेत्रलतासहस्रदुष्प्रवे-
णानि पार्थिवभवनद्वाराणि, सवनप्रियाद्विजवदनोदीर्णाश्रुतिसु-

स्वस्वनपूर्णानि पुरोहितसदनानि, कलिवाक्षविसराणि द्यूतस्थानानि, खड्गशरासनसंवाधानि आयुधागाराणि, निर्भरनिषादस्वराणि गायकभवनानि, पुंनागनमेरुवकुलचम्पकमालासुरभीणि मालाकारगेहानि, तुङ्गवरणसंगतानि वप्रस्थानानि च जीर्णारण्यभूतेष्वपि रिपुनगरेषु यथापुरमुपदर्शयन्तः, जलनिधिमथनसमया इव श्रीसमुत्थानहेतवः माचनरेन्द्र इति, वेमभूप इति, दोङ्गनरपतिरिति, अन्नभूप इति, मल्लमहीपाल इति, भुवनमहितनामानः पुण्यचरित्रारक्षितक्षितयो भञ्जितारातिपुञ्जाः पञ्च कुमाराः ॥

तेषामनुपमकीर्तिरादिभ्यो महाभिमानितया वासमण्डपिकां वसुधाम्, धनदपुरप्रभृतीनि शास्त्रानगराणि, बाह्याङ्कणानि द्वीपान्तराणि, कुलगिरिकूटानि बल्मीकानि, पल्वलानि पयोर्ध्वं मन्यमानः, शिलाकठिनकायबन्धः, दुर्वहसर्वोर्वीभरहरणार्थं वेधसा कुलपर्वतैरिव निर्मितावयवः, कुण्ठितकुहनाकूर्मबलेन धिक्कृतमहावराहदंष्ट्रास्येन्ना निराकृतसुमेरुसारेण प्रत्याख्यातफणिपतिफणाटवीपाटवेन अवज्ञातदिकुम्भिकुम्भसामर्थ्येन न्यकृतकुलशैलशक्तिना भुजेन भूषणमिव भुवनभारमुद्धृष्टम्, वन्द्यो वभूव माचभूपालः ॥

यस्य च पुनरनुजो दुःशासनहृदयविदारणो मुधिशिरस्य

भीमसेन इव, वलिराज्यभञ्जनः पुरन्दरस्योपेन्द्र इव, शक्ति-
सारसाधितसकलरिपुमण्डलो हेरम्बस्य कुमार इव, निरुपम-
भागधेयः प्रजानामखिलभुवनसंरक्षणालंकर्मीणो धर्म इव वपु-
ष्मान्, धनुष्मतामगण्यः, षाड्गुण्यप्रयोगकुशलः, श्रुते-
पारदृष्टा, विश्वजनीनचेष्टः, सत्यपथप्रचारजाद्विकः, परशुर-
धर्मद्रुमस्य, सलिलनिधिरिव भाजनं सर्वरत्नानाम्, अष्टाद-
शद्वीपफलस्य भोक्ता, पश्यतोहरः प्रत्यर्थिसंपदाम्, अरणि-
रमर्षाग्नेः, अनध्यायपर्व स्वर्वृक्षयशःश्रुतीनाम्, द्वैतमिव धुन्धु-
मारस्य, प्रतिच्छन्द इव हरिश्चन्द्रस्य, पर्याय इव भगीरथस्य,
वीप्सेव मान्धातुः, विकल्प इव इक्ष्वाकोः, विवर्त इव
कार्तवीर्यस्य, आविष्कार इव रघोः, प्रतिनिधिरिव भरतस्य,
प्रतिबिम्बमिव अम्बरीषस्य, अनुवाद इव अंशुमतः, विभाषेव
नहुषस्य, गुणनिकेव युवनाश्वस्य, अपृथक्त्वमिव पृथोः,
अन्वादेश इव शतधन्वनः, विभाग इव नाभागस्य, दर्श-
नान्तरमिव दिलीपस्य, द्विर्भाव इव दुष्यन्तस्य, भूमिकेव
पुरूरवसः, पुनर्जन्मपरिमह इव नृगस्य, विनिमय इव
निमेः, विपरिणाम इव ययातेः, आश्रेद्धितमिव संवर-
णस्य, पुनरुक्तिरिव पुरुकुत्सस्य, दृष्टान्त इव दशरथस्य,
समुत्तेजनमिव सगरस्य, भेद इव गाधेः, निदर्शन-
मिव जामदग्न्यस्य, व्यत्यास इव मारुतस्य, रूपान्तरमिव

नलस्य, द्विरुक्तिरिव युधिष्ठिरस्य, व्यतीहार इव यदोर्विभा-
व्यमानः, दिग्गजकर्णतालपवनसंधुक्ष्यमाणेनेव प्रतिदिशं ज्व-
लता प्रतापानलेन नीराजितनिखिलभुवनान्तरालः, गहड इव
विश्वभरोद्वहनहेलारसिकः प्रकटितगुरुपक्षपातश्च, कमलाकर
इव सूर्यालोकोत्पन्नहर्षो विहितकोशसंग्रहश्च, समतन्तुरिव परि-
चित्तबहुशस्त्रक्रियो महावीरान्वितश्च, शंभुरिवाहेयभोगभूषितः
प्रकटितप्रकृत्यादरश्च, नलिनबन्धुरिव नालीकानुरागदर्शनः,
बृहस्पतिरिव वृषकार्यप्रवृत्तः, उत्तानपाद इव परिगृहीतसुनीतिः,
करिपातिरिव दानशूरः, वरुण इव सर्वभुवनगोप्ता, विश्वक-
र्मैव प्रभासहितः, हुतवह इव समधिगतकाष्ठाधिकविभूतिः,
जिष्णुरपि प्रचेताः, प्रियव्रतोऽपि सान्धाता, सुप्रतीकोऽप्य-
महः, प्रद्युम्नोऽपि अभीतिः, नाभिरपि भद्राश्च, विश्ववि-
ख्यातमूमा वेमभूपालः सर्वमुर्वीमण्डलमजैषीत् ॥

यः खलु रूपनारायणः प्रकटितमूदारभावो यवनमहाप्र-
लयाण्विमध्यपतितामुद्धृत्य वसुंधराम्, दर्शितात्मीयसुखक-
राश्लेषश्चिरं बुभुजे । यश्च भार्गव इव बहुशः क्षपितविमतश्च-
त्रियकुलो मुजार्जितां भूयसीं विप्रसादकृत विश्वभराम् ।
येन खलु विरचितेन श्रीशैलशिखरतः पातालगङ्गावतरण-
सोपानपथेन यज्ञात् ऋते, विहाय योगम्, अन्तरेण तपोसि,
जज्ञातां शिवपुरप्रथाणघण्टापथेन संजज्ञे ॥

तस्य च माचभूपतेरजनिषताग्राय इव असह्यतेजसः,
 सततमसिलताकुत्रलयधने मधुकरीमिव वीरलक्ष्मीमासञ्जय-
 न्तः, पुण्यराशय इव पुंरूपेण परिणता भूमेः, विश्वविश्वभ-
 रापालकोटीरकोटिनिघर्षणनिर्मलीकृतचरणनखभणयः, त्रिभुव-
 नजङ्गालकीर्तयः, प्रतापपावकविष्णुराजवंशाः, चटुलतुरगसु-
 रमुखमुद्रितसमुद्रवेलावनयः, रेङ्गिमोक्षभूष इति, पेङ्कोम-
 टीन्द्र इति नागरेन्द्र इति, त्रिदशसदृशास्त्रयो मन्दनाः ॥

ततः क्रमेण गुणन्येष्टो विशेषतः पालयिता बभूव चतुरर्ण-
 वमेखलाया धरालक्ष्म्याः, अतन्द्रितप्रकृतिः, सूत्रधारः परि-
 पन्थिकबन्धताण्डवानाम्, अरणिः प्रतापदहनस्य, प्रथमावतार-
 सरणिः पराक्रमस्य, जीवातुर्रयायाः, संचरणसहायो धर्मस्य,
 छुण्टाकः कण्टकायुषाम्, आधुन्यवैद्यो विद्यानाम्, शर्वरीचरम-
 यामः सरस्वीयूथिकोन्मेषस्य, कालमैघः कविरसनाकन्दलोह्या-
 सस्य, मातृकायमाणो वदान्यसर्गस्य, सीमान्तदृष्ट्या श्रुतस्य,
 मङ्गलरागः शृङ्गारनटस्य, कनखलः कीर्तिगङ्गायाः, यधन-
 कुलकालकूटकबलनमहाकालः, मगधकुडुम्बोष्ठाटनमन्त्रधादी,
 काम्बोजाम्बोजहेमन्तः, पारगः प्रतिज्ञायाः, मर्मज्ञो धर्मशास्त्रा-
 णाम्, समवायावतार इव कल्पद्रुमनिधिकामधेतुजलधरवि-
 न्यामणीनाम्, स्मरकेतनशफरीषाठनयनाभिः भ्रमरीपरिचु-

न्यमानमाल्यकङ्काराः कयरीरुद्धहन्तीभिः अमरीनिभाभिर-
 विधूभिराविरतविधूयमानचमरबालपवननर्तितकर्णपल्लवः, वृ-
 शुभरतभगीरथकार्तवीर्यादिकीर्तिचन्द्रिकाप्रत्यूषः, सततमहमं-
 हभिकाग्रणामनिपतद्वनिपालकोटिचामीकरकिरीटपरस्परवर्ष-
 णपातितपांसुपटलपरिणतपादपङ्कजपरागोदयः, निर्जितानेक-
 द्वीपान्तरराजलोकमणिमयकिरीटस्थलीगृहमेधिपादप्रतिमः, भा-
 स्करमय इव पद्मोल्लासने, शशिमय इव सकलजनाह्लादने,
 लोहिताङ्गमय इव भूनन्दनत्वे, सौम्यमय इव सकलशास्त्राव-
 बोधे, धिषणमय इव देवकार्यप्रवर्तने, भार्गवमय इव वृषपर्व-
 प्रसक्तौ, शनैश्चरमय इव छायाप्रभवत्वे, राहुमय इव सकल-
 राजमण्डलग्रहणे, केतुमय इव परविनाशने, पेङ्कोमटीन्द्र
 इति रजनिकरकरावदासचरितो राजराजप्रभावो राजा ॥

अव्याजपूर्वममानसगोचरमकालनियममतिशयिष्वादर्शम्
 अधिकानि धनानि वितरतो यस्य त्रिजगति समं न पश्यामि
 मान्यमन्यं वदान्यम् । तथाहि—समयः, चापलगुणप्रकाश-
 नम्, आक्रन्दनम्, अस्थानापवर्जनम्, भ्रमणसमुज्जृम्भण-
 सत्क्षणलयनानि च विद्यन्ते वितरणकाले मेघस्य । चि-
 न्तामणिश्च कठिनहृदयोऽसन्नासश्चिन्तितमात्रप्रदायी विभा-
 ल्यते । कर्णोऽपि सामञ्जसि स्वपितरि कामस्य पूरको न

बभूव । पारिजातोऽपि यद्वितरणपराजितो मकरन्दमिषेण
 बाष्पमुत्सृजन्, तपस्यन्निव संगृह्य जटावल्कले धने ददृशे ।
 किं बहुना ; निरतिशयवितरणपराजिताः पद्मशङ्कुकच्छपमकराः
 शरणागता इव लाञ्छनच्छद्मना पादयुगलं यस्य मेजिरे ॥

तस्मात् खलु महाकुलभूभृत्प्रभवा भवानीव परमेश्वरस्य,
 नालीकवसतिर्लक्ष्मीरिव पुरुषोत्तमस्य, सत्पथवर्तिनी रोहि-
 णीव सन्नायकस्य, भुवनपावनी भागीरथीव रत्नाकरस्य,
 सर्वमङ्गलोत्पत्तिहेतुर्मेनेव भूभृतां पत्न्युः, महाविभवलालिता
 ऋद्धिरिव धनदस्य, कलावती, कारुण्यवती, कान्तिमती,
 शान्तिमती, विनयवती, विभ्रमवती, विलासवती, विज्ञानवती,
 त्रपावती, नयवती, सत्यवती, केशभरे कृष्णा कर्णयोर्मणि-
 कर्णिका कण्ठे मालिनी वाचि नर्मदा स्तनकलशयोस्तुङ्ग-
 भद्रा चरणतले ताम्रा सर्वतीर्थसंग्रहनिर्मितेव विधिना पुण्य-
 चरित्रा, वाचि सत्या प्रज्ञायामनन्ता संभाषणे प्रियंवदा सप-
 क्षीष्वनसूया चारित्र्ये शिवा रूपे सुरुचिः सुचरितेश्रुतकीर्तिः
 स्वभावे शान्ता वदनकान्तौ इन्दुमती वंपुषि सुभद्रा सुकृतसं-
 ग्रहे सुदक्षिणा स्वान्ते सुनीतिः परिष्कारे भानुमती प्रदाने
 यशोदा सर्वपतिव्रतातेजःपुष्पैरिव निर्मिता, पुनः सृष्टिरिवा-
 रुन्धत्याः, साक्षात्कृतिरिव सरस्वत्याः, समावृत्तिरिव जान-
 न्याः, अवतीर्णिरिव पुलोमजायाः, आविष्कृतिरिव संज्ञायाः,

द्विरुत्पत्तिरिव दम्पयन्त्याः, रोहणस्थली गुणमणीनाम्, अरणिः
पातिव्रत्यतेजसः, चन्द्रकला सौन्दर्यामृतस्य, प्रभातवेला प्रबो-
धबालभास्वतः, प्रदीपशिखा पापतिमिरस्य, वितानवेदी विवे-
कपावकस्य, मातृकेव प्रतिव्रतासर्गस्य, जन्मभूमिरिव शीलस्य,
सर्गसमाप्तिरिव सौन्दर्यसारस्य, मयोरथसिद्धिरिव मकरकेतोः,
सङ्केतस्थानमिव चारित्र्यस्य, तपःसिद्धिरिव सौभाग्यस्य,
अनन्तगुणलक्षणा अभूदनन्तान्धा नाम महिषी ॥

चन्द्र इव चन्द्रिकया, तरणिरिव दीप्त्या, राजीवदृशा
तथा व्यराजत राजचूडामणिः । अधिगतसंकलैश्वर्योऽपि स
राजा सुबहूनि दिवसानि सुतमुखावलोकनसुकृतस्य दूरे ब-
भूव । तस्मिंश्च शासति चतुरर्णवमेखलां वसुन्धराम्, कदा-
चित् काण्डपटीभिरिव नभोमणिमण्डपस्य, कञ्जुलीभिरिव
दिगङ्गनानाम्, कार्दमिकमुखपटीभिरिव ककुब्जन्तकरिणाम्,
मयूरपिच्छिकाभिरिव मदनैन्द्रजालिकस्य, सुरतनाटिकायव-
निकाभिरिव सुभ्रुवाम्, पथिकाभिचारहोमधूसशिखाभिरिव
वितताभिर्जिभूतमालाभिः निबिडितरोदोन्तरा, नवधनरङ्गन-
र्तकीभिः गगननिकषपाषाणकनकरेखाभिः कालसुभटस्य घ-
र्मेहृदयपाटनखङ्गलताभिः विधति ब्राह्मालिन्दभुवि श्रुति
निजवाहनानि चारयतो मेघवाहनस्य करपरिविधूनीतचामी-

करकशादेश्याभिः सौदामिनीभिः संश्रुतरामणीयका, मयूर-
नटननाट्याचार्या, नारायणनिद्रानिशा, कादम्बयात्राविप्र-
श्रिका, कन्दलपरिहासकेलिविदुषी, शतमस्रधनुःशाला, मात-
ङ्गमदकादम्बरी, कदम्बसौरभाकर्षणविद्या, वर्षाभूकलकलसं-
दर्भवाग्देवता, विरहिजनप्राणभीमरथी, पुरोमाकृतफूत्कारभुज-
गी, रागाराज्यक्षत्रियाणी, कमलवनबोधतन्द्रा, भास्करप्रता-
पप्रज्ज्या, सुतनुरिव स्वैरम्भदविलासमातन्वती, लुब्धसंप-
दिव नवनीपकहर्षदा, सुराङ्गनेव स्वरुपरिगता, कुरुपाण्डव-
रणभूमिरिव प्रकटितार्जुनशिलीमुखपाता प्राधृडाविरासीत् ॥

सा खलु दर्शितसीतानुवर्तना दशरथतनयलीलेव विधृतवि-
चित्रकोदण्डा भुवि पातयामास कबन्धम् । अर्जुनहर्षदायिनी
द्रौपदीव विमुक्तवननीलेवेणिर्धातैराष्ट्रकुलक्षोभमाततान । द्वा-
शरधिरिव जलदो जलनिधिमुलङ्घ्य धृतजिष्णुचापमण्डलः, स-
कलजगत्तापमापादयन्तं धर्मदशकंधरं निहत्य धिरविरहेण सी-
दन्तीं सीतामाश्रासयामास । तरलबलाकास्थिमालिकां काली-
मिव कालिकामालोक्य विचलितशिखण्डार्धचन्द्रो हर्षेण ननर्त
नीलकण्ठः । त्रिनयनदग्धदनुजपुरत्रयस्य सदनाङ्गणदाहजानि
कचिरकचित्सज्ज्वलनशङ्कान्यङ्गाराणीव निर्वाणानि वियति बि-
द्युत्तिरे विस्रमरविद्युन्ति मेघजालानि । तारगभीरं स्वनन्ती

प्रहृष्टवत्सा प्रसूतपयोधरा प्रावृष्टपदेशा कृष्णा गौः, उद्धुरधा-
राध्वनीनि केनायमानानि पयांसि दुहाना भुवनकुङ्कुम्भं
पुपोष । अम्बरसरसि विरचितकरक्षेपमम्बुधरशिलासु शम्पा-
पटीस्ताडयामास नीरदसमयनिर्णेजकः ।

क्रमेण च नवजलपृषतपानहृषितचातककुले, पोषितमदन-
भुजवीर्ये, शीर्यमाणचीरीमुदि, कदम्बानिलघण्टापथे, प्रोषित-
परुषभासि, हंसकुङ्कुम्बोच्चाटनमन्त्रवादिनि, शमितकरीषरजसि,
शिरीषश्रीमुपि, भुषितमृगवृष्णाविमोहे, बन्धुरशिलीन्ध्रगन्धे,
शक्रगोपसृष्टिकर्मन्तसदने, मधुकरशरण्ययूथिकारण्ये, वि-
शुभ्रटीनटनसूत्रधारे, सुत्रामशरासनद्युतिद्योतितद्युतले, नखं-
पचरमणीकुचमण्डले, खण्डितदवायुपि, मायादिभे, भेकप-
टलरटितवाधाटे, कुटजकोरकामोदभेदस्विनि, ककुभकुसुम-
वासितककुभि, कुकुटकूजितानुमीयमानविभावरीधिरतौ, मु-
दिररसितबधिरितहरिति, विधुरहृदयभिदि, भिदुरपतनभीत-
प्राणभृति, भल्लिकाविकासदूषके, मालतीहासविदूषके, नि-
र्घाणदिनभाणिशिलाजातवेदसि, मृगकुलमार्गितशार्करस्थले, कु-
ररकुलकुशलपाटवरे, शिलोच्चयनिर्झरसिरामोक्षभिषजि, वि-
शुभ्रभाभीलभीलुफणिनि, धनलुलायतापलुण्टाके, धृतवर्ह-
चण्डातकवर्हिणवितन्यमानललितलास्ये, शीतालुतादीनगो-
मिनि, धाराहतिदूनधैनुके, नीरदनिषोलनिगृहीतनिशाकरा-

दर्शे, सरसतरपलाशपलाशवने, कूलंकषसरित्प्रोतसि, कु-
ण्ठितनक्षत्रधाभि, बलाकोमुहदि, विकासोन्मुखकेतकीसून-
सौरभ्यसंपदि, वर्मविरतिजातवनवराहशर्मणि, पथिकाङ्गना-
पमृत्यौ, जगदेकतोयकर्मान्तिके, वञ्चितपथिकसंचारे, विम-
लतरतारकाकारकरकासारशारधरणितले, निद्रामुद्रितमुरदुहि,
दरिद्रद्विषि, तृण्यातारुण्यरसायने, परिणतिमासेदुषि पयोध-
रानेहसि, संतानकाङ्क्षी धरणिपतिरमरपतिपूजां रचयितु-
मारेभे ॥

ततो महीपतिः स्नातानुलिप्तः सितकुसुमवसनधारी, बाष्पा-
ङ्गणमध्यमणिवेदिकास्थापितम्, अट्टिगोचरोच्छ्रायम्, का-
ञ्चनमयम्, उत्सर्पिभिरंशुभिः कपिशयन्तमन्तरिक्षावकाशम्,
हिरण्ययीरिव दिशो विदधानम्, अनिलतरलेन धरणिपति-
संतानाभावसंतापमिवापनुदता मध्वभागविलिखितम्, कल्प-
द्रुममञ्चरीकलितकर्णावतंसम्, करकलितधवलचामराभ्यामु-
भयपार्श्वगताभ्यामुर्वशीरम्भाभ्यामुद्भासमानम्, कमलकर्णिका-
गौरकायम्, कर्पूरधवलद्युतिमत्युन्नतप्रमाणमैरावतमधिरूढम्,
अन्तिकलक्ष्यमाणेन तैजसेन धनुषा दीप्यमानस्वदाहनम्,
पञ्चाङ्गागस्थितायाः सर्वसुपर्वाङ्गनावन्दितचरणारविन्दाया दे-
व्याः पुलोमजाया मन्दस्मितमधुरमङ्कुरितरागमनङ्गसर्वस्वमा-
ननमपाङ्गितया प्रेमरसवर्षिण्या कयापि दृशा स्मितविकसित-

कपोलमीक्षमाणम्, विश्वंभराविभवविलोकनविस्मयस्तिमितै-
रिव निर्निभैर्नैर्नैस्वरम्बरसरःपुण्डरीकवनमिव संपादयन्तम्,
त्रिभुवनप्राणकर्तृणा दुःसहसमरसरम्भजम्भकवन्धताण्डवसू-
त्रधारेण प्रबलनमुचिप्राणपवनपानफणिना मल्लसुरवधूविला-
पाचार्येण वृत्रासुरापसृत्युना निर्भरदितिगर्भनिर्भेदनुशंसेन
विरचितविविधगिरिपरिषदरुषा विघटितविलोमपुलोमवपुः-
होमबहुलरुधिरपूरमज्जनकेलिरसिकेन वञ्चायुधेन सनाथीकृत-
प्राणि शतमखमुद्रहता पताकापटेन कामपि कान्ति कन्दल-
यन्तमिन्द्रध्वजमर्चयितुमाससाद ॥

तदनु बहुलपरिमललहरीमिलितमधुकरकुलैः सकपूरधन्-
नजलसेकललितैः कमलकल्हारचम्पकमालतीकुटजप्रायैः कुसु-
मनिचयैरभ्यर्च्य पुरन्दरं परमया भक्त्या प्रणम्य पुरस्तिष्ठन्,
'भगवन्, भक्तवत्सल, पौलोमीवदनकमलमार्ताण्ड, त्रैलोक्य-
रक्षाधुरंधर, सकलसुरकोटीरकुसुममालामकरन्दवर्षसुरभित-
वरणारविन्द, देवदेव, देवेन्द्र, योजय मां कुलप्रदीपेन कुमारैण'
इति पुनः पुनः प्रार्थयामास । अत्रान्तरे केलिसयूरमुप-
लालयन्ती मयूरपालिका पुनरिभामार्या पपाठ—

‘अनुभव मयूर सौख्यं

तव हृदयं भवतु सान्द्रसंतोषम् ।

मेघोदयं बिलौजा

दिष्ट्या जगदवनहेतुमास्तुते ॥'

राजा तु तामुपश्रुतिमाकर्ण्य हर्षपरवशः, शुद्धान्तमुपेत्य,
देवीं विदितवृत्तान्तामकरोत् । देवी च जहर्ष तेन भर्तृवचनेन ॥

ततः शतमस्तप्रसादेन कतिपयदिनापगमे मणिमिव रोह-
णस्थली, निधिमिव भूतधात्री, विश्वमिव नारायणमूर्तिः,
विवेकमिव विद्या, गन्धमिव चन्दनलता, धर्ममिव स्मृतिः,
माधुर्यमिव इक्षुलता, विनयमिव अभिजातिः, अर्थमिव
सुकविसूक्तिः, अध्वरमिव त्रयी, त्रिभुवनकुशलाय देवी दधौ
गर्भम् ॥

सा वसन्तवनलक्ष्मीरिव किसलयं नयनसंवननमधत्त लाव-
ण्यम् । क्षितिपतिकुमारस्य गर्भगतस्य मुखप्रसादेनेव प्रसरता
पस्पृशे भृशं पाण्डिस्ता । तस्या दुष्टनृपवनदिधक्षया ज्वलि-
ष्यतो नृपकुमारज्वलनस्य पुरः प्रसृतं धूमकन्दलमुद्गमदिव
मुखेन आनीलचूचुकमराजत् कुचयुगलम् । अन्तःस्थितस्य
राजकुमारस्य सेवार्थं सविधवर्तिन्याः श्रियः पाणितरलितप-
द्मव्यजनपवनानुकारिणस्तस्याः पदे पदे प्रासरभिश्चासाः ।
यथा यथा गर्भगौरवेण भूरि स्नेदनिश्चितममुष्मत राक्षी,
तथा तथा लघुरभवद्दहिराजस्य निश्चिलभुवनभारभरणजो

निश्वासः । तस्या निर्भरगर्भावलोकनसमयेषु विमलकुचतट-
प्रतिबिम्बितमाननमन्तर्गतराजसुतनिषेवणाय ध्रियमाणमिव
लक्ष्म्या पुण्डरीकातपल्लमलक्ष्यत । भवनाङ्गणचक्रमासहापि
चसुरर्णववलयवेलाविहारमुदकण्ठत कम्बुकण्ठी । ह्नाम्य-
न्त्यपि भूषणवहने त्रिभुवनभारमुद्धेदुमचकमत कमलाक्षी ।
निर्भरगर्भस्त्रिजायास्तस्याः परिचारिकानिदेशेषु केवलं भ्रूल-
तैव चचाल । गुरुजनदर्शनेषु मनसोत्थातुमुदसह्यत । निशि
निशि स्वप्नेषु सा करकलितकनककुम्भमुखोज्झितेन वारिणा
दिग्गजैः क्रियमाणाभिषेकमपश्यदात्मानम् ॥

अथ परभृतपञ्चमसंदर्भदेशिके, मलयानिलबालसुहृदि,
तुहिनरुजोल्लाषकमलवने, मधुकरचषकायमाणवकुलकुसुमे,
वनलक्ष्मीमङ्गलमणिप्रदीपायमानचम्पकस्तवके समुन्मिषति
मधुमासे, आसेदिवत्सूषस्थानानि ग्रहेषु, निखिलभुवनाभ्यु-
दयनिदाने पुण्ये लभे, विबुधप्रार्थितोदयं गौरीव कार्तिकेयम्,
अविषङ्गप्रतापं विभातवेल्लेव विभावसुम्, वसूपमं सुतमसूत
देवी ॥

तदानीमतिसुखस्पर्शा मानुषलोकदुर्लभं तत इतो विकचरु-
र्गन्धमनिलाः । प्रदक्षिणज्वालावलिरनिन्धनापि अज्वाल
यज्वनां गृहे गृहे त्रेता । सकलभुवनाभ्युदयमङ्गल्यपटहाय-

मानेन मधुरगम्भीरेण स्वरेण पूरयत् आशाकुहराणि हर्षनिर्भरं
जगर्ज वारणकुलम् ॥

सुतजन्ममहोत्सवहर्षितो राजा वरुणेनाप्यदृष्टपूर्वाणि र-
त्नानि कुबेरेणाप्यक्षातचराणि मेरुकूटकोटिसंकाशानि धनानि
विततार ॥

अथ धर्मविदा पुरोहितेन सह नरपतिरवरोधान्तरं हर्ष-
परवशः पद्भ्यामेव गत्वा, कुङ्कुमपिङ्गलेन स्वतेजसा लिम्पन्त-
मिव भवनोदरम्, अवनिगर्भादुद्यन्तमिव लोहिताङ्गम्, अ-
ङ्गशायिनं मातुरर्मकं रोमाञ्चपुषा वपुषा निवेद्यमाननिर्भर-
हर्षो निमेषनिःस्पृहाभ्यां लोचनाभ्यां चिरं ददर्श । अथ नृप-
तिरपरिधिरिव पतङ्गो रुरुचे चिराय तृतीयादृणादुन्मुक्तः ॥

अथ समसमयताडितपटहशतपटुनिनदबधिरितभुवनम्,
अनवरतनटनचटुलवारयुवतिकुचतटपतितहारमणिनिकरतार-
कितधरणितलम्, उल्बणमदविकटकुटहारिकाकुचतटास्त्रिष्टस-
लज्जसामन्तचक्रजनितजनहासम्, उत्तिक्ष्प्यमाणकर्पूरधूलिप-
टलसुरभितवियदन्तरम्, सस्मितधरणिपालावेक्ष्यमाणक्षुद्रक-
टककुट्टिनीसमालिङ्ग्यमानजरत्नप्राजकम्, प्रमदभरप्रनृत्त-
पार्थिवलोकपरस्परास्फालितभुजमणिकेयूरचक्रकेङ्कारमुखरम्,
अतिबहुलविकीर्यमाणकुङ्कुमपांसुपुष्पिञ्जरितदशदिशम्, उ-

न्मुखकुञ्जवामनकराकृष्यमाणशृङ्खलकुलम्, उत्सवको-
लाहलसंकुलं रराज राजभवनाङ्गणम् ॥

ततः समुचिते दिवसे धर्मविदां वैदिकानां मध्यं गतो
नृपतिरात्मजस्य सकलभुवनकण्टकाभिचारमन्त्रं श्रीवेमभूष
इति नामधेयमकरोत् । आबद्धरक्षावलयभूषणम्, अहर्निशं
रक्षःकुलगोचराद्रक्ष्यमाणम्, अनुकलविजृम्भितैः स्मितैः अ-
मातृकुलस्तन्यदीनम् अबन्धुपरिलालनं वटदलशायिनं नारा-
यणशिशुमिव हसन्तम्, समधिकौत्सुक्यधात्रीकुलपरिवेष्टितं
कृत्तिकामध्यगतमिव कुमारम्, मालुरासन्नघातिन्या हृदयल-
म्बिनि हारतरलरत्ने प्रतिबिम्बितावयवतया सततपयःपानवा-
ल्लया स्तनान्तरमिव निरन्तरमधिवसन्तम्, पुनः पुनरा-
नननिहितचरणप्रतया मधुरमधुरं निजपादाङ्गुष्ठगङ्गारसमा-
स्वादयितुमाविष्कृतबालभावमिव पुण्डरीकाक्षम्, संलग्नजननी-
स्तन्यशीकरमिव दृश्यमानदन्ताङ्कुरमाननकमलमुद्वहन्तम्,
प्रथमसंजल्पिताविस्मरैर्विमलदन्तांशुभिरङ्कुरणमिव सत्यस्य
दर्शयन्तम्, बालशशिनमिव दिने दिने समेधमानमात्मजं
प्रतिपदमालोक्य पार्थिवो मुमुदे ॥

अकारणस्मितमनोहरम् आलक्ष्याविरलदन्ताङ्कुरम् अरु-
णाधरद्युतिरञ्जितम् आत्मजवदनकमलम् अजिघ्रदसकृदामी-

लितलोचनो जननी । धात्रीकराङ्गुलिमवलम्ब्य कृतवति पद्मद्वयं
क्षितौ क्षितिपालकुमारे, तमेवावलम्ब्य चतुर्भिः पदैश्चरितुमु-
पचक्रमे धर्मः । विरलपदविन्यासश्चरन्, मणिकुट्टिमगतमात्म-
प्रतिबिम्बमालोक्य सहविहारकौतुकी वयस्यधिया मुहुर्मुहु-
रायस्तद्वस्तः समाजुहाव ॥

अथ जन्मनस्तृतीये वर्षे गुरुरवनिभृतां गुरुवत्सलं गुरु-
धियं कुमारं गुरुभिरक्षरशिक्षामकारयत् । निसर्गसंस्कारनि-
र्मलहृदये तस्मिन्मन्त्रमसीव संचक्राम सकलः कलाकलापः ॥

ततः सकलभुवनभागधेयजीवातौ पञ्चमं वर्षमवतरति
कुमारे, भूयोऽपि देवी गर्भेण देवकीय पुण्डरीकाक्षमधस्त
माचभूपालम् । असूत च सकलसुमनःऋध्यप्रभावं जय-
न्तमिव इन्द्राणी, प्रथिततेजसं पावकमिव अरणिः, अमृत-
शीतलप्रकृतिं शशिनमिव अत्रिदृष्टिः, अविरतमहावीरसेवित-
मध्वरमिव त्रयी, प्रकटितपद्मोल्लासनं सुमाणिमिव विभातवे-
ला, द्वितीयं कुमारम् ॥

ताभ्यां च सहजतेजःप्रसराभ्यां धरणिपतिकुमाराभ्यां
त्रिसूर्यमिव भुवनमासीत् । क्रमेण चानतिक्रान्तशैशवौ तौ,
निखिलभुवनारुविद्यारुरोः पितुरेव करमुक्तपूर्वकाणि चतु-
र्विधान्यायुधान्यशिक्षेतान् । तदस्तौ प्राप्तयौवनौ सुरकारि-

शुण्डापीवरभुजौ, महोरस्कौ, वृषस्कन्धौ, सुवृक्षभक्ष्णोरु,
दृढप्रकोष्ठौ, समविभक्ताययवौ, सालप्रांशू, तपनाभिभावि-
तेजसौ, कुमारौ पितरमपि वपुषा व्यजेषाताम् ॥

पृथ्वीपतिसार्वभौमः पेहकोमटीन्द्रोऽपि चक्रवर्तिलक्षणोपेतं
ज्यायांसमंसलभुजं तनयमवनिभरणक्षममालोक्य, तस्मिन्नेव
आससञ्च चतुरर्णवमेखलाया धुरं धरण्याः । स खलु शान्ते
पितरि, चतुरर्णवमेखलां धरणिमुद्धृन्, कालानलसंतापितेन,
घोराक्षनिकूटताडनकृतद्राघिम्णा, निपीतकालकूटविषरसेन,
निजकरदण्डकोदण्डनिघर्षणजातशातिञ्चा, कृतेनेव कृतान्ताय-
स्कारेण, दर्शितस्थूलदन्तमण्डलेन मुखेनेव मृत्योः, मदकुम्भि-
कुम्भपाटनपटुता नखरेणेव शौर्यसिंहस्य, कलितकराळांशु-
केसरेण कर्णोत्पलेनेव कालरात्रेः खड्गेन महता खण्डिताशेष-
रिपुमण्डलः, दिक्पालेष्वपि पश्यदालिकं पुमांसम् अन्तरेण दु-
र्जयं कमपि नकलयन्, मार्ताण्ड इव महाकुलभूभृतां मौलिषु
पादमादधानः, पुनरपि भुवि प्रार्थनावतीर्ण इव पुण्डरीकाक्षः,
बहुविधदानप्रवर्तनेन कलियुगस्वञ्च धर्ममुल्लाघयन्, भुवनवि-
रावणयवनरावणबलविरामरामः, दिग्गजेऽपि सार्वभौमश्रुति-
मक्षममाणः, काननेऽपि खड्गविक्रमकथयाप्यसुखायमानह-
दयः, सकलमहीभृतामाधिपत्यमचलेन्द्रस्याप्यसहमानः, चन्द्र-
मसोऽपि राजशब्देन दूयमानः, आलेख्यश्रुतिपतिकलितैर-

प्यातपत्रभद्रासनपट्टबन्धचामरैरसृज्यमाणनयनः, चित्रपुरु-
 षमुखेभ्योऽपि जयजीवोक्तिमिच्छन्, इन्द्रादीनामपि लोक-
 पालाख्यथा स्पर्धमानः, कुबेराद राजराजव्यपदेशेन बलवद-
 भ्युसूयन्, पशुपतेरपि वृषकेतने प्रतिध्वजशङ्कामङ्कुरयन् ।
 स्वैरपदप्रचारकेलिषु चरणकमलरेखातपत्रचामराणि भुवो म-
 हादेदीपट्टबन्धचिह्नानीव दिशन्, हिरण्यदाने वदने वैकृतम-
 वापेति शार्ङ्गधन्वानं विमन्वानः, जीवनप्रदानसमये प्रकटि-
 तचापलवृत्तिरलं गर्जतीति तर्जयन्पर्जन्यम्, दर्शयति कन्याप-
 तित्वमिति बुधमबुधमाकलयन्, पुनः पुनर्ध्येष्मामनुवर्तत इति
 रोहिणीजानिमयजानन्, सततजलदुर्गवासीति प्रचेतसमचेतसं
 गणयन्, दुर्जन इव स्पर्शनेन विना न भवति जनैर्माया इति
 पवमानमवमानेन योजयन्, वारुणिसङ्कादपगतवसुरधः पत-
 तीति ब्रध्ने मुदं नबध्नन्, कठोरे खरारातिरणे त्रिपदनिवृत्तिः
 कृतेति रघुपतिवीर्यश्लाघां लघयन्, दुःसहकोपानलदग्धरि-
 पुपुरसहस्रतया देवस्य पुरत्रयदहनप्रशंसां चमत्कुर्वन्, भोगि-
 पतिरिव कलितक्षमाभरणः दुर्योधन इव कर्णानुकूलचरितः,
 नारायण इव सञ्चक्रनन्दकः, विधुंतुद इव सकलराजमण्डलम-
 हणनिपुणः, शब्दागम इव गुणवृद्धिप्रत्यययुक्तः, हेमन्त इव
 हैमवर्षप्रवर्तकः, प्रज्ञोन्मेष इव बहुधारणोचितः, चक्रवर्तिल-
 क्षणोपेतो दशदिगन्तविख्यातभूमा विजयते वेमभूपालः ॥

यस्य खलु यशोविन्दुरिवेन्दुः, प्रतापानलस्फुलिङ्ग इव
पतङ्गः, रूपनिर्माणद्रव्यकणिकेव कन्दर्पाकृतिः, दानाम्बुलेश
इव सागरः, भूपरिचारिकेव लक्ष्मीः, नर्मसुहृदिव धर्मः,
भुजाङ्गदमिव भूवलये च विभाव्यते । यस्य खलु श्वलमणि-
कुण्डलकोटिस्त्रिचितनिस्तुलमुक्ताफलशिशिरकरकिरणचन्द्रिका-
शीतलं मांसलांसतटमणिपर्यङ्किकामध्यमध्यासीना दुर्विषह-
विषज्वरवेदनाविपणिफणिपतिफणापटलदुरासिकादुःखमत्यज-
दन्तन्यसाधारणी भगवती भूतधात्री । यस्मिंश्च परिपालयति
वसुन्धराम्, वासवधनुषि वर्णसांकर्यम्, वत्सीकेष्वहिमयम्,
वारणवदनेष्ववग्रहयोगः, वारिदेषु जीवनभ्रंशः, ग्रहेषु वृषाति-
क्रमः, यतिषु परदर्शनम्, कुवलयेषु दोषोच्छ्वासः, सृगयुषु रौर-
वपशानुसरणम्, इभकर्णतलेषु तरलता, सरसीषु विपक्ष-
क्षोभः, चन्दनेष्वात्तगन्धत्वम्, पद्मेषु राजप्रतिकूलता, पद्मगेषु
द्विजगुरुद्वेषः, भ्रमरेषु कुसुमेषु भ्रान्तिश्च भवति ॥

तस्य च साक्षादुपेन्द्र इव सहस्राक्षस्य, अनुजन्मा वर्णव्य-
वहारानिर्णयनिपुणः, सम्यगुपयोक्ता षाड्गुण्यस्य, रश्मित-
प्रकृतिः, धर्मधवलचारित्रः, साहित्यसंगीतजीवानुः, वीणावे-
णुवादनप्रथमसंप्रदायः, विद्वन्मणिनिघर्षणनिकषः, शंकरचर-
णसरसीरुहपरिचरणषट्चरणः, रिपूयुवातिकपोलस्थलीभरकत-

तादृक्प्रभाशन्तिनिदाघतपनः, प्रज्वलता प्रतापैर्वेण शोषय-
 न्विषक्षक्षितिपतिकीर्तिक्षीरोदाम्, अप्रणमतामाशापतीनां शा-
 सनपत्रिकाभिष विधृतबहुपुद्गलाक्षरामसिपुत्रिकामुद्बहन्, शीत-
 करदीधितिशुचीनि त्यागध्वजांशुकानीव यशांसि दिगन्तरेषु
 संचारयन्, महीपतिवक्रमौलिमहानीलचूडामणिलुतिमयीभिः
 शासनपत्रिकां रञ्जयन्, पारीणः कलानाम्, प्रथमः समी-
 क्ष्यकारिणाम्, प्रष्टः सांयुग्मिनानाम्, आदिर्विदग्धानाम्, अग्ने-
 सरो रसिकानाम्, अपश्चिमः शूराणाम्, अपमृत्युरधर्मस्य,
 कुलगृहं विद्यानाम्, कूटस्थः स्थूललक्षणां, घण्टासरणिः
 सत्यस्य, विषाणिः पुण्यपण्यस्य, तरणिरहानतिमिरस्य, अरणिः
 शौर्यज्वलनस्य, सृष्टिर्दुर्मदरिपुद्गिरदानाम्, अध्यायतिथिर-
 स्त्रविद्यानाम्, प्रणवः प्रज्ञोपनिषदः, मन्दरः श्रीसमुत्थानस्य,
 कनकशैलः क्षमाधरणस्य, प्रथमगिरिः प्रतापतपनोदयस्य,
 श्रीपर्वताश्रितितसिद्धीनाम्, हिमालयः सर्वमङ्गलोद्भवस्य, जा-
 गतिं चतुर्भुजप्रभावो महाभुजो माचभूपालः ॥

यस्य च पुनरङ्गनामनःप्रियंभावुकभावस्य सार्वभौम-
 स्यापि न स्पृशति मदो मानसम् । यश्च सर्वभुवनवन्द्यः पर-
 मेश्वरोऽपि वृषभुपरि करोति । यः पुनरासादितारिचक्रः पुरु-
 षोत्तमोऽपि न भवति वृषविरोधी ॥

तेन खलु दुरुत्सहप्रतापेन शरत्समय इव सक्त्रिणा, दुःसह-
हेतिस्फुरणेन पशुपतिरिव फालनयनाग्निना, मदकरिकुम्भस्थ-
लीपाटनपटुना सिंह इव नखरेण, महाकुलभूभृत्पक्षपणदक्षेण
वासव इव वज्रायुधेन, मनोरथफलसंपादकेन कुबेर इव
निधिना, समग्रगुणप्रसूतिना भ्रात्रा व्यद्योतत वेमभूपालः ॥

तस्मिंश्च शासति धरणिमण्डलम्, कदाचिज्जलधरपङ्क्त्यो-
षेण दिवमहिमकरपादसंचारयोग्यां वितन्वन्, धनाना-
मिव पार्थिवानां दिशि दिशि पत्ररथप्रचारकलकलान्कलयन्,
वैद्युतानलदाहभस्मीकृतानिव पाण्डुत्विषः पयोदान् प्रदर्श-
यन्, प्रावृषि विडौजसा विचति संचार्चमाणानां मेघवाहानां
तत्करपटुकशाघातस्फुटितैः शोणितबिन्दुभिरिव बन्धुजीवैः
क्षितितलमलंकुर्वन्, दावानलस्फुरणाय सुसुरानिव सप्रच्छद-
कुसुमपरागान् प्रतिवर्तन् प्रविकिरन्, तत इतस्तरलमरालपक्ष-
विक्षेपैर्दुर्विषहवज्रानलमहोष्मसंतापितां द्यामिव वीजयन्,
मण्डूकवाग्बन्धनमान्त्रिकः, मालतीपुष्पधिरतिजरागमः, सूर्य-
कान्तपावकसमिन्धननाडिधमः, सौदामिनीनृत्तकालावधिः स-
माजगाम शरत्समयः ॥

स्फटिकशुचिसलिलपरिघौतमपगतधनमलमातपस्पर्शि हं-
सधवलमम्बरमातन्वती रजकीव शरददृश्यत । पाकवशवि-

शीर्णविशाशास्मलितरुतूलराशिदेशीयानि विततवियदुरगानि-
मोक्षकलविभ्रमाणि तत इतो बभ्रमुरभ्रमुपतितनुधाम बि-
भ्रति सरदभ्राणि । प्रथममधिकजीवनेषु विरचितविद्वत्तयः,
पश्चात्परित्यक्तसारेषु पयोदेषु वेश्या इव न तस्थुरस्थिररुचयो
विद्युतः । आदौ रजस्वलानामनन्तरमम्बुधरमणिकुम्भाम्बुसंभृ-
तलपनानां पश्चादच्छाम्बरान्तरितचन्दनपाण्डुपयोधराणामा-
शयोषाणामुपरि पूषा रुचिं बध्बन्ध । सरवि विरतिभाजां
बिन्दुशेषाणि निर्गमद्वाराणीव धारावारामदिद्युतन् द्युतलमविरलं
रजनिशुक्तिमुक्ताफलसदृक्षाणि ऋक्षाणि ॥

तस्मिंश्च शीर्यमाणजलदवीर्ये, ताम्यत्तटिति, गर्हितबर्हिण-
मुदि, वर्षाभूहर्षकर्षिणि, मदमन्धरसिन्धुरे, बन्धुजीवजीवासौ,
विकस्वरविवस्वति, शुचिशशलक्ष्मणि, द्योतमानज्योतिषि, गु-
च्छत्कुम्भि, कुण्ठिताखण्डलकोदण्डे, दण्डयात्राव्यग्रसमग्रभूभृ-
ति, सारसरसितसारसरसि, चातकमोदघातुके, कन्दलद्रुहि,
कान्दिशीककदम्बकुसुमसंपदि, भृङ्गमनःप्रियप्रियके, कुट्मल-
रेचितकुटजे, प्रोहामशुमणिद्युतियोतितद्युतले, संकुलकङ्कारत-
ल्लजसौरभ्यसुहृदि, संवर्तिकावलयशालिकुवलये, नीराजनम-
ल्लविराजमानवाजिनि, व्याकोशकाशे, सप्तच्छदकुसुमरजश्च-
यच्छन्नहरिति, चामीकरवर्णकर्णेजपशालिकणिशकपिशितशा-

लेयसीमनि, सिन्धुपुलिनरिरंसाकुलकलहंसे, तरुणतामरसहा-
रिवारि, परिणतश्यामाकमङ्गलदर्शनजाङ्गलक्षेत्रे, कर्दमक्षयिणि,
माद्यदुक्षिण, मोदमानकुमुदसमुदयधवलितदिशे, शीफरक्षेफा-
लिकामोदवासितनिर्झाये, पक्वित्रमत्रपुसफले, फालिनीपरागभृ-
ति परिणमति शरत्समये, नरपतिरलधुना दण्डेन दिग्विजय-
कौतूहली गन्तुमुदमनायिष्ठ । बाह्यालीमिव महीमतिजवनतुर-
गखुरशिखरक्षुण्णां विरचयितुमचकमत । आत्मीयहृदयखुरद-
लितभूतलपरागभूतिभिरभितो धनमदपिश्याचिकां प्रशमयितु-
मियेष ॥

अथ नरपतेर्दिविजययात्रामुद्घोषयन्ती गभीरभैरवं रराण
भेरी । ततो मदपरिणतिविहृतिसहर्षहेरम्बदशनकुलिशकोटि-
साटोपभियमानहाटकगिरिकूटरटनरीढाकरेण, युगविगमक्री-
डदादिमघोणिविकटघोणाकोणघोराहतिधुमधुमायमानरसातल-
कुहरघोरघोषभीषणेन, प्रबलसुरविपक्षाध्यक्षवक्षःस्थलदलनद-
क्षस्वरतरनस्वरनस्वराधुधनिष्ठुरगलघर्घरनिर्घोषकटुना, चटुलत-
टिदण्डताडनरसितसजलजलधरधीररवावधीरणाधुरीणेन, स-
मररसोत्फण्ठचण्डिकागर्वशस्त्राशस्त्रिचतुरकासरासुरकण्ठचण्ड
क्ष्वेडाग्रीढाकरेण, संवर्तताण्डबोक्कण्डखण्डपरशुकरतलतरल-
नोडुमडमरुडत्कृतिनिकृतिमुखेन, कठिनपृथुधनुरटनिघट-
नकृतलुठनगुरुगिरिनिकुरुम्बस्कारशिलापटलपरस्पराघातस्फा-

यमानध्वानभङ्गिभयंकरेण, मधनसमयमन्दरगिरिकन्दराघा-
तक्षुभितकलशजलधिकलोलघनास्फालनस्तनितस्थौल्यस्थगनप-
टीयसा, मदिरामदहर्षणसंकर्षणकठिनहलहठाकर्षणविचलित-
कालिन्दीतुङ्गतरङ्गकूटकोलाहलगर्वसर्वकषेण, वनुजपुरश्रितय-
निर्मन्थनिर्गत्यरमृडटढभुजकूटकुण्डलितसुमेरुकोदण्डटंकृति-
विभ्रमसम्राज्ञाचारिणा, ब्रह्माण्डकबलधस्मरेण सुमहता मुहु-
रुदहायत संनाहपटहघोषेण । किंच, अश्रुतपूर्वरवभयोन्मुक्तह-
रिदिभघटाकटुगर्जितैर्विरचितद्विवेचन इव दिक्षु, गम्भीरकलो-
लरसितैरुपचरित इव जलधिषु, वैजयन्तचन्द्रशालाहृतदिव्य-
दुन्दुभध्वनिभिः कृतहस्तावलम्बन इव दिवि, चक्रवालधर-
णिधरप्रतिश्रुता प्रत्युद्यात इव भुवनान्तेषु, कूलंकषपूरभोगव-
तीवारिकलकलैः कृतातिथ्य इव पातालसीमनि च बभ्राम
नृपतिनिर्याणशंसी निस्साणनिनदः ॥

तदा महामालो राजगृहद्वारि हस्तिपकैरानाययामास घन-
संघातमिव करिरूपेण परिणतम्, अञ्जनगिरिमिव कुञ्जर-
त्वमुपगतम्, कज्जलमलिनया कायकान्त्या ककुभां चक्रवा-
लमाविलयन्तम्, अविच्छिन्नमदजलधारं सनिर्झरोद्गारमिव
विन्ध्यगिरिम्, प्रतिभटदुर्गाण्येवं पांसुपेवं पितृष्मीति स्वहृ-
दयनिश्चयं सूचयन्तमिव करेण पुनः पुनरवनिपरागमादाय

विकिरन्तम्, विगाढमदतापज्वरातितिक्षयेष अन्यस्य करिणः
 सार्वभौमशब्दयोगपरिभवेनेव पुनः पुनर्विमुक्तशूकारम्,
 वियन्नदीकमलसृणालजिघृक्षयेष बहुशः शुष्ण्वादण्डमुत्क्षि-
 पन्तम्, अनवरतोज्झितैरुपरिकरशीकरासारैः पत्युः प्रता-
 पतपने प्रकाशयति महीं किमनेन निष्प्रयोजनेनेति दिन-
 करतेज इव निर्वापयन्तम्, अभिविञ्चन्तमिवात्मानमस्त्रि-
 लगजाधिपत्ये, संततपातिना दानाम्भसा दुःसहमदज्वरविली-
 नस्यात्मनः क्षरणमिव सूचयन्तम्, पुरतः प्रसर्पता कर्पूरस्त्र-
 ण्डत्विषा दन्तकाण्डमहसा भ्रमैकदन्तमेकदन्तमिव हसन्तम्,
 कल्पान्तघनाघनघटारटनकटुना स्फुटितजगदण्डभित्तिना कुल-
 गिरिकुहरपूरकेण कण्ठगर्जितेन भाषयन्तमिव धरणिधरगुहा-
 शायिनः सिंहान्, असकृदुत्क्षिप्तेन लोलाग्नेण करेण भोगे-
 च्छया कपिलादीनां करिणीनामाकारणसंज्ञामिवारचयन्तम्,
 विविधगिरिवप्राघातकलितायासं संवाहयन्तमिव विषाणमेकं
 द्राघीयसा हस्तेन पुनः पुनरावेष्टयन्तम्, अन्तरान्तरा मद-
 परिणतिव्याजेन महीतले शितदशनलेखिन्या स्वामिनो
 विमतनृपविजयकीर्तिगाथामिव विलिखन्तम्, अविरतत-
 रलकर्णतालपवनैः स्थूलपदन्यासवेदनामिव मेदिन्या व्यप-
 नयन्तम्, प्रज्वलयन्तमिव भर्तुः प्रतापानलम्, गम्भीरेण
 गर्जितातोद्यरेण कलितकलापचण्डातकानि गृह्णित्वाण्डिम-

ण्डलानि अकाण्डे ताण्डवयन्तम् , प्रतिगजरसितशङ्कया
 दिम्बिजयथाप्रापटङ्गनिनदमतरलकर्णमाकर्णयन्तम् , पद्मासन-
 सनाथमधिगतपृथुलदन्तमुक्तास्तम्भमरदितमणिपूर्णकुम्भमावा-
 समण्डपमिव श्रियः , प्रतिक्षणकुण्डलितकरतया सकलभुवन-
 धौरेये वर्तमाने भर्तरि किमनेनालीकभुवनधुर्यतादुर्विदग्धेनेति
 भयकृतभोगपरिवेष्टनं फणिपतिमिवोद्धृत्य दर्शयन्तम् , निरन्तर-
 निहितसिन्दूरपरागरञ्जितशिरसम् आलम्बवालातपारुणशृङ्ग-
 मञ्जनगिरिभनुकुर्वन्तम् , स्थूलशिरोलम्बया नक्षत्रमालया
 मन्दरगिरिमिवोपरि विलसच्छायापथम् , असकृदाकम्पितम-
 स्तकतया भूयसीषु समितिषु स्वभर्तुर्भुजापदानं स्मृत्वा स्मृत्वा
 कृतशिरःकम्पमिव श्लाघमानम् , अभ्यर्णमणिकुट्टिमलसंक्रा-
 न्तप्रतिबिम्बतया दुर्वहस्वभारभरणदूनस्य फणधरसार्वभौम-
 स्य साहाय्याय विभज्येवात्मानमवतारयन्तम् , अतिदूरप्रसारि-
 तशुण्डतया स्वकुलपरिपन्थिनां सिंहानामावासदानजातागसः
 कुलभूभृत इव आक्रष्टुमभिलषन्तम् , उपरि विसर्पिण्या उन्नत-
 देहप्रभवया प्रभया गगनचराभिसारिकाणामभिसरणनिशामि-
 वाकाण्डे घटयन्तम् , अन्तरिक्षेऽपि मन्दाकिनीसर्खा कालि-
 न्दीमिव प्रवर्तयन्तम् , प्रथीयसि सत्यवग्रहे परनृपतेजःप्रश-
 मायेव मदसर्षदुर्दिनानि बध्नन्तम् , जिह्वापरिवृत्तिशाप-
 कृतं निगीर्य हृषा विभावसुमविषह्यमदोष्मध्याजेन विसृजन्तम् ,

विशङ्कटकरटकटाहघनीभूतमदधुनीस्रोतःप्रमुक्तिमिः कालिन्दी-
सहस्राणीव कल्पयन्तम्, उभयपार्श्ववल्ग्विवर्णकम्बलमिषा-
दैरावतविजयोद्गमनेच्छया व्यूढपक्षमिवोपलक्ष्यमाणम्, सज-
लकरकानुषङ्गं प्रपातगृहमिव मधुलिहाम्, परिचितकान्तारागं
रङ्गमण्डपमिव वीरलक्ष्मीविलासनृत्तानाम्, उपलब्धवारि-
स्थितिं पर्जन्यमिव गर्जितोत्पादनस्य, प्रकटितकूर्मरूपं कृष्णम्,
समुत्सारितभूभृच्चक्रं पृथुम्, प्रभूतदानवारिहारिणं वृद्धश्रव-
सम्, प्रकाशितपद्मस्फुरणं तीक्ष्णकरम्, अधिकाननशोभि-
नं महाकुञ्जरम्, विष्णुमिव सुदर्शनशङ्खधारिणम्, कृत्तिवास-
समिव कृतदर्पकान्तम्, कौरवस्थानमिव निदुरधितशोभम्,
सद्भास्वणमिव अनुभूतनानाहवशस्त्रम्, धूर्तमिव स्वीकृतशुण्डा-
पानम्, राजानमिव प्रकटितसदारक्षम्, आहवकोलाहलं नाम
वारणेन्द्रम् । यः खलु गर्जेद्यदि, परिभूयेत प्रलयपर्जन्यको-
टिविस्फूर्जितम् । शतकोटिसारेण दन्तयुगलेन परिणमेद्यदि,
भजेत वल्मीकभङ्गिममरालयः । सुमहता शुण्डादण्डेन ताड-
येद्यदि, शतधा दलेद्वसुधातलम् । मधुकरायन्ते यदि वारिदाः,
तैरपि संवत्सरसहस्रं निपीयन्ते यद्यपि न शुष्यन्ति यद्दान-
जलानि ॥

ततः प्रलयमहोदधिरसितगभीरभेरीरवभरितहरिदाभोगम्,
अम्बरसललुठितकेतुपटताडितवारिधरपटलम्, अतिनिबिडादौ-

कितमुमटकरकलितकरवालकरालमयूखविसरधूसरितवासरम्,
 अविरतवल्लानचटुलवनायुजतुङ्गतुरङ्गस्वरसुरशिखरकुहालप-
 तनभिदेलिमभूतलभूरिधारालधूलीचुलकितरोदोऽन्तरम्, उ-
 त्कटमदकरटिधटाकरशीकरासारदर्शिताकालपर्जन्यविभ्रमम्,
 अतिसाहसिकप्रासिकप्रसरसारनासीरम्, सागरसलिलमिव
 चलितपृथुलहरिपरम्पराकुलितम्, आरामवल्लयमिव अने-
 कशतप्रासगहनम्, अच्युतायोधनमिव प्रसृतपाश्वजन्य-
 घोषमुखरितदिगन्तरम्, झयनगतकामुकीहृदयमिव स्वपता-
 कान्तेन समाकुलीकृतम्, नृत्तास्थानमिव सततदृश्यमान-
 सर्वलास्यम्, अनूपस्थलमिव बहुतृणसानिबिडम्, अनवधि
 वलमथनदिशमभि बलमुदचलत् । प्रचलितमुमटपरिषदसिल-
 ताविस्रमरकिरणविसरव्याजेन रजनिलोपेऽपि विद्यति जजा-
 गार तिमिरलेखा ॥

ततः कुलगिरिचक्रवालकुहरपरिक्षुभ्यदात्मीययशःश्रीरोदपू-
 रकेनपिण्डचारुणा, सिभुवनपुण्यद्रुमपुष्पस्तवकेन, रिपुकमलौ-
 छासविरतिमृगाङ्गबिम्बेन, खङ्गरुचिकलिन्दतनयाबालपुलिनम-
 ण्डलेन, सैन्यसरःपुण्डरीकेण, प्रातिमटवल्लजलाधिमथनसमया-
 हृतामृतकलशकान्तिना, गगनशुकशकुनाण्डविभ्रमेण धवलात-
 पत्रेण द्योतयप्रम्बरतलम्, बहुनरपतिभुजशिखरारोहणावरोह-
 णायासस्वेदिनीं मेदिनीं नीहारांशुशिशिरमंसस्थलमारोप्य चा-

मरानिलदानेन समाश्वासयन्, अविरलमदप्रसन्नवर्णं विन्ध्य-
गिरिमिव गन्धकरिणमाहवकोलाहलमभिरूढः, परिसरविष-
लवतिजवनहयसुरमुखक्षुण्णाक्षितितलधूलिनिङ्कुरुम्बेण जम्बा-
लयजम्बरसरिदम्भःसमुदयम् अवनिपतिः, अतिमहता बल-
समुदायेन परिवृतो नगराभिरगात् ॥

अलघुबलभरभरणविपन्नपन्नगपतिशिरोसि, चलितधरणी-
धुन्ति, निरन्तरमुपरि समुज्जिहानैरधः पतयालुभिश्च रजोभिरे-
कमहाभूतमयानीव सर्वाणि जगन्ति संजज्ञिरे । सरभसचलि-
तरथशतपक्षक्षतक्षितितलकलितजनिः, जरठशशोर्णाधूसरा, ज-
गद्गुदरन्भरिर्धूलिरुदजिहीत । मन्दाकिनीप्रवाह इव मराली-
पक्षपालिभिः, चामरालीभिरराजत राजन्यलोकः । अजनि-
षत करिकरटकलिन्दकन्दरेभ्यो मधुकरकुलकालानि मदजल-
फालिन्दीसहस्राणि । सिन्धुराशिरोविकीर्णैः सिन्दूरेणुभिरका-
ण्ड एव ब्रह्मन्धिरे बन्धूकलोहिन्यः मन्थ्यायाः संपदः । स
खलु सेनानिकायः समुद्भासितपिनाकः शंकर इव चकासा-
चकार । चलितपृथुलहरिषोषमुखरितदिगन्तरः संवर्तजल-
धिरिव तूर्णमूर्णनाव दश दिशः । प्रचुरहरिकुलारावपरुषो
वर्षावासर इव ततान धूलिकदम्बकोलासम् । परिणतकरभक-
ण्ठरुहकपिशः ककुभां चक्रवालं परितः परितस्तरे रजः-
स्तोमः । स खलु धरणिपतिरिव धवलातपत्रच्छायासु संच-

चार । वत्पयप्रवृत्त इव मातङ्गयुवतिसङ्गमङ्गीधकार । मधु-
कर इव करिकरदमदपयसि पपात । कपिरिव कदलिकावनेषु
वध्राम । जङ्गुरिव मन्दाकिनीस्रोतांसि चुलकयाञ्चकार ।
वन्मत्त इव वायुवशेन चस्त्राल । राहुरिव राघिमण्डलं जग्राह ।
त्रिविक्रम इव त्रीणि जगन्ति चक्राम । किञ्च, दाशरथिरिव
आरचितसागरलङ्घनो लङ्कापुरयुवतिशृङ्गारभङ्गमकरोत् । रा-
वण इव प्रशमितसूर्यभानुर्वीर्यः कैलासस्थानमाचक्राम ।
अगतस्थ इव आचान्तसिन्धुर्विन्ध्यागिरिमधश्चकार । अपि च,
धूलिरित्वरीयसंजातविविधवर्णसंयोगा, जन्मभुवमुत्सृज्य दिशि
दिशि कामतो वध्राम । क्रतुमतीव मालिनिताम्बरा स्पर्शनेन
शुक्ल दूरे चचार । अभिसारिकेव कृतान्बरावकुण्ठना रुधि-
भर्तारमभिससार । क्वचित्समक्षद्वृताम्बरा कृष्णा दुःशासनम-
नसि भीमसेनाक्रमणभयमुत्पादयामास । क्वचिदचलोद्भवा
गौरी महासेनानुभावप्रकाशनकारणं दिगम्बराश्लेषणमकरोत् ।
क्वचित्सत्यधसंचारिणी रोहिणी उवाह गर्भे नीलाम्बरम् ।
संवर्तसमयसंनद्धमानपर्जन्याटोपतर्जनचतुरगर्जाङ्गम्बरैर्न्यक्कु-
तदिक्किरिगरिमभिः करिभिः करशीकरासारधारभिः शमया-
ञ्चकिरे चक्रीवदङ्गरुहधूसरत्विषि रजांसि ॥

एषे प्रचलति बले, सततं परिपार्श्ववर्ती, समुत्तुङ्गमातङ्गा-
धिरुदः, सरससारस्वतसुधास्यन्धिवदनेन्दुः, सकलशास्त्रपार-

दृष्ट्वा, नर्मोलापकुशलः, स्वामिहृदयवेदी साहित्याराममाधवो
 माधवः सविनयमानन्दग्रन्थिलया गिरा राजानमुवाच—
 'पश्यतु महाराजः; प्रथममिव भवति पञ्चमं भूतमुत्पत्तिष्णुना
 पांसुपटलेन । नूनमनेन रणुकाजन्मना क्षोभितानि भयेन
 क्षत्रियहृदयानि । प्रत्यमदलितैलापरिमलमुचि भवमुत्तां मद-
 स्त्रोतसि प्रस्त्रलन्ति पदे पदे पादातानि । एषा हि राहुजिह्वैव
 सकलराजमण्डलमङ्गलालसा, समुचिते पर्वणि प्रचलिता पृ-
 तना । इयमपि भवतः पतिप्रेम्णा बहुलरजोमण्डलनिभेन
 धारयतीवातपत्रं धरित्री । एतदनवधिबलमनालोच्य कतिपया-
 क्षौद्रिणीपरिमितकुरुपाण्डवसैन्यवर्णनक्रियाभूमिहारेण निर-
 र्थकमेवायासमतिमहान्तमनुबभूव भगवान्पाराशर्यः॥ पृथुभरत-
 भगीरथातिरिक्तमप्रसिमं हि तेजस्त्वदीयम् । अन्य एव भवा-
 नधरितपूर्वराजन्यचक्रचरितो निसर्गसंस्कारनिर्मलहृदयः स-
 र्वसुपर्वातिरिक्तमहिमा महाभागः । त्वदन्ये तु विपरीतवृ-
 त्तयः क्षितिलवलाभगर्वग्रन्थिलहृदयाः स्वाभाविकस्मयापस्मा-
 रविस्मारितविवेका महीपतयः । ते खलु सत्यसि राजशब्दे, न
 भजन्ति सतां गोष्ठीम् । संजातेऽपि धनाधिप्लवे, सन्निधिक-
 लने न फलन्ति । संनिहितेऽपि सार्वभौमभावे, सकृदपि न
 मुञ्चन्ति दानजलम् । अभिषेकजलाप्लावादिव सततमुपयान्ति
 जाड्यम् । प्रतापानलधूमोपकटदृष्टय इव न दीर्घं पश्यन्ति ।

शलभा इव न जानन्ति तेजस्विनां प्रभावम् । वात्यामरुत-
 इवोद्विक्तरजसः क्षुभ्यन्ति । रसातलविभागा इव कञ्चुकिसह-
 स्त्रेण पश्यतां भयमुपजनयन्ति । गोपतित्वमासाद्यापि, वृष-
 इति नाम न वाञ्छन्ति । चार्वाकमतानुसारिण इव न वध्नन्ति
 परलोकबुद्धिम् । व्याधा इव द्विजकुलदूषका रौरवपदमनुस-
 रन्ति । तेषामविरतविधूयमानचामरानिलशमित इव न स्फु-
 रति ज्ञानप्रदीपः । अपि च, ते अहंकाररक्षोनिवासवृक्षाः,
 अक्षय्यनिधानरक्षापिशाचाः, स्फुरितमणिभूषणपुञ्जमञ्जू-
 षिकाः, विविधधनमदविकारनाटिकादर्शननृत्तशालाः; तथा
 च प्रकटितपृथुस्तम्भा निलया इव अनृतस्थ, सततजलप्रकृ-
 तयो नदा इव क्रौर्यनक्राणाम्, स्वीकृतस्थूलकराः करिण इव
 मदान्धाश्च भवन्ति' इत्येवमादीनि तद्वचनानि समाकर्ण्यन्
 जगाम ॥

ततः प्रथमस्य पयोनिधेः प्रतीरभुवमनैषीत्पृथ्वीं पृथिवी-
 पतिः शृतनाम् ॥

इति श्रीमहाकविसार्वभौमस्य वत्सकुलतिलकस्य

महाकवेरभिलवभट्टबाणस्य कृतौ

श्रीवेमभूपालचरिते

तृतीय स्कन्धः ॥

चतुर्थ उच्छ्वासः ॥

अनन्तरमञ्जनगिरिकूटपटलरुचिपाटवरैः कुपितकलशभ-
 वहुंकारनिपातिततद्दृषद्दृढजगरभोगभीकराकारैर्जनमेजयराज-
 सर्पाध्वरहठाकृष्यमाणफणिकुलनिबिडपातिभिरुद्धुरध्वनिभिरु-
 ह्रोलैः कलोलैर्मुस्वारितहरिदन्तरम् , जमन्दतरमन्दरपात-
 शकलितैरस्थिभिरिवात्मनस्तत् इतस्तरङ्गिरसंस्थैः शङ्खकुलैः
 संकुलान्तरम् , अनिलबलचलितप्रतीरकेतकपरागभूतिभिर-
 गस्त्यमुखोच्छेवणीभूतात्मपरिशुद्धये स्नानमिवाग्नेयमाधरन्त-
 म् , उत्तुङ्गतरङ्गझाटलुठितफणधरमण्डलमूर्धन्यमणिमहःपुष्पर-
 श्चित्तान्तरतथा हरगरप्रदानकल्मषितमात्मानमिव शोधयन्तमा-
 शुशुक्षणिना, सलिलपानपरिणतैरम्बुधरकदम्बकैरौर्वानलधूम-
 भ्रममुपजनयन्तम् , बलिभवनवल्मीकविवरविभ्रमैर्वहणराजम-
 यूरच्छत्रच्छविभिर्जलदेवतानाभिश्चक्रोपमेयैरावर्तमण्डलैरधि-
 करामणीयकम् , त्रिदिवगतपरिजातविरहशोकादिवारब्धभूरि-
 निश्चमनम् , वारुणीपरिचयपातकप्रज्ञमायेव कृतगङ्गावगाहम् ,
 सुरासुरचलितमन्दरभ्रमणसंस्तवेनेव प्रकटितबहुभ्रमम् , अ-
 नुद्धृतकल्पवृक्षवनमिव संक्रान्तैस्तटकहतकच्छायामण्डलैः, अन-

पङ्कतामृतविलसितमिव फेनपिण्डसंततिभिः, अविरहिताप्स-
 रोगणामिव जलदेवताभिः, अनपेतकालकूटमिव नभःप्रतिबि-
 म्बेन, श्वित्रिणामिव जलदयूथेन, रोमशमिव शैवालमञ्ज-
 रीभिः, सिरालमिव विद्रुमविटपपरिपाटीभिः, पूर्तं सगरस्य,
 मथनकलशममृतस्य, गौष्ठीनं सुरभेः, आकरं कौस्तुभस्य,
 वारिश्चभ्रमभ्रमुपतेः, अभ्यवहारस्थानमौर्वस्य, आयुष्यभि-
 षजममराणाम्, अभिवेकतीर्थमादिवराहस्य, विहारकच्छं कुह-
 नाकूर्मस्य, प्रबलरयप्रभञ्जनभञ्जनोत्क्षिप्ताभिर्मुहुर्मुहुर्हृषीक-
 नाभिरम्भःप्लुतिभिरसत्यपि संवर्ते सकलभुवनाप्रावनसंरम्भ-
 शङ्कामुपजनयन्तम्, अम्बरशैवालिनीमालिङ्गितुमिवाभिलष-
 न्तम्, अन्तर्निद्राणनारायणशयनमहानागवदनसहस्रनासानि-
 कुञ्चनिष्ठधूतस्यूतनिश्चासपवनान्दोलितमिव सततचलितसलि-
 लम्, कश्चिद्गङ्गां कचन पतङ्गात्मजाम् अन्यत्र तर्मदाम् अप-
 रत्र गोदावरीम् इतरत्र सरस्वतीं परत्र कवेरकन्यां च प्रति-
 क्षणं तरङ्गाधरदानेन प्रीणयन्तम्, अधिकतरङ्गितप्रान्तमन्त-
 रीयमवन्त्याः, संनिहितानन्तशिखामणिप्रदीपं शय्यागारमसुर-
 रिपोः, अनेकसिन्धुजप्रवाहभरितं मन्दुरावसथमुच्चैःश्रवसः, ब-
 हुतिमिशकुलनिषिद्धवनं रक्षादुर्गं महीभृताम्, संततघनध्वनि-
 मुखरं रङ्गमण्डपं लहरीताण्डवानाम्, पातालपरण्डवण्टापथम्,
 पयोधरपानीयतटाकम्, महेश्वराभरणमञ्जूषाभाजनम्, अम-

रदुमाङ्कुरपालिकापात्रम्, मायाशकरदायादमीनकुलगृहम्, अ-
रहितशङ्खचक्रं कृष्णम्, परिचितपृथुलहरिकुलं वाहिनीनायक-
म्, पृथुलोभचयविधूससलिलं महाक्रोडम्, प्रकाशितसोममहो-
दयं सवनम्, आराममिव अधिगतशठकद्रूपशोभितम्, सुर-
तव्यासकिन्नमिव बहुमणितरणम्, दिवसमुखमिव उल्लसद-
हिमकरम्, अरण्याभोगमिव अधिकपोतप्रचारम्, सुयोधन-
मिव भीमकृतोरुभङ्गम्, अयद्रथमिव स्वीकृतसिन्धुभोगम्,
शंकरमौलिमिव समाश्रितचन्द्रभागम्, मैनाकमिव सदानी-
राश्रितम्, प्रसाधितमिव ऊर्मिकावल्लयोद्भासितम्, वण्मुखमिव
सुरवाहिनीनायकम्, उन्मत्तमिव भ्रमोपेतम्, समरमिव सम-
करव्यूहम्, समुद्रमद्रक्षीत् ॥

तद्वैवमचिन्तयत्— अहो सागरस्य महिमा; अस्य
स्वल्पं विवर्तो देवानाममर्त्यत्वानिदानममृतम् । अस्य हि वा-
लुकादृषच्छकलानि कौस्तुभचिन्तामणिप्रसृतीनि प्रज्ञानि महा-
रत्नानि । अमुष्य किल मर्यादालङ्घनं महाप्रलयः । किञ्च
यस्य खलु भोजनकवलो भुवनानि, यन्नाभिपङ्केरुदभृज-
शिशुर्भक्षा, यत्पादपांसुपरमाणुर्भूतघात्री, यद्रूपः स्वदजाः
कुमयो गीर्वाणाः, यन्मुखनिश्वासाभरुदङ्कुराः सप्त पवनाः,
यद्वरणारविन्दमकरन्दविन्दुर्मन्दाकिनी, यद्वयानविश्रामभूमि-

मोक्षः, यद्भुजापदानभोगावली वेदाः, यत्सेजःस्फुलिङ्गाः पतङ्ग-
शशाङ्काम्रयः, स खलु सनकसनन्दनादिभिर्मुनिभिरचार्मणेन
चक्षुषा भाव्यमानमहिमा कविरात्रायगिराम अखिलभुवन-
कूटस्थो गरुडकेतुरमुमधिसेत इति निगदन्ति निगमान्तगिरः'
इति ॥

ततश्चदुलतरङ्गताडिततरुकुसुमधूलिपटलपुनरुक्पुलिनभू-
तिनि तरुणतमालषण्डच्छायाभारजनिभितारकायमाण शुक्ति-
पुटोदीर्णमुक्ताफलप्रकरे सौरभभृति वेलोकाननतले, निवेशया-
भास बलानि । तत्र राजभिर्द्वीपान्तरचर्तिभिरुपदीकृतानि
यानपात्रोपनीतानि कनकमणिधुसृणकर्पूरकस्तूरिकाचमरबाल-
चन्दनप्रभृतीनि धनानि पश्यन् , कतिपयान्यहानि याप-
यामास ॥

ततस्तस्मादुत्थाप्य सैन्यम् , वैभूपायनः कलिङ्गाभिमुखः
प्रतस्थे । कलिङ्गेश्वरोऽपि करिबलकम्पितमहीमण्डलेन दण्डच-
क्रेण परिवृतः, विधातुकामः ममरम् , अमरभरणरूपं रूप-
नारायणमभ्याययौ ॥

ततस्तु तयोः सुभटभुजकूटकुण्डलितकोदण्डमण्डलनिष्ठधू-
तचण्डटंकारतरङ्गितदिग्गजकर्णज्वरं समजनि जन्यं जगद-
जन्यम् । कल्पान्तघनघटारटनकटवः पूरितब्रह्माण्डकुटीकु-
क्षयः कुलगिरिदरीप्रतिनिनादमेदस्विनः संश्रासविसररसदि-

गजबुन्दद्वन्द्वितमेदुरा अजृम्भरे समरसंरम्भपटहभांकाराः ।
ततश्चटुलतुरगशफमुखशकलितधरणितलपरागानिकुरुम्भपिहि-
तमिहिरकरजालम् , परस्परकलहायमानकरिबलकरमुसलप्रह-
नस्फुलिङ्गैः संपाद्यमानरजोन्धकारस्वद्योतसंचारम् , सकृधि-
रकण्ठच्छेदलप्रसकरकरिमस्तकैः कबन्धैर्जन्यमानहेरम्भसह-
स्रविधमम् , अविरलशोणितपूरसंगतप्रतिबिम्बैर्महावीरैर्विह-
न्यमानरिपुरुधिरनदनिमग्नभृगुसुतविलासम् , उद्वेलरक्षण-
वपूरतरदिभचक्रक्रियमाणमातङ्गनक्रकमम् , विक्रमोद्भटसुभ-
टहठताडितफलकरदितभयोर्बलितपिंशितगृध्रगृध्रमुखकृष्टाभि-
र्दन्ताबलजठरसिरातन्तुसंततिभिः स्वर्जिगमिषतां शूराणां नि-
रालम्बाम्बरमार्गागामिनामातन्यमानहस्तावलम्बरज्जुसंतानमिव
हतानामनवधिकानां योधानामपर्योप्ततया स्वर्गस्य नाकान्त-
रकल्पनाविन्यस्यमानवास्तुरचनासूत्रमिव च विभाज्यमानम् ,
अलघुमणिभूषणरणितानुभीयमानसान्द्ररजोन्धकारमध्यवल-
मानशूरानुरागिसुराङ्गनागणम् , समाधिकरुधिरमदिरापानविव-
शपिशाचपरिषदसमीचीननृत्तानुकूलदत्तकरतालमत्तवेतालम् ,
अन्योन्यविषद्वितयोधविपुलतरवारिविफुलिङ्गपटलासूक्ष्मतामे-
थास्त्रप्रयोगचमत्कारम् , स्रङ्गविदलितकरिकुम्भमुक्तमौक्तिकप्र-
करसंपाद्यमानसुरयुवतिसुभटपरिणयनविकीर्णलाजशङ्कम् , वा-
लस्त्रित्यस्थानमिव परिचितभास्वन्मण्डलाग्रम् , शर्वगलस्थान-

मिव संनिहितक्ष्वेलम्, वसन्तकान्तारमिव प्रहृमरनवपत्रपादप-
रागम्, उभयोरपि सैन्ययोरभवदस्त्रिलजगदातङ्कजननमाशो-
धनम् ॥

मानाधिकानामाशुधिकानां युधि का नाम जीविकागणना ;
येन तरङ्गवेगवलितधवलातपसार्वुदबुद्बुदेषु प्रवमानकरिकर्णक-
मलिनीपर्णेषु कृत्तभटशिरःशीर्णकालशैवालविसरेषु शोणितन-
दीस्रोतःसमुदयेषु तरदिभशवशतपृष्ठप्रतिष्ठितपादा युधुधिरे यो-
धाः साटोपसुभटपरिपाटीपातितशाततरवारिदारुणदारणक्षरि-
तवारणशोणितपारणप्रमुदितं भैरवं ररास फैरवं यूधम् । भ्रणः
मुपरि बद्धमण्डलं भ्रमन्तश्चालगरुच्छटाश्छत्रच्छायामकुर्वत
जिगमिषदसूनामसिदालितवपुषां द्विषामचिरस्रुतविस्ररुधिर-
गृध्रवो गृध्राः । कौन्तिकवृन्दनिरन्तरोत्तम्भितकुन्तशतप्रोतरि-
पुभटशिरःशीर्णकचसटाशामरपवनेन वीराणां विजघटिरे वि-
क्रमश्रमग्रन्थयः । चस्त्राल जानुद्वयसरुधिरशादपतितस्वपा-
दसमुत्क्षेपणाय आयस्यदश्चीयम् । निरन्तरकबन्धनृत्ततिरी-
क्षणाय प्रतिक्षणमाक्षिप्यक्षीणदर्षाः समार्षिपन्नसृक्कणं कौणपाः ।
अतिजवनतुरगसुरशिखरदलितधरणितलकलितजनयः, त्रिभु-
वनकुटीमटीकन्त चुम्बितचतुरुदन्वदम्बवो धूलयः ॥

मथनसमयमन्दरशिखरितीक्षणलुठनतितिक्षाकर्मठकमठ-
परिवृद्धपृष्ठनैष्ठुर्यसधर्मचर्ममण्डलचण्डास्फालनरसितधटितातः

क्लृप्ताकारविक्रमक्रमवेदिनि, क्रमेण च परस्परकरकालायसमुस-
लघातमूर्च्छालक्ष्णितानि, चर्मवर्गनिर्मितमर्मप्रहारनिरूप्यधनु-
ष्मति, भल्लनिर्लेनाङ्गसविषादसादिनि, जगद्गुरुरिंसुपांसुप्रकरे
परिणमसि सकलजगदातङ्ककारिणि संग्रामे, निखिलमुधनवि-
नाशपिशुनकीनाशनिटिलतटकुटिलभीषणभुक्कुटिभङ्गशङ्काजन-
नकर्मठं कार्मुकमुपरिपुविमहनिमहव्यग्रो जग्राह नृपाभिः ।
धन्विता तेन मौर्व्या सार्धमार्तिमनीयत शत्रुलोकः । आशुगस्त्र-
शि तस्मिन्नसव पद्माशुगा वभूवुररिभूभृताम् । पार्थिवमहकुत्ता-
नि मीलदृशि त्रिजिह्वभ्रमद्रूणि दष्टोष्ठभीषणानि रिपुमुत्तानि
सविस्मयमैक्षिषत रक्षीसि ॥

ततो नरपतिः शरदमिव शरशतनिचिताम्, यक्षेश्वरलं-
क्ष्मीमिव पुण्यजनोपलालिताम्, कौरवसभाभिव शकुनिनिषे-
व्याम्, ग्रीष्मारण्यश्रियमिव निःशेषनिपतितपत्राम्, वैतरणी-
मिव शोणितपूरसंतरदुल्लवणजन्तुदेहाम्, उदगयनस्थितिमिव
रवेः उज्जितधनुर्व्यापाराम्, प्रलयमहीमिव रसातलपतिताम्,
प्रत्यर्थिपार्थिववाहिनीमकरोत् । विविधशोणितनदीशोणित-
मादिपुरुषमृदितमधुकैटभरुधिरानुकीर्णमिव अर्णवार्णो रराज ॥

कलिङ्गनाथोऽपि प्रहरणशतपतनत्रस्तुत्तादृशि समरमुक्ति
नस्थान्मुर्मेहेन्द्रगिरिसिखरमारुरोह ॥

अत्रान्तरे सुरपदगामिशूरकदम्बकानुप्रवेशसंवाधविम्बावि-
 दलनभियेव पश्चिमादिशि पपात पर्यस्तरथः पतङ्गः । खङ्ग-
 भ्रस्तसुभटधपुरुषलितेन रुधिरपूरेणेव जरठातपेन अरुध्यताशा
 वारुणी । मदकरिकुलकर्णतालपवनसंस्तवेनेव शशाम वास-
 रोध्मा । क्रमेण च समरशवशतजिघत्सागतेशु रक्षःस्विव
 लक्ष्यमाणेषु शर्वगलकालिमसवयःसु तमःसु, अद्भुतरणदर्श-
 नोद्भूतगगनपुलकानुकारिणि स्फुरति तारकाधकवाले, वीर-
 परिष्वङ्गध्वसनिबिजुधाङ्गनास्येदजलझालित इव गलति साध्ये
 धाञ्जि, घोरसमरदर्शनमूर्च्छयेव निमीलितपङ्कजलोचनासु
 दीर्घिकासु, बहुविधकवन्धनृत्तदर्शनोन्नमितयामिनीवदनत्विषि
 समुन्मिषति शर्वरीसहाये, वेपभूपोऽपि संग्रामपरिसरभुवि
 सैन्यं निवेश्य, प्रोत्तुङ्गपटमण्डपिकामध्यमध्यासीनः सुख-
 मुवास ॥

अथ जीवितेन सह विपक्षक्षितिभृतामश्रीयत श्रणदा ।
 कलिङ्गपतेर्निःशेषनिर्वाणस्य प्रतापान्नेर्धूम इव कापि नादृश्यत
 तिमिरपटलम् । यशसा सह तदीयेन संकुचति स्म तारको-
 न्मेषः । सौर्येण सह कुण्ठीधभूव कुमुदलक्ष्मीः । उदिते च
 भगवति किरणमालिनि, कलिङ्गोपहृतानामञ्जनगिरिकूटश्री-
 ङाकृतां मदमलिनकपोलपट्टानां मदकरिणामनेकशतानि सं-
 ग्रह, दर्शितसरणिरुत्कलैराससाद् संपटुत्तुङ्गानङ्गान् । अन-

न्तरमवनिपतिरङ्गान्विजित्य, वङ्गभङ्गालान् गङ्गासंगतसागर-
जलदुर्गद्वन्द्वदयान् नौसाधनान्विजेतुम्, प्रवहणैः पृतनां प्रा-
हिणोत् । पवनरंहसः प्रवहणमण्डलाः सपक्षा इव धरणिधराः
सागरसलिलमानशिरे । अधिकूटपोतमण्डलैः खण्डयितुकामै-
ररातिभिरपि प्रतिजगृहे प्रवहणचारिणी पार्थिवध्वजिनी ॥

अथ तयोः सैन्ययोरितरेतरनिस्त्रिंशन्निघर्षणविस्मर-
विस्फुलिङ्गनिकरासूत्रितानेकबाह्वस्फुरणशङ्कम्, उच्चलित-
लहरीविसृत्वरशिशिरशीकरविनीयमानशस्त्रक्षतवीरमूर्च्छाधि-
गमम्, सुभटहठाकृष्टिनिष्कृतधनुष्टंकारपिहितविशङ्कटतरङ्ग-
कूटकोलाहलम्, निरन्तरसुभटविमुच्यमानतप्तनाराचपरम्प-
रापतनसागरजलजृम्भमाणधूमकदम्बकान्धकारैर्बध्यमानसुरा-
पगासागररतिसमुचितरात्रिविन्धासम्, अविरलरुधिराप्लव-
संकुलजरठतिमिङ्गिलस्मर्यमाणशार्ङ्गधरमधुकैटभसमरप्रक्रिय-
म्, वरवरणकुतुकसमागतवलरिपुपुरयुवतिदर्शनजलमानुषी-
वेद्यमानपूर्वसख्यम्, चटुलतिमिकुलमुखाकृष्टशवशतसाह-
स्रम्, सिरावलिषिततिमेदुरितविद्रुमलताविभ्रमम्, निह-
तबहुसुभटदेहिदेहसमसमयाधिगतसुरपदपातालपरिगतशराक-
मप्रकर्षम्, पावनभागीरथीसलिलपतितहतसुभटजायमान-
सगरसुतसभासंमर्दम्, शरवर्षपरुषताडितोत्थितसपक्षक्षिति-
धरगरुदनिलपाटितकैतनपटम्, आयुधहतविविधयोधबपुः-

क्षतजपातपूतिगन्धिवारिपानविमुखीभवदन्वुमानुषकदम्बकम्,
 तप्तशरशतताडितजर्लाधचिन्त्यमानकुपितरघुपतिविमुक्ताग्नेया-
 क्षप्रयोगसंरम्भम्, अविरतप्रहृतपटहपटुनिनददरिद्रनाराय-
 णनिद्रामुद्रम्, अश्रान्तविसृज्यमानसकटुधोषयन्त्राशनिवृन्द-
 चण्डपतनदह्यमानास्त्रण्डपोतमण्डलम्, अनवरतक्षिप्यमाणय-
 न्प्रदृषदाश्फालनफलत्फलकम्, उग्रमायोधनं बभूव ॥

प्रवहणचारिणा पराक्रमसहभुवा पार्थिवानीकेन भङ्ग-
 मनीयत वङ्गभङ्गालयाहिनी । ततः सेनाधिपाः पराजयलब्धाक-
 षालितमुखान् वङ्गभङ्गालपतीन् जीवप्राहं गृहीत्वा, प्रतीरव-
 र्तिनः पार्थिवेन्द्रस्य पादयोः पातयामासुः । प्रकृतिदयालुः
 पार्थिवोऽपि ताननुकम्प्य, यथापुरं स्वपदेषु निवेशयामास ।
 अन्यांश्च महीभृतः पौरस्त्यानेवमाक्रामन्, तत्रैव गङ्गासाग-
 रसंगमपुण्यतले प्रदेशे महान्ति दानानि वितरन्विशिष्टविद्या-
 चारेभ्यो द्विजेभ्यः, कतिपयानि दिनानि तत्रैव उवास ॥

ततः क्रमेण गाढहिमकवोष्णपूणि, घनमकरन्दपङ्कसुर-
 भिलवङ्गप्रसवे, प्रियङ्गुमधुसपीतिप्रीतभृङ्गमागधमङ्गलसंगीतम-
 धुरवनसीम्नि, सरसकुसुमकन्दलसुन्दरकुन्दलताशिरासे, प्र-
 णयगुरुविलासिनीबिम्बाधरचुम्बनाभियोगविरतविलासिनि, न-
 षाकिसलयलावण्यललितलवलीलतालासिनि, विसृमरलोधर-

जोवृष्टिनद्वहृष्टिपथे, प्रोषितजीवापहारिणि, दुर्विषहतुषारवर्षदू-
षितरोदासि, हसन्तिकाधूपनिर्भरगर्भवेशमनि, जनतादन्त-
बीणावादनमहावैणिके, कुक्कुमाङ्गरागहारिहरिणलोचनायौवन-
कोष्णकुचकलशाश्लेषशरणतरुणजने, मणिरशनाविरहवाचंय-
समानिनीजघने, मस्तृणनश्वत्रमहसि, मन्दचन्द्रप्रसादे, निविड-
निबद्धहस्तस्वस्तिकमुद्रामुकुलितनरगात्रकथितशैल्योपद्रवे, निर्वि-
शङ्कसमालिङ्ग्यमानहुतसुजि, दीर्घरतिप्रबन्धवर्धमानमकरध्व-
जमुजौजसि, उत्तरपवमानवैजनने, परिणतगर्भनिर्भिन्नपेशल-
शुक्तिपेशीमुक्तमुक्ताफलप्रकरशर्करिलसागररोधसि, कलितका-
लेयकालेपनकलङ्कितकामिनीकपोलमूले, गुम्भितकुसुम्भकुसु-
मसंपदि, तरुनिकरनिर्यासनिर्घाणानिदाने, माञ्जिष्ठगुच्छोपरि-
च्छादितशय्यासनाथभवने, विविधायुधाश्रमयोग्यायोग्ये,
संचार्यमाणराजवाहनाजानेयवाजिराजिराजमानबाह्यालीभुवि,
निष्पन्ननिष्पावफले, पाकविदीर्णपुण्ड्रधुप्रकाण्डपरुषि, पक्वित्र-
मानणकगोधूमचणके वनवराहभेदस्करे, वारिजसौभाग्यत-
स्करे, क्षपायुष्यभिषजि, करवीरकुसुमखण्डिनि, रङ्गमदासङ्ग-
मेदुरामोदसुभगमेदिनीनाथवपुषि, अदरिद्रहारिद्रपलाशहरिति,
मस्तृणितहारीतभासि, प्रत्यमकौशेयप्रावारप्रवरप्रावृतधनिकप्र-
तीके, स्फारशृङ्गिषेरसमुदये, कर्णकंदुकौशिकाकोशनिःसहनि-
शीथबोधे, दिवानिशं दीप्यज्जडिभि, देवतादिनारम्भे जृम्भमाणे

शिशिरसमये, वीरगोष्ठीमधितस्थुषो विश्वभरापतेर्नातिदूर-
वर्ती भागधः कश्चिदिमासार्यामुच्चैरगायत् ॥

‘भास्वन्ति कान्तिनिन्दितकुञ्जरमूर्धन्यमौक्तिकत्विषि ।

समयेऽत्र ताम्रपर्ण्या मुक्तारन्नानि शुक्तयः सुवते ॥’

तं श्रुत्वा धरणिपालो यशांसीव भूभृतां दाक्षिणात्यानां
ताम्रपर्णीमौक्तिकान्यादातुमाचकाङ्क्ष ॥

ततः सैन्येन सह महता षाड्गुण्यविचक्षणो दक्षिणाशाम-
भिप्रतस्थे । तालासवपानमुदितदाशयुवतिकुचकलशकाठिन्य-
वेदिकुरण्डकद्रुमेण, तरङ्गानिलताडनोद्धूतपूगकुहलीधूलिजाल-
जायमानसैनिकायत्नपटवासेन, फलभरनिविडनालिकेरकला-
पेन, तरुणतमालवण्डच्छायावासरक्रियमाणकचाक्चिकलङ्गेन,
कैवर्तमिथुननिधुवनकेलिसौघायमानसविधपुलिनमण्डलेन, पा-
कमिदुरकदलीफलरससिक्करतलेहनाकुलकपिकुलेन साग-
रसटाध्वना, लावण्यनिषिडान् द्रविडानामससाद ॥

तत्र सकलभुवनप्रज्ञस्तसौभाग्याम्, सौन्दर्यकोशगृहमिव
धरण्याः, सान्द्रयता गिरिशशिरश्चन्द्रचन्द्रिकामूर्ध्वविसारिणा
स्फटिकसालप्रभावितानेन क्षीरार्णवमिव गरानतले कल्प-
यन्तीम्, आकाशमूर्तेः शूलपाणेः कैलासवासमिव घटयन्तीम्,
अद्यापि दनुजपुरभसितसितामिव दिवमुत्पादयन्तीम्, आस-

अरुद्रादृहासमहोज्ज्वलभणमिव शङ्कयन्तीम्, अम्बरफणितो निर्मोकमिव जनयन्तीम्, कम्पासरिदम्भःप्रतिबिम्बिताभोगतया भोगवतीमिव स्वसेवागतां दर्शयन्तीम्, ताण्डवरभसपतितधूर्जटिजटाजूटसुरसरिदम्बुपूरपूरितैरिव स्वादुसौख्यैः सरोभिरुपशोभिताम्, प्रसृमरया पद्मरागतोरणनिकुरुम्बत्विषा संसारदावदहनाय पावकमिव प्रकाशयन्तीम्, इन्द्रनीलभवनचन्द्रशालारोचिरुद्गमैर्मुक्त्यङ्गनाभिसरणनिशामिव निर्मान्तीम्, स्वप्रभवहरशिरश्चन्द्रदर्शनायातलवणार्णवभ्रममापादयन्तीम्, शंकरसंस्थानगजेन्द्रकृत्तिमिव द्वितीयामाविर्भावयन्तीम्, वेगवतीतरङ्गधनुर्वैमुक्तैः सलिलपृष्ठपृष्ठकैर्विद्वानि भुवि लुठन्ति पातकमण्डलानीव पवनतरलानि परिसरारामतरुच्छायामण्डलानि दर्शयन्तीम्, अतिबहलद्युतिषु मुक्तामयसौख्येषु संचरन्तीभिः पुरयुवतीभिः क्षीरोदान्तरविवलमानाप्सरःश्रियमाकर्षयन्तीम्, महानीलमणिस्थलीगतैः कनकमयैः केलिगिरिभिर्वासवत्रासेन वारिराशिनिवेशितैरभैरिव सुमेरोरलंकृत्याम्, विततवितानहोमधूमपालिकाकालिकाभिर्दुष्कर्मधर्मशान्तिं रचयन्तीम्, अनिलविस्तार्यमाणैरगरुधूपमण्डलैः कलिबलयुद्धकर्मणे चर्माणीव घटयन्तीम्, आश्चर्यजननीभिः प्रासादलिखितचित्रपरंपराभिः करिगिरिनिलयस्य विष्णोर्विन्ध्यरूपलीलामिव विवृण्वतीम्, पवनचलितैः केतनपटैः सुरपुरीसौभाग्यमिव धून्वतीम्,

लालाटिकीं अनानां द्रुहिणदुर्लिपिपद्धतिमिव प्रमार्जयन्तीम्,
नवजलधरनादगम्भीरैर्दुन्दुभिध्वनिभिरैश्वर्यमयूरमिव नर्तय-
न्तीम्, काञ्चनमयीभिर्देवालयपरम्पराभिः काञ्चन शोभां
विधृष्वतीम्, कार्त्तिकी नाम पुरीसगात् ॥

यत्र करिगिरिशिरसि स्थितं कमलनयनकालमेघमालोक्त्य-
किल विचलितशिखण्डार्धचन्द्रमेकाग्रमूलनिलयो नृत्यति नी-
लकण्ठः । यत्र दर्वाहस्तया देव्या कामाक्ष्या दीयमानाभका-
ङ्क्षिण्य इव सर्वा अपि देवताः संनिदधते । यत्र मुक्तिवधूपरि-
णयनमङ्गलपटहरव इव कम्पानदीकलोलकलकलः श्रूयते । यत्र
च समुन्नतमहानीलमणिमयगोपुरकोटिधर्षणरूढमिन्दुवपुषि
काण्ड्यं कलङ्क इति कथयन्त्यतत्त्वविदः । यत्र च वामदृशां
वदनलावण्यपराजयतापनिर्दग्धमिवेन्दोर्हृदयमाविलच्छायमा-
लक्ष्यते ; सकलङ्कमिति वृथा व्यपदेशः । मुखकान्तिकदर्थितैः
कमलैरश्रुभिन्दव एव मुच्यन्ते ; मकरन्दस्यन्दा इति चिन्तान्या-
मोहः । सविलासगतिचातुरीदर्शनलज्जामज्जनमाचरति सलिलेषु
हंसकुलम् ; प्रकृतिरिति विस्रथमाभाषणम् । कुचकलशकान्ति-
चोराणि कुञ्जरकुम्भस्थलानि सृणिमुखताडनेन दण्ड्यन्ते ;
मदापनयनार्थमिति समर्थनमनर्थकम् । कमनीयकण्ठकान्ति-
लब्धशोकानि कम्बूनि अम्बुनिधिसलिलेष्वधमर्षणमाचरन्ति ;
स्वाभाविकी वृत्तिरिति चित्तभ्रमः ॥

तत्र च गम्भीरगलनिलयकरालकालकूटकान्तिसंतमसज्यो-
तिरिङ्गणायमानकङ्कणाशीविषविषानलस्फुलिङ्गरिङ्गणदुष्प्रेक्षम्,
विस्फूर्जत्स्वद्वान्नपाणिम्, विकटजटाजूटकुहरविहरमाणसिद्ध-
सरिदुद्धतलहरिकूटपवनपूरितापीडविधिशिरःकरोटिकन्दराधु-
मघुमाघोषश्रेयिताकल्पकद्रुमुतनिद्राग्रन्थिम्, क्षीमजटापिन-
द्धवर्दीकरपरिवृद्धकणामणिमहःस्तोमचुम्बितापरभागतया ज्यो-
तिःस्तम्भादाविर्भूतमिष दृश्यमानम्, ताण्डवाभिनयोत्तानि-
तमुपरिलक्ष्यमाणगगनं भूयोऽपि गृहीतकालकूटाभिव करतल-
मुद्धहन्तम्, उग्रगलगरलमूर्छितैरिव ध्यानस्तिमितात्मभिरग्रतः
स्थितैर्महायोगिभिरन्तर्दृशा विभाव्यमानमहिमानम्, उत्तरीय-
गजाजिनच्छायया शेखरशशाङ्ककलत्रं रात्रिमिव कल्पयन्तम् ;
धूमोद्गममिष पाणितलहिरण्यरेतसो जनयन्तम्, अङ्गद्वयवि-
चरतकमणिमरीचिभिः करतलवासिनो हरिणस्य नववृणरा-
शिधियमुपजनयन्तम्, दक्षिणश्रवणकुण्डलीभूतस्य शेषस्य अं-
सापरभागवित्तापैभिरंशुभिरद्यापि नारायणबाणधासाय क्षीरो-
दतूणीरमिव दधानम्, सजलजलधरध्वानधीरेण डमरुडात्कु-
त्सेन बाणमातुरशिस्त्राण्डिनस्ताण्डवलीलाभुपदिशन्तम्, अतिर-
भसतृप्तभ्रमवशविषआभरणपद्मगमुखसंपन्नविषवर्षाक्षिप्रकरिह-
तिपरिधानम्, चरणमणिभूषणप्रतिबिम्बिताम्बरतलतया घोर-
विषवितरणमहापराधक्षान्तये पादपतितं पयोधिमिवानुमापय-

न्तम्, दृढसंसक्तमौक्तिकप्रकरदन्तुरधारणं त्रिशूलेन वारणा-
 सुरमस्तकदारणमनक्षरमाचक्षाणम्, कालकूटच्छायाभाधारज-
 नितारकायमाणेन पूष्णो दन्तपङ्क्तिरचितेन हारेण अलंकृत-
 कण्ठम्, नृत्तोक्षिप्तस्याङ्कितलस्य किसलयलोहिनीभिः किर-
 णराजिभिर्गगनार्णवस्थ विद्रुमलताधितानमिव विदधानम्,
 अन्यस्त्र चरणस्याङ्गुलिश्रुतिभिः कठिनशमनतनुताडनोद्भिन्न-
 तलतया श्रोणितधारा इव निःसरन्तीः सूचयन्तम्, कोपकु-
 टिलनिटालतटवटितभीषणभ्रुकुटीभङ्गभङ्गुरमुखभयंकरभृङ्गि-
 हुंकृतिभयोत्सारितसुरसंमर्दम्, अखिलजगदुत्पत्तिशुम्भिविपत्ति-
 कारिणम्, अविषखहालाहलतापविनोदनार्थमिव शीतलमेका-
 म्रच्छायमधिवसन्तम्, रक्षानायक इति प्रथितापरनामधेयमे-
 काग्रनाथं प्रणनाम ॥

प्रणन्योत्थितस्य तस्य चिन्ता बभूव—‘अयं हि विलम्ब्य
 क्षणमादित यदि कालकूटम्, कीदृग्भविष्यति सपितामहवास-
 वं भुवनम् । वारिधिमथनसमये क्षणमस्त्र करकमलोदरे म-
 धुकरलीलामवहत हालाहलः । अस्य खलु भक्तजनजन्माट-
 वीदहनदावानलो अगति जयति महानालयः’ इति ॥

अथ तमनुज्ञाप्य भगवन्तम्, निर्गत्य, नभश्चरतेजोनिकर
 रिङ्गणकरतुङ्गमणिगोपुरशृङ्गाप्रविहृतिव्यमसमप्रकिन्नरकुलम्,
 उन्नतजाम्बूनदसालपुत्रं कुञ्जरगिरिमाससाद ॥

तत्र स पुनः, अखिलभुवनकुक्षिम्भरिम्, उपनिषदुपवन-
तमालम्, इन्द्रनीलशैलच्छायादायादरुचिम्, मन्दरगिरिकू-
टकषणमसृणमणिकेयूरमकरिकाकोटिभिः शार्ङ्गज्याकिणकं-
लङ्कितप्रकोष्ठैरनेकरत्नाभरणभूषितैः पारिजातविटपानुकारिभि-
श्चतुर्भिर्बाहुदण्डैरुपशोभितम्, दुहिणकुलालस्य निस्त्रि-
लम्बाण्डभाण्डोपादानमृत्तिकोत्क्षेपगर्तरुषा नभिरन्ध्रेण
कामपि कान्ति कन्दलयन्तम्, प्रसरता पाञ्चजन्यसहःपटलेन
वक्षःस्थलस्थलक्ष्मिदर्शनायातक्षरिणवशङ्कामिव जनयन्तम्,
अङ्गलमं शयनफणिराजनिर्मोकमिव दर्शयन्तम्, वामनयनेन्दु-
निर्गतं चन्द्रिकाराशिमनुभापयन्तम्, श्रौमनिचोलमिव शार्ङ्गस्य
घटयन्तम्, कायकान्तिकालिन्धां फेनवृन्दमिव च विभावय-
न्तम्, उदरगतजगदजरणार्थमिव सागरशयनसर्त्तुं योगनि-
द्रामप्यपास्य तिष्ठन्तम्, प्रसादस्निग्धयोर्दुग्धधवलयोस्त्वष्टा
लोचनयोः क्षीरोदसहस्राणीव विसृजन्तम्, अन्तःस्थितभुवन-
प्रबोधाय पूषणमिबोरसा कौस्तुभं रत्नमुद्बहन्तम्, द्रुततपनीच-
द्रवपिशङ्गेन वाससा बलाहकमिव वैद्युतेन महसा दीप्यमानम्,
आयोधनविजयिनमिष गृहीतारातिचक्रवाहम्, विन्ध्यमिष
विधृतवनमालम्, हिमांशुमिव पृथुलगदाभासितम्, विभाक-
रमिव बहुधामोपशोभितम्, विरक्तमिव नवसुदर्शनरुचिम्,
शरदराजाभिधानं हरिमनसीत् ॥

प्रणम्योत्थाय, 'सर्वभुवनसनाभिनाभये, छन्दःसंदर्भकंवये,
प्रकृतिविकृतिबाह्याय, प्रत्यग्दृशामबाह्याय, निर्मलज्ञाननेदी-
यसे, निर्वाणपण्यविषण्ये, मनसोऽप्यविषयाय, वाचामप्यगो-
चराय, सुषुम्नापयपथिकाय, सकलजगदात्मभरये नमो हर-
ये' इति तुष्टाव विष्टरध्रवसम् ॥

ततः काञ्चीपुराभिर्गल, बद्धद्विरदसेतुरुत्तीर्य हस्तिपति-
द्वयसीं सहजाम्, असह्यप्रतापः पाण्ड्याभिमुखः प्रतस्थे ।
पाण्ड्याः सर्वेऽपि संभूय बलिना सह तेन तेनुरवनिभुञ्जा
चण्ड्यौधमण्डलाम्स्वण्डितसुभटवपुःक्षरितकवोष्णक्षतजपान-
विरेसरसदशिवशिवाक्रन्दनमाक्रन्दनम् । ततः केचित् प्रथन-
पल्लयिताः, परिसरमहारण्येषु स्नाततरदार्षदशकलफोटिपादित-
पार्श्विणक्षरल्लोहितोक्षितक्षितयः, संततविषमाध्वधावनजातपाद-
श्रयश्रवः, स्फूर्तिफलभारावनमितबदरीशास्त्रालकण्टकमुखो-
ल्लिख्यमानवक्षसः, विविधगिरिदरीजृम्भितशरीघनपयःपायिनः,
स्वरस्वदिरस्थाणुशिखाघातव्रणितजानवः, कन्दमूलजिघृक्षवा
कठिनधनुरटनिस्रन्यमानवन्यक्षितयः, शृंगतृष्णिकाचक्रनिष्क-
मनुप्रमरुमरुदुपद्रवद्रवतनवः, वनमहीलङ्घनघनश्रमच्छेदव्य-
जनीकृतशक्तकतरुणपल्लवाः, शुष्यजिह्वासारस्यकरणजग्धमु-
ग्धामलकफलाः प्रधेरुः । इतरे तु महीभृतां पत्युर्मणिफट-
कभासुरं पादमासाद्य, पयोमुख इव पाण्ड्या वमासिरे ॥

बलिभिर्यैः पुलस्त्यकुलकलशार्णवकालकूटः, कैकसीविषल-
ताफलप्रसवः, रविकरतापराजयक्ष्मा, कैलासशैलकन्तुकवि-
हारी, सवनवनदुमपरशुः, जमर्त्यासुरकालमृत्युः, आशाकरि-
कूटपाकलः, स्वःसौधकूटपाटनपविः, वैश्रवणगलानिविभाण-
नवदान्यो राक्षसेश्वरो रावणोऽपि स्वपुरविमर्देशङ्गी संघाय
विष्टपत्रयविजययात्रामकरोत् । ये खलु पाणितलसरोषास्फा-
लनविभिन्नचलभिन्मकुटोपलाः, कारानियमितधननिकुहम्बाः,
पादचलविन्यासपार्ष्णिदग्नीभूतपयोधिपाथसः, स्वकेतनमीनयु-
ग्माक्षितरुक्मगिरिकटकाः, भूलतादिष्टकार्यकिङ्करीभूतवेता-
लाः । तेऽपि च पाण्ड्याः पाण्ड्यराजगजकेसरिणोऽस्थ पादार-
त्रित्दमसलमुक्ताफलकुसुमैरर्चयामासुः ॥

ततः फलेमहिकमुकेण, जाम्बवक्षुम्भितफलजरठजम्बूवनेन,
प्रतिशयितरघुपतिदर्भशयनदर्शितवरुणदुरहंकारमन्थिना, तरु-
णतमालसालशाखाधिरूढजलदेवताभीयमानरघूद्वहलङ्कालुण्ठ-
नगाधासहस्रेण, दुर्जयदशमीवविजययशोराशिभिरिव दाशरये-
र्दाशयुवतिनिधुवनकेलीसौधैः सैकतमण्डलैः स्थपुदितसंनिधे-
शेन, सुग्रीवसैन्यकापेयभ्रमजरठखर्जूरनालिकेरवनेन, प्रकुपि-
तभरताम्रजवाणदहनदक्षमानजलधिवेदनावेदिजरज्जलमानुषसे-
न्यमानावपेन दक्षिणार्णवरोधसा सेतुमाससाह । सागरसैवा-

लकवलमहणप्रसारितमिव हस्तं मलयमतङ्गजस्य, राहुमिव
 रावणयशश्चन्द्रमसः, परण्डमिव प्रथमपश्चिमसागरद्वीपद्विप-
 योः, सलिलपानपरिणतपाथोधरपङ्क्तिभ्रममुपजनयन्तं सेतुमा-
 लोक्त्य तम्, बहुमन्यत चरितं रामचन्द्रस्य ॥

अनन्तरमुच्चलितकम्बुवल्यैरुर्मिहस्तैः सिन्धुराजसेवाचा-
 मराणीव फेनपटलानि विधून्वतीम्, पयोधिमहीपालप्राधान्य-
 चिह्नैः सितातपत्रैरिव फेनधवलैरावर्तचक्रैरलंकृताम्, अविरत-
 कूलंकपैरम्बुपूरैः पत्युरौर्वानलपानक्षयमपवाहयन्तीम्, बहुल-
 विसर्पिणा फेनजालेन जङ्घमुखकुहरानिहुतस्रोतसं स्निघ्नोतसं
 हालामदमुदितहलधरहलकर्षणक्षोभकलुषां कालिन्दीं लज्जस-
 लिलां सरस्वतीम् अर्जुनकरसहस्रनिहृद्धरयां रेवां चापहस-
 न्तीम्, सलिलपवनताडनविधूतैस्तटकेतकीधूलिजालकैः सा-
 गरवशीकरणचूर्णमिव विकिरन्तीम्, आसन्नमलयगिरि-
 वासिना कलशभवेन प्रतिदिनमाचमनशत्रे क्रियमाणेऽप्य-
 शुष्यन्तमम्भःसंभारमुद्वहन्तीम्, ऊर्मिधिवलितैरनुक्षणशुक्ति-
 मुखोदीर्णैर्मृत्ताफलैरमरहृतसर्वस्वमात्मवह्मं पुनरपि संपदेव
 योजयन्तीम्, पातालफणिकुलनिर्मोकपट्टिकानुकारीणि जलभा-
 नुषबालिकाकुचकलशशादिकाद्यमानानि लिण्डीरजालानि दध-
 तीम्, अम्भःप्रतिबिम्बितानि परिसरसमालवीयिकालायासण्ड-

छानि तपनकरावस्कन्दनभयशरणागतानि शार्वराणि तिमिरा-
णीव दधानाम्, आलम्बिबालपल्लवैः स्वादुतरपाथः पानप्रलम्बि-
जिह्वैरिव पादपैः परिवृतप्रतीराम्, सलिलरयसमुत्खातान् तां-
स्तानारामपादपानपङ्क्तसुरपादपस्य वारिधेरन्तःस्थापनार्थमि-
वाकर्षन्तीम्, प्रोत्फुल्लपुण्डरीकनयनैः पाण्ड्यमहीपसंपदमिव
पश्यन्तीम्, सखेदविन्दुमिव चटुलपाठीनविवर्तनजनुषा बुद्बु-
दनिकुहम्बेण, सरोमाध्वामिव वीचिपवनविकीर्णेत कमलकि-
ञ्चलकविसरेण, सभ्रूमङ्गामिव तरङ्गैः, सलोचनशतामिव सलि-
लावगाढवनगजमदस्यन्दचन्द्रकैः, सभूषणरवामिव सारसर-
सितैः, कचित्सजम्बूसारित्प्रवाहामिव भूपक्षीकुचतटहरिद्राद्रवैः,
कचित्सगङ्गास्रोतसमिव मलयवनशङ्करराजतरुणीस्तनकलशच-
न्दनधूलिभिः, कचित्सशोणपुरामिव पाण्ड्यराजजयकुञ्जरकु-
म्भसिन्दुररेणुभिः, कचित्ससरस्वतीश्रियमिव बहुलकुमुदवनपां-
सुसिकताभिः, शरदकमरीचिमिव अतिरोहितप्रचाराम्, कौर-
वसमामिव कर्णानुकूलचपलशकुनिकलकलाम्, प्रथममहिषीं
सागरस्य ताम्रपर्णीमाससाव ॥

यस्यां खलु सलिलचारिणां कीटानामस्थ्यन्तराणि पार्थिव-
मकुटकोटिलालितानि मुक्ताफलानि । यस्याः स्वादुतरेषु ति-
ष्ठन्तु तौघेषु, भग्नुतास्येन वारिधिस्तेष्मणा विहम्ब्यते विबु-

धवर्गः । यस्याः पुण्यतरेषु सलिलेषु स्थितानि निरुपमपा-
ण्ड्याङ्गनानयनकान्तिलिप्सया जपन्ति नूनमिन्दिन्विरकुन्द-
विकृतिमिषेण मन्त्रमिव इन्दीवराणि ॥

तदनु दिने दिने ताम्रपर्णीपयासि कालायसमृङ्खलावतीर्ण-
कैवर्तककुलोद्भूतशङ्खशुक्तिसमुत्पन्नानां पराक्रमपादपप्रसवाद्यमा-
नानां दक्षिणादिग्वधूकरग्रहणमङ्गललाजभियां मौक्तिकानां रा-
ज्ञीनाददानस्तत्तैव कंचित्कालमुवास ॥

तदनु वेमभूमिपतिः, मुक्ताफलप्रकरशर्करिलरोधसं तामुत्ती-
र्य, धनमद्गार्वितोर्वीभृतः केरलाम् जगृहे । तत्र सकलभुवनरक्षा-
धुरन्धरं धनुरादाय, समरभुवि दुर्मदकेरलकर्षनकल्यं शितशल्यं
क्षि्लीमुखमवर्षत् । प्रषण्डसमरभग्नानां केरलभूभृतामामिषवि-
चयनरिङ्गस्त्रिङ्गिरमुखनिर्गलदुल्काभवैर्धर्मनिर्मितकोरकस्फुट-
नविसृमरगुग्गुफललिङ्गैः स्फुलिङ्गैर्लुण्ठितरध्यावर्गाणि दुर्गाणि
षकार शून्यानि । ततः कमलमधुपानमत्तकलहंसचरणमुद्रा-
ङ्कितपुलिनां मुराचीमतिलङ्गय, मलयामिमुखः प्रतस्थे ॥

अनन्तरमुत्तुङ्गशृङ्गलङ्घितग्रहाण्डम्, निरन्तरतटनिस्त्रीना-
नि नीरदनिक्कुहम्बाणि वासववक्त्रप्रणकृते घृततूलपट्टविभ्रमा-
णि विभ्राणम्, स्फटिकतटप्रभामिषेण पवनबलमग्नशिखर-
ममरालयम् अमृतमथनभ्रमिभितुरपाषाणकृन्दं मन्दरम्

अगस्त्यमुनिकोपवन्धोन्नतिं विन्ध्यं दशलपनभुजविलासोस्था-
पितं कैलासमपि हसन्तम्, निशि निशि समुन्नतशिखरशे-
खरश्रियं विभ्राणया मालतीमालिकयेव लायापथरेखया चका-
सतम्, मन्दपवनतरलतटचन्दनपल्लवैरौर्वानलतापमिव शमय-
न्तमम्बुनिधेः, पादनिहितदृढतरसेतुशृङ्खलाव्यथयेव गुहावि-
सारिपवननिभेन निम्नसन्तम्, कचिदमरैः कचन गुह्यकैः
कापि दैत्यैरेकत्र सिद्धैरितरत्र विद्याधरैरन्ध्रत्र चारणैरपरत्र
गन्धर्वैः परत्र किम्पुरुषैश्च प्रतिदिनमभ्यास्यमानम्, अभ्य-
र्णजलधिजलहृद्यमानप्रतिमतया अगस्त्यमुनिप्रसादनार्थमाग-
तेनाधःस्थितेन तदाश्रयभूतत्वादुपास्यमानमिव विन्ध्याद्रि-
णा, पटीरतरुशाखावलम्बितां फणिनां विषवृष्टिभिरानन-
य्युताभिर्भूयोऽपि सकलकूटमिव सागरं कलयन्तम्, आ-
खण्डलवज्रघ्नवेदनावाष्पमिव निर्झरजलं विमुञ्चन्तम्,
ऊर्ध्वाण्डमेविभिर्दिगन्तरव्यापिभिः शृङ्गामैर्निःशेषविलुप्तग-
नतया महानीलशिलाप्रभाभिः विसर्पिणीभिरम्बरमपरमिव नि-
र्भान्तम्, कूटकोटिघट्टनपतितैस्तारकानिकुरम्बैरिव सिंहदलि-
तवन्तावलशिरश्च्युतैर्मुक्ताफलैर्दन्तुरकटकोत्सङ्गम्, अतिग-
भीरैर्निर्झरध्वनिभिः स्तुवन्तमिध सागरशायिनं नारायणम्,
हिमवतः क्षौलाधिराजस्रब्दे विरचितरोषाट्टहासमिव सागरप्र-
तिध्वनिभिः, जृम्भिकाव्याप्तमुखमिव गुहाभिः, सलिराजाल-

कमिव चन्दनलम्बिभिः पद्मगैः, संकुङ्कुमस्थासकमिव घातु-
भिः, आवर्तपात्रस्फुरितैः प्रवालाङ्कुरप्रदीपैर्निर्वर्त्यमाननीराजन-
मङ्गलमिव नीरनिधिना, शर्वरीमुंस्वमिव संकोषितपुष्कर-
विकासम्, राशिगणमिव गुरुभृगुभूषितम्, पद्मनाभमिव
पादोद्भूतानन्तसिन्धुम्, आश्चर्यनिलयभाससाह मलयम् ॥

आसाद्य च विस्तृमरहसरीमुषितवृषितगलानिषु मधुमदस्त्रि-
म्रकिन्नरमिथुनमधुरगीतिश्रवणसत्तृष्णकृष्णहरिणासु, तरुणकि-
सलयसारगन्धसारासु, सरसमरिचलतापरिचिततक्कोलासु म-
लयगिरेरुपत्यकासु निवेशयायास नृपतिरध्वश्रमवतीं सान्द्र-
ओधूसरध्वजां ध्वजिनीम् । चन्दनवनदेवताबन्धमानरघुपति-
चरणमुद्राङ्किताश्ले, वरुणपुराङ्गनाविल्वनकर्णपूरोचितकङ्कलि-
किसलये, शिवपूजाव्यग्रकलझम्बकरापचिततरुणतरुप्रसूने,
लोपामुद्रावर्जितमणिक्कुम्भवारिपूरितलतालवालवलये मलयगि-
रिपरिसरमहीतले वासराणि कतिचिदवात्सीत् ॥

ततो बलभरजर्जरितमहीमण्डलः, खण्डितहोसलमल्लभटक-
लहसाहसः, प्रतीर्ची दिशमुपययौ ॥

तत्र प्रत्यर्धिपर्वतस्फूर्जथुर्नृपतिर्गूर्जरान्प्रति पृथनां पृथुता-
भागनिभश्चर्कष । ततः कृतान्तचोदिता गूर्जराः, भृशमूर्जस्त्रि-
ना पार्थिवेन सह प्रभविष्णुता त्रिष्णुनेव दानवा योद्धुम् उद-

मनायन्त । पवनतरलपताकापटभासिनश्चलितमणिकिङ्किणी-
निकरमुखरान् शतकुम्भरथाङ्गान् शशाङ्गानाधिरुह्य शङ्करव-
पूरितादिगन्तराश्चापशक्तिप्रमुखविविधायुधपाणयो गूर्जराः स-
मराश्च संनद्धाः समायासिधुः । चक्रिरे च शक्रतेजसा तेन
सह असह्यसाहससंपदा, चलितरथनेमिनिष्पिष्टधरणिपृष्ठम्,
सत्त्वोद्भटसुभटहठकृष्टनिष्ठुरकोदण्डमण्डलचण्डनिर्घोषाभिदुर-
न्मन्मण्डम्, अस्वर्वरणगर्वविधृतकरवालजालकालकरपटलवटि-
ताकालशर्वरीतिमिरम्, मदविकटकरटिवटाकठोरकुम्भकूट-
कुट्टनकणदसियष्टिदारुणं समरम् ॥

ततः प्रहरणशतदलितसुभटवपुःश्वरितक्षतजपङ्करुद्धरथच -
क्रमालोक्य समरम्, असहनो नृपतिरादाय चापमुग्रशरवर्षी
तथा संगरभुवि गूर्जरानवधीत्; यथा कलहकौतूहलिनो मुने-
र्हृदयमसिर्विस्मयि बभूव । समरभुवि निहतानां गूर्जराणाम्
अविरलपातिभिः श्वतजपूरैरकालमहाप्रलयार्णवमव्यवासमदि-
शदवन्त्याः । तदनु समरहतगूर्जररुधिरानुबद्धदुर्गन्धितामपनु-
नोद वसुन्धरायाः सुरभिनिजयशःकर्पूरधूलौपटलविकिरणेन ॥

अतन्तरमास्त्रण्डलकीर्तिरवानिपतिराससाद संपदुत्तुङ्गान्
सौराष्ट्रान् । तत्र सौराष्ट्रपतिभिरुपदीकृतानि वायुजव-
नानि वाजिरत्नानि, कनकमयानि कलितकिङ्किणीरणितामुख-

राणि नयनसुभगंकरणाणि विमानकल्पान्यनल्पानि रथमण्ड-
लानि, मेहशिखरनिकाशानि धनानि च विलोक्य, सेवाञ्च-
लिवन्तुरशिरसस्तानन्दमहीत् । तत्र शैलात्मजाचरणारवि-
न्दताडनदोहलकलनरक्तशोकशास्त्रिनम्, कालकूटजम्बूफल-
रसचुम्बनलीलाबालम्, फालनयनपावकपुरत्रयपुरोडाशहोम-
यजमानम्, रतिचक्रवाकीपतिषियोगाक्रन्दप्रदोषम्, भक्तज-
नजन्माटवीदहनदावपावकम्, त्रिभुवनकुटुम्बकाध्यागारिकं
देवं सोमनाथमचंसीत् ॥

तदनु कृतभुवनसाराविणं रावणमिव बहुबाहं यवनमुत्पा-
टयितुं चरमार्णवरोधसा पारसीकाभिमुखो जगाम ॥

चकार च भृशमविरलविमुक्तेन शरघर्षेण निरन्तराच्छा-
दितमम्बरतलमातन्वानैर्दुःसहतुक्खारघटैस्तुरुकैः सह सम-
रमस्वर्गगर्वैर्हर्वापतिः । समरभुवि समाकृष्टघन्वा धरणिपति-
रग्राक्षीदतिक्षितैर्भलैस्तीव्ररुषां शिरांसि यवनानाम् । एवं स्व-
तेजसा निजमिव नीवृतं निरवीवृतम् निष्कण्टकमखण्डमप-
रान्तमहीतलम् ॥

तदनु सरणिरिवोदग्रप्रतापो दिशमुदीर्घां गन्तुमुपचक्रमे ।
प्रथमं घोटकसुरक्षुण्णघनघुसृणक्षोदकपिशरोधसमुलङ्घ्य सि-
न्धुम्, सिन्धुराजमुपययौ । हरिरिव भुजमन्दरमथितात्सिन्धु-
राजात् श्रियमाजहार ॥

तदनु सिन्धुराजदर्शितपथो हूणाभिमुखो जगाम । तत्र
युयुत्सयाभिपतितान् , सकलभुवनत्राणकर्तुणा धनुषा श्रुति-
तनुत्ताणभेदिनः शरान्विसुञ्चन् , हूणानतिसंरम्भिणो रम्भास्त-
म्भलावमलावीत् ॥

ततो हूणकुलभ्रूणहा महामुजो नृपतिराससाद् काम्भोजा-
न् । सत्र संवत्कालकाष्ठजिह्वाकरालं करवालमादाय , शृणा-
लभञ्च बभञ्ज समरसंरम्भि काम्भोजबलम् । जहार च तेजसि-
नस्तदीयानाजानेयान्वाजिनः ॥

अनन्तरमासाद्य काश्मीरान् , सकलजगत्प्रसिद्धशरदासा-
क्षात्कारे , कालागरुप्रायकाननपादपे , पाककपिशकुलस्थ-
लीलुठनपिशङ्गजठरकस्तूरिकाहरिणसंचारचारुतरे , स्फटिक-
चन्द्रकान्तरत्ननिर्भरमेदिनीगर्भे तत्र निवसन् , प्रतिदिनमुपा-
यनीकृतगजतुरगकनकमणिघुसृणकस्तूरिकाहरिणचन्द्रकान्त-
चमरबालेन प्रतिक्षणं विरचितसेवाप्रणामेन काश्मीरकोसल-
केकयशकमद्रवाहीकप्रभृतिना राजकेन सेव्यमानः कतिपिदि-
वसान्युवास ॥

तत्रान्तरे क्षमाजगाम द्रवदहनदह्यमानवनतरुशिखरमधु-
गोलगलिताभिर्मधुधाराभिर्जलधरसमयाभिचारहोममिध प्रव-
र्तयन् , स्रवसापवनपूरितगिरिगुहाभाङ्गारैः प्रज्वलितपतङ्गका-

न्तज्वालाजालतापव्यथया विमुक्ताक्रन्दानिव गिरीन्विभावयन् ,
 रुधिरलोहितच्छविभिर्मुचुकुन्दपुष्पस्तम्बैर्विहितनिजविजृम्भ-
 णाय विधये पिशितबलिमिव प्रकाशयन् , पाकपरिस्फुटितैर्गु-
 ञ्जाफलैः स्फुलिङ्गानिव पूषकरालातानामनुमापयन् , अविरल-
 महोष्णमुक्तिभिरकौशुभिरात्मविपक्षसकलसलिलाधारभूतां ध-
 रामिव दहन् , तापातुरजरदजगरगलगुहावाहिभिर्वायुभिरसह-
 नतया निजोष्मण इव निश्चसन् , निजविपक्षनीरघरजीवन-
 दायिने जलधये कुप्यन्निव तदवरोधभूताः शोषयन्सरितः,
 मल्लिकाप्रसववैजननः, मरीचिकालीकवारिवर्षवलाहकः, क्षपा-
 युःक्षयः, पादपकुसुमपाटञ्चरः, चण्डांशुतापघण्टासरणिः, व-
 दन्याविपणिः, चीरिसारस्वतदेशिकः, बालानृत्तनाट्याचार्यः,
 प्रमदालिङ्गनधर्मचण्डालः सरसीवारितस्करो ग्रीष्मसमथः ॥

क्रमेण च दुःसहशुमणिद्युतौ, द्रुततुहिनौजसि, सुलभस्वे-
 दोदये, महिषमदमाधिनि, मन्दकन्दर्पवीर्ये, विरतसरित्स्रो-
 तसि, शैवालशेषसरसि, श्रवणशल्यश्लिष्टिकारदिते, खण्डित-
 क्षपायुषि, काननकपोतकूजितोद्वेजितजगाति, तीव्रदक्खलन-
 ज्वालाजटालहरिति, पटुपरिमलपाटलीकुसुमपटलपाटलघने,
 वनतरुवाटकुसुमपाटञ्चरे, मल्लिकामल्लिकोल्लासवासितवासरा-
 वसाने, निखिलगिरिनिर्ज्वरसिरास्तम्भभिषजि, पूषकराला-

तप्तोषविवशश्चाविधि, नादिन्धमश्नसनदूनपतत्रिणि, सर्व-
पथीनमृगवृष्णिके, कृतकृष्णलास्फुटने धर्मसंञ्चरितकुञ्जर-
कुले, धनवराहशर्महारिणि, तापसब्रह्मचारिणि निःशेषपर्णक्ष-
यनिर्विशेषाशेषशास्त्रिणि, कन्दलितमुचुकुन्दकान्तिकृतकृतक-
संध्यानुबन्धबन्धुरकान्तारसीमि, सावकितधातकीकाण्डे, शु-
कमुखशोणांशुककिंशुके, सुकुमारसुमनःश्रीशेखरितशिरीषे, त-
प्तपांसुप्रकरानुव्याधव्यथमानपथिकपरिषदि, बुभुक्षाक्षुभितकु-
क्षितरक्षौ, धारागृहशरणधनिकजने, ज्योतिरुदामत्विषि, क्षी-
रशोषक्षामधेनूधसि, विसृत्तरवात्पाधूलिधूसरनभसि, पान्थ-
निविडप्रपासघ्नि, पक्लिमकपिकच्छगुच्छे, पृथुपृषदश्वविशी-
र्णशल्मलीतूलराशिशारिताशावकाशे, शोषितशमीकोरके, क-
ठोरीभवति धर्मसमये, पृथिवीपतिः 'अयमेव कालः प्रालेथ-
गिरिविजयश्च' इति निश्चित्य, सैन्येन सह महता हिमाल-
याभिमुखो जगाम ॥

आसाद्य च हिमालयम् अमन्दवलितहयबलचरणसमुद्भू-
यमानसान्द्रपरागसन्नकिन्नरनयनं निर्धूणकोणघातनिःसृतनिः-
साणनिनदसकम्पकिम्पुरुषमारोह ॥

अत्रान्तरे सामर्थ्यम् आध्मातगवयशृङ्गनिनदमुखरितगिरिक-
न्दराविवरम्, अतिकर्कशगोकर्णचर्मनिर्मितवर्मावृतावयवम्,

अचलसमरकर्ममर्मज्ञम्, अतुच्छाच्छमलकृत्तिकृतशिरस्त्राण-
मीषणम्, आकलितगैरिकतिलकलोहितफालस्थलम्, गुरुकुट-
जवल्कलकच्छाच्छादितकटीभागम्, अगर्हर्हिवर्हावलीविर-
चितापीठम्, स्थूलकरिमसकमौक्तिकानुविद्धविकटगुच्छामालि-
काभरणम्, विसङ्कटादनिकोटिलम्बमानमयूरकण्ठालंकृतको-
दण्डकाण्डम्, करतलगृहीतशक्तिशङ्कुलाभिण्डपालतोमरशि-
लाजालम्, आद्योद्यनोन्मुखमखर्वगर्वमाजगताम पर्वतीयबलम् ॥

अथ निरन्तरधृताखेटखेटकफलकचक्रम्, आगृहीतकार्मु-
कनाराचभल्लपरध्वजप्रमुखविविधायुधभीषणम्, अनुक्षणकृत-
सिंहनादवधिरितसुवनविवरम्, अचलसमरसंनाहि तदभिमुखं
वचाल धरणीपालसैन्यम् ॥

ततस्तयोः सैन्ययोरविरलक्षेपणीयाग्रमखण्डवेतण्डशुण्डा-
मुसलचण्डास्फालनरटितस्फुटितप्रक्षाल्यम्, उत्पतद्वपतदने-
कशरशतपक्षशात्कारमुखरितदरीगृहनिवाससप्राससिद्धकुलम्,
अनुक्षणक्षिप्यमाणशिलानाराचनिकरपरस्परनिष्पेषजनितैर्हत-
सुभटसुरयुवतिपरिणयनप्रसङ्गमङ्गलप्रदीपकधिभिरासन्नजलव-
रहृन्दविद्युदुद्योतायमानैः स्फुलिङ्गपटलैः कर्बुरितगगनतलम्,
अतिसंकुलबलकलकलभयपलायमानचमरजालचालितवालश-
बलविपिनान्तरम्, समसमयताहितपटहशतभयङ्करभाङ्गारमेदु

रभागीरथीतुङ्गतरङ्गकूटकोलाहलम्, सैन्यसुभटमज्यमानत-
 टतरुगहनसंभवैरसितूर्णविमुच्यमानकर्णीशरपरम्परापतनभय -
 कलितगिरिकवचशङ्कादायिभिरद्यापि शंकरशरानलप्लुष्टदनुज -
 पुरधूमचुलुकितामिव दिवं वर्षायन्निर्धूसमण्डलैः स्मर्यमाणपा-
 ण्डवप्रवर्तितस्त्राण्डवदहनसंरम्भम्, दुर्विषहविषदिग्धबाणवेध-
 मूर्च्छालवीरभटम्, अस्वर्षपर्वतकुहरप्रतिनिनादमेदस्विनिःसा-
 णदुःसहस्वानभयविविघ्नकिन्नरमिथुनारुह्यमाणसमुन्नतशिखरा-
 ग्रम्, प्रतिकलपात्यमानैर्गण्डशैलैः सविधगतचारणकुलचिन्त्य-
 मानपक्षक्षपणोद्यतवज्रधरप्रदलनसमयशिलोच्चयमुच्यमानपा-
 षाणवर्षप्रक्रियम्, निरन्तरविमुक्तकरकवनकाणयन्त्रदृष्टपतन-
 फलत्फलकचक्रकदुरदितघटितकर्णज्वरम्, अधिकभयमायो-
 धनं बभूव ॥

अनन्तरमसहमानतया दुरारोहाण्यपि तुङ्गानि गिरिशृ-
 ङ्गाणि वस्त्रीकलहं लङ्घयता, प्रहरणशतैर्भञ्जता, प्रकुपितेन
 पार्थिवसैन्येन भग्ना बभूव पर्वतीयधूमः । उग्रसमरभीतैरुत्सव-
 संकेतैरुपदीकृतान् शशिकरशुर्चाश्चमरवालराशीन्, स्थूलस्थू-
 लानि वारणकुम्भमौक्तिकजालानि, चक्षुःप्रियंकरणास्तरुणा-
 न्कस्तूरिकाहरिणांश्च, समादाय गिरेरवरोह ॥

अवरुह्य च विपन्नरिपुः, किन्नरमिथुनगीयमानानि नि-

जभुजविजयपद्यानि शृण्वन् , अन्तिकंभुवि शंकरमान्यस्य गि-
 रेः, कंचित्कालमुवास । तस्मिन्समये, दिव्यभूमितया सदा
 संनिहितसकलकुसुमानि, पाकभिदुरफलापीडनिविडकण्ट-
 किफलकलितकान्तीनि, परिणम्रताम्रचूडचूडाताम्रनवाम्रकिस-
 लयाम्रेडितमदनसाम्राज्यचिह्नानि, नवकुसुममधुवर्षसतर्षपान-
 हर्षितमधुकरपरिषदभ्युषितपुरुषतरुपुषितलावण्यानि, वनदेव-
 तातालवृन्तायमानसरसदलनिचयरुषिरोचमानानीचमोचाव-
 नानि, परिसरावनीघनीभूतवनीवकुलवनीसनीस्रस्यमानमधुधु-
 नीजम्बालसुरभीणि, मदचपलचञ्चरीकचक्रचरणताडनचञ्च-
 लचम्पकमञ्चरीपुञ्जसमुत्पिञ्जसविवन्ति, क्रीडश्चिकोडशिशु-
 चरणशीर्यमाणबहलीभूतकुहलीपरिमलहारीणि, कोमलकुसु-
 मकोरफनिकरताराकितकुरवकशिखराणि, सुरभिगन्धिगन्ध-
 सारकिसलयतालवृन्तसमुत्पन्नपवनसंपन्नपन्नगविषतापशान्ती-
 नि, सरसरसालशालाधिरूढकोकिलमुक्तोदञ्चितपञ्चमाहूत-
 पञ्चशराणि, चञ्चुरलुकप्रोटिकोटिपाटितदाडिमफलप्रकराणि,
 तरुणकुसुमजालचक्षुःप्रियप्रियालानि स्फूर्जद्भ्रजंस्वर्जराणि, प्रत्य-
 मकुसुमतिलकतिलकितानि, प्रसवामोदमेदुरमाधवीनिकुञ्जानि,
 स्फीतजातियूथिकामोदानि, सान्द्रशिशिरच्छायाणि परिसरतरु-
 लतावण्डान्यालोक्य, धरणिपतिकटकवासिनो विलासिनः सह
 विलासिनीभिः, कुसुमापचयकर्मणि निर्ममिरे कुतूहलम् ॥

वनकेलिरागिणीनां वामदशां हृदयमहरन्त मधुरमधुरं
कणन्तः कुसुमशरविजयकाहलायमानाः कोमलकण्ठाः कुहू-
कण्ठाः । अशोकेन हृदयेन, पाटलेनाधरेण, तुङ्गेन कुचमण्ड-
लेन, कृतमालेन केशेन, मदनेन रामणीयकेन, अर्जुनेन
हासेन, भद्रश्रिया देहेन, सरलेन संलापेन च, विहारवनरा-
जय इव शृङ्गारराजस्य रराजिरे राजीमलोचनाः । तासां
पल्लवमिति बिम्बाधरं विमृशन्तः, पुष्पमिति हसितमीक्षमाणाः,
कुसुमस्तवक इति कुचमण्डलीं कलयन्तः, मधुकरमालेशि
रोमवल्लीं विभावयन्तः, कोकिलकूजितमिति संलपनभूहमानाः,
वीरुध इति च ता विलासिनो मेनिरे ॥

तरुलतामपुष्पग्रहणेष्वनवधिकोन्नमनभृशकृशवलम्बाः, विशृ-
ङ्खलचलितशङ्खवलयवृन्दरणितकान्दिशीकमधुकरपङ्क्तयः, वि-
चलितपृथुकुचकुम्भमुस्तविभिन्नमृदुसंन्यानबन्धाः, मन्थरमप-
चिचयुरङ्गनाः कुसुमानि । काञ्चन करकलितकुसुमस्तवकाः
सकृत्तिकापुञ्जा इव शरशामिन्यः, काञ्चन कर्णपूरीकृतकेतकी-
वर्हाः सचन्द्रमःशकला इव सितपक्षादिमतिशयः, काञ्चन
स्वेच्छाचलितसितसिन्धुवारमञ्जरीचामरा मानसवीचय इव
तरुलमरालपक्षपालयः, काञ्चन स्तनतटप्रतिबिम्बितकङ्कलि-
किसलयो हृदयगतं रागमिव दर्शयन्त्यः, काञ्चन श्रमोद्धिन्नच-

र्मजलकणैर्मुखैरङ्कुरितामृतविन्दुमिन्दुं विदम्बयन्त्यः, दामलो-
चना वने ददृशिरे । तासामलसदलितकटाक्षविक्षेपकाङ्क्षिणे ति-
लकवृक्षायापि, मदिरागण्डूषपायिने वकुलवनायापि, परि-
म्पणसमयजृम्भितमुकुलपुलकाय कुरवकतरवेऽपि, कौमलच-
रणनलिनताडनसुहृदे कङ्कलिकाननायापि, विलासिनो बब-
न्धुरभ्यसूयाम् ॥

‘सखि मधुकरोऽयमनिवारितगतिराजिहीते तवाधरम्, अ-
न्तरिता भव’ इति सख्या संकेततरुगहनं प्रापिता मुग्धवधू-
र्मुखकमलमुन्नमय्य चुम्बता किमपि बलादकारि रागिणा र-
मणेन । सान्द्रतरे तरुकुञ्जे कान्तगृहीतायाः कस्याञ्चिद्विशृङ्ख-
लविजृम्भितं सीत्कृतम् ‘अयि सखि, विषमे विपिनतले स्ख-
लासि’ इति, दृष्टाधरवेदनाविधुतकरयुगलमणिवलयनिनदम्
‘उज्ज्वलता गुच्छोच्चयेन खिद्यते’ इति च निगूहमाना सखी
धकार विशङ्कां सपत्नीम् । कोऽपि तरुणः पाणिपरिचलितसु-
मनःस्तवकोत्थितैः परागैरेकस्याः कलुषयज्ञक्षिणी, तत्क्षण ए-
वाभिलषितमन्यस्याश्चुचुम्ब बिम्बाधरम् । तासां कुरवककोरं-
ककुण्डलानि कर्णयोः कलयन्तः, नमेरुमुकुलहारेण पयोधर-
तटीं परिष्कुर्वन्तः, वकुलमुकुलमेखलादाना काञ्चीपदमञ्च-
यन्तः, चम्पकगर्भकेण निर्भरं धम्मिल्लभारचयन्तः, तिलकजनु-
वा परागेण तिलकशिल्पमानने कल्पयन्तः, विषैरुररप्ये यु-

वानः । तासां स्तनकलशगुतिनिर्जितैस्तद्वकुसुमस्तवकैः षट्पद-
विहृतव्याजादाक्कन्दनमारुच्यत इति, अङ्गसौन्दर्यपराजिता-
भिर्लताभिः पवनकृतावर्जनव्याजेन प्रणामः क्रियत इति,
करतलरुचिस्खण्डितकिसलयच्छविभिः कङ्कलिभिः कुसुमभर-
विनतविटपलक्ष्येण ब्रीह्याविनम्रमुखता विधीयत इति, केशक-
लापगार्हितवर्हैर्वहिभिर्धर्मसमयापदेशेन ताण्डवं संत्यज्यत इति,
कोमलालापकुण्ठितकण्ठैः कुतूकण्ठैस्तद्वगहनान्तरचरणच्छद्य-
नाचर्यते त्रासादन्तर्धिरिति, विलासद्वसितप्रभाविजितैर्वी-
रुत्प्रसूनैरनिलचलनमिषादातङ्कम्पो धार्यत इति च, विलम्ब-
सिनो मेनिरे ॥

अथ पुनरेवमारचितविपिनविहरणकेलयो युवानः, कान-
नतलसंचरणकृन्तव्यारविन्दानां धर्मसलिलकणवृन्ददन्तु-
रफालफलकानां तपनकरपरिम्लानमुखीनां श्वातोदरीणाम्
अम्बुविहारेण सौख्यमभिलषन्तः, संततपतिततुद्दिनगिरितु-
षारशरीसहस्रसंमेलनशिशिरतरम्, अमृतमधुरम्, आरसि-
तसमदकलहंससारसम्, अचिरविदलितकमलकुमुदकुवलय-
कङ्कारसुरभि, शरदिन्तुचन्द्रिकाधवलम्, उष्णसमयसुखम्,
अगाहन्त परिलघु पावनं भागीरथीसलिलम् ॥

चरणयुगलसौभाग्येन नलिनवनलक्ष्मीर्लङ्घ्यन्तीः, जघन-

परिणाहेन पुलिनमण्डलभूतिमपहसन्तीः, नतनाभिचक्रैरावर्त-
 शोभामपाकुर्वतीः, स्तनकलशयुगललितेन चक्रवाकमिधुनविड-
 म्बनां विदधतीः, कण्ठकान्त्या कम्बुविड्बोकान् कदर्थयन्तीः,
 अधरदलरागेण सौगन्धिकश्रियं तर्जयन्तीः, हसितमहसा कुमु-
 दचण्डरुचः कुण्ठयन्तीः, अक्षिवलनेन शफरपरिवर्तनलीलाम-
 धरयन्तीः, भ्रूवलनभङ्गया तरङ्गश्रियमफलयन्तीर्निशाभ्य नित-
 म्बिनीः, लज्जयेव फेनपटावकुण्ठिता सरित्स्थौ । बाहिनीवारि-
 रुहाणि मकरन्दमिषादङ्गनाजनवदनलावण्यनिह्ताय निजका-
 न्तिसाराय निवापसलिलमिव विक्षिपन्ति स्म । कुशोदरीणां
 गम्भीरनाभिचक्रचुलुकितसलिला कशिमानमभजत शैवालिनी;
 वृथा न्यपादिश्यत धर्मसमयः । अरुणोत्पलवर्तिनो हंसास्तासां
 सविभ्रमशतिनिर्जिता लज्जया पावकप्रविष्टा इव ददृशिरे ।
 तासां स्तनजघनास्फालनपरिभूतिमवेक्ष्य पङ्कजहस्तेन कबलि-
 तमधुकरपटलकालकूटा सरित् आवर्तभ्रमापदेशादाधगतघूर्ण-
 नेषादृश्यत ॥

ततोऽम्बु करिपतय इव करक्षीकरजालकानि करिणीषु
 धर्मसंज्वरिणीषु तरुणीषु विचकरुः कनकशृङ्गधारिणः का-
 मिनः । तासामलकाममाकुलयन्, अक्षिणी निमीलयन्,
 कर्णोत्पलानि पातयन्, कपोलमूलानि चुम्बन्, अधरदलानि
 विशदयन्, सीतकृतानि जनयन्, स्तनतटानि पुलकयन्,

अनुलेपनानि शिथिलयन्, नखपदानि दर्शयन्; नीवीर्विक-
लयन्, नितम्बविम्बानि संस्पृशन्, अजायत रतिपर इव
रागिणीषु कनकशृङ्गमुखोद्भितः सलिलपातः ॥

अनन्तरमनवरतमञ्जनोन्मज्जनक्षोभसंजातफेनसंगतगात्राः
सनिर्मोका इव पद्मगाधिराजकन्यकास्तत्क्षणमराजन्त रा-
जीवदृष्टः । वरतनुवदनानां वारिरुहाणां च कमपि विद्येयं
कलयितुमक्षमस्य विलासिजनस्य स्पर्शानुमेयमन्तरमिति सति
करावमर्शो नाहैरभूयत नवपुलककण्टकधारिभिस्तदङ्गैः । अङ्ग-
स्पर्शमासाद्य विलासिनामनङ्गातुरेव बुद्बुदव्याजेन वभार
निभ्रगा पुलकम् । वरतनुवदनोपमानसंपत्संपादनाय सरोह-
हवनम् अरुणकिञ्चलकपतनमिषादामिषमलिमिव विधये विर्त-
तार । सलिलविहरणविशीर्णकुन्तलललितानि नयनानि कोम-
लाङ्गीनां शैवालवनविदलितशफरकुलवियमुदपादयन् । अ-
म्बकरोषभीत्या जलदुर्गतमिव कुसुमधन्वानं प्रतिबिम्बित-
भालोक्य रमणम्, बहुमन्यत जलावगाहनं कापि कमलाक्षी ।
अपाङ्गविवलितया दृशा रतिसर्वस्वमालोक्य कस्याश्चिदधर-
दलम्, उत्पन्नरागः सपदि तद्गूहणकौतुकी कोऽपि, निरन्तर-
विमुक्तैर्यन्त्रधारिभिरन्यस्या वदनमाच्छादयन्नलभत मनोरथ-
फलम् । अपरा प्रतियुवतिसिम्बनपरमालोक्य रमणम्, अम-

र्वतापानलदङ्गमानं स्वहृदयमिव सिञ्चन्ती स्नानान्तरनिपाति
निरन्तरमश्रुस्रोतो मुमोच । प्रेयसः सह सपत्न्या सलिलवि-
हारमालोकयन्त्याः परस्थास्तापातिशयेन तत्कालसमेयुर्धौ मू-
र्च्छामपनुनोद सखीव सलिलशीकरैः सैन्धवी लहरी ॥

तासां बुद्दिनवर्षोदपि शोककराणि वदनानि वारिजानाम्,
वासरविरामादपि आतङ्ककारिणि कुचयुगानि कौकमिश्रुना-
नाम्, सलिलशोषादपि तापप्रदानि चक्षुषि शफराणाम्,
तपनकिरणेभ्योऽपि हर्षघातीनि हसितानि कुमुदानाम्, ज-
लपूरादपि तिरस्करणानि जघनमण्डलानि पुलिनानाम्, प्रा-
वृषोऽपि परिबाधकानि कुन्तलजालानि शैवालानां च बभूवुः ।
तासां नेत्रश्रुतिनिराकरणतापदग्धात्पुण्डरीकवनादुत्थितं भस्म;
पराग इति प्रज्ञाहीनप्रवादः । केसहस्तत्रस्तैस्तीरशिखण्डिभि-
स्ताण्डवं त्यक्तम्; धर्मसमयेनेति बालिशचितर्कः । जघनश्री-
तिरस्कृतैः सैकतमण्डलैरारचितं लज्जाबकुण्ठनम्; तरङ्गो-
त्क्षिप्तं शैवालजालकमिति मुग्धनिर्घारणम् । वदनकान्तिस्व-
ण्डितशोभा कमलवनी सकज्जलं बाष्पमुद्रवाम; मधुकरमि-
लितं मकरन्दपतनमिति मन्दप्रबोधः ॥

अन्तरेऽस्मिन्, अम्भसि निरन्तरमञ्जनोन्मज्जनमाचर-
न्तीनामङ्गनानामसिकठिनकुचतटास्फालनस्फुटितैरम्भःकणनि-

करैर्निर्वापित इव मन्दोष्मा बभूव वासरेश्वरः । स्वयमपि म-
रीचिभिः सह भिमङ्गुरिव चरमान्धिपयसि पपात सप्तसप्तिः ॥

अथ मुकुलितासपे वासरे, वामध्रुवोऽपि बाहिनीसलिला-
दुत्तीर्य, परिसरगतस्रमणदर्शनसगजृम्भितैः स्वेदान्बुभिः पु-
नरप्यार्द्रतामङ्गेषु दधानाः, शिबिरभुवमयासिषुः ॥

ततः प्रत्यमरविविरहशोकविधृतानि कालपटावकुण्ठनानीव
ककुभां मुखेषु ददृशिरे तमिस्राणि । अनन्तरमरुन्ध रोदस्योर-
न्तरं संध्यासरसीरुहाटवीषट्पदपटलाद्यमानमन्धकारम् । हा-
लामदमुदितहलधरहलहेलाधर्वणश्लोभफेनिलकालिन्दीप्रवाहानु-
कारि तारकाशारमन्धकारमराजत । आसन्नाशिशिरकिरणवि-
हरणहेतोरिव विस्तारिणि वियति शयने, विभावरी तस्तार
तारकामाल्यजातम् । क्रमेण समददिक्षु चरपुञ्चचञ्चलभव-
णतालताडनोच्चलितषट्चरणचक्रतरलपक्षच्छटाकान्तिकन्दलि-
तानीव दिक्षु, सायन्तनसमयद्वयमानसप्रविमन्दिरसाप्ततन्तव-
ज्ज्वलनधूमपालीपरिमिलनमेदुराणीव वियति, कालायसमुसल-
कान्तिपिष्टुनकीनाक्षवाहनमहिषविकटविषाणवेषमोषोपरचित-
पोषाणीव शमनसद्धानि, दुःसहकालकूटगरलकलुषितकालक-
ण्ठकन्धरान्धकारोल्लासनपल्लवितानीव कैलाससिखरेषु, कञ्ज-
लत्त्रिषि तमांसि विरोदधुक्त्रिणि भुवनानि ॥

सान्द्ररुधिरधिया तिमिरनक्तं चरजिह्वालीढ इव अगाल
 संध्यारागः । प्रथमगिरिशिखरवनधारिशार्दूलावस्कन्दनशङ्किना
 कुरङ्गमुत्सङ्गतमुदयरामिषेण अरुणपटेनाच्छाद्य जजृम्भे
 सिन्दूरितजम्भरिपुकुम्भिकुम्भत्विषा कुमुदबान्धवेन । विष्णु-
 पदप्रवृत्ता कालभगीरथवशे वर्तमाना हंसधवला चन्द्रिकाम-
 न्दाकिनी गिरीशशिरसि निपत्य रसातलमवातरत् । तुहि-
 नकरकरव्यतिकरविघटितमुखाः प्रसुप्तबुधरम्भांसि सलिलसि-
 राञ्चन्द्रकान्तदृषदाम् । प्रालेयशैलस्य पद्मरागततटप्रभाजालेषु
 बालातपधिया निपेतुरुत्सृज्य सविधसरांसि चन्द्रिकाचकि-
 तानि चक्रवाकमिधुनानि ॥

क्रमेण च समुल्लासितसागरायां कर्पूरधूलिधवलायां कन्दलि-
 तकन्दर्पचापशिखिनीटंकारतरङ्गितदिगन्तरायां पथिकजनप्रा-
 णस्वण्डिन्यां प्रौढायां चन्द्रिकायाम्, निवसितस्वच्छाम्बरदृश्य-
 मानकनकशिलाकान्तिरुचिरोरवः, सकृदुपयुक्तताम्बूलविर-
 लरागदशनमणिविडम्बितदाढिमफलबीजविभ्रमाः, ज्ञान-
 विमलधूपवासितसुरभिकेशगर्भनिहितनवकुसुमदामरमणीयाः,
 संक्रान्तमृगाङ्गकलङ्करेखापुनरुक्तकालिमकस्तूरिकापत्रहरिणक-
 मनीयकपोलफलकाः, सान्द्ररुधिरध्वन्दनानुलेपनभृशतरशिशि-
 रकुचमण्डलाः, कापिशायनमदकषायितकटाक्षकान्तिकन्दलि-

तर्कणपूरकहाररुचयः, विलासस्मितसुधांशुमेदुरितर्कणभूष-
णमौक्तिकमणिमरीचयः, स्तनतटतरलचारुहारहारिण्यः, च-
काशिरे सुरतपरिकर्मधारिण्यस्तरुण्यः ॥

परिष्कृतास्तदा हारांशुपूरसेकशाङ्गुलितामिव तरलभरत-
कमहःश्यामितां स्तनतटीं दधानाः, मौक्तिकांशुपूरशैवलाय-
मानेन नाथकहरिन्मणिमहसा स्तनतटपत्रहरिणानां नवतृण-
किसलयकबलानीव घटयन्त्यः, पद्मरागमणिमयोर्मिकामरी-
चिपटलपुनरुक्तलोहितद्युतिभिरङ्गुलीभिः कर्णभरणकान्तिव-
र्षसिक्तमूलतया किसलयिनीमिव भुजलतां दधानाः, नयनकम-
लानि कलितकालाञ्जनकल्पनतया रमणमुखचन्द्रदर्शनविका-
साय नीलोत्पलरूपतामिव नयन्त्यः, माणिक्याङ्गदमयूखजाले-
न स्तनचक्रवाकमिथुनाय बालरविकिरणमञ्जरीमिव संचारय-
न्त्यः, वलयस्वचित्तमहानीलमरीचिभिरधोमुखपातिनीभिररुण-
कमलधिया पाणितलाभिमुखपातिनीर्ध्रमरपङ्क्तिरिव दर्शयन्त्यः,
विमलदेवच्छन्दमौक्तिकनिकरसंगतैः सौन्दर्यसिन्धुसरसीरुहा-
यमाणैराननप्रतिबिम्बैरासीदति रतिसमये कमनीयकान्तभुजा-
न्तरचुम्बनकुतूहलोत्पादितानेकवदनमिव हृदयभागमुद्बहन्त्यः,
मेखलामध्यमणिमयूखलेखाभिरुन्मुखीभिः सविद्युत इव रोम-
राजिकादम्बिनीः कलयन्त्यः, वैदूर्यकाञ्चीमयूखार्णसा नित-

स्वस्थलभद्रासनमधितस्थुषो मकरकेतनस्य सकलभुवनसाम्रा-
ज्याभिषेकमिव तन्वानाः, तरुणहृदयमहरन्त हरिणलोचनाः ॥

चन्दनजलसेकशिशिरतलेषु, तत्क्षणदक्षमानकालागरुधूप-
वासितेषु, विषटितमणिगवाक्षविबरमन्दसंघारिमारुततरलि-
तकर्पूरदीपकलिकासुरभिषु, चन्द्रकान्तचषकसंभृतसरसमदि-
रामोदमेदस्विषु, प्रतिक्षणहिमजलोक्षितक्षौमवितानेषु, कुङ्कु-
मरसक्षालितभित्तिवलयेषु, मृगमदविलिप्ताजिरेषु वासभवनेषु,
बहुलविकीर्णकङ्कारदलमृदुलानि, घनसारधूलिसिक्तिलानि,
मृदुस्पर्शानि हंसतूलशयनान्यध्यासत कामिभिः सह कन्दर्पकर्म
निर्मातुकामानि नीरजदृशां वृन्दानि ॥

भनन्तरमभङ्गुरानङ्गम्, अङ्कुरितहारिहसितम्, कुतुक-
कुतचादुशतम्, अगणितप्रपम्, अङ्गीकृतधाष्ट्यम्, अना-
दृतवाच्यावाच्यमर्यादम्, आचरितोपचारम्, अखण्डितप्रे-
मरसम्, अशिथिलहृदयबन्धम्, अन्तरितान्यभावम्, अवि-
रललाक्षाङ्कितचरणोरुतलसनाथम्, विलासिजनानुभूयमान-
परिरम्भविशेषविलासितम्, औपनीविककरतलस्पर्शसुखवि-
जृम्भितपुलकजर्जरितकपोलतलम्, द्रुततरजघनोपगूहनवि-
धिविभिन्नमणिरशनाशकलहारितशयनतलम्, अतिपृथुकुच-
कुम्भगलकपोलाचरविन्धतलनवनवविधीयमानरोमाञ्चजनन-

मृदुनस्वमुखाच्छुरितकम् , अधरदलसंपुटनिभृतशुम्भनमुख-
विजिह्वाविबलितभ्रूलताविलासविजितमदनकोदण्डविभ्रमम् ,
अदयदृष्टाधरवेदनाविधुतकरयुगलमणिवलयनिनदमुखरम् , अ-
नचरतविशृङ्खलचलितमेखलानिनावव्यज्यमानवीरायितविहार-
प्रपञ्चम् , बहुविधस्थितिविकल्पनातरलमणिभूषणरणितमा-
सलमणितवाचालम् , अतिरभसकचप्रहविशीर्णशेखरोद्गीन-
मधुकरपटलझंकारमुखरम् , अधिकजवविहृतिविल्वनविमल-
हारमुक्ताफलप्रकरतारकितशयनसंनिकर्षम् , संख्यानविन्य-
नलज्जासज्जितदृढबाहुस्वस्तिकविषटनपरकामिकरतलस्वराविद-
लितशङ्खवलयशकलवृन्दवन्तुरशय्यासूचितमौगध्यम् , अति-
बहुलकुचकलशकुङ्कुमपत्रभञ्जरेखालाविलितप्रच्छदपटम् , अ-
तिचटुलकचाकर्षणोन्नामितमुखकमलसदृशनपीडाधरपानजनि-
तसीत्कारमनोहरम् , अनर्गलस्वेदान्मुकणनिकरदूषितफाल-
तलकलितकालेयकतिलकशिल्पम् , त्रैविक्रमविहरणविलासो-
दधितचरणतलरागरसरञ्जितचित्तानम् , चलितमणिमथाम-
रणक्षणक्षणात्कारसमुन्नीयमानरमणकरयुगपञ्जरकोलाविहारो-
त्सवम् , प्रत्यययावकपङ्काङ्कितपाणितलद्वयीसंकलिततरुण-
मनोरथफलम् , प्रतिक्षणभद्रकर्तरीकरणनिरङ्कुशविमुक्तहुंकार-
सुमगम् , अलङ्ककरसार्द्धनिजचरणनिक्षेपारुणमृगाक्षीदक्षि-
णोरुकाण्डकण्ठोत्तकैलीविकल्पम् , अनुकलनाथजीववाक्यर-

चनाभङ्गिप्रकाशितहृदयसंतोषम्, शरदिवसमिव सद्यस्तनख-
ण्डाभ्रनिबद्धम्, प्रतिपत्तिशामुखमिव प्रतिपन्नार्धचन्द्रस्फुरणम्,
चतुर्मुख्यावस्थानमिव परिचितपद्मासनम्, अरण्यमिव संनि-
हितचटकविलसितम्, अतन्द्रमजायत सुरततन्त्रम् ॥

किं च, यद्यदिवसमाभ्रातम्, यद्यन्मनसि परिस्फुरितम्,
यद्यन्मन्मथेनोपदिष्टम्, यद्यन्मदेनोपकल्पितम्, यद्यत्प्रणयेन
प्रणीतम्, यद्यच्चतुर्येण जनितम्, यद्यदिच्छया प्रक-
ल्पितम्, यद्यत्प्रहर्षेण प्रकटितम्, यद्यद्वैयालेन विवृतम्,
यद्यत्प्रतिभया प्रकाशितम्, अतिमनोहरमनेकोपचारपूर्व वि-
विधमानङ्गात्मकं तत्तदनुबभूवुरन्योन्यानुस्त्वानि कामिमिथु-
नानि ॥

ततः स्थूलनिश्वासजृम्भणोत्कम्पितकुक्षमण्डलाः, लुलित-
लुलितमध्यस्तनतटलक्ष्यमाणसरसनखपदश्रेणयः, स्वेदकणनि-
करस्त्रण्डितगण्डपत्रावलयः, स्तिम्बललाटतटविलगितचुम्बन-
ग्रहणसंगतालकाभ्राः, श्रमवशशमिनिवसितक्षौमशरीरसंघयः,
तल्पपतितमेखलादैर्घ्यविवृतजघनपरिणाहाः, निःशेषविलुप्त-
चन्दनाङ्गरागिण्यो रागिण्यमङ्गशय्याशायिन्यो विरेजुरनखन-
लोचनना वामलोचननाः ॥

तदा निरन्तरनिपतितचन्दनधूलिविसरधूसराणि, दलित-

दन्तताटकुशकलनिकरदन्तुराणि, विलुलितमास्यनिचितानि,
संलक्ष्यमाणसयावकचरणमुद्राणि, संक्रान्तचाहकस्तूरिकापत्र-
भङ्गमकराणि, विशीर्णविविधमेखलारत्नविसंस्थूलानि, संलम्प-
मृगमदसुगन्धीनि, संचूर्णितकर्पूरदामसौरभभ्राम्यदलिकुलानि,
विदलितशङ्खकङ्कणस्थण्डसंकुलानि, कचित्संकलितकालागरु-
पङ्कमलिनानि, कचित्सान्द्रसिन्दूरेणुजालरक्षितानि, कचि-
त्कुङ्कुमतिलकचिह्नितानि, कचित्सरसकालाञ्जनलाञ्छितानि,
वभासिरे बहुविधसुरतकरणसूचकानि शयनानि ।

अत्रान्तरे स्वयमपि रजन्या सह रिरंसुरिव चरमगिरिक-
न्दरागृहेषु चन्द्रमाः प्रापदाज्ञां प्राचेतसीम् । रतिसमरविजृम्भि-
तानि रागिणीनां मन्द्रमधुराणि भणितभणितानि पठितुमुपच-
क्रमिरे मञ्जुलवाचः पञ्जरशुकाः । सुरतस्त्रिणाः शोभावतीः
सुन्दरीरीक्षितुमिव विकसितकमललोचना बभूवुः सरसः ।
सुरतविरतिविभ्रान्तरमणीनूपुररवानुसरणमिव चकिरे मञ्जुभि-
निर्नदैस्तत्क्षणप्रबुद्धानि भागीरथीसारसकलहंसमिश्रानानि ।
सुरसरिदुर्तीर्णपद्मिममुखजरठजालपादकान्तिश्चरमार्णवपयसि
पपात शर्वरीरमणः । जजृम्भिरे च गण्डमदसङ्गिभृङ्गसंगीत-
मिलिताः शय्योत्थितस्य काननकरिकुलस्य कर्णतालदुन्दुभि-
ध्वनयः । रतिखिन्नकिञ्चरमिश्रुनवदनश्रमजलकणहारिणः, तर-

लितचमरवालधयः, तुहिनझरीपृषतभृतः, काननकरिमदसुग-
 न्धयो मन्दमन्दं ववुर्वैमातिका मातरिन्धानः । प्रत्यूषतक्ष-
 तष्टे प्रत्यक्छिखे पर्यस्ततारकाकुसुमे पतिते तिमिरतरुषण्डे त-
 न्मूलोद्गताः प्रवालपाटलाः प्ररोहा इव ददृक्षिरे प्रथमगिरिशि-
 रसि पतङ्गपादाः । कुरुविन्दकालकलङ्ककनीनिके दीर्घालोकक्षमे
 सितरुचि चक्षुषि तिरोहिते, कालेन भिषजा दर्शनपथरोधि
 तिमिरपटलमुद्रिष्य, पुनरपदोषमाविष्कृतमञ्जकान्तं विलोच-
 नमासाद्य, विदिद्युते जगती । कलितजलजधृतिरुल्लसदरुणकि-
 रणचक्रा लोकजननी देवतेव पुरातनी दिवसकृतो मरीचिर्म-
 र्त्यभुवमवतीर्णा क्षमयामास सान्द्रतमोभिधानान् यातुधा-
 नान् । पद्मिनीरजोरक्तमम्बरं विरलप्रसारितकरः पस्पर्श
 किल दर्शिताक्षः पद्मिनीभुजंगः । अतीत्य बह्णालयमरुण-
 माहतिना दीधितिदहनोदीपितां गगनलङ्कां हरिभिः सम-
 श्येत्य प्रांशुभिरंशुबाणैर्निबिडनिशातिमिरनिशाटझाटस्य विधाय
 विरामं रविरामः पावकप्रवेशेन प्रकटितपवित्ररूपामाददे
 सीतामिव सैजसीं लक्ष्मीम् ॥

क्रमेण च कोकयुवतिशोकापनुदि भगवति किरणमालिनि
 किंचिदुन्मुक्तपिङ्गलिङ्गि समुदिते, प्रौढे प्रभातसमये, धरणि-
 पतिर्निर्वर्त्य तत्कालसमुधितां क्रियाम्, विजिताशेषराजमण्ड-

लतया जेतव्यमपरमपश्यन्, विजयसमरसंरम्भाद्विरम्य स्वपुरं
प्रति धियासुरासीत् ॥

अत्रान्तरे नातिदूरवर्ती मधुरकण्ठो वैतालिकः कश्चिदुच्चै-
रिमामार्थां पपाठ—

‘ सुवनान्तराणि गत्वा निजकरनिर्धूतनिखिलतिमिरौघः ।

भास्वानयं प्रतापी पूर्वगिरिं भजति भूतये जगताम् ॥’

राजा तु तामुपश्रुतिभूतामाकर्ण्य स्वपुरगमनोन्मुखो जय-
शालिनीं ध्वजिनीमुदतिष्ठिपत् ॥

अथ दुर्दमकलिङ्गकर्दमविमर्दनविकर्तनेन, दुर्लङ्घवङ्गाङ्गवन-
भङ्गपरशुना, लाटगौडगिरिकूटपाटनपविना, पाण्ड्यपरिवृद्धश-
स्त्रशास्त्रमतवैतण्डिकेन, केरलसरोप्रीप्सेण, भोसलाम्भोजिकु-
म्भोद्भवेन, सुशालिङ्गातकृताक्ष्येण, मागधवधूष्पाप्मानुवर्ष-
वासवेन, गान्धारगन्धकुशरपञ्चाननेन, सौराष्ट्रदावानलधा-
रावर्षेण, काम्बोजाम्भोजहेमन्तेन, दुर्मदतुरुष्कवृक्षाशनिना....
... .. ॥

अथ विषमदृष्टस्त्वष्ट्रविसंस्थुलाम्, जरन्तकूटारलुठितज-
रदजगरविकटगलगुहानिष्पृतस्थूलपवनसंभ्रुक्यमाणदवदहन-
शिखाकलापाम्, इतस्ततः क्षिप्रभ्रमददभपातवातप्रमीघ्राताम्,
उग्रशरभचक्रवक्रदंष्ट्राघातमोहितरोहिताम्, बुभुक्षाश्रुभितकु-
क्षितरक्षुतीक्ष्णनखरकुलिशकोटिकुट्टनाक्रन्दिहरिणयूथाम्, वि-

विधगिरिदरीजृम्भितशरीशिशिरजलकणसेकसुकुमारकिसलय-
 ग्रन्थिपर्णप्रसनप्रमुदितचमरीवर्गाम्, परुषकपिकच्छविच्छुर-
 णस्वर्जूत्कटमर्कटाम्, कर्करेदुकदुरदितविरच्यमानपथिकजन-
 कर्णज्वराम्, तारुण्याग्नेहितलावण्यशबरपुरवरवर्णिनीकर्णपूरी-
 कृतककुल्लिपल्लवाम्, उत्कुपितकेसरिवरकरनखरपञ्जरभज्यमा-
 नकुञ्जरकुलकण्ठघर्घरनिर्घोषभीषणाम्, चटुलशुककुलचञ्चल-
 ताडनपतितदाडिमफलस्थपुटितोद्देशाम्, अनिलमलपतितपचे-
 लिमदधिफलमक्षणपुल्लगहभल्लकप्रकराम्, अदिरलफलभार-
 नितान्तनतदन्तशठनिबिडनीडप्रसूतकलविङ्गाम्, आखेटवि-
 हारिखेटकिरातश्राटसपत्राकृतरौहिषरुधिरगण्डूषभूरिभेरुण्डम-
 ण्डलाम्, क्रीडाविधेयगौधेयविहारसौधायमानवल्मीकाम्, क-
 तिपयदिवसोद्भिन्नकोमलमरीचाङ्कुरप्रासमुदितहारीताम्, अति-
 चपलकपिकुलकरतलतरलिततफोलसुरभितप्रान्ताम्, अफल्गु-
 गुग्गुलुद्रुमनिर्यासद्रवतिम्यस्थलसिकताम्, प्रक्रीडत्प्रौढकिटि-
 विकटपोत्रोल्लिखितपल्लवक्रोडाम्, चिक्रोडदशनदष्टस्वादिल्लम-
 धुष्टीलप्रसवाम्, कलहायमानकपिशलगदनिलचञ्चलचम्प-
 कलावकाम्, खञ्जरीटमिधुननिधुवनरभसधूतमधुमधुरमधू-
 कमाद्यन्मधुकराम्, सरुणसृणभ्वजकुञ्जान्धकारपुञ्जितोल्लङ्ग-
 जितभीषणाम्, उल्लसितचिल्वचिरिबिल्वकिञ्जल्काम्, वि-
 स्तुमरविविधवीरुद्रातजातयातयामेतरकुसुमकेसरविसरधूसर-

वासरकरमरीचिनिचयाम्, उल्लसन्नपल्लवप्रचयभासुरशिरी-
षगोशीर्षविटपिसंविशदाशीविषाम्, पृथुलकुचोपरिट्टयमान-
ललितपत्रावलीरमणीयां देश्यामिव विविधपल्लवरागं विवृणवा-
नाम्, उत्त्वणसिंहनादां रणभूमिमिव स्वाङ्गप्रभिन्नकरिवरसह-
स्राणि वृधानाम्, परिचितषट्प्रन्थप्रपञ्चां पाण्डितमतिमिव
सुलभविपदर्शनाम्, नवमालिकासुरभिचारुचलदलकाननां
सुभद्रामिव पृथुलकरवीरपुरुषसङ्गमाविष्कुर्वतीम्, परिण-
तलोभ्रपाण्डरसुखीं गर्भिणीमिव प्रत्यग्रप्रसवमाकलयन्तीम्, प्रक-
टितकपोतपालिकापातां जीर्णभवनश्रियमिव बहुविधगिरिकान-
नविवराणि विभ्राणाम्, विरचितबहुरूपविहारं नदीमिव ताल-
स्थितिमभिन्दानाम्, सवनप्रियां ब्राह्मणजातिमिव गायत्री-
जपासक्तिमुद्वहन्तीम्, शबरजातिमिव विहितस्तुहितरूपिरवा-
साम्, सदाश्वरसेवामिव संनिहितश्रीफलाम्, रामायणकथामिव
कपिकुलकृततुङ्गसेतुबन्धाम्, कुनृपतिराज्यस्थितिमिव कण्टक-
शतखिलीकृताम्, विविधभूतहविशेषामगाहत विन्ध्यादकीम् ॥

यत्र ब्रह्माण्डलङ्घिशिखरवृन्दतया विन्ध्यगिरिमम्बरतलसं-
चरणावकाशदानार्थमनुसर्तुं उत्पादसेवावतीर्णाः सलिलधरा
इव विभ्रान्ति गन्धद्विपाः । यामधिवसति वेधसा कल्मषोपा-
दाननिर्मिता निःसर्गधोरा निषादजातिः ॥

तत्र पुनरभ्रंलिह्वितपसहस्रपरिचहपवनविशीर्णजीर्णपर्ण-
 पतनकषायितस्वर्णदीसलिलस्य , अकाण्डकण्डूतिनिघ्नविघ्न-
 स्वामिसामिभुगण्डपिण्डसतर्षधर्षणसंक्रान्तमदजलमलिनित-
 स्कन्धस्य, मदसहनमाहेश्वरीवाहनवृषलम्बगलकम्बलकण-
 मस्तृणत्वचः, पचेलिमफलरसचुम्बनचुम्बुचम्बुना पञ्चमीयान-
 गरुडेन परिष्कृतशिखरस्य महतो वटतरुवण्डस्य मध्यभागे,
 प्रतिक्षयक्षीणक्षेमपितामहकोटिकोटिकूटघटितगोपुरकूटम् , उ-
 त्कटध्वजपरिषाटीपटीकृतवासुकिकुलनिर्मोकपट्टम् , पुराणदि-
 क्षराटिविशकूटदन्तकाण्डविरचितबहिर्द्वाररमणीयम् , द्वारदे-
 शोद्भूतप्रभूतभूतावासदुमशिखरप्रेङ्गोलशिखिकुलकन्धरादामस-
 हस्रम् , समधिकरुधिरमदिरापानमदोष्णामरडाकिनीकुचकल-
 शकुल्यमाल्यावल्यारावमुखरितवनोपशस्यम् , बल्यर्थकृत्तभी-
 षणमहिषघटाकण्ठकुहरघटीयन्त्रक्षरितबहुलरुधिरपिच्छिलस्थ-
 लस्खलितपिशाचलोकप्रतिश्रणकृतभैरवमदादृहासमुखरितादृ-
 लम् , प्रयतयममहिलाप्रवृष्टरत्नखचितप्रच्छन्नकवादम् , अवि-
 रतवरुणोपचीयमानसुरार्णवपूरभारोज्ज्वलचामुण्डालोचनपुटपा-
 टलिमपल्लवितान्तरम् , उदग्रन्यमोधवितपिविकटशाखान्तराल-
 प्रेङ्गन्प्रेङ्गाधिरुढविकृतवेतालमिथुनम् , पुरातनयुगनियुतासुवि-
 युतदैतेयविपक्षाप्यक्षचक्षूरन्धकरालाङ्गकङ्कालकल्पितगवाक्षश-
 तोद्भासितमण्डपम् , पर्यन्तस्थापितदारुणशूलशिखरप्रोतदारुक-

प्रमुखवानवशिरश्चक्रम्, उग्रबलिभूमिपरिसरपर्वटनसनियमर-
 विरथषष्कषीत्कारवधिरितहरिदन्तरम्, सिद्धिकृपणसाधकगण-
 कृपाभोक्तृत्तमनुजबलिनव्यक्रव्यलाभद्वयदभव्यक्रव्यादव्रात-
 म्, कुलगिरिगुरुमायाहरिकिरिविभुवपूरोमन्त्रयाच्छादितच्छ-
 दिषम्, बलिपशुशतपिशितगृध्रुजधृषपक्षरथातुच्छपत्रच्छटा-
 च्छायाच्छन्नप्रसन्नभूतयूथम्, सर्वसुपर्वगर्वनिर्वासनवीर्यविका-
 सकासरासुरकायशोणितमुधालिप्रादभवप्रमण्डलम्, कचिभि-
 र्माणमातृकाभिरिव कालराज्ञेः, कालकूटच्छायाभिरिव कल्मष-
 निकुम्भैरिव विरचितावयवाभिः, कालानलकीलकपिलकच-
 निचयाभिः, इन्द्रधनुर्द्वन्द्वविभ्रमभभुरोमभूयुगाभिः, कुटिल-
 गम्भीरघोणाकुहरवहददभनिश्वासभ्रमदभ्रपटलाभिः, विकट-
 शकटीचक्रसदृक्षचक्षुभिः, विशङ्कटदन्तान्तरकन्दरलुठितकक-
 न्धपरिषदजस्रस्रवदास्रप्रस्रवणसृकभिः, कज्जलमलिनकपोल-
 लोलकपालकुण्डलाभिः, अन्तर्लुठद्विपरिवृद्धपातालबिलप्रति-
 मल्लमुल्लितपृथुलजिह्मास्थविलं व्याददतीभिः, विकटकुचोत्स-
 र्जरञ्जिताण्डवितभूरिपुरीतप्रोतचण्डनृसृण्डस्रग्भिः, करिकर्णता-
 लविततनस्रशूर्पमण्डलाभिः, नयनागोचरनाभिमहागर्तगाम्भी-
 र्याभिः, बहुमानुषरुधिरपानोच्छूनपिचण्डब्रह्माण्डाभिः, स्थूला-
 चतरोमाटवीजटिलतया शङ्कुलस्थलोपमेयां मध्यरेखामुद्वहन्ती-
 मिः, विपुलमुखदरीविषसमिर्विहारगिरिमेखलाभिरिव कौर्य-

सिंहस्य, कलितकरालदंष्ट्रास्तम्भाभिर्जङ्गममण्डपिकाभिरिव भू-
 त्योः, निर्घातघोरगार्जितोद्वाराभिरुत्पातकालिकाभिरिव परुष-
 पाषाणवर्षमोक्षस्य, विविधशवास्थिमालाधारिणीभिः पितृवन-
 देवताभिरिव भूर्तिमतीभिर्डाकिनीभिरधिष्ठितम्, कचिदमन्द-
 पीतमन्दारशीथुमाद्यदिन्द्राणीभदहसितमहोबध्यमानमिध्यादु-
 र्गधूपूरानविश्रलमान्तप्रज्ञाणीयानहंसमण्डलम्, कचित्पाञ्च-
 जन्यसंतानशङ्कोदरस्थानि दुग्धार्णवाहृतानि पयांसि उत्सङ्ग-
 शायिनामुत्पातजलधरकटुकण्ठकन्दितानामर्भकाणामास्यवरीषु
 दरीदृश्यमानस्थूलरसत्तास्थावर्जयन्तीभिर्वेतालपुरन्ध्रीभिराकु-
 लितम्, कचिद्वाधिष्ठतालदुमद्वयसानाम् अतिलोमशत्वादृ-
 क्षकुलसदृक्षच्छवीनाम् अवयविनामिवान्धकाराणां ऋशीय-
 स्तया वपुषां पवनसंस्पर्शेनापि तत इतः स्खलताम् अल-
 ङ्घभक्ष्यत्वादनुपलक्ष्यकुक्षीणाम्, 'क पुनरजम्, क पुन-
 र्भीसम्, क मेदांसि, कुत्र वसाः, क आस्त्राणीति यूथं यूथ-
 मुद्धाम्यतां पिशाचानां वृन्दैर्निरन्तरम्, कचिद्विकटनिजवक्र-
 कुहरनिर्यत्स्फारदहनार्थिः पच्यमानसरसस्रवशतरसस्वादिसमु-
 द्यदनशनायस्तभूतकुलम्, पिष्टपतिपुरमिव प्रेतकुलाध्यासितम्,
 त्रिविक्रमचरितमिव प्रकटितबलिभूमिनिग्रहम्, नृसिंहमिव
 तुङ्गमणिस्तमसंभूतप्रकाशम्, अनन्तरमहैश्वर्यं चण्डिकाल-
 यमपश्यम् ॥

अनन्तरं च नन्दनवनदेवताविकीर्यमाणकल्पतरुक्षुभोप-
हारम्, मारुतावरोधवधूकरकलितमहिषासुरवालसंमार्जनीवि-
मृज्यमानस्थलम्, निधानाधिदेवताविधीयमानरत्नोपहारम-
णीयम्, कमलाकरतलविधूतकैलिकमलमकरन्दविन्दुसिन्धु-
मानप्राक्कणम्, भारतीपठ्यमानमहिषासुरादिवनुजमथनगाथा-
सहस्रम्, विश्वावसुविलासिनीगीयमानविविधदनुजविजया-
पदानप्रबन्धमुखरम्, पद्मगाधिराजकन्यकाकल्प्यमानरत्नप्र-
दीपभासुरम्, विन्ध्यवनदेवताविकीर्यमाणकर्पूरधूलीसिकति-
लम्, उपनिषदुच्यमानशक्तिसूक्तिरहस्यम्, धूमोर्णासूज्यमा-
णनूतनास्थिमयहारम्, स्वाहासंपाद्यमानकालागरुधूपवासि-
तम्, बहणान्तःपुरिकासमर्प्यमाणचारुणीकलशशतरमणीयम्,
शतमखवधूनिधीयमानसरससुधापूर्णकुम्भम्, अनन्तरमहेश्वर्य-
मभ्यन्तरं प्राविशत् ॥

अन्तः प्रविश्य च ब्रह्मशिरोवन्दितम्, आब्रह्मस्तम्भजन-
नीम्, चण्डकरशशिमण्डलकुण्डलललितगण्डस्थलाम्, प्रल-
यदहनदग्धभुवनभस्मकृततिलकभासुरफालफलकाम्, पुराण-
ब्रह्माण्डखण्डशतकलितमुण्डभूषाम्, आप्रपदीनया कैश्चिदृचां
व्याकर्तृभिः कैश्चिद्यजूंषि गृणद्भिः कैश्चित्सामानि गायद्भिः कैश्चि-
दधर्वाण्यधीयानैरन्यैः स्तुवद्भिरपरैरदृष्टसनमाधरकिरितरैरा-

लपद्भिः परैश्च जृम्भिकानुबन्धादास्यविवराणि व्याददद्भिः
 पूर्वमहाप्रलये परेयुषां विश्वसृजां शिरोभिर्विरचितया स्रजा
 विभूषिताम्, श्लेषफणामणिजन्मभिः पुराणदिव्यमातङ्गमूर्धन्यैः
 पाञ्चजन्यकम्बुसंभूतैरादिमघृष्टिनिष्ठयूतैः संवर्तजलधरोद्गीर्णै-
 र्मायाशफरकायोत्पन्नैः कन्दर्पकार्मुकपुण्ड्रेक्षुप्रभवैश्च मुक्ताफलै-
 र्निर्मितया हारयष्टया छायापथरेखया शारदीं निशाभिव समु-
 द्भासमानाम्, शशिहरिणचर्मनिर्मितचण्डातकाम्, फणिपति-
 निर्मोकपरिधानाम्, पर्यन्तस्वचित्समभ्रप्रहमणिहिमकरैः प्रब्र-
 युगारवसानुरचितैः केयूरभूषणैर्भासुरबाहाष्टकाम्, भगवतीभा-
 दिभैरशीमद्भाक्षीम् ॥

दृष्ट्वा स पुनरष्टाङ्गस्पृष्टभूमिः प्रणम्योत्थाय विस्मयस्मेरम-
 तिरचिन्तयत्—‘एषा खलु चराचरजगत्प्रकृतिर्मूलप्रकृतिरिति
 मुनिभिरुद्गाहिता । अस्यास्तु बालिकायाः पांसुकेलिमयनानि
 सप्त भुवनानि । अस्याः पुनरपदानभोगावली वेदाः । तेजसः
 स्फुलिङ्गः पद्मः । कान्तेर्बिन्दुरिन्दुः । मङ्गलगायिका वाणी ।
 आज्ञाकरी लक्ष्मीः । बह्वस्तोयकर्मान्तिकः । मालाकारो वस-
 न्तः । क्रीडावाप्यः समुद्राः । दासीवर्गः स्वर्गयोधितः ।
 अस्यास्तु शक्तिरध्यास्य विरिञ्चमुदञ्चयति प्रपञ्चसंभवम् ।
 सत्त्वगुणवर्तिष्णुं विष्णुमाश्रित्य पुष्पाति भुवनरक्षाम् । हर-
 णाय जगतामास्थाय रुद्रमुभिद्राति । अस्यास्तु स्वप्न एव सु-

रासुरप्रलयः । प्रबोधे सति प्राणन्ति जगन्ति । किञ्च महाप्र-
लयेष्वस्त्वमेव विरिञ्चादयो विलीयन्त- हति निर्णयन्ति
निगमान्तगिरः' इति चिन्तयन् पुनः पुनर्देवीं तां प्रणनाम ॥

ततो निर्गलय, दुर्गानिलयस्य नातिनेदीयसि नातिद्वीयसि
प्रदेशे कटकं निवेश्य, नृपतिरादिमशक्तेः सेवाकौतूहलेन
चिन्ध्यवन एव कतिचिदहान्यवात्सीत् ॥

ततो धरणिपतिषोदिताः शिबिरवासिन्यो विलासिन्यः सह
महायोगिभिरुपदंशमांसमेदुरेण मणिकलशसहस्रसंभृतेन मधु-
ना देव्यां चिन्ध्यवनवासिन्याः कर्तुमुपेचक्रमिरे सर्वोपकरण-
समग्रां पूजाम् ॥

तदनु भैरवरसनाकन्दलोल्लासकादम्बिनीम्, कात्यायनी-
हृदयकैरविकासकौमुदीम्, अशेषविषमहोष्मनिर्वापणदिव्यौ-
षधीम्, मातङ्गीमानसनिवासराजहंसीम्, चायुष्ण्डावदनसरो-
जबालार्कप्रभाम्, मन्मथरागराज्यप्रदानमहालक्ष्मीम्, सुरन-
रसुवतिसुरतनाटिकानान्दीम्, संकर्षणमदलीलासखीम्, यो-
गिजनसंविभ्रुरञ्जनवर्तिकाम्, सिद्धकुलाधिदेवताम्, उप-
रितरलसरससहकारपल्लवतया स्थभजनप्रवणशाक्तजनाङ्गान-
देतोरङ्गुलीमिवोदस्यन्तीम्, आत्मीयरसानुभवार्थमङ्कुरिताने-
कजिह्वामिव दृश्यमानाम्, अन्तर्गतगगनतलप्रतिबिम्बतया

भैरवतान्त्रिकपापपटलमिवाधः पातयन्तीम्, सुध्रुवां प्रसि-
 मासुखकमलमूलपङ्कमिव दर्शयन्तीम्, उल्लसितघवल्लोपहा-
 रकुसुमत्विषा निजास्पदभूतस्य चन्द्रमसः कलङ्कापनोदन-
 निःसहममृतमिव हसन्तीम्, आलक्ष्यमाणनिहितनीलोत्पल-
 निवहतया भैरवीदिदृक्ष्या विवृण्वतीमिव विलोचनशतानि,
 अतिबहलमधुकरपटलमधुरसंकृतिभिः सुदृशमानन्दोत्थान-
 गानतानमिवाचरन्तीम्, प्रज्वलितदीपिकालोकचक्रवालप-
 रिष्कृतामग्निप्राकारमध्यगतामिव सुधाम्, अनुक्षणस्फुटितैः
 फेनविन्दुभिः स्वयमपि दुर्गार्चनपुष्पाणीव विकिरन्तीम्, अ-
 र्णवकफस्यामृतस्य निन्दानिष्ठीवनमिवाचरन्तीम्, अनवरतो-
 ह्लासिभिर्वृद्धैः कात्यायनीभक्तिपुलकमिव कलयन्तीम्, अ-
 श्रान्तघूर्णनाक्षोषैरपहाय भक्तिं मयि दुर्मेधसा द्विजकुलेन स्वा-
 दिमहीनः सोमः सवनेषु स्वीक्रियत इति रोषादृहासमिव र-
 चयन्तीम्, गन्धेन निरन्तरप्रसृतेन रोदस्योरन्तरमधिवासय-
 न्तीम्, करिजातिमिव कलितमदाम्, अरण्यानीमिव अतिमु-
 क्तसेवितां मधुरमधुरां मदिरां निवेदयामासुः ॥

निवेद्य च निर्भरमधासिषुः सुधातिरिक्तरसां सुरां वनिता-
 पुरःसरं महाशोभिन्तः । निर्भरमास्वाद्य मधु माद्यतां महायो-
 गिनां परस्परमेवमालापाः प्रासरन् ; यथा— ‘ जयतु महादेवी ।

जयतु विभुरादिकापालिकः । जयतु भैरवतन्त्रम् । जयतु
 पञ्चपाशसमुच्छेदनशङ्कुला सारस्वतगन्धचन्दनलता गान्धर्व-
 ज्योतिरुत्तेजभारणिः सद्यो निर्वृत्तिकारिणी भवभयहारिणी
 वारुणी । अहो माधुर्यमासत्रस्य, अहो गन्धः, अहो रसः,
 अहो मनोहारिता ; अहो स्वादिमा उपदंशमांसानाम् ।
 अलमलममराणाममृतपारणया । अद्यापि तदाधारभूतस्य
 चन्द्रमसः कलङ्कक्षयो वा न जातः । साधु वसुमति साधु
 भवासि भगवत्याः प्रसादपात्री, यतः सरसं मधु समा-
 स्वाद्य मदेन घूर्णसे । त्वमपि पवनं शाक्नोऽसि, यतो गन्धो-
 त्तमागन्धमादाय गच्छसि ; इदानीं गन्धवाहनामध्येयं त्व-
 द्युपपन्नम् । आदिमशक्तये पुराणसाधकविकीर्णाः पूजा-
 मधुबिन्दव इति नभसि नक्षत्रवृन्दान्याद्भुरागमिकाः । क-
 लितकल्पकतरुकलिकावतंसां मांसलदिङ्मातङ्गवसोपदंशिनीं
 स्वादिमहारिणीं वारुणीमुपहृत्य देव्यै तानि तानि पदान्यलभन्त
 पुरन्दरपूर्वाः सर्वाः सुपर्वततयः । नारायणोऽपि स्पष्टमष्टमेना-
 वतारेण भैरवतन्त्रप्रथमाचार्यो बभूव । स पुनरेक एव दण्ड्यो
 ब्रह्मापिशाचः, यः श्रुतिदुर्वचःपठनदुर्गन्धिभिर्मुसैर्वारुणीपायि-
 नामापदे दोषमाचष्ट । अत एव तस्य दण्डमकुरुत देवो महाभै-
 रवः । इत्यन्योन्यमाभाष्य, मधु पिबन्तश्च वमन्तश्च नदन्तश्च
 नृत्यन्तश्च गायन्तश्च मदस्य परां काष्ठात्मबाधुर्महायोगिनः ॥

किञ्च, अङ्गप्रेङ्खोलनम्, अलङ्कचलनम्, अक्षिविघूर्णनम्, अधरवैशङ्गम्, अस्थितिनिवृत्तम्, अतन्त्रवाग्ग्रहणम्, अमर्यादजल्पनम्, अनल्पविभ्रमम्, अधिकपारवश्यं च जनयन्ती सुरा सुरतक्रियेव सुदृशामभूत् । अनुपदवचःस्खलनम्, अव्याजहसितम्, अकारणगतागतम्, अकृतगलदंशुकप्रतिविधानम्, अगणितरहस्यविवरणम्, अनङ्कुरितान्यप्रबोधम्, आविष्कृतानिर्वन्धपरिहासप्रबन्धमासवमदमनुबभूवुरायतदृशः । मदनसुदम्भयता, मानमपनुदता, चेतसि किमपि जृम्भयता, दृशि विभ्रमविशेषं जनयता, विद्वत्कलितार्थानि वचनानि कलयता, विलासहारि हसितमङ्कुरयता सुदृशामभूयत् सुरतगुरुणेव सुराया मदेन ॥

कमलदृशां कापिशायनमदरञ्जितं कपोलयुगमहणचीनां-
शुकनिचोलितमिव दर्पणतलमङ्कुरितोदयरगमिवैन्दवं बिम्बम-
दृश्यत् । हरिणदृशामादर्शकान्तिषु कपोलस्थलीषु प्रतिवि-
म्बितं धानाभिनिवेशादासवेन सह पीतमाननगतमिव मधुच-
षकमलक्ष्यत् । तासामासवपायिनीनाम् आभिषादप्यधिकरु-
चिविधायिनी बभूवुरसकलस्त्रण्डितान्यास्रकिसलयानि । तासा-
मासवपायिनीनामसंकलदृशां कपोलेन सह रागमुवाह हृद-
यम् ; गत्या सह चस्खल वचनम् ; नीवीभिः सह विश-
रूपे मानः ; वपुषा सममघूर्णत नयनयुगम् । जाताङ्गसादाः,

समवाचः, पानधौताधररागाः, समुत्थातुमसहाः श्वसत्यो
भुक्तमुक्ता इव रेजिरे राजीवदृशः । स्फुरिताधरपल्लवमुल्लसित-
नयनकमलमासवसुरभि मधुलिहां मधुचषकशङ्कामकुरुत वद-
नमङ्गनानाम् । मधुमदनूत्तमाचरन्त्यश्चतुराभिनयचलितपा-
णयो मधुरगीतयो वामलोचना मन्दानिलचलितसरसपल्लवा
वाचाळकोकिला वसन्तवनलता इव कस्य वा न बबन्धुरन्तः-
करणानि ॥

एवमवनिपालो योगिजनसनाथेन युवसियूथेन निर्वर्तया-
मास पूजां भुवनजनयित्र्याः ॥

ततो विन्ध्याटवीमतिलङ्घ्य कतिपयैः प्रयाणकैर्विषयमा-
त्मीयमाससाद । तत्र विश्वदिव्यातविभवाम्, विश्वाधिकस्य
भीमनाथस्य परमेश्वरस्य निवासभूताम्, शिबिरभूमिमिव
धर्मस्य, सप्तगोदावरीसलिलपरिवृततया कलियुगभयेन जलदु-
र्गमध्यगतकृतयुगशङ्कां जनयन्तीम्, उत्सर्पिणीभिरुन्नतमरतक-
गोपुरशिखरद्युतिभिः शैवालितमिवाम्बरसरिदम्बु दर्शयन्तीम्,
शशधरहरिणस्य बालतृणधियमुपजनयन्तीम्, ऊर्ध्वविसारि-
णा वैदूर्यसालमहसा गगनतलेऽपि गोदावरीक्षोतःसन्तान-
मिव कल्पयन्तीम्, अनिलतरलैः केतनपटैरभ्यर्णहरहालाहल-
तापमिव वीजयन्तीम्, आन्ध्रपुरन्ध्रनीरन्ध्रकुचतटास्फालनो-

कलिततरङ्गतादिततटैर्निजपयसि जाम्बूनवाम्बुरुहसर्गविमुख-
 स्य वेधसो निर्भत्सनवद्वान्भ्रूभङ्गानिव तरङ्गानुद्वहद्भिः सरो-
 वरशतैः सनाथीकृतपरिसराम्, अविरलकालागच्छूपकर्बुराभि-
 विषानलधूमधूसरशेषशरीरश्रियं विभ्राणाभिः स्फटिकहर्म्यसं-
 हृतिभिरुपशोभिताम्, समुल्लसता चन्द्रकान्तवलभीश्रेणिमहसा
 माणिक्यकेलिविरिजन्मना च मयूखजालेन रात्रिदिवमपि कौ-
 मुदीबालातपकचाकचिकलहृद्भ्रममुत्पादयन्तीम्, मदकलको-
 किलकुहूदत्तसंक्षपञ्चशरपाटवरलुण्ठ्यमानपथिकहृदयेन प्रसृ-
 मरकेतकीपरागपटवासपटलवासिताम्बरेण वित्ततहरिचन्द-
 नपाटीविटपपरिपाटीसमाटीकमानमधुकरमण्डलसंकारमुखरेण
 सालरसालतमालहिन्तालमालाबहुलेन कुहलीपरिमलहारिणा
 बालोद्यानबलयेन मण्डिताम्, अमरावतीमिव दर्शितानेकदेवा-
 ल्याम्, अरण्यानीमिव अनेकसालाधिष्ठिताम्, करिणीमिव
 कलितशृङ्गारविभ्रमाम्, सत्कविकृतिमिव सदलंकृतिरमणी-
 याम्, अधोभुवनसंपदमिव सुतलशोभिनीम्, धर्मदिवसाश्रिय-
 मिव तापसहिताभाससाद दक्षारामपुरीम् ॥

यत्न सुभ्रुवां केशपक्षविपक्षस्य बहुलपक्षसमस्तितरस्करण-
 मिन्दोः प्रशंसायै ; विन्वाधरस्पर्धिनीनां विदुमलतानां कल्लोल-
 करताडनं कीर्तये समुद्रस्य ; नयनसाधर्म्यवाञ्छितानां नलितानां

प्रमीलनं प्रसिद्धये प्रदोषस्थ; स्तनकलशसौभाग्यचौराणां
चक्रवाकमिधुनानां चरणे विसतन्तुनिगलवेहनं सरसां मृ-
गायै; कोमलचरणतलसादृश्यवाञ्छिनां वल्लीपल्लवानां कठो-
रताकल्पनं ख्यातये घर्मस्थ; सविलासगतिसाधर्म्यमानिनां
मरालानां प्रोच्चादनं प्रथायै प्रावृषः ॥

तत्र नृपतिर्दक्षोत्तमाङ्गपरश्वथायमानपाणिनस्वरम्, वीरभ-
द्रसर्गविरिञ्चायमानललाटभागम्, विद्रुतमस्तमृगविदलनली-
लाभृगयुग्म्, छिन्नामरतत्तदवयवपुनरङ्कुरणभेषजायमानतत्का-
लप्रसादं भगवन्तं भीमेश्वरं प्रणनाम । तदनु भगवते महा-
र्षाणि पट्टवस्त्राणि, महनीयानि मणिभूषणानि, मृगाध्यग-
न्धानि चन्दनदारुणि, शशिकरशुचीनि चमरवालानि, द्रोण-
दुषा नैषिकीर्गाश्च, बहुशो दत्त्वा शिवालयाभिर्जगाम । ततः
सकलनगरातिशायितपुरशोभालोकनकुतूहली परितो लम्ब-
मानसौगन्धिकदामपरिमलभृति विलसदुकूलवितानहारिणि
भासुरमणिस्तम्भशतसंभूतरामणीयके पश्चिमद्वारसौधतले, से-
वाञ्जलिदन्तुरशिरोभिरालोकशब्दमुखरैरनेकै राजन्यपुत्रैः परि-
वृतः क्षणमासाञ्चक्रे ॥

तस्मिन्समये समयज्ञः सततपरिपार्श्ववर्ती नर्मलापकुश-
लो विदूषकः सस्मितमिदं व्यजिज्ञपत्— “स्वामिन्, अहो

रमणीयतास्य नगरस्य । दृष्टिभित्तो ददातु देवः । भीमेश्वरसे-
 वागतकैलासकुटुम्बविभ्रमं वध्नन्त्यमूः शरदिन्दुकान्तिधवलाः
 सौषपङ्क्तयः । एते प्रबलपवनताडनविशीर्णगगननवीस्रोतः-
 शकलशङ्खाविधायिनो विभान्ति प्रालेयपिण्डपाण्डवः प्रासाद-
 पङ्क्तिषु पताकापटाः । समुन्नतस्त्रिवालयोगोपुरनिकरशिखराप्र-
 षट्पतिताः सविश्रुताः सलिलधरा इव वध्नन्ति चेतो मध्य-
 संचारिवामनयना महानीलमथा मध्वसंचयाः । एतस्य नग-
 रस्य मरकतप्राकारलक्ष्मीं दधाति चक्षुःप्रियंभावुकं परिसरा-
 रामरेखावलयम् । किंच एषा तु जगत्प्रसिद्धा तृतीयपुरुषार्थ-
 जन्मभूमिः, निखिलजनयौवनफलनिर्वेशशाला, रागलताल-
 बालमण्डली, धनिकधनलुण्ठनकान्तारपदवी, रतिपतिरागरा-
 ज्यप्रवर्तनास्थानमण्डपिका, गुरुकुलभनङ्गवेदाध्ययनस्थ, प्रति-
 भवनाङ्गणशालाशोकमूलविरचितरतिमदनरूपप्रतिमा, प्राग्द्वार-
 श्वेदिकाभित्तिलिखितचित्रमिश्रुनर्क्षितानेककरणचित्रियमाण-
 जननयना, नानारङ्गवर्णीयेल्लितप्राङ्गणप्रदेशा, प्रतिभवनोपनीय-
 मानतवनवमधुकलशमधुरपरिमललहरितरलमधुकरपटलरुत-
 मुखरा, सततसुरतप्रवृत्तवरचुवतिकरयुगचलितमणिवलयरणि-
 तगुणितमणितवितीर्यमाणविटजननित्यकर्णातिथ्या, कश्यपर-
 स्परकलहायमानवेश्यामातृजनपरुषभणितशतवधिरितपरिसरा,
 नागरिकपीठमर्दविटविदूषकयूथविहितबहुविधपरिहासालापये-

शलरूप्यान्तरा, अनेकयुवतिजनानीयमानसतारुण्ययोषमेधनि-
भैरा, धनिकतरुणजनानीयमानसरसमलयजघुसृणभृगमदकुसु-
भामोदमेदस्त्रिनी, सद्नाकुणधरणितलविरचितमेषकुकुटकपिञ्ज-
लद्वन्द्वरणविलोकनकुतूहलभ्राम्यदविरलधामरजना, वेश्यावर-
स्यकलहायमानविशृङ्खलाहंकारशस्त्राशस्त्रिकथारटनवाचाटस्त्रे-
टचेटजना, गणिकाजतपठ्यमानगणपथचम्पुचाटुनाटकवाह-
रणशतानुहरणपठनपटुपञ्जरगतशुकालापवाचाला, सहजधनो-
च्छासपल्लवाधमारब्धाधरसुरतग्लहचूतकेलिकोलाहलाकुलिततो-
रणवेदिका, कुट्टिनीजनकुटिलाभ्रीलप्रायवचननिशमनबद्धकुतु-
ककुविटसार्धा, गृहीतकुसुमवसनताम्बूलाङ्गरागेण स्वयं दूतेन
तापसादिप्रच्छन्नकामुकलोकैनान्विष्यमाणपक्षद्वारा, तुङ्गहर्म्य-
शृङ्गनिहितगङ्गेयकुम्भपिङ्गलिमल्लिप्तगगनवीथिमिरानिलतरङ्गि-
तैरनङ्गध्वजपटैर्निरन्तरसुरतखिन्नाः सौधशायिनीर्वेश्या इव
बीजयन्ती, कामुकजनाकारणमिव कुर्वती, सर्वेक्षवाटसौभा-
ग्यमिव धून्वती, अनवरतधलितनवहोलाप्रेङ्खोलनव्याजेन
प्रकृतिचपलां स्वचित्तधृतिमिव दर्शयता बालिकाजनेन विरा-
जमाना, सततचलितसौभाग्यधण्टाकणितेन गृहे गृहे क्रिय-
माणं भवनदेवताराधनमहोत्सवमिव विधृष्यती, प्रतिभवनल-
क्ष्यमाणवातायननिवहृतया स्वयमपि धनिकविटागमनप्रती-
क्षणार्थमुत्थादितानेकलोचनेव दृश्यमाना, सकालमेघपङ्क्तिरिव

कालागरुधूममण्डलैः, सदुग्धार्णववीचिरिव दुकूलध्वजपटैः,
 सराकारजनिरिव मौक्तिकहारमथूखपटलैः, सेन्द्रचापसहस्रेव
 विविधमणिभूषणमरीचिसंहतिभिः, परिचितचन्दनामोद-
 शिशिरा भलयगिरितटी भुजङ्गप्रचाराणाम्, सरसगणिकाधि-
 क्षिता विहारवनवीथी मदनद्विपेन्द्रस्य, प्रसवपरिमलहारिणी
 मालिका मधुपकुलन्यामोहस्य, पातालंगुह्येव प्रकटितबहुभु-
 जङ्गभोगा, अलकेव धनदाधिक्षिता, सुमीवपृतनेव सगवाक्षा,
 वसन्तवनवल्लीव पल्लवोल्लासिनी, प्रमथपरिषदिव भूतिधारिणी,
 सुधर्मेव महनीयाम्बरमणिवसुनिकरभूषिता, विविधयुवतिवि-
 भ्रमप्रभवा विराजते वेशवाटी ॥

अस्यां खलु चकास्ति समस्तजनसुखपरंपराप्रसूतिः, अन-
 वरतप्रसाधनपरा, विविधविलासपेशलतनुः, निरन्तरविधीय-
 माननवनवोत्सवा, वित्तभद्रमत्तचित्ताकर्षणकौशलव्यसनिनी,
 मिथ्यानुरागनटननर्तकी, लाक्ष्मण्यपण्यविक्रयजङ्गमविपणिः, इ-
 न्द्रियहरिणबन्धनवागुरा, कन्दर्पचर्मतापप्रक्षमनप्रपा, मोहन-
 चूर्णेन मदिरारसेन योगदीपिकामहस्ता महेन्द्रजालपिञ्जिका-
 पवनेन विषवल्लीकुड्मलान्तराकाशेन च पञ्चशरविरिञ्चिना
 प्रपञ्चविमोहनाय पाञ्चभौतिकी विनिर्मिता, कङ्कणझणत्कार-
 रकटाक्षालोकनस्मितकरमूलकुचकलशप्रदर्शनादिना कृत्रिम-

विलासेन पामरविटानाकुलयन्ती, श्रोत्रियसुखप्राप्तवित्तपितृ-
वित्तमत्तवृद्धबालविरूपपामराहङ्कारितापसमाभ्यादिकासुकानां
धनमखिलमात्मीयमेव मन्यमाना, कस्यापि विटजनस्य पुरतो
निगूढामिलाषं यत्किञ्चिदपि कथाप्रसङ्गेन महद्वस्तु प्रस्तु-
त्य नितान्तमनुरागोन्मत्तेन तेनार्थभाषां धनमनिच्छन्तीव
सप्रतिषेधमेव गृह्णन्ती, मन्दहसितभ्रूवलरीवेष्टनाक्षिविक्षेपादि-
भिर्यिलासैः प्रथममावर्ज्यं यूनस्ततः कतिपयदिवसभोगवैचि-
त्र्या रक्तेव रञ्जयित्वा निःस्वतां प्राप्य तानलमल्लकमात्रसे-
षान्मात्रादिभिर्निष्कासयन्ती, स्वर्णकारश्चौरिकरजकसौचिक-
तन्तुवायापणिकमद्याहारकमांसिकमालाकारप्रभृतीन्प्रयोजन-
तया निगूढं रमयित्वापि 'नाहमकुलीनं स्पृशामि' इति
मिथ्यामहिमानमात्मन्यारोपयन्ती, कस्यापि धनवतो वशे
वर्तमानापि जनक इति भ्रातेति जामातेति स्वशुर इति गुरु-
रिति पुरोहित इति वैद्य इति वयस्य इति परस्परमविज्ञातान-
न्यान्तपि रमयन्ती, समुल्लासिना धनिकलोकेन प्रेक्षमाणान-
नुसंधानविद्यामर्मवेदिनश्चेटकानपि संभोगप्रदानेन प्रीणयन्ती,
कस्मिंश्चन वासम्बनमधिवसत्यपि सापदेशगमना प्रधानगृह-
पञ्चाङ्गागवन्धुमन्विरप्रातिवेशिनीसदनदुर्गानिलयादिषु स्थाने-
ष्वन्यमन्यं तर्पयन्ती, समुल्लासिनि पल्लवजने रिरंसमाणे स-
त्यपि बहुनरमुक्ततया रन्तुमक्षमा घृतगानकथाशुकालापप्रण-

शकलहादिना तथाजेन कालं नयन्ती, कस्यचित्करावलम्बनम्
 एकेन सह संलापम्, अन्यस्य विलोकनम् अपरस्मै वृत्तिकाप्रेष-
 णम् इतरस्य संदेशश्रवणम् अन्यं प्रति मन्दस्मितं चानुसंधाय
 युगपदेव सर्वानावर्जयन्ती, अभिजातमप्यनालोच्य तरुणमप्य-
 विमणप्य सुन्दरमप्यनवलोक्य सरसमप्यनादृत्य पटुतरमप्य-
 भिन्तयित्वा शूरमप्यनवेक्ष्य स्निग्धमप्यपरिगृह्य कृतोपकारम-
 प्यविचार्य धनाशया यं कंचन निकृष्टमपि धनिकमेवाराधयन्ती,
 अपहृतधनानामपवाहनसमयेष्वहृदयरुदितेऽप्यश्रु पातयन्ती,
 तदैवाकारितानामनागमनव्यपदेशं कल्पयन्ती, निकृष्टजनादा-
 रमस्तोकं वस्तुजातं प्रथीयसि अने विन्यस्य ख्याप्रयन्ती,
 पल्लवानां परस्परविरोधमुत्पाद्य स्वप्रयोजनं घटयन्ती, एकस्य
 ताम्बूलोच्छिष्टम् इतरस्य परिवीतवसनम् अन्यस्य कचभर-
 मालिकाम् अपरस्य परिष्करणानि च समादाय परेभ्यः पल्ल-
 वेभ्यः स्वयमर्पयित्वा मन्दमन्तर्हसन्ती, केशेषु स्रग्धरा विला-
 सेषु ललिता वीक्षणेषु हरिणी वचासि मधुभाषिणी रूपे
 रुचिरा स्वरे मत्तकोकिला नितम्बविम्बे पृथ्वी चैवं संदर्शि-
 तानेकसुवृत्तापि दुर्वृत्तावलम्बिनी, काश्चीकलकलकङ्कणशृङ्गा-
 स्कारमणिवल्लभमञ्जीरशिञ्जितैः सदा विटजनाकारणमिव कु-
 र्वती, शीतलानुलेपनसमयजृम्भितेन रोमाश्वेन कमपि का-
 मिनं प्रति स्वहृदयनिरोधनाय कण्टकवृत्तिमिव कल्पयन्ती,

सकलावयवविन्यस्तस्रस्तमुक्तमथभूषणमुवा शरदिन्दुकान्ति-
सहोदरेणालोकेन परीतावयवतया निकृष्टकामुकपरिभोगदूषि-
तमात्मानममृतपूरेणैव प्रक्षालयन्ती, अनवरतलीलालोकन-
स्त्रिभां दृष्टिमिव बीजयतश्चलान्कुटिलाप्रान्कुन्तलनिकरान-
स्त्रिलयुवहृदयबन्धनवागुरावलथानीय कलयन्ती, स्तनतटस्त्र-
स्तोत्सरीयप्रतिविधानसमयेषु हारतरलरत्नप्रतिबिम्बितपाणितया
विश्रवितजनधनजिघृक्षुणा करद्वयमात्रासंतुष्टेन हृदयेनोत्पाद्य-
मानं तृतीयं करमिव दर्शयन्ती, नखमयूखजालजटिलाभिर्मणिब-
ल्यकिरणरेखाभिः कामुकजनाकर्षणकण्ठपाशानिव करेण दधा-
वा, सर्वाङ्गीणचन्दनानुलेपनव्याजेन विविधवितविधीयमानन-
खमुखभिलेखनदन्तचुम्बनानामसहनतया क्वचमिव धारयन्ती,
दृश्यमानकुसुमनिषयं धम्मिल्लभारमनवरतममुक्तपार्श्वस्थितेर्भु-
वनवशीकरणसुहृदे युवजनान्प्रहरतः प्रसवव्यापस्य सम्भाष-
मक्षयं तूणीरमिव दधाना, अधोमुखविसर्पिणा नासालंकरण-
भौक्तिकालोकेन बहुविटनिःशेषपीतसारस्य विन्वाधरदलस्यासृ-
तपूरमिव प्रक्षिपन्ती, कपोलतलगतं कर्णावतंसकमलप्रतिबिम्बं
चक्षुषोर्निशाजागरणविद्याध्ययनार्थमागतमन्तिकस्थितं पद्म-
मिव वहन्ती, विषवल्लीव सेव्यमाना मोहमापादयन्ती, पिशा-
चीव भूतिहस्तेन पुरुषेण क्रियमाणानि कचमहतादनशतान्य-
नुभवन्ती, छायेव रुचिभर्तारमपि वसुविहीनं विमुक्त्य परा-

चीनतामवलम्बमाना, संध्येव प्रारम्भदर्शितरागा, तामसं
 भावमवसाने दधाना, इन्द्रजालपिच्छिकेव असतो भावा-
 न्प्रकाश्य भुवनं व्यामोहयन्ती, गुडालिप्तशिलेव अन्तः
 कठिनापि बाह्ये रसलेशमावहन्ती, रतिरिव प्रद्युम्नानुरक्ता,
 मूमिरिव भुजंगभोगसङ्गिनी, महार्णववीचिरिव मणितरणं
 विधृण्वती, स्फटिकशिलेव प्रतिपुरुषरुचिं दधाना, जल्लकेव
 रक्ताकर्षिणी, दण्डकेव सचित्रकूटा, कान्तारस्थलीव दृश्यमा-
 नमयूरपदशशप्तुता, चार्वाकवृत्तिरिव जातिभेदानपेक्षिणी, श-
 रदिव खण्डाभधारिणी, पयोनिधिवेलेव प्रवालमणिभूषिता,
 प्रप्रज्येव आत्मानुरक्तानां कौपीनदायिनी, कमलिनीवानुभूत-
 करिकरशोभा, नाविकीष कृतजनप्रतारणा, वारणगण्डस्थ-
 लीव बिन्दुमती, समरोद्यतेव तीक्ष्णनखरा, विधेकिनोऽपि जडा-
 न् प्रतिनोऽपि कामुकान् धनिकानपि निर्धनान् लुब्धा-
 नपि प्रदातृन् शान्तानपि साहसिकान् मुग्धानपि विदग्धान्
 प्रकृतिस्थानप्युन्मत्तान् धीरानपि बभ्रूलान् चक्षुष्मतोऽ-
 प्यन्धान् श्रुतिमतोऽपि बधिरान् आचरन्ती, आवासस्थली
 चोराणाम्, विश्रामभूमिर्धूर्तानाम्, आश्रयभूरावतायिनाम्,
 रक्तमण्डपिका मधुपायिनाम्, आकरः कपटानाम्, स्वनि-
 रनृतानाम्, आलवालमनाचाराणाम्, निवासस्थानभकार्या-
 णाम्, बभ्रुकानामपि बभ्रुयित्री, चोराणामपि चोरयित्री,

प्रलोभकानामपि प्रलोभयित्री, भ्रामकाणामपि भ्रामयित्री,
सकपटापि निष्कपटलालसा, श्यामापि वसुमदागमनकङ्किणी,
रुचिराप्यश्रुतस्त्राध्या, दर्शितेन्द्राणीविलासापि नवासवसक्ता,
कृत्रिमजन्मभूमिः, ख्यातिगरीयसी गणिकाजातिः ॥

कुपितमृडनिटालहृगनलनिर्दग्धमकरकेतुमङ्कुरयन्ति यस्याः
कलितविलासाः कटाक्षविक्षेपाः । यस्यास्तु निकृष्टविटस्पर्शदु-
रितापनिनीषया भृगुपतनमाचरन्तीव स्तनशिखरमनुक्षणमा-
कृष्ट पतन्ति सद्गुत्तशुद्धानि मुक्ताफलानि ॥

यस्याः खलु कुटिलहृदया, कुपितजरठमर्कटीदेश्या, वे-
श्याजनपुण्ड्रेक्षुवाटकण्टकवृत्तिः, निपतितकुचचर्मभस्त्रिकोप-
रिदृश्यमानदरमसृणपुराणनखपदा, शुष्कहासकुशला, निष्कप-
रवक्षतया मदनातुरविटजनकृतनतिनुतिशतैरप्यसाध्यसंरम्भा,
अनेकतरुणधनहरणपातककलुषमिव किणकलङ्कितं हृदयमुद्वह-
न्ती, जरावल्लीपुल्लस्तवकानुकारिणं पलितसितं केशभनधरत-
मपि नीलीरसेन रञ्जयन्ती, अकारणनिष्कासनकलहकुपितव-
हुविधकामुककठिनकरतलताडनकिणकलङ्कितकपोलस्थला, वि-
श्वविटघनहरणविहितविविधाङ्गिकन्यापारविकलसकलावयवा,
प्रसिक्तलविरक्ष्यमानप्रतिवेशिनीकलहकुण्ठकण्ठस्वना, धनिक-
घनहरणरेखाभिरिव प्रत्यङ्गतरङ्गिताभिर्वलिभिर्जर्जरिताकृतिः,

अनुदिनमविरलमणिकनकवरवसनमयबहुधनवितरणपरघति-
 कवितजनभृशतरबहुमतिकरणनिपुणा, स्वदुहितुरपत्यं त्वदुत्प-
 न्नम् इदं दीयतामेतस्य भूषणजातमिति प्रतिपुरुषं निवेद्य निवेद्य
 गम्यजनादलघु धनमाच्छिन्दती, धनार्जनकर्मधर्मपरिभ्रमण-
 वात्या, दुहितुगुणभूषणद्योतनभ्रदंष्ट्रा, वधमा कालरात्रेः, उदा-
 हरणममङ्गलानाम्, मातृका पिशाचीसर्गस्य, मनोरथसिद्धिर्वै-
 रूप्यस्य, अङ्गममण्डपिका दौःशील्यस्य, वैतण्डिकी मदन-
 सिद्धान्तस्य, धानरी चापलगुणस्य, अर्गला वेशमार्गस्य,
 अनभ्राशनिः कामुकमनोरथानाम्, उपदेष्ट्री कपटतन्त्रस्य,
 व्याख्यात्री कपटशास्त्रस्य, वैत्रलता निर्धननिवारणस्य, पाट-
 शरी धनिकधनस्य, संमार्जनी सद्गुणप्रमृष्टेः, अकालपलितो-
 द्रतिर्युवजनकेशप्रहणस्य, पेटिका किणमणिधारणस्य, नटी
 वैकुतनाटकस्य, निशाचरीव मायाबहुला, धर्मसमयमरुदाह-
 तिरिव पल्लवशोषिणी, राहुजिह्वेव सकलचन्द्रग्राहिणी, भुज-
 ङ्गीव कुटिलवर्तना, अपुच्छलेखेव न कदाप्यार्जवमवलम्ब-
 माना, नकुलीव भुजङ्गकुलभीषणा, विविधविटपरिषदातङ्क-
 जननी जननी ॥

यस्याः खलु कूटव्यापारलटहा, विटचेटीसंघटनविघटनकर्म-
 मर्मज्ञा, प्रकटापदुर्कुचतटलिखितविकटनखपदलिपिपद्मतिः
 कामुकाङ्क्षानपत्तिकेव दृश्यमाना, निर्मितनिर्माल्यगर्भधाम्मिला,

परिवीतवसनधारिणी, कामिनीकामुकदत्ततान्बूलाङ्गरागपरि-
ष्कृता, बहुविधकपटभणितिशतप्रबन्धकल्पनया शिलाकठिन-
मपि हृदयं द्रावयन्ती, स्मरपरवशविटजनविरचितचातुर्वच-
नशतयाचाटपरिसरा, समूढोच्छूनकबिन्दुप्रवालमणिमालाबि-
न्दुमालाप्रभृतीनि दन्तपदानि समुचितस्थानेषु धारयन्ती, पर-
स्परकुपितविटमिश्रुनप्रसादनविद्याविदग्धा, रन्मानलकूबरादि-
वदन्योन्यानुरक्तहृदयानां मिथुनानां विरक्तापादनविदुषी,
सृगीमुग्धकुलाङ्गनारसिकजनासुखावहभयदायिनी, पराङ्ग-
नारतिकालकलापवैकल्यादनङ्गराद्वान्तिकैरबहुमन्यमाना, वे-
शविळासिनीविविधबिळासपेशला, अनितरवधूसाधारणसुरत-
सौभाग्या, विविधकरणोपचारकुशला, नायकहृदयवेदिनी,
'तदीयमेव मदनसर्वस्वम् । अनया पुनरिह जगति तृतीयपुरु-
षार्थस्य भवति साफल्यम्' इति संलप्य तस्यामेव सम-
धिकधनगर्वान्सर्वानावर्जयन्ती, पामरविटप्रशस्यविभ्रमा, स्व-
कार्यमाप्रव्यवसायिनी, स्वामिनीपरिगृहीतान्स्वयमपि सं-
भोगप्रदानेन प्रीणयन्ती, उपाध्यायी कपटशास्त्राणाम्, संधा-
नकरणी मिथुनानाम्, अध्यापिका कन्दर्पनिगमानाम्, आचा-
र्या कामुकाकर्षणविद्यानाम्, उपदेष्ट्री स्मरबन्धकरणानाम्,
क्षिण्डिमघोषणा सुरतस्य, शुल्कशाला बहुपुरुषव्यवहारस्य,
कादम्बिनी कामपुरुषार्थकन्दलोल्लासस्य, शैलूषी कामुकेश्वा-

निरुपमसंभोगताण्डवस्य, ह्रीषस्यापि पुंस्त्वमुत्पादयन्ती,
नीरसस्यापि रसं जनयन्ती, निर्विकारस्यापि विकारमापाद-
यन्ती, कठिनस्यापि मार्दवं कल्पयन्ती, सरसीव सतामरसा,
कालिकेव निरन्तरभ्रमणशीला, ढोलेव गमनागमनसक्ता,
श्लिष्टशब्दस्थितिरेव उभयप्रार्थमाहिणी, सृगालिकेव वञ्चन-
परा, शुनकीव परोक्षिल्ललालसा, आदितुण्डिकवृत्तिरेव बहु-
भुजङ्गसंपादनचतुरा, शम्बरलीलेव मायाविनी, काकदृष्टिरेव
कलितोभयप्रयोजना, कुटिलहृदया कुट्टिनीसंहतिः ॥ ”

इति विदूषकस्य परिहासप्रायं वचनमाकर्ण्य, मन्दस्मित-
मधुरवदनन्दुरवनिपतिः पट्टवल्लपरिष्करणादि पारितोषिकं
प्रदाय तस्मै, परस्परास्फालितनरपतिसहस्रभुजमणिकेशूरनि-
नदमुखरितदिगन्तरम् अतिसंमर्दकुपितवेत्रिकुलकरकनकवेत्र-
यष्टिघट्टनकणितसामन्तचक्रकनककिरीटमण्डलमुत्थाय, आहि-
तशृङ्गारमाह्वकोलाहलमधिरुह्य गन्धकरिणम्, अखिलपरि-
पन्थिसुन्दरीमुखकमलमृगाङ्गमण्डलेन स्वकुलककुदेनातपत्रेण
निवार्यमाणातपः, सविधविधूयमानधवलचामरपवननर्तितकर्ण-
पल्लवः, धन्दिभिरन्तिकधर्तिभिः कलमधुरस्वरं पठ्यमानाः
स्वभुजविजयशंसिनीभोगावलीः पुलकितकपोलमाकर्णयन्,
अलंकृतया पुनर्वीथ्या शिविरमयासीत् ॥

तत्र निवसन्, अतिमनोहराणि गाणिक्यस्य माणिक्य-
भूषणरत्नसुखराणि मधुरगीतानुबन्धीनि नृत्तानि निरीक्षमा-
णो निनाय कानिचिदिनानि ॥

तदनु कूलकषप्रवाहाम्, कुमुदकुवलयकल्हारपरिमलमे-
दुराम्, राघवशापाभिज्ञजरषकवाकमिधुनसेविताम्, व्यन्व-
कगिरिसंभवाम्, जलदेवताविहरणडोलाभिर्नरकनगरार्गला-
भिः स्वर्गप्रासादसोपानपङ्क्तिभिर्निःश्रेयसाधिरोहणनिःश्रेणिका-
भिश्चिरजन्मकल्मषपटीकर्करीभिः समीरणसूत्रधारानुकूलनर्त-
ननटीभिर्नवनवफेननिर्मोकत्यागकाकोदरीभिः संततशीकरवि-
मुक्तिगन्धकरिणीभिः संतापहारिणीभिर्लहरीभिरानन्दोलिताम्,
अन्तर्गतेन सान्द्रतटारामप्रतिबिम्बेन निरन्तरविसारिणा के-
ननिकुहम्बेण च भूयोऽपि जलनिधिनिवेशनार्थममृतहाला-
हलाविव कलयन्तीम्, प्रबलकलिधर्मशुण्के धर्मदुमे पुन-
रपि तदङ्कुरणालवालवलथानीवावर्तमण्डलानि धारयन्तीम्,
तीरसिकतासु कैलितरलसारसीचरणनखसुखरेखाभिर्धर्मसं-
स्थापनशासनाक्षराणीव तन्वतीम्, माधवमृदितमधुकैटभ-
रुधिरानुबन्धदुर्गन्धिहृदयस्य जलधेरधिवासनार्थमिव सलि-
लविसारीणि तटरुद्रपुष्पजालानि नयन्तीम्, बहुदेशातिल-
ङ्गनश्रमनिःश्रुतमिव तरङ्गानिलं विसृजन्तीम्, कलिकल्म-

धनिवर्हणपटहृद्योषणामिव कल्लोलारफालनरसितेन कल्पयन्ती-
 म्, खण्डितकमलनालतन्तुवेदितचरणयुगलान्यानधराजसुन्द-
 रीसविभ्रमगतिषातुरीचौर्यापराधदण्डसंकलितशृङ्खलानीध रा-
 जहंसमिधुनानि विवृण्वतीम्, निजाम्भसि कुमुदवनमुकुलना-
 पराधवन्दीकृतमनुकलतरङ्गकरताडनवेदनयेव वेपमानमम्भः-
 प्रतिविम्बितमहिमकरविम्बं विभावयन्तीम्, पङ्कजवनीपर्णप-
 टलच्छायातिमिरिताभोगेन जलमार्गेण रमणानभिसरन्तीनां
 जलमानुषसुदृशां संकेतभवनायमानैरुपतटवेतसनिकुक्षैरुद्गा-
 सिताम्, दुष्कर्मधर्मप्रशमनीं कादम्बिनीम्, उन्नतपयोधरां
 विलासवतीम्, महामूढत्वभवां शिवाम्, वृद्धाभिव प्रकटि-
 तवहुवयःप्रधाराम्, शंकरवसतिमिव शैवलासिताम्, भारत-
 रणभूमिमिव धार्तराष्ट्रपक्षविक्षोभकलकलाम्, महावीरचि-
 त्तवृत्तिमिव सिन्धुराजसक्ताम्, वसिष्ठगौतमनिषेवितानां भग-
 वर्त्ती गोदावरीमाससाद् ॥

यस्यां खलु सकृदम्भसि निमज्जनेन जन्तूनां चिरजन्म-
 कल्मषमलमपि क्षाल्यते । प्रायेण चिरकालवारुणीपरिशील-
 नाहःपरिजिहीर्षयेव यस्याः पादनं सलिलमापिबति पाथो-
 निधिः ॥

ततस्तामुत्तीर्य, मध्यमानकलशजलानिधिकलकलगम्भीर-
 नादेन महता सैन्येन परिकृतो निजपुराभ्याशमभ्याथयौ ॥

अनन्तरम् अन्तिकोपनीतम्, अतिबहुलहिमपिण्डपाण्ड-
रत्विधम् अमृतफेनधवलिततनुमिव शतमस्त्रहयम्, अत्युन्न-
तप्रमाणतया कैलासमिव तुरगरूपेण परिणतम्, शरदभ्रमिवा-
श्रुतामुपगतम्, कनकखलीनस्खलनजन्मना लालाजलमुखा
फेनस्तबकेन क्षणगगनलङ्घनजघजङ्गजङ्गानिव रवितुरगानपहस-
न्तम्, अतितेजस्वितया निजजघनिरोधदोषनिरर्गलनिःसृतेन
निःश्वासमरुता प्रज्वलयन्तमिव भर्तुः प्रतापानलम्, आत्मीयग-
तिसाहायकाथ भारती सृष्टिमिव रचयन्तम्, कनकखलीन-
पर्यन्तस्वचित्तरतकमणिकिरणनिकुरुम्बकरम्बितसृक्तया गृ-
हीततरुणदूर्वाकिसलयकबलमिवोपलक्ष्यमाणम्, अजघनस्थ
पवनस्थ आशुगाभिधानयोगेन दूयमानमिव प्रचलितप्रोथपुटेन
मुखेन मुहुर्मुहुर्विमुक्तशूत्कारम्, अनुकलमयनमता चोन्नमता
च मुखेन स्वामिनः प्रणामपौनःपुन्यमिव रचयन्तम्, अति-
गन्भीरेण नगरप्रवेशमङ्गलपटहायमानेन हेषारवेण पूरितमु-
वनरन्ध्रम्, रभसगतिषु मानसीं गतिमतिवर्तमानम्, मण्ड-
लभ्रमिषु वात्याविह्वलितमिव अलातचक्रभ्रान्तिमिव दर्शयन्तम्,
मग्न्यमानमहार्णवावर्तवृत्तभ्रममुच्चैःश्रवसमिव विहम्बयन्तम्,
उपरिष्ठुतैर्गुरुबोलङ्घनशिक्षामिवाभ्यस्यन्तम्, झटिति गतिनि-
वृत्तिषु मिलगामिभुजगमुखविवर्तनचातुरीमिव विवृण्वन्तम्,
अविस्तीर्णोरस्कम्, आयतकन्धरम्, अतिस्थूलजघनभागम्,

अनुत्कटकर्णकोशम्, आम्रफलसदृशाण्डम्, आलोलवालप-
 ल्लवम्, अतिकठोरखुरमण्डलम्, आयतनिर्मासमुखम्, परि-
 शितनवयीधीविहारवैचित्र्यम्, पञ्चसु धारास्वपि प्रकटित-
 शिक्षाप्रागल्भ्यम्, हेरम्बमिव सदाखुरधितगतिम्, गोष्ठीबन्ध-
 मिव मुखरकविकान्तम्, योगिनमिव जन्यहितम्, परमे-
 श्वरमिव भस्मघवलविग्रहम्, जनार्दनमिव धृतदेवमणिम्,
 पयोमुचमिव प्रकटितधारापतनम्, आवल्लकनकपर्याणम्, अ-
 खिलमुचनैकरत्नमश्वत्थवर्धमाहरोह ॥

ततः परिसरवर्तिभिरुत्तुङ्गतुरङ्गमाधिरुढैरपरिमितरत्नाभर-
 णभूषितैरनेकै राजकुमारैरनुक्षणक्रियमाणजयजीवशब्दः, कन-
 ककुम्भमुखोज्झितहिमजलशमितपरागाम्, उल्लसितमणितोरण-
 सनाथाम्, आवल्लकेतननिकरालंकृतराजमार्गाम्, अविरतप्र-
 हतमङ्गलवाद्यघोषमुखराम्, उज्जृम्भितकालागरुधूपमण्डलाम्,
 आनन्दनृत्तचलितवारयुवतिमणिभूषणशृणात्कारमुखराभास्मी-
 यां पुरीमाससाद ॥

दर्शनकुतूहलिनीभिः सौधशिखराधिरूढाभिरवशहृदयाभिः
 पौरयुवतिभिर्विस्मयस्तिमिततारकैर्निमेषनिःस्पृहैर्लोचनाञ्जलि-
 मिर्निर्भरनिपीयमानकान्तिपूरः, प्रसीहारवर्गपरुषहुंकारमयप-
 लायितैर्दूरतः स्थितैश्चिरदर्शनसंजातकौतुकैः पौरजनैः प्रणम्य-

मानः, विहितपरिष्कारम्, आहितमङ्गलोपचारमहनीयम्,
अविरलरत्नराशिप्रभाभासुरम्, उल्लसितकर्पूरदीपकलिकाक-
लापम्, ऐश्वर्यसंपूर्णमात्मभवनमाससाद् ॥

ततः समरगृहीतान्पार्थिवांश्चिरविरहितावरोधाननुकम्प्य,
पुनरपि संपदा संयोज्य, स्वपदगामिनश्चक्रे । असौ पुनरेकनग-
रनिर्विशेषमशेषमवन् अवनिचक्रम्, शशितपनकिरणागोचरं
चक्रवालगिरेरपरमपि भागमवदातयन् यशोभिः, अश्रान्तज्व-
लितेन निर्वासितपरिपन्थिनृपपतङ्गप्रचयेन प्रतापप्रदीपेन भा-
सयन्भुवनभवनोदरम्, अनवरतपातितैर्दानाम्बुभिः परुषक-
लियुगधर्मशोषितं धर्मद्रुममाह्लादयन्, अनुभावपराक्रमाभ्यां
जगति दैवजपौरुषोपप्लवं ग्लपयन्, निजकुलककुदेनैकेनातप-
त्रेण छायावतीः सकलाः प्रजाः वितन्वन्, स्वचरितेन पुण्येन
कुनृपतिसंपर्कदूषितां पावयन्पृथिवीम्, गान्धर्वविद्यापारहृशनां
विश्वावसुनिभानां गायकानां निरवद्यवीणातोषनिनदानुसू-
तानि अमृतरसस्रन्दीनि गीतानि निर्विशन्, अनुपमलावण्य-
साराभिरनुकृतलक्ष्मीविभ्रमाभिरङ्गनाभिः सफल्यन्यौवनम्,
सरसकविकाव्यश्रवणभूषणेन कर्णौ प्रसिदिनमलंकुर्वन्, आन-
न्दस्य परां कोटिमवाप्य सर्वोत्कर्षेण वर्तमानः, साक्षात्क्ष्मी-
समुच्चार्यमाणजयशब्दः, विश्वविश्वम्भरापालमौलिमालाभकर-

न्दसुरभितचरणारविन्दो जयति विश्वाधिकविभवो वेमभू-
पालः ॥

प्रतिकविभेदनबाणः कवितातरुगहनविहरणमयूरः ।

सहृदयलोकसुबन्धुर्जयति श्रीभट्टबाणकविराजः ॥

जयति कविभट्टबाणे दधति कविमन्यभावमन्येऽपि ।

प्रद्योतयति रवौ द्यां स्वद्योताख्या न किंनु कीटमणेः ॥

सुगुणालंकृतिमुभगा फणितिरियं भट्टबाण भवदीया ।

अघरयति विधुतनखमुखमुखरितवीणानिनादमाधुर्यम् ॥

गाथास्ताथागता वो दधतु वितथतां तार्किकास्तत्त्वविद्भिः

सत्त्वा सत्रासमाञ्जं फणिभणितिजुषो वः कृतं प्रक्रियाभिः ।

भूत्रां साहित्यसीमामधिभुवि भुवने वामने भट्टबाणे

दीव्यत्वास्मिन्कवीन्द्रे जहित जहित भोः कद्वदा विद्वदास्थाम् ॥

इति श्रीगद्यकवितार्वभौमस्य बत्सकुलतिलकस्य

महाकवेरभितवभट्टबाणस्य कृतौ

श्रीवेमभूपालचरिते

चतुर्थोऽध्यायः ॥

NOTES.

N. B. The numerical figures refer to the number of the pages in the Text.

१. सौभाग्यमिति । जगतां सौभाग्यं जगत्सौभाग्यदायिनी ।
२. काव्यमिति । वर्णाः अक्षराणि, वर्णः तारतम्यहेतुस्तत्कर्ष-
विशेषश्च ॥

भुजगीति । नरेन्द्रः राजा, विषवैद्यश्च ॥

३. पुरेति । समानः नाभिः प्रधानपुरुषो यस्य तन्नाभिः दा-
यादः । आकालिकः निषवैद्यः ॥

स इति । मिथुनभावेन दांपत्येन साहित्येन च । स्वजायां स्वस्य पत्नीम्, स्वजः आत्मना जातः आयः घनागमो वस्थास्ता च । विलिखितं कीलितम्, पत्रालीपरिष्कृतं च । अंघ्रि अधिकानि करणानि इन्द्रियाणि अलिङ्गनभेदा वा, अधिकानि रणानि युद्धानि च । आतपत्रादीनि रेखारूपाणि । महिमा माहात्म्यम्, बृहदाकारत्वं च । विक्रमः पराक्रमः, पादविक्षेपश्च । बलिराजश्रियं बलिनो ये राजानः तेषां श्रियम्, बलिचक्रवर्तिनो राजश्रियं च । नरकानि नराणां शिरांसि, नरकाः निरयाश्च । सौकर्येण अकेशेन, वराहत्वेन च । हिरण्यं स्वर्णम्, कशिपु अजाच्छादने, क्षेत्राणि केदारादीनि, तेषां प्रदानं वितरणम् ; पक्षे हिरण्यकशिपुर्नाम कश्चिदसुरः, तस्य क्षेत्रं शरीरं तस्य

प्रदानं प्रकर्षेण विदारणम् । सुयनसः देवाः, विद्वंसश्च । स्वस्थान्
 स्वः स्वर्गे तिष्ठन्तीति तादृशान्, सुखं वर्तमानांश्च । दाशरथिः
 श्रीरामभद्रः, दाशाः किरातविशेषाः रथिनश्च । अलं कापतीति
 च्छेदः । कापतयः ईषत्पतयः कुत्सिता राजानः इति यावत् । कबन्धानि
 अपमूर्षकलेबराणि । पक्षे लङ्कापतिः रावणः, सारः तप्तमा राक्षसः,
 कबन्धः दनुकबन्धः । धरणिसंभवां भूमेरुत्पत्ताम्, भूमिसुतां च ।
 धियं संपदम्, लक्ष्मीं च 'राषवत्वे...' इत्युक्तेः । मधुराक्षनाः मधुराः
 रुच्याः सुन्दर्य इति यावत्, तादृश्यः स्त्रियः ; पक्षे मधुरानगर-
 रमण्यः । कुवलयस्य भूमण्डलस्य आ सभस्तात् पीडा क्षपिता
 येन तथोक्तः ; पक्षे कुवलयापीडो नाम कंसस्य कश्चित् गजः ।
 बलः बलरामः, बलं शक्तिः सैन्यं वा ॥

४. तत्रेति । राजवंशाः वेणुश्रेष्ठाः, राजां कुलानि च । कूल-
 मुद्गहेन समग्रव्याप्तेन 'उदिकूले रुजिवहोः' इति सशू । जने-
 कपानां द्विपानां विक्रान्तिः पराक्रमः, भूभृत्पक्षः राजां पक्षः ।
 पक्षे जनेकाः याः पवीनां वज्राणां क्रान्तयः ताभिः क्षपिताः
 भूभृतां पर्वतानां पक्षाः गरुतो येन तथोक्तः । सत्यं व्रतं च सत्ये
 व्रतं वा । पक्षे सत्यव्रतो नाम हरिश्चन्द्रपिता विशङ्कः । कुशान्
 दीनान् अनुतेजयति तेजस्विनः करोति पोषयतीति यावत् तादृशः ;
 पक्षे कुशानुः अग्निः ॥

यस्येति । तरवारिः कुपाणः, धारा अम्रं तस्य सारः ; पक्षे
 विमलतराणां वारीणां धाराणां आसारः संपादः । पार्थिवानां

क्षत्रियाणां रजोभ्रान्तयः रजोगुणजन्याः भ्रमाः; पक्षे पार्थिवानां भौमानां रजसां परागणां भ्रान्तयः बलनानि ॥

५. तेनेति । कर्णेजपाः पिशुनाः तत्सदृशा इति यावत् । शालिप्रभृतयो धान्यविशेषाः । चिक्रोडाः मूषकाकारा जन्तुविशेषाः, येषाम् 'अणिप्पिळ्ळै' इति भाषा । सारणी अल्पा जलवाहिनी । गङ्गा मदिराग्रहम् । सञ्जन्तः स्तब्धन्तः विफला इति यावत् । परं-पि ग्रन्थयः । ङीताः लज्जावन्तः । गुल्लच्छाः स्तवकाः । उर्वरा सर्व-सस्याद्या भूमिः । हालिकाः हलं वहन्तः कृषीबलाः । 'हलसीरा-ठक्' । अनणकाः अनल्पाः चणकाः धान्यविशेषाः तैः वित्तानि अनणकचणकचणानि तैः । तैलीनानि तिलानां भवनानि क्षेत्राणि । सीता लाङ्गलपद्धतिः, जनकजा च । जाङ्गलक्षेत्राणि क्षेत्रविशेषाः । तल्लक्षणं यथा—'स्वल्पोदकतृणो यस्तु प्रवातः प्रचुरातपः । स श्रेयो लाङ्गलो देशो बहुधान्यादिसंयुतः' इति । कालिका मेघपङ्क्तिः । विष्वक्सेनः विष्णुः । जूर्ति ज्वरम् । औपवाह्यशाकरः वाहनशृङ्ग-भः । विनीयमानः शिक्षमाणः । उच्चारितचैनेत्यत्र 'चक्रपूः...' इति समासान्तः । अनूचानः साङ्गवेदाध्यायी । उर्वरा सस्यसमृद्धा भूमिः; पक्षे उरुणि अराणि चक्रमध्यस्थिता दण्डविशेषाः । निरव-धयः कासाराः सरस्यः; पक्षे निरवधिका आसाराः । सज्जनपक्षे अने-कधा अन्येति च्छेदः । लोहप्रभवमुक्त्वा स्वनयः । पक्षे बहुलस्य ऊह-स्य प्रभवाय बहुलेन ऊहेन संजाताय वा भूमे हितः । भद्राः जात्या गजाः, अश्वश्च । भद्राश्वो नाम कश्चन अम्बूद्वीपनववर्षान्तर्गतवर्ष-विशेषः । भेनुकाः करिण्यः, नवप्रसूता गवश्च ॥

१०. यत्रेति । वरणः प्राकारः । शम्भली कुट्टनी । सर्वदा
 अरराणि कवाटानि । पक्षे सर्वेषु दारेषु रचिता रचिः केषु तानि
 तैः । वलीकानि पटलप्रान्ताः, वल्यः त्रिवली । सपाटिका चञ्चूः ।
 गन्धसाराः चन्दनवृक्षाः । सगन्धाः संबन्धिनो जनाः । विटपानां
 आलिः, विटानां पालिः पङ्क्तिश्च । देववल्लभाः केसराः । अधिकैः
 पिकैः चितेन । पक्षे कपिकेत्यत्र स्वायै कः । बलीमुखाः वानराः,
 पक्षे सतां आवल्याः मुखरतायाः प्रसङ्गस्य । कलितरसालसत्विषेत्येव
 पाठः । कलिता रसालां सती त्विट् यस्य तेन । पक्षे कलितरसा
 कलिवलेन अलसन्ती त्विट् यस्य तेन । भ्रमराः भृङ्गाः, भ्रमरकाः
 अलकाश्च । तिलकदुः तिलकवृक्षः । पक्षे तिलकदुर्नाम वार्धकसू-
 चको बिन्दुविशेषः । पनसाः वृक्षमेदाः, पक्षे बहुनि लपनानि
 भुत्त्वानि । पुरुषाः पुंनागवृक्षाः, महापुरुषः श्रीकृष्णः । तालाङ्कः
 तालवृक्षचिह्नितः, चलयामश्च । नभः आकाशम्, नभाः श्राव-
 णमासः । वनः निबिडः, मेघश्च । कृष्णागुरुः कालागुरुः,
 कृष्णा द्रौपदी च । द्रूणां वृक्षाणां पदं स्थानम्, द्रुपदो
 नाम राजा च । वयांसि पक्षिणः, वयः प्राणिनां कालकृ-
 तावस्थाविशेषश्च । गणिका वारली, यूयिका च । विरोधपक्षे
 नमेरुधरेण मेरुपर्वतभिन्नेन । सुमनसः देवाः, मालत्यश्च । पुष्पा-
 णि सुमनांसि वा । तल्लिमे तल्पम् । वरटाः हंसयोषितः । ऊर्माणां
 कीचीनां लासः मर्तनम् उल्लोलनमिति यावत् ; पक्षे ऊर्मिला जनक-
 पुत्री । आत्मनः आत्मनि वा जम्बालः कर्दमः ; पक्षे आत्मजं
 बालमिति च्छेदः । अनेकशः तरङ्गेति च्छेदः ; पक्षे अनेकेषु

शस्तेषु प्रशस्तेषु रत्नेषु नास्थभूमिषु । तन्त्रं कर्माचरणं शास्त्रं वा ।
 चायव्यमित्यादौ देवतायै यदादयः । धनंजयहेतिः अग्निज्वाला,
 अर्जुनास्त्रं च । सुदक्षिणा शोभना दक्षिणा, दिलीपपत्नी च ।
 शश्वमिति वेदभागः । सुब्रह्मण्यमिति सामभेदः । स्तोत्रमिति
 वेदैकदेशः । पक्षे बहुशः तोत्रेति पदे; तोत्राणि तोदनानि अङ्कुशा
 इति यावत् । शुवः शङ्कुः, शुवा जुहुर्वा; पक्षे शुवो नाम तत्सुतः ।
 सोमः सोमलता चन्द्रश्च । आमुष्यायणाः सत्कुलप्रसूताः । निपातना-
 त्साधुः । अवकीर्णिनः क्षतव्रताः । विलासः विभ्रमः, बन्धयोरभेदात्
 बिले आसः स्थितिश्च । राजा नृपतिः, चन्द्रश्च । कृष्णादिपदानि द्रौ-
 पद्यादीनामपि वाचकानि । रुक्मिणी स्वर्णयुता च । अनन्तैः शङ्खकुलैः
 संकुलाभिः । पक्षे अनन्तः शङ्खश्च तन्नाम्नौ भुजगौ । प्रवालहारि-
 ण्यः प्रवालहारसहिताः, प्रवालैर्मनोहरा वा । प्रवालः वीणादण्डो वा ।
 पक्षे प्रवालाः पल्लवाः । गारुडालोकः तदाख्यरत्नप्रकाशः । पक्षे
 गारुडालोकः गरुडसंश्रित्वि दर्शनम् । हरिणलोचनाः स्त्रियः हरिणानां
 लोचनानि च । मत्तवारणानि प्रासादवीथीनां वरण्डाः; पक्षे मत्तवा-
 रणाः मत्ता गजाश्च । श्रुतिः वेदः श्रोत्रं च । द्विजाः ब्राह्मणाः पक्षि-
 णश्च । वर्णः ब्राह्मणादिः शुक्लादिश्च । जीवनभृतिः प्राणधारणं जीवनसं-
 तोषौ वा जीवनभृती । पक्षे जीवनभृतिः जलस्थितिः । अनेकैर्धामभिरलं-
 कृता, अनेकधामालं यथा तथा कृता च, अनेकधा मालंकृतेति च्छेदो
 वा । कण्टकाः क्षुद्रशत्रवश्च । वासशब्दात् वासःशब्दाच्च प्रथमैक-
 वचने संधौ तुल्यं रूपम् । मनुष्यधर्मा धनदः । पुण्यजनाः राक्षसाः ।
 शब्दविद्यापक्षे बहुधातुः अङ्गशोभितेति च्छेदः । 'यस्तालययविचि-

स्तादादि प्रत्ययेऽङ्गम् । करभाः उष्ट्राः । हिरण्यक्षयः सुवर्णग्रहम् ।
सन्तः साधवः, नक्षत्राणि च । निगमः वेदः, विपणिश्च । महान्
आवोषः शब्दः, पक्षे घोषः आभीरः । भुजङ्गाः विटाः, सर्पाश्च ।
अहिभयं सर्पभयम्, स्वपक्षप्रभवं भयं च ॥

१५. यत्र चेति । ‘अचतुरविचतुर...’ इत्यादिना अक्षिणी
च भुवौ चेति विग्रहे अक्षिभ्रुवमिति निपातनम् । अम्बुधरकदम्ब-
कादिपदैः केशपाशादयो निगीर्थाध्यवसीयन्ते । यत्किमप्रभयिनीति
पाठः ॥

१६. तस्माच्चेति । वाहिनी सेना नदी च ॥

१८. मध्विति । सुवर्णानि कनकानि, चाम्प्यकुसुमानि च ।
हन्तुमिच्छा जिघांसा । सर्वो धुरं वहति सर्वधुरीणः । वैजननः सृति-
मासः । अखेटा उत्तमा । कौलेयकाः श्वानः । वीतंसाः मृगपक्षिब-
न्धनोपकरणानि । उन्माथः कूटयन्त्रम् ॥

२१. स इति । पुच्छं उदस्यन्तः परिपुच्छयमानाः । वृष्टयः
संकुलसूता गावः । वातप्रभ्यः हरिणभेदाः ॥

२२. अञ्जनीसि । राजन्यानां समूहो राजन्यकम् । खड्गिनः
कृपाणधारिणः, मृगविशेषाश्च । सञ्जस्ती तादात्विकी; पक्षे सद्यः
स्तनेति, च्छेदः । शशपदं नाम नखक्षतविशेषः । अत्तुमिच्छा जिघ-
त्सा । रामाः मृगभेदाः, स्त्रियश्च । अवग्रहः गजललाटम्, वर्षाभा-
वश्च । अवस्किरमाणान् हर्षेण विक्षिपतः ॥

२३. स इति । तृणविन्दुर्नाम हरिणरूपवारी कश्चिन्मुनिः । विग्रहः युद्धं शरीरं च । शल्यः शललीमृगः कश्चिद्राजा च । निष्पन्नाचकार सपुङ्गस्य शरस्य अपरपार्श्वेन निर्गमनान्निष्पन्नाच्चकार । 'सपन्ननिष्पन्नादतिव्यथने' इति डाच्प्रत्ययः ॥

२४. तस्मिन्निति । खेटाखेटकारझाटः पक्षिमृगसुसमूहः । खेटा याप्या इति वा । कापेयं कपिकर्म चापलादिकम् । लङ्घनं उत्प्लुत्योत्प्लुत्य गमनम्, अनशनं च ॥

२६. अथेति । पुरुषतरवः पुंनारुद्धाः । गाणिक्यं गणिकासमूहः । विटपैः आनमितम् ; पक्षे विटपानम् इतम् । बहुलता कृष्णपक्षत्वम् । मकरन्दस्य धानं निधानम् ; पक्षे मकरं दधानम् । अनेके परागाः ; पक्षे अनेकपः गजः ॥

२८. तत्र स इति । शीतं न सहते शीतल्लुः । पत्राणि पर्णानि, वाहनानि च । आलकानि नूतनकलिकाः, गवाक्षाश्च । नेलाणि मूलानि, नयनानि च । अन्वरं आकाशं वल्लं च । प्रकृष्टैः छदपटलैः पर्णसमूहैः आसितं अध्यासितम्, असितं नीलं वा ; पक्षे प्रच्छदपटेन आवरणवस्त्रेण लासितं शोभितम् । सुपर्णः गरुडः । केसरी सिंहः किलाल्कवांश्च । महाङ्गः गजः बृहदवयवश्च । शिखी अग्निः अग्रवांश्च । विलासी विटः, वीन् पक्षिणो लासयति यः स च ॥

इति प्रथम उच्छ्वासः ॥

द्वितीय उच्छ्वासः ॥

३९. अनन्तरमिति । मालमारिणम् 'हृष्टकेशीकामालानां चित्ततूलमारिषु' इति ह्रस्वः । पितृवनं श्मशानम् । संतमसशब्दे 'अवसमन्धेभ्यस्तमसः' इत्यच् ॥

४२. अत्र पुनरिति । निस्तलं वर्तुलम् । कृष्णा नीला रुचिः कान्तिः, कृष्णस्य विष्णो रुचिश्च । अरण्यानी महारण्यम् । चारुणि चलानि दलानि येषु तानि काननानि यस्या इत्यरण्यानीपक्षे ; कन्यापक्षे चारु यथा तथा चलन्तः अलका अस्मिन् तादृशं आननं यस्या इति विग्रहः । पशुपतिपक्षे वषयोर्भेदात् विलसदः विलवासिनः सर्पाः ॥

४८. अथ त्रिजगदिति । नेलाणि श्लक्ष्णवस्त्राणि ॥

५०. अथेति । हरिदर्वा हरिदश्वः सूर्यः । पिचण्डिलाः वृद्धोदराः । विसृष्टमिच्छवः विसिसृक्षवः ॥

५४. तत् इति । रागः अनुरागः, रक्तिमा च । करः किरणः शुण्डा च । करपत्रं क्रकचः ॥

५९. अथेति । कलाः षोडश भागाः विद्याश्च । वारुणी स-
दिरा वरुणसंबन्धिनी दिक् च ।

६५. तदन्विति । प्रथममश्विकापत्रं श्वभुरेतेति भाति, पञ्च-
भङ्गविशेषो वा । सर्वाङ्गीणं सर्वाङ्गव्यापि ॥

७१. तच्छ्रुत्वेति । तुक्सारपद्य इति दुर्गनाम स्यादिति भाति ॥

इति द्वितीय उच्छ्वासः ॥

तृतीय उच्छ्वासः ॥

९२. अथेति । खलीनं कविका । नक्षत्रमाला सप्तविंशतिमौ-
क्तिको हारः ॥

९३. वेवेति । जगनोब्यगण्डेति बिन्दनाम । गूजिघट्टीति क-
स्यचन दुर्गस्य राशो नगरस्य वा नाम स्यादिति भाति ॥

तत्त इति । अष्टापदेष्टकचितेत्यत्र 'इष्टकेषीकामालानां चित्तुल-
भारिषु' इति ह्रस्वः ।* निपानं कूपोद्धृताम्बुस्थापनार्थः शिलादि-
रचितो गर्तः । अन्धवः कृपाः । प्रावृत्तानि प्राचीराणि । कौतुकागारं
प्रतिसरस्वन्धनाद्युपयोगिगृहं विवाहनिलय इति यावत् । हरणं यौ-
तकम् ॥

१००. अथेति । राजहंसाः हंसविशेषाः, नृपतिश्रेष्ठाश्च । भु-
जङ्गाः विटाः सर्पाश्च । तिलकाः वृक्षविशेषाः, चित्रकं च तिलकम् ।
गणिका यूथिका वारली च । पत्राणि बाहनानि, पर्णानि च ।
स्यन्दनाः वृक्षभेदाः, स्यन्दनानि रथाश्च । रामाः स्त्रियः, मृगा-
विशेषाश्च । हरयः अश्वाः, कपयश्च । कञ्चुकिनः सौविदह्याः,

सर्पाश्च । सवनप्रियाः यागप्रियाः द्विजाः ब्राह्मणाः ; पक्षे वनप्रियाः
कोकिलाः तत्सहिताः द्विजाः पक्षिणः । श्रुतिः वेदः श्रोत्रं च ।
अश्वाः देवनकानि, विभीतकवृक्षाश्च । खन्नाः असनाश्च वृक्षविशेषाः,
शरस्तु तृणभेदः । निषादस्वरः तन्नामा स्वरः, निषादानां किरातानां
शब्दश्च । वरणाः वृक्षभेदाः, प्राकाराश्च ॥

१०१. यस्येति । दुःशासनः तन्नाम्ना प्रसिद्धः, दुःशासनाः
दुष्टाशावन्तो वृषतयश्च । दुःस्नेन शिष्यन्ते दुःशासना इति वा ।
शक्तिः बलम्, तन्नामायुधविशेषश्च । अलं कर्मणे अलंकर्मणिः सम-
र्थः । विश्वस्मै जनाय हिता विश्वजनीना । द्वैतमिवेत्यादिवाक्यानि
सादृश्यपर्यवसायीनि । विश्वम्भरा भूमिः, विश्वम्भरो विष्णुश्च । पक्षपातः
स्नेहः, पक्षयोर्बोजनं च । सूर्यस्य आलोकः प्रकाशः, सूर्याणां वि-
दुषां आलोको दर्शनम् । कोशः सुकुलः, अर्थोपश्च । महावीरः
यागीयपात्रविशेषः । अद्देयः अपरित्याज्यः, आद्देयः अहिसंबन्धी
च । भोगः सुखानुभवः, सर्पकायश्च । प्रकृतयः पौरादयः । प्रकृष्टं
कुलं वा प्रकृत्यम् ; पक्षे प्रकटितः प्रकृष्टः कृत्यायां दुर्गायाम् आदरो
येन सः । प्रकृतिः पार्वती वा । यद्वा कृत्तिरिति संधौ तकारद्वित्वेन
च्छेदः । कृत्तिः गजचर्म । न अलीकः सत्यभूतः । पक्षे नालीकं
पद्मम् । वृषः धर्मः, वषा इन्द्रश्च । सुनीतिरिति उत्तानपादपत्नीनाम् ।
दानं वितरणं मदजलं च । भुवनं लोकः, जलं च । प्रभा
कान्तिः ; पक्षे प्रभासाय तदाख्यतीर्थविशेषाय हितः । काष्ठा
उत्कर्षभूमिः, विभूतिः ऐश्वर्यम् ; पक्षे काष्ठानि इन्धनानि,
विभूतिः भस्म । मां लक्ष्मीं धाता धारयिता । सुप्रतीको नाम

दिग्गजः । प्रतीकः अवयवः । मदः गर्वश्च । शुभ्रं द्रविणम् ।
अभीतिः अभितः ईतिर्यस्य, न भीतिर्यस्य स च । नाभिः प्रधा-
नपुरुषः । सुवं दारयतीति भूदारो वराहः, भूः दाराः पत्नी यस्य
स भूदारो भूपतिः । करः इस्तः, राजग्राह्यो भागश्च । विग्रसात्
अकृत ब्राह्मणाधीनां चकार ॥

१०४. तत इति । कनखलो नाम गङ्गोत्पत्तिस्थानम् । सुवं
नन्दयतीति भूनन्दनः, भूनन्दनः भूमीसुतश्च । भार्गवः शुक्रा-
चार्यः । वृषपर्वो असुराधिपः । वृषः धर्मः, पर्व उत्सवश्च । छाया
सूर्यपत्नी कान्तिश्च । राजमण्डलं चन्द्रबिम्बम्, राज्ञां राज्यं च ॥

अव्याजेति । चापलगुणः चाञ्चल्यगुणः, चपलाया विद्युतः अयं
चापलः स चासौ गुणश्च । अपवर्जने दानम् । असन् अविद्यमानः
त्रासः त्रासाख्यदोषः यस्य सः । पक्षे असन्त्ययः त्रासः भयं यस्य
सः ॥

१०६. तस्येति । महान् कुलभूभृत् कुलपर्वतो हिमवान्, म-
हाकुलः भूभृत् राजा च । नालीकं पद्मम्, न अलीकेति पक्षे च्छेदः ।
अलीकम् अप्रियम् अनृतं वा । सत्यथः नक्षत्रमार्गं आकाशम्, स-
न्मार्गश्च । सर्वाणि मङ्गलानि । पक्षे सर्वमङ्गला पार्वती । कृष्णादीनि
नदीनामानि च । कर्णिका कर्णालंकारः । माला अस्या अस्तीति
मालिनी । नर्माणि ददातीति नर्मदा । सत्यादीनि तत्तत्स्त्रीनामानि ।
सत्या यथार्थमावणशीला । एवमुत्तरत्रापि प्रकृतार्थोऽनुसंधेयः ॥

१०७. चन्द्र इवेति । काण्डपटी यवनिका । कर्दमेन रक्षाः

कार्दमिक्यः । कशादेश्याः कशातुल्याः । विप्रश्रिका ईक्षणिका ।
भीमरथी मरणपूर्वरात्रिः । क्षत्रियाणि क्षत्रियवंशजाता । प्रमज्या सं-
न्यासः । सुष्ठु देरंमदं वैद्युतं विलासम् । पक्षे स्वैरं मदविलासमिति
च्छेदः । नवानां नीपककुसुमानां हर्षदा ; पक्षे वनीपकाः याचकाः ।
स्वदः वज्रम् ; पक्षे स्वः उपरि गता इति च्छेदः । अर्जुनः ककुभ-
वृक्षः, शिलीमुखाः भ्रमराः ; अर्जुनः मध्यमपाण्डवः, शिलीमुखाः
बाणाः ॥

१०८. सेति । सीता जानकी लाङ्गलपद्मतिश्च । कवन्धं ज-
लम्, दनुकवन्धं च । वनः निविडः मेघश्च । वेणिः एकीकृतः
केशपाशः, प्रवाहश्च । धार्तराष्ट्राः हंसभेदाः, धृतराष्ट्रापत्यानि च ।
जिष्णुः इन्द्रः, जयशीलश्च । कालिका मेघपङ्क्तिः । नीलकण्ठः स-
गूरः शिवश्च । पयांसि जलानि क्षीराणि च ॥

१०९. क्रमेणेति । कर्मान्तसदनं कार्यकरणगृहम् । भिदुरं
वज्रम् । आभीलं कष्टम् । गोमिनः गोस्वामिनः । धेनुकं धेनुसमू-
हः । कर्मान्तिकः कर्मकरः । तृप्या तृणसमूहः ॥

११४. अथेति । कुटहारिकाः घटीचेत्यः ॥

११६. तत इति । सुभनसः देवाः विद्वांसश्च । महावीराः
महान्तो वीराः । महावीरः यागीयपात्रविशेषश्च । पद्यानि तामरसा-
नि, पद्या लक्ष्मीश्च ॥

ताभ्यो चेति । चतुर्विधान्यायुधानि— हस्तमुक्तकन्तमुक्तप्रहर-
णक्षेपणीयानि ॥

११७. पृथ्वीति । कालानलसंतापितेनेत्येवं क्रमेण कृतान्ताय-
स्कारेण कृतेनेवेत्यर्थः । पश्वदलिकः फाललोचनः शिव इत्यर्थः ।
मौलिषु किरीटेषु शिखरेषु च । पादं चरणं किरणं च । मद्रासनं
सिंहासनम् । हिरण्यदानं स्वर्णवितरणं हिरण्यकशिपुविदारणं च ।
जीवनं जीविका जलं च । कन्या राशिश्च । ज्येष्ठा नक्षत्रं च । स्पर्श-
नं दानं त्वगिन्द्रियग्राह्यो गुणश्च । वसु धनं वसुः रश्मिश्च । सूरः
क्रूरः तन्नामकश्च । कलितं क्षमा क्षान्तिरेव आभरणं यस्य सः ।
क्षमाभरणं भूधारणं च । कर्णः अङ्गाधिपः, कर्णौ श्रवणे च । सतां
चक्रं समूहं नन्दयतीति तथा । पक्षे चक्रं प्रसिद्धम्, नन्दक इति
तदीयस्त्रयस्य नाम । प्रत्ययः विश्वासः । पक्षे गुणः वृद्धिः प्रत्यय
इति शब्दशास्त्रप्रसिद्धाः संकेताः । हिमस्य हेमश्चायं हैमः । बहुधा
रणोचित इति राजपक्षे; पक्षे बह्वी धारणा ॥

११९. यत्येति । वर्णः शुक्लादिः ब्राह्मणादिश्च । अहिभयादि-
पदानि पूर्वे व्याख्यातान्येष । परदर्शनं शत्रुदर्शनं परमात्मदर्शनं च ।
दोषाः गुणविपरीताः, दोषा रात्रिश्च । रौरवेति कस्यचिन्नरकस्य
नाम; पक्षे रुरुणां भृगुणांमिमानि रौरवाणि । विपक्षः शत्रुः;
वीनां पक्षिणां पक्षाश्च विपक्षाः । आत्तगन्धः अभिभूतः स्वीकृतप-
रिमलश्च । द्विजाः गुरवश्च । पक्षे द्विजानां पक्षिणां गुरुः श्रेष्ठः गरुड
इत्यर्थः । कुसुमेषु भ्रान्तिः मन्मथभ्रमः; पक्षे कुसुमेषु भ्रान्तिरिति
च्छेदः ॥

तस्य चेति । 'रिपुयुवतिकपोलस्थलीमरकतताटकुप्रभानिशाशा-
न्तिनिदाघतपनः' इति पाठः । पुद्गलः देहः, अवयव इति यावत् ।

प्रहः अग्रगामी । सांयुगीनाः संयुगे साधवः । स्थूललक्षाः बहुप्रदाः ।
विपणिः पण्यवीथिका । तरणिः सूर्यः । सृणिः अङ्कुशः ॥

१२०. यस्येति । अङ्गना लो सार्वभौमाख्यदिग्गजवधूः का-
चन करिणी च । मदः गर्वः मदजलं च । परमेश्वरः शिवः, उत्कृ-
ष्टोऽधिपतिश्च । वृषः वृषभः धर्मश्च । अरिचक्रं अरविशिष्टं चक्रायुधं
शत्रुराज्यं च । वृषः वृषासुरः धर्मश्च ॥

१२१. तस्मिंश्चेति । पत्राणि रथाश्च । पक्षे पञ्चरथाः पक्षिणः ।
पुष्पं कुसुमं आर्तवं च ॥

स्फटिकेति । घनः मेघः निविडश्च । हंसैः हंसवन्ध धनलं हंस-
धवलम् । अम्बरं आकाशम्, वस्त्रं च । राशिदेशीयानि राशिसदृशा-
नि । 'ईषदसमाप्तौ कल्पब्देश्यदेशीयरः' । अन्नमुपतिः ऐरावतः ।
रश्मिः दीप्तिः प्रीतिश्च । पयोधरः कुचः, मेघश्च ॥

१२२. तस्मिन्निति । संवर्तिका नवदलम् । उक्षाणः वृषभाः ।
बाह्याली अलिन्दादिः ॥

१२३. अयेति । रीढा अवमानना । आदिमघोषी श्रीवराहा-
वतारो विष्णुः । शस्त्रैश्च शस्त्रैश्च प्रहृत्येदं युद्धं प्रवृत्तं शस्त्राशस्त्रि ।
कासरासुरः महिषासुरः । निकृतौ तिरस्कारे कृति समर्थम् । कृन्मुखे-
नेति क्वचित्प्लाठः । उदहायत उद्गतम् । जिहीतेः भावे लङ् ॥

१२४. तदेति । चण्डातकम् अर्धोत्कम् । पद्मानि वयोवस्था-
व्यङ्गका विन्दुविशेषाः । छायापथः ग्रहाणां संचारमार्गः । अवग्रहः
गजललाटम्, वर्षप्रतिबन्धश्च । करकः शुष्का । स्वार्थे कः । पक्षे

करकाः जलकुम्भाः । कान्ताराणि दुर्गमवर्त्मनि, अगाः पर्वताः ;
पक्षे कान्तायाः सूत्रधारस्त्रियः नट्याः रागः श्रीरागादिः कान्ता-
रागः । वारिः राजबन्धनम्, जलं च वारि । कूर्मः कच्छपः भू-
चक्रं राजमण्डलं पर्वतसमूहश्च । पृथुः स्थूलः केचिच्चक्रवर्ती च ।
दानवारि मदजलम् । दानवाः असुराः अरयः शत्रवश्च । वृद्धे
प्रवृद्धे श्रवसी श्रोत्रे यस्य तं वृद्धश्रवसम् ; पक्षे वृद्धश्रवा इन्द्रः ।
पद्मस्फुरणं तामरसविकासः, वयोऽवस्थासूचकविन्दुविशेषप्रकाशश्च ।
कानने अधिकाननम्, अधिकं यथा तथा आननेन शोभत इति तम्
अधिकाननशोभितम् । महाकुञ्जरं महागजम् ; यूथपतिं च । सुद-
शनं चक्रायुधम् । शङ्खः ललाटस्थिः कम्बुश्च । दर्पेण कान्तः,
दर्पकस्य मन्मथस्य अन्तः नाशश्च । विदुः गजकुम्भमध्यम्,
विदुरो नाम शूद्रपुत्रो पाण्डोरनुजः । नाना आहवाः युद्धानि,
हवाः यज्ञाः । शस्त्रं आयुधविशेषः, वेदभागश्च । शुण्डा गजहस्तः,
सुरा च । सन् आरक्षः हस्तिपकः । सदा रक्षा पालनं च ॥

१२७. सत इति । भिदेलिमं स्वयं भिन्नम् । प्रासः कुन्तः आ-
युधं येषां ते प्रासिकाः । नासीरं सेनाव्यूहाग्रभूमिः । पृथुलाः हरयः
अश्वाः ; पक्षे पृथवः लहरयः तरङ्गाः प्रवाहा वा । प्रासाः कुन्ताः ;
पक्षे शतप्रासाः करवीराख्यवृक्षविशेषाः । पाञ्चजन्यं पुमांसः, स्त्रायै
प्यञ् ; पक्षे पाञ्चजन्यं मुरारेः शङ्खः । त्वेषां पताकाया अन्तः ; पक्षे
स्वप्ता कान्तेनेति च्छेदः । अनूपं जलप्रायदेशः । तृणताः धनूषि ;
पक्षे बहुतृणस्य भावो बहुतृणता ॥

१२९. अलक्षितम् । हरिकुलं अश्वसमूहः, भेककुलं च । धूली-

कदम्बकं परागपटलम्, धूलीकदम्बका नाम वृक्षाश्च । मातङ्गः
गजः, चण्डालश्च । कदलिका पताका रम्भा च । इत्वरी त्वैरिणी ।
अम्बरं आकाशं वस्त्रं च । स्पर्शनः वायुः ; पक्षे स्पर्शने नयुक्तेति
च्छेदः । रुचिभर्ता सूर्यः, जारश्च । कृष्णा द्यामवर्णा द्रौपदी च ।
दुःशासनाः दुर्मदा राजानः, दुःशासनो नाम दुर्योधनानुजश्च ।
भीमा सेना तदाक्रमणम्, भीमसेनश्च धर्मपुत्रानुजः । अञ्जलः
स्त्रियः, पर्वतश्च । गौरी पिशङ्गवर्णा, पार्वती च । महती सेना
महासेना, स्कन्दश्च महासेनः । दिशः अम्बरं च दिगम्बराणि,
दिगम्बरो हरश्च । रोहिणी तद्गर्णा, बहुदेवपत्नी च । नीलं अम्बरं
आकाशम्, नीलाम्बरो बलरामश्च । चक्रीवन्तः गर्दभाः ॥

१३०. एवमिति । प्रथमं पञ्चमं च भूतं पृथिवी आकाशं च ।
रेणव एव रेणुकाः तासां जन्मना उत्पत्त्या ; पक्षे रेणुकाजन्मा क्षत्रि-
यान्तकरः परशुरामः । पदातीनां समूहाः पादातानि । पर्व पौर्णमासी
उत्सवकालश्च । राजा चन्द्रः नृपतिश्च । सन्तः नक्षत्राणि साधवश्च ।
घनाधिपत्यं कुबेरत्वं द्रव्याधीशत्वं च । संनिधिः सामीप्यम्, सन् निधि-
श्च । सार्वभौमः दिग्गजविशेषः, चक्रवर्ती च । दानं वितरणम्, मद-
श्च । जाड्यं मूढत्वम् शैत्यं च । वात्यामरुतः चक्रवाताः । रजः रजो-
गुणः, धूली च । कञ्चुकिनः सौविदह्नाः सर्पाश्च । गौः धेनुः भूमि-
वच् । वृषः वृषभः धर्मश्च । द्विजाः ब्राह्मणाः, पक्षिणश्च । रौरवपदं
रौरवाख्यनरकस्थानम् । वरुणामिदं च रौरवम्, पदं चरणन्यासः ।
स्तम्भः गर्वनिश्चेष्टत्वम्, स्थूणा च । करः राजग्राह्यो भागः, गुण्डा च ॥

इति तृतीय उच्छ्वासः ॥

चतुर्थ उच्छ्वासः ॥

१३३. अनन्तरमिति । संस्रवः परिचयः । भूतपूर्वं गोष्ठं गौ-
 ष्ठीनम् । सिन्धुजाः नदीजाताः, अश्वाश्च । मन्दुरा वाजिशाला ।
 तिमयः शकुलाश्च मत्स्यविशेषाः ; पक्षे तिमिषाः वृक्षविशेषाः ।
 वनं जलम्, काननं च । परण्डः वरण्डकः । चक्रं चक्रायुधं समूहश्च ।
 कृष्णः वासुदेवः, नीलश्च । बाहिनी सेना, नदी च । पृथुलोमानः शपा,
 पृथूनि लोमानि रोमाणि । महाक्रोडः महावराहः, महान् क्रोडः मध्य-
 भागः यस्य स च । सोमग्रहः सोमरसग्रहाणम्, चन्द्राख्यो ग्रहविशे-
 षश्च । सवनं यागम् वनसहितं च । शठा शाठ्यवती कद्रूः सर्पमाता ;
 पक्षे शठकद्रुः शठकाख्यवृक्षविशेषः । मणीनां रत्नानां तरणं उपरि-
 प्रवनम् ; पक्षे मणितं रतिकूजितम् । अह्यश्च मकराश्च ; पक्षे अहि-
 मकरः सूर्यः । पोताः प्लवाः ; पक्षे कपोताः । भीमः भयंकरः, भी-
 मसेनश्च । ऊरुः महान् भङ्गः तरङ्गः ; पक्षे ऊरुभङ्गाः सविधविदल-
 नम् । सिन्धुः नदी, तदाख्यो देशश्च सिन्धवः । चन्द्रभागः तक्षशी
 नदी ; पक्षे चन्द्रभागः चन्द्रकला । सदानीरा करतीयानदी ; पक्षे
 सदा नीरं समुद्रजलं आश्रितम् । मैनाकः पक्षरक्षणाय सदा समुद्रे
 वसति । ऊर्मय एव ऊर्मिकाः, अङ्गुलीयानि च । बलयं समूहः,
 कङ्कणं च । सुरबाहिनी गङ्गा, देवसेना च । भ्रमः आवर्तः, भ्रा-
 न्तिश्च । व्यूहः समूहः, सेनासंनिवेशविशेषश्च ॥

१३६. ततस्त्विति । जन्यं युद्धम् । मण्डलमग्नः खड्गः ; पक्षे

मास्त्रन्मण्डलं सूर्यादिभ्यम् । श्वेला सिंहनादः, श्वेलो विषं च । प-
साणां वाइनानां पादपरागः चरणधूलिः ; पक्षे पत्रं दलम्, पादपाः
शृङ्गाः, रागः रक्षिमा ॥

१३८. मानेति । आयुधिकाः आयुधजीविनः । बालाः कुन्त-
लाः । शाताः तीक्ष्णाः । फेरवाणां जम्बुकानामिदं फेरवम् । जानुद्वयसं
जानुप्रमाणम् । द्वयसञ्प्रत्ययः । अश्वीयं अश्वानां समूहः ॥

मयनेति । तितिक्षाकर्मठः क्षमासमर्थः । आर्तिः पीडा धनु-
ष्कोटिश्च । आश्रुगः बाणः ॥

१३९. सत इति । शराः बाणाः, वीरद्विघोषाश्च । पुण्य-
जनाः सुकृतिनो जनाः, यक्षाश्च । शकुनवः पक्षिणः, शकुनि-
नाम दुर्गोधनस्य मातुलः । धनुः चापः, तस्त्रामकरादिश्च । रसा-
तलं पातालम्, भूतलं च ॥

१४२. सत इति । कवोष्णः ईषदुष्णः । हसन्तिका अग्निश-
कटी । आजानेयाः कुलीनाः ॥

१४६. यत्रेति । शिखण्डः नईम्, शिरोभूषणं च । चन्द्रः
हिमकरः, मेचकश्च ॥

१४७. तत्र चेति । सम्यक् तमः संतमसम् ; षण्णां मातृणा-
मपत्यं पुमान् षाण्मातुरः सुब्रह्मण्यः । एकामस्य च्छाया एकाम-
च्छायम् । ' विभाषा सेनासुराच्छाया— ' इति नपुंसकत्वम् ॥

१४९. तत्रेति । अरातिः शत्रुः । चक्रं समूहः । बाहाः अश्वाः ;

पक्षे धराणि जलति प्राप्नोतीति अराति तादृशं चक्रं चक्रायुधं वह-
तीति तादृशः । वनमाला वैजयन्ती, काननसमूहश्च । पृथुलया गद-
या भासितम् ; पक्षे पृथु यथा तथा लगन्या आभया सितं कुभ्रम् ।
घाम कान्तिः ; पक्षे बहुधा मोपशोभितमिति च्छेदः, मा लक्ष्मीः ।
सुदर्शनश्चिः चक्रायुधकान्तिः ; पक्षे ■ वसुदर्शने धनविलोकने
चचिः प्रीतिर्यस्य तम् ॥

१५०. तत इति । हस्तिपतिः प्रमाणं यस्यास्तां हस्तिपतिद्वय-
सीम् । प्रमाणे द्वयसम्प्रत्ययः । महीभृतां पत्युः राजश्रेष्ठस्य पर्वतरा-
जस्य च । कटकः वलयम्, अद्रिनितम्बश्च । पादः चरणम्,
प्रत्यन्तपर्वतश्च ॥

१५१. कलिभिरिति । कूटपाकलः गजज्वरः । पार्श्विदग्रं
पार्श्विप्रमाणम् । प्रमाणे दग्रसम्प्रत्ययः । कन्मं सुवर्णम् । रावणसंघा-
नादिकथा हालास्यमाहात्म्ये द्रष्टव्या ॥

१५२. अनन्तरमिति । डिण्डीरः केनः । अति अधिकः
रोहितानां मत्स्यविशेषाणां प्रचारो यस्यां ताम् ; पक्षे अतिरोहितः
अच्छन्नः प्रकटः प्रचारः यस्यास्ताम् । कर्णः श्रोत्रम्, राधेयश्च ।
राकुनिः पक्षे सौबलश्च ॥

१५४. तवन्विति । कव्यं समर्थम् । सिङ्गिराः जम्बुकाः ।
रथ्या प्रतोली ॥

अनन्तरमिति । पुष्करं आकाशम्, पद्मं च । भृगुः प्रपातः ;
पक्षे गुरुः बृहस्पतिः, भृगुः शुक्रः । पादः प्रत्यन्तपर्वतः, चरणं च ।

अनन्तासिन्धुः अमरनदी गङ्गा ; पक्षे अनन्ताः अनेकाः सिन्धवः
नद्यः ॥

१५७. अनन्तरमिसि । अभ्यागारिकः कुडुम्बध्यापृतः ॥

चकार चेति । अत्राक्षीत् चिच्छेद । 'ओ गश्चू छेदने' छृक् ।
नीवृत् जनपदः ॥

तद्वन्विति । घोटकाः अश्वाः । सिन्धुराजः सिन्धुदेशराजः समु-
द्रश्च । श्रीः संपत्, लक्ष्मीश्च ॥

१५९. सप्त इति । मृणालानीव भङ्क्त्वा मृणालभङ्गम् ।
रम्भास्तम्भलावमित्यत्राप्येवमेव ॥

सत्रान्तर इति । उदन्या पिपासा । वात्या घातसमूहः ॥

१६०. क्रमेण चेति । श्वावित् शस्यमृगः । सर्वपथीना सर्वे
पन्थानं व्याप्नुवती । बुभुक्षा भोक्तुमिच्छा । पृषदश्च वायुः ॥

१६५. वनेति । अशोकं शोकरहितम्, अशोकश्च वृक्षः ।
पाटलः रक्तः, तन्नामा वृक्षश्च । वृक्षं उन्नतम्, वृक्षः पुत्रागवृक्षश्च ।
कृता माला यस्मिन् स कृतमालः ; कृतमालो वृक्षश्च । मदनं मद-
जनकम्, मदनः वृक्षमेदः । अर्जुनः अवलः, ककुभवृक्षश्च । भद्रो
श्रीः यस्य तेन ; भद्रश्रीः चन्दनवृक्षः । सरलः सरलः, सर्जकवृ-
क्षश्च ॥

१७४. अनन्तरमभङ्गरेति । औपनीविकः नीवीसमीपे प्राय-
भयः । 'उपजानु—' इति ठक् । आच्छुरितकं नक्षत्रविशेषः ।

सद्यः स्तनेति च्छेदः । स्रग्द्वयं नस्त्वक्षतविशेषः; पक्षे सद्यः भवं
सद्यस्तनम्, अभ्रं मेघः । अर्धचन्द्रो नाम नस्त्वक्षतमेदः । चटक-
विलसितमिति आलङ्कनविशेषस्य संज्ञा ॥

१७७. अत्रान्तर इति । रन्दुमिच्छुः रिरंशुः । आशा दिक्,
अभिलाषश्च । प्राचेतसी वरुणसंबन्धिनी, महाशयसंबन्धिनी च ।
नूपुररवानुरणनमिवेति सरसः पाठः । जालपादः हंसः । आलोकः
प्रकाशः, दर्शनं च । सितरुक् चन्द्रः, धवलकान्तिसहितं च । तिमिरं
अन्धकारं चक्षुषो रोगभेदश्च । अपदोषं दोषरहितम्; दोषाविरहितं
च, दोषा रात्रिः । अञ्जकान्तं सूर्यम्, पञ्चवत्सुन्दरं च । जलजधृतिः
पद्मसंतोषः, शङ्खधारणं च । चक्रं समूहः, चक्रायुधं च । पुरातनी
देवता श्रीमान्नारायणः । पद्मिनी कमलिनी, तज्जातिस्त्री च । रजः
धूलिः, आर्तघ्नं च । अम्बरं आकाशम्, वस्त्रं च । करः किरणः,
हस्तश्च । वरुणालयः समुद्रः । हरयः अश्वाः, कपयश्च । झटः
संघः । सूर्यकिरणानां सायमग्निप्रवेशः श्रुत्यादिसिद्धः ॥

१७९. अथेति । विष्णुरजं स्पर्शः । स्रज्जुः कण्डूतिः । गल्लः
कपोलः, देश्यमिदं पदमित्यभियुक्ताः । गोधाया अपत्यं पुमान्
गौधेयः । तिम्यन्ती आर्द्रीभवन्ती । यातयामानि गतरसानि तादे-
तराणि प्रत्यग्रधिकसितानीत्यर्थः । पृथ्वः लकुचाः जम्बीरवृक्षाः,
पृथुलौ कुचौ च । पद्मावली पर्णसमूहः मकरिकादिपत्रभञ्जश्च ।
पल्लवाः बिटाः, कितलयानि च । षट्ग्रन्थाः वृक्षविशेषाः, षट्दर्श-
नानि च । विपत् पक्षिचरणम्, आपश्च । चलदलः दिप्पलवृक्षः;

पक्षे चलन्तः अलकाः यस्मिन्स्तादृशं आननं यस्यास्ताम् । करवीर-
 पुरुषौ वृक्षविशेषौ ; पक्षे पृथुलकरः महाबाहुः वीरपुरुषः शूरः
 अर्जुनः । प्रसवः पुष्पम्, प्रसूतिश्च । कपोतानां पालिकायाः पक्षेः
 पातः आगमनम्, कपोतपालिकायाः विटङ्कस्य पातः पतनं च ।
 गिरयः काननानि विवरणि च ; पक्षे गिरिकाः बालभूषिकाः
 तासां आननैः कृतानि विवरणि छिद्राणि । रूपाः हरिणाः, रूपं
 आकारश्च । तालः तालवृक्षः कालक्रियमानं च । सवनं यामः,
 वनप्रियः कोकिलः । गायत्री खदिरवृक्षः, जया ओङ्कपुष्पम् ; पक्षे
 गायत्रीजपः प्रसिद्धः । स्तुहितरुः स्तुहीवृक्षः । श्रीफलः बिल्व-
 वृक्षः ॥

१८२. तन्नेति । परिवहपवनः षष्ठस्कन्धस्थितवायुः । विघ्नस्वामी
 विघ्नेश्वरो हेरम्बः । पञ्चमी नाम देवताविशेषः । अट्टालः प्राकारादुप-
 रितनमुन्नतस्थानम् । प्रच्छन्नम् अन्तर्द्धारम् । बलिभूमेः बल्यर्थस्थानस्य
 निग्रहः सीमा ; पक्षे बलिचक्रवर्तिराज्यस्य निग्रहः निराकरणम् ॥

१८५. अन्तर्विति । आपयदीना पादस्थाग्रं मर्यादीकृत्य व्याप्नु-
 वती । परेयुषां प्रमीतानाम् ॥

१९१. सत इति । कुइली पूगपुष्पिका । शृङ्गारः आदिभो-
 रसः, गजमण्डनं च । तापसहिता तापसेभ्यो हिता, तापेन सहिता
 च ॥

१९३. तस्मिन्समय इति । निर्वेशः अनुभवः रत्नवल्ली
 भूतलेषु तण्डुलचूर्णादिभिर्भक्तिरचना । कथं मदम् । गात्रेयं

स्वर्णम् । भुजङ्गाः विटाः, सर्पाश्च । मधुपाः मृङ्गाः, मद्यपायिनश्च ।
भोगः सुखानुभवः, सर्पकायश्च । धनदाः धनदातारः, कुबेरश्च
धनदः । गवाक्षः वातायनानि, गवाक्षो नाम कश्चिद्भानरश्च । भूतिः
ऐश्वर्यम्, भस्म च । अम्बरं वस्त्रम्, मणयः रत्नानि वस्तूनि
धनानि च । पक्षे अम्बरमणिः सूर्यः, वसवः अष्टौ वसवः ।

१९६. अस्यामिति । व्यसनिनी आसक्ता । प्रपा पानीयशाला ।
अलमलङ्कं कौपीनम् । स्रग्धरा माल्यधारिणी । स्रग्धरादयश्च वृत्त-
विशेषाः । भूतिः ऐश्वर्यम्, भस्म च । रुचिभर्ता हृदयप्रियो भर्ता
सूर्यश्च । वसु धनं वसुः किरणश्च । तामसं तमोगुणसंनन्धिनम्, अन्ध-
कारसंनन्धिनं च । भावः आहायः, पदार्थश्च । प्रकृष्टं शुभ्रं द्रविणं
येषां ते प्रद्युम्नाः, प्रद्युम्नः मन्मथश्च । भुजङ्गाः विटाः । भुजङ्गभो-
गः आदिशेषफणा च । मणितरणं रत्नानामुपरिप्लवनं रतिकूजितस-
हितयुद्धं च । पुरुषे पुरुषे प्रतिपुरुषं रुचिः प्रीतिः ; पक्षे प्रतिपुरुषः
प्रतिविम्बम्, रुचिः कान्तिः । रक्तान् रक्तं च आकर्षतीति रक्ता-
कर्षिणी । चित्राणि विचित्राणि कूटानि मायाः तैः सहिताः ; पक्षे
शिखकूटो नाम कश्चन पर्वतः । मयूरपदं शशप्लुतं च नखक्षतविशे-
षौ । खण्डाग्रं नाम नखक्षतविशेषः, खण्डभूतो मेघश्च । खण्डाग्रं
दन्तक्षतविशेष इति केचित् । प्रकृष्टः बालः कुन्तलः प्रवालः । करि-
करः नखक्षतविशेष इति केचित् । अनुभूता करिका नखक्षतविशे-
षः यया सा अनुभूतकरिका । रक्षसः भेव भा दीप्तिः क्रौर्यमिति
दावत् यस्याः सा रक्षोभा अनुभूतकरिका च सा रक्षोभा चेति क-

र्मधारय इति परे ; पक्षे करिकरक्षोमः गजशृण्डाविलोलनम् । प्रतारणं वञ्चनं प्रकर्षेण तारणं कूलान्तरनयनं च । विन्दुः दन्तक्षतविशेषः, वयोवस्थासूचको दिव्दुश्च । निष्कमूल्येषु पटेषु लालसा । श्यामा यौवनमध्यस्था, रात्रिश्च । वसुमान् सूर्यः, घनिकश्च । रुचिरा मनोहरा, तन्नामा वृत्तविशेषश्च । इन्द्राणीं इन्द्रस्य पत्नी, आलङ्कनभेदश्च । नवः आसवः मद्यम् । विरोधपक्षे न वासवासक्तेति श्लेदः ॥

२०१. कुपितेति । वृत्तानि वर्तुलानि, वृत्तं आचरणं च ॥

यस्या इति । चन्द्रः स्वर्णं हिमकरश्च ॥

२०२. यस्या इति । लट्हा मनोश्चा समर्थेत्यर्थः । निर्मल्यं भुक्तोज्झितं माल्यम् । शैलूषी नदी । सताम् अरसेति श्लेदः ; पक्षे सह तामरसैर्वर्तत इति तादृशी ॥

२०५. तदन्विति । कर्करो वस्त्रनिर्णयनाय उपयुज्यमाना स्वल्पवारिधानिका । कादम्बिनी मेघमाला, कादम्बाः कलहंसाः तद्वती च । शिवा मङ्गलकरी, पार्वती च । वयः प्राणिनां कालकृतावस्थाविशेषः, वयांसि पक्षिणश्च । शैबलेन जलनील्या अस्मिता नीला ; पक्षे शैवैः शिवभक्तैर्लासिता । धार्तराष्ट्राः हंसविशेषाः, धृतराष्ट्रापत्यानि च सिन्धुराजः । नदीपतिः समुद्रः ; पक्षे सिन्धुराणां गजानां आजः क्षेपणम् ॥

२०७. अनन्तरमिति । पञ्चधाराः आस्कन्दितम्, घौरितकम्, रोचितम्, वलितम्, प्लुतम् । सदा सुरेण चिता गतिर्यस्य तम् ; पक्षे सदा आसुना मूषकेण रचिता गतिर्यस्य तम् । मुखरः

शब्दायमानः कविकायाः खलीनस्य अन्तः यस्य तम् । पक्षे मुखरैः
कविभिः कान्तम् । ज्ञानं युद्धम्, पक्षे जनिः जन्म तस्यै अहितम् ।
भस्मवत् भस्मना च धवलो विग्रहो यस्य तम् । देवमणिः
आवर्तविशेषः, कौस्तुभश्च । धारा-सलिलधारा, अश्वगतिपञ्चकं
च । पर्याणं अश्वपत्न्ययनम् ॥

२०९. तत इति । अनुभावः महिमा । छाया अनातपः,
कान्तिश्च ॥

२१०. प्रतिकवीति । बाणमयूरसुश्रुत्युशब्दाः तत्तन्नामप्रतिद्व-
कविवाचकाश्च । अर्थान्तरं तु सुगमम् ॥

जयतीति । कविमात्मानं मन्यत इति कविमन्यः । खद्योतः
सूर्यः, ज्योतिरिक्लणः । कीटमणिः खद्योतः ॥

सुगुणेति । स्वमेव स्वयं वक्षीति भाति ॥

गाथा इति । तयागताः सौगताः । सत्रा सह । भूम्नां महि-
माम् । कद्गदाः गर्ह्यवादिनः । 'रथवदयोश्च' इति कोः कदादेशः ।

इति चतुर्थ उच्छ्वासः ।

D.G.A. 80.
CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
NEW DELHI
Issue record.

Call No.— Sa8AK/Vam/Bal-8403

Author— Vamana Bhatta Bāṇa.

Title— Vemabbūpāla-charitam.

Borrower's Name

Date of Issue

Date of Return

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.

Akhyāyika
Sanskrit Lit — Prose